

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

K

7010/3 A

319920045

COBISS

ZAČETKI
SAMOUPRAVLJANJA
V SLOVENIJI

JERCA
VODUŠEK-STARIČ

DOCUMENTA ET STUDIA HISTORIAE RECENTIORIS

III

JERCA VODUŠEK-STARIČ

ZAČETKI
SAMOUPRAVLJANJA
V SLOVENIJI
1949—1953

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

1983

7010/A

N 10-02-1992/45

Sofinancirala Kulturna skupnost Slovenije
Opremila Breda Varl

PREDGOVOR

Pomembnost in poučnost prehoda na samoupravljanje

I

Ko se danes ukvarjamo z razreševanjem sedanjih problemov samoupravljanja, pogosto pozabljamo na njegovo razvojno dimenzijo. Živimo tu in danes, zato bi radi tudi takšne rezultate, toda pri tem nas ovirajo objektivne zakonitosti in objektivne možnosti in to nas moti. Tri desetletja in nekaj več razvoja samoupravljanja pomenijo dolgo in sočasno kratko dobo. Za posameznika je to lahko pretežen del njegove aktivne življenjske dobe. Zato je normalno, da z doseženim ni v celoti zadovoljen in da bi se tisto, kar je pričakoval, v večini že uresničilo. Toda z vidika družbenega razvoja je nekaj desetletij sorazmerno kratko obdobje. Kratko predvsem z vidika spreminjanja družbenih odnosov iz ene v drugo kakovost, spreminjanja kapitalizma v komunizem, spreminjanja razrednih v brezrazredne družbene odnose itd.

Zaradi tega je delo Jerce Vodušek-Starič Začetki samoupravljanja v Sloveniji (1949—1953) poučno in koristno branje. Popelje nas nekoliko nazaj, v čas, ko so se osnove samoupravljanja šele oblikovale. Postavi nas v čas oblikovanja zasnov novih družbenih odnosov in dokumentirano pokaže, kaj se je v tistem času dogajalo. Pokaže zapletenost in kompleksnost oblikovanja nečesa novega v konkretnih družbeno ekonomskih in političnih pogojih. Sedanjost nam ob tem postane razumljivejša, spričo zgodovinske dimenzije pa postanemo strpnejši do današnjih dilem in problemov.

Sedanjost je včasih težko razumljiva, če jo ocenjujemo samo iz sedanjosti. Preradi hote ali nehote pozabljamo, da je ta sedanjost tudi posledica preteklosti. Zdi se, da to posebej velja za mlade generacije. Starejši so na svoji koži doživeli razvoj samoupravljanja in to je najbolj prepričljiva metoda spoznavanja družbenih odnosov. Mlajšim bo koristilo, če se s to preteklostjo seznanijo. Boljše bodo razumeli današnje razmere in bolj bodo ponosni na doseženo.

II

Pri nas in v svetu pogosto navajajo leto 1950 kot začetek samoupravljanja v Jugoslaviji, torej začetek izgrajevanja sistema družbenih ekonomskih in političnih odnosov, ki je v znatni meri in vedno bolj svojstven in pomeni izviren prispevek jugoslovanskega marksizma k razvoju marksistične družbene teorije in prakse nasploh. Seveda je razumljivo, da se takšni procesi ne začno, ne potekajo ali zaključijo v trenutku. V predloženem delu je avtorica podrobneje osvetlila in razčlenila prav ta »začetek«.

Raziskovanje stvarnih dogajanj v družbi v tistem času jo je seveda nujno privedlo do iskanja pravih, resničnih začetkov uresničevanja nove ideje pri

nas. Sodijo v čas narodnoosvobodilne borbe, ko se je tudi v Sloveniji dogajalo mnogo zgodovinsko novega in edinstvenega. To je bilo po dolgih stoletjih razdobje, v katerem so vzniknile resnične možnosti za narodno in človeško osvoboditev, za oblikovanje nove družbe na novih temeljih. In to je bil resničen izziv osebnostim tistega časa. Prav to »novo«, ta »zgodovinska možnost« je bila prisotna in poznana predvsem kot ideja in manj kot družbena praksa; znana predvsem načeloma, ne pa konkretno.

Narodnoosvobodilna borba, povezana s socialno revolucijo, je lahko uspela le ob resnično široki ljudski podpori in množičnem angažiranju velike večine naroda. Zgodovinska zasluga Komunistične partije je nedvomno bila, da je oblikovala program, ki je bil privlačen za večino in ga znala tudi organizacijsko izvesti. S tega vidika je bila Osvobodilna fronta nedvomno oblika združevanja ljudstva na skupnem programu, ki je za Slovence zgodovinskega pomena. Njen pomen za prihodnji družbeni razvoj je izreden.

Zato lahko pritegnemo avtorici, ki dokazuje prvine samoupravljanja že v času narodnoosvobodilne borbe. Seveda takrat ni šlo za samoupravljanje v današnji obliki in vsebini, zlasti ne z vidika današnje institucionalizacije. Zato ni bilo niti lastninske niti drugih podlag. Vendar je šlo za prvine iste temeljne ideje: ljudstvo naj bo samo kreator svoje prihodnosti. Brez upoštevanja specifičnosti družbenih, političnih in vojaških razmer tistega časa najbrž ni mogoče razumeti takratnih dogajanj in načrtovanj prihodnje družbene ureditve kot začetkov samoupravljanja. Prvine samoupravnega delovanja je bilo najti ne le v organiziranju in delovanju narodnoosvobodilnih odborov, žagarskih odborov v Loški dolini in nekaterih šolskih odborov, temveč tudi na drugih področjih, vključno v partizanski vojski. Samoupravljanje je obenem pomenilo perspektivo, da slovenski narod trajneje uredi svojo samostojnost in perspektivo tudi v novi povezavi z drugimi jugoslovanskimi narodi.

Eno izmed pogosto postavljanih vprašanj ob uravnavanju dosedanjega razvoja samoupravljanja in družbene ureditve nove Jugoslavije nasploh, je vprašanje kontinuitete. Skratka, ali lahko govorimo o začetkih samoupravljanja že med NOB ali šele po letu 1948? Drugače rečeno, kako z vidika razvoja samoupravljanja pojasniti obdobje administrativnega socializma oz. revolucionarnega etatizma?

Menim, da v tej knjigi najdemo utemeljen odgovor tudi na to vprašanje. Razvoj samoupravljanja seveda ni bil premočrten (v obliki linearne funkcije, če si sposodimo izraz iz matematike). Ne pred letom 1950 in ne po tem letu. In koliko je sploh primerov premočrtnega družbenega razvoja v daljših obdobjih? Vendar pa dolgoročno gledano za jugoslovansko socialistično revolucijo vendarle ostaja dejstvo, da so bili zanj značilnejši tisti vidiki, ki so pripeljali do današnjega stanja, do samoupravne socialistične družbe. Čeprav te prvine v posameznem obdobju niso bile edine pomembne ali tudi ne prevladujoče.

Pri tem kaže posebej omeniti naslanjanje na sovjetski vzorec. Sovjetska zveza je bila dolgo časa edina socialistična dežela in že s tega vidika model za vse komunistične partije. Temu se je pridružila še hegemonistična Stalina politika vsiljevanja tega modela v vseh podrobnostih prav vsem drugim. Zato tudi ni presenetljiva velika naslonitev na sovjetski zgled neposredno po koncu vojne. Graditev nove družbe nikakor ni enostavno dejanje. Kot v tem delu dokumentirano pokaže avtorica, je bilo potrebnih veliko naporov, skrajna mobilizacija vseh razpoložljivih sil, veliko je bilo poskušanja, mnogo iskanj itd. V veliki meri zato, ker je bilo treba zelo hitro veliko storiti. Pri tem je

bila pravzaprav edini zgled Sovjetska zveza. Pregled ukrepov, zakonov, organov itd., ki so bili ustanovljeni, ukinjeni, objavljeni, nadomeščeni itd., nas prepriča, da naloga, ki so jo morale vodilne družbeno politične sile opraviti ob koncu vojne in neposredno po njej, nikakor ni bila enostavna. Ni bilo časa niti drugih podlag za temeljit študij in zadostno poprejšnje preizkušanje učinkov posameznega ukrepa. Življenje samo je terjalo hitro ukrepanje. Skratka: revolucija v pravem pomenu besede.

Vendar pa je jugoslovanskemu vodstvu bilo vseskozi jasno, da je treba ohraniti v jugoslovanski socialistični revoluciji vse posebnosti, ki jih zahtevajo posebne razmere pri nas. Kot beremo v tem delu (in lahko tudi na drugih mestih), je Kidrič že leta 1945 in še večkrat pozneje poudarjal specifičnost »jugoslovanskega primera«, specifičnost jugoslovanske socialistične revolucije. Podobno Kardelj. Dokumenti kažejo, da se teh specifičnosti niso zavedali šele po letu 1948. Zunanja podoba popolne skladnosti s sovjetskimi nazori očitno ni pokazala vse resnice tistega časa. Očitno pa je bilo treba tudi v marsikaj privoliti, da bi se izognili konfliktu. In ko je prišlo do spora z Informbirojem, se je razsežnost razlik seveda pokazala v vsej razsežnosti. Ob sprejemanju prvega zakona o samoupravljanju v zvezni ljudski skupščini je Tito v svojem uvodnem govoru med drugim tudi ocenil, da prihaja do tega zakona z zakasnitvijo, ker si je partija do resolucije Informbiroja delala preveč iluzij in je preveč nekritično presajala in sprejemala k nam tuje zglede, ki niso bili v skladu z našimi družbenimi in drugimi pogoji. Spor z Informbirojem očitno ni bil vzrok za uvajanje samoupravljanja, je pa vendarle precej pospešil ta proces.

Ob tem kaže omeniti še eno zakonitost. Vsaka družbena usmeritev po logiki svojega notranjega razvoja stremi k svoji čisti obliki. Usmeritev na centralizirano upravljanje je hitro pokazala nekatere pomanjkljivosti. Vendar je bil odgovor na te pomanjkljivosti: še več centralizma. Pozneje, po uvedbi samoupravljanja, se je pokazala podobna zakonitost: nekaj samoupravljanja je zahtevalo več samoupravljanja do samoupravne urejenosti družbe v celoti.

III

Raziskavo »Začetki samoupravljanja v Sloveniji 1949—1953« je avtorica opravila v okviru svoje magistrske naloge. Temeljni pristop je zgodovinski. Skrbno je sledila dogodkom, ki in kakor so si sledili v obravnavanem časovnem obdobju. Pri tem kaže posebej omeniti dejstvo, da je pregledala ogromen obseg arhivskega gradiva iz tega obdobja. Tako v poročilu o raziskavi zasledimo tudi niz dokumentov, ki so v tem delu prvič omenjeni in navedeni kot vir, ki je sedaj dostopen tudi širšemu občinstvu.

Kljub v osnovi zgodovinskemu pristopu pa jo je problem sam po sebi silil v interdisciplinarni pristop. Zato pri tem delu ne gre le za zgodovinski pristop, ampak v znatni meri vsebuje tudi prvine sociološkega, pravnega in ekonomskega pristopa. Samoupravljanje je celovit pojav, ki sam po sebi zahteva mnogodisciplinarno obravnavanje.

Družbeno dogajanje je nadalje konkretizirala na primeru Železarna Jesenice. En sam primer je sicer malo, vendar je dovolj značilen in nazoren, da bralec dobi še jasnejšo sliko o dogajanju v tistem času. Tudi sicer je treba ugotoviti, da kronologija dogajanja mnogo pripomore k celovitemu razumevanju problema. Obenem pa tudi ponazarja, s kakšno hitrostjo so potekali posamezni procesi v določenih fazah. Na eni strani ponazarja zavest, da je

posamezen družbeni odnos treba urediti v skladu z novimi temeljnimi družbenimi odnosi; ponazarja pa tudi težave (iskanja, preverjanja, hitro spreminjanje ukrepov, itd.) pri njegovem urejanju. Vse to bo omogočilo bralec, da si ustvari dovolj jasno podobo o družbenih razmerah neposredno v povojnem času in ob uvajanju samoupravljanja in da si bo obenem tudi lahko ustvaril argumentirano podobo, kaj vse je bilo treba spremeniti v družbi ob uvedbi samoupravljanja.

Med vrsticami to delo vsebuje še en izziv: koliko smo se iz iskanj in napak v preteklosti naučili za sedanost? Zdi se, da manj, kot bi se bili lahko.

Ljubljana, 2. 10. 1982

dr. Bogdan Kavčič

UVOD

Ta knjiga je prvo delo avtorice na področju raziskovanja zgodovine po osvoboditvi v Sloveniji. Nastala je kot magistrska naloga na Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, v okviru raziskovalnega načrta »Zgodovina Slovencev 1945—1976«.

Že na začetku je treba poudariti, da je bil namen raziskave zgodovinsko prikazati čas od konca vojne do leta 1953, ne da bi se spuščali v prikaz zgodovine ideje o samoupravljanju ali v teoretično analizo samoupravljanja, saj je to bilo že večkrat storjeno. Vsaj uvodoma pa je treba opredeliti ta pojem za jugoslovansko zgodovino.

Samoupravljanje je celovit družbenoekonomski odnos. Pogojujejo ga družbena lastnina proizvodjalnih sredstev in družbenoekonomski odnosi, ki zagotavljajo sprejemanje odločitev najširšem krogu delovnih ljudi in občanov v podjetju, oziroma delovni organizaciji, in v širši lokalni skupnosti in od tod naprej do najvišjih državnih organov, ki naj bi s krepitvijo samoupravljanja vse bolj izgubljali oblastni značaj. Zgodovina ne pozna takih kompleksnih družbenoekonomskih odnosov, ki bi bili trajnejšega značaja in katerih razvoj bi segel tako daleč, kot v Jugoslaviji od osvoboditve do današnjega dne. S to trditvijo nočemo zavračati pomena vseh različnih oblik udeležbe delavcev v upravljanju podjetij od pariške komune do danes. Poudariti želimo le specifičnost slovenske in jugoslovanske revolucije in s tem pokazati na potrebo po temeljitem zgodovinskem raziskovanju ne samo obdobja 1941 do 1945, temveč tudi časa po drugi svetovni vojni.

Formalno-pravno so se samoupravni odnosi v Sloveniji začeli razvijati po sprejemu Temeljnega zakona o gospodarjenju z državnimi gospodarskimi podjetji in z višjimi gospodarskimi združenji po delovnih kolektivih leta 1950 in to le v gospodarstvu. Zato je v raziskavi na prvem mestu razvoj družbenoekonomskih odnosov pred in po sprejetju tega zakona, da bi se tako ustvarila slika odnosov v času, ko so bili izvoljeni prvi delavski sveti in spremembe, ki jih je narekovalo delavsko upravljanje v teh odnosih. Izvore za tak razvoj socialistične misli in socialističnih odnosov pa je nedvomno treba iskati v NOB in jih povezovati z takrat veljavnimi odnosi znotraj sistema ljudske oblasti (od osnovnih upravnoteritorialnih enot do SNOS), kakor tudi z nekaterimi opredelitvami iz tistega časa o bodoči ureditvi po vojni, na osnovi česar je za obdobje NOB mogoče govoriti o elementih samoupravnih odnosov, ki pomenijo specifičnost naše revolucije in so zato tudi temelj bodočega razvoja.

Uvedba socialističnega samoupravnega sistema je bila cilj vseh sprememb, ki so se začele z izvolitvijo prvih delavskih svetov in so zadevale vsa področja

družbenega življenja. Zato je bilo treba v raziskavi, vsaj z normativne plati, opisati tudi razvoj ljudske oblasti. Ob tem pa je zaradi pomanjkanja časa ostala izven te raziskave še vrsta drugih družbenih procesov, ki so povezani z opisano temo. Prav zaradi obsežnosti snovi, kakor tudi zato, ker je to prva v vrsti raziskav te problematike, so podani predvsem normativni okviri razvoja družbenega sistema, njegova razlaga in tisti gospodarski ukrepi, ki so zadevali upravljanje podjetij in prispevali k razjasnitvi vloge prvih delavskih svetov v podjetjih. Tako so v prvem poglavju le naštetih nekateri elementi razvoja ljudske oblasti med NOB in nekateri prispevki, ki se bodisi nadaljujejo v povojnem obdobju ali se dotikajo načrtov za bodočo ureditev družbe. Drugo poglavje, ki opisuje obdobje po osvoboditvi, podrobneje obravnava gospodarski in upravni status podjetja oziroma delovanje celotnega gospodarskega sistema. To je namreč okvir, v katerem začnejo delovati prvi delavski sveti. Njihovi afirmaciji in istočasnim družbenim spremembam sta posvečeni zadnji dve poglavji. Upoštevati velja tudi, da je pri nastajanju dela pomembno soodločalo tudi dejstvo, koliko in kateri arhivski fondi so dostopni za to temo. Ponoviti velja, da je obravnavani družbeni razvoj še dosti obsežnejši in bo nedvomno zahteval še veliko raziskav. Zato je tudi težko že sedaj dajati zaključke o teh procesih, razen takih, ki si jih bralec lahko sproti ustvari tudi sam.

Delo temelji na kronološkem načelu prikazovanja snovi, ker je le tako bilo možno zasledovati razvoj različnih elementov družbene ureditve in nakazati vzroke in posledice za vrsto sprememb.

Knjiga je namenjena vsem tistim, ki se zanimajo za to problematiko. Želim, da bi ta poskus zgodovinskega pristopa omogočil lažje spoznavanje kompleksnosti nekega procesa v slovenski zgodovini, ki še ni zaključen in je zato še toliko težji za obravnavo. Osvetliti želim tudi včasih pozabljene prve korake v iskanju jugoslovanske poti v socializem. Zahvala za nastanek te knjige gre v prvi vrsti mentorju dr. Metodu Mikužu in Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, ki je v svoj program sprejel tudi raziskovanje zgodovine po letu 1945. Posebej se za pomoč in nasvete zahvaljujem dr. Miroslavu Stiplovšku in dr. Janku Pleterskemu, ki je opravil tudi recenzijo te knjige in drugemu recenzentu dr. Cirilu Ribičiču. Enako velja zahvala vsem tistim, ki so z nasveti, podatki ali kako drugače podpirali prve nezanesljive korake v raziskovanju obdobja, ki nemalokrat naleti na odpore zaradi svoje nezadostne »zgodovinske distance«. Zahvala velja tudi vsem arhivskim in drugim ustanovam, ki so mi omogočile dostop do gradiva, zlasti železarni na Jesenicah, kakor tudi Raziskovalni skupnosti Slovenije, ki je finansirala raziskavo, Kulturni skupnosti Slovenije in Založbi Obzorja, ki so omogočile njen izid.

Jerca Vodušek-Starič

Nekaj o samoupravi med narodnoosvobodilno vojno in o razvoju leta 1945 v Sloveniji

Uvedba delavskega upravljanja v gospodarskih podjetjih poleti leta 1950 je bila za razvoj slovenske kot tudi jugoslovanske družbe izrednega pomena, saj je označevala korak naprej v razvijanju socialističnih odnosov pri nas. Njen pomen pa postane bolj razumljiv, če poznamo zgodovinski razvoj od leta 1941 naprej, ko so jugoslovanski narodi pod vodstvom KP, v narodno-osvobodilnem boju iskali pot in od vsega začetka tudi že razvijali nove demokratske oblike družbene ureditve.

Glede na politične cilje, ki so si jih zastavljali slovenski komunisti kot revolucionarna stranka že pred drugo svetovno vojno, je že takoj ob začetku narodnoosvobodilnega boja jasno, da je bil cilj vseh tistih, ki so se pod vodstvom KPS združili v Osvobodilni fronti slovenskega naroda, doseči medsebojno tesno povezano osvoboditev na nacionalnem kot tudi na socialnem področju. Tako je lahko Boris Kidrič že po prvem letu narodnoosvobodilnega boja ugotavljal, kaj je tisto, kar daje slovenskemu NOB predznak revolucionarnega razvoja. »Prvič, dejstvo, da se bori slovensko narodnoosvobodilno gibanje za osvoboditev in samoodločbo slovenskega naroda. Ta boj je neposredno naperjen proti okupatorjem, njegov smoter — namreč osvoboditev, združitev in samoodločbe slovenskega naroda — pa vendar nikakor ne bi bil dosegljiv s kakršnim koli povratkom predokupacijskega stanja — recimo versajske Jugoslavije — ali z vzpostavitvijo katerega koli drugega imperialističnega državnega sistema, ki bi uklenil v svoje meje slovenski narod. Doseči osvoboditev, združitev in samoodločbo slovenskega naroda — to se pravi, revolucionarno zlomiti obstoječi sistem nacionalnega zatiranja slovenskega naroda in revolucionarno preprečiti vzpostavitev katerega koli in kakršnega koli starega ali novega sistema imperialističnega jarma nad Slovenci. Program osvoboditve, združitve in samoodločbe slovenskega naroda je potemtakem izrazito revolucionarni program.« Jasno se je izrazil tudi glede vsebine in ciljev slovenske revolucije. »Karakter porajajoče in razvijajoče se slovenske demokratske revolucije je protiimperialističen, splošno ljudski, splošno demokratski. Njeni smotri so: osvoboditev, združitev, in samoodločba slovenskega naroda; demokratske svoboščine slovenskega ljudstva; vsi tisti ekonomski posegi, ki vodijo v okvir dosledne demokratske revolucije« in »bistvena karakteristika osvobodilne vojne slovenskega naroda je, da se razvije v hegemonijo proletariata«, seveda z dopolnilom: »Slovenska narodna revolucija se razvija po logiki in potrebi dosedanjega boja za osvoboditev, združitev in samoodločbo slovenskega naroda.«¹

¹ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji. Knjiga II. IZDG, Ljubljana, 1964, str. 51 in 54 (odslej DLR).

Vrnimo se sedaj na Kardeljevo trditev, da se je ideja o samoupravljanju porodila že med revolucijo. Da ne bi prišlo do nesporazumov, je treba upoštevati tudi to, kar je ob tem dejal, čeprav ta trditev velja predvsem za obdobje neposredno po vojni: »Vedeti moramo tudi to, da je samoupravljanje takrat bilo bolj demokratična oblika, kakor pa družbeno-ekonomski odnos.«² Če izhajamo iz teh besed, je naš namen identificirati vse tiste elemente revolucije, ki so pripeljali do takšne ocene. Pri tem je zlasti treba upoštevati razvoj in vsebino demokratičnih oblik ljudske oblasti in z njimi tesno povezano socialno preobrazbo od leta 1941 dalje.

Med prvimi ukrepi izgrajevanja demokratične ureditve so na tem mestu zlasti pomembni tisti, ki so se začeli izvajati na osvobojenem ozemlju leta 1942. Pomembni so zato, ker so se na osvobojenem ozemlju uveljavljali elementi, ki se na zasedenem ozemlju niso mogli. To so bile volitve v različne stopnje organov oblasti, nekateri sodni in prosvetni ukrepi, ki so tako ali drugače izražali socialistično tendenco ali dali slutiti zadnjo etapo narodnoosvobodilnega boja.³ Takrat je IOOF na pobudo KP izdal odlok o volitvah narodnoosvobodilnih odborov »kot osnovne edinice slovenske narodne in ljudske oblasti« z nalogo pokazati slovenskemu narodu na osvobojenem ozemlju vzoren primer demokracije in demokratične ureditve ter z nalogo aktivizirati najosnovnejše ljudske množice.⁴ Njihovo delo je bilo tesno povezano tudi z reševanjem gospodarskih vprašanj, o načinu tega dela pa pravi Boris Kidrič takrat: »Rešili ga bomo (gospodarsko vprašanje — J. V. S.) z istočasnim povezovanjem političnega dela, politične samouprave ljudstva in povezavo gospodarskih vprašanj.«⁵ Ko je Edvard Kardelj na zboru aktivistov OF na Pugledu leta 1943 ocenjeval to razdobje prvega osvobojenega ozemlja, pravi, da so takrat v ospredje stopile težnje delovnega ljudstva, takrat je v ospredje stopilo tudi socialno vprašanje.⁶ Zlasti je tu mišljen odlok o razlastitvi tujih veleposestev iz marca 1942. Smisel tega ukrepa je Boris Kidrič leta 1942 ocenjeval takole: »Danes smo res skoro v popolnem razmahu agrarne revolucije, vendar še ni razglašena kot agrarna revolucija, ker današnji tip še ni demokratična revolucija na prvem mestu, današnji tip je osvobodilna vojna, ki se povezuje z elementi demokratične revolucije.«⁷

Z rastjo narodnoosvobodilnega gibanja se je vedno bolj izrazito kazala potreba po celoviti podobi sistema nove ljudske oblasti. Iz tega tudi izvira ustanovitev narodnoosvobodilnega sveta 27. junija 1942. Zato lahko to obdobje ocenjujemo kot obdobje postopnega preraščanja narodnoosvobodilnih odborov v pravo ljudsko oblast, ki doseže svoj vrhunec s prvim zborom odposlancev slovenskega naroda v Kočevju oktobra 1943 in z drugim zasedanjem AVNOJ v jugoslovanskem okviru. Z ustanovitvijo upravne komisije septembra 1943, odgovorne izvršnemu odboru in vrhovnemu plenumu OF, dobi slovensko ljudstvo tudi svojo prvo vlado z odseki in njihovimi načelniki. Odtlej je njeno delo kontinuirano, čeprav se spreminjata ime in sestava. Del tega dela so skozi ves čas bile tudi priprave na osvoboditev.

² Edvard Kardelj, Spomini, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1980, str. 233 (odslej Spomini).

³ France Škerl, Osvobodilna fronta in socialna preobrazba slovenskega naroda (1941—1943), Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1971/1972, IZDG, str. 14.

⁴ DLR II., str. 234.

⁵ DLR II., str. 266.

⁶ DLR VI., str. 326.

⁷ DLR II., str. 267.

Drugo zasedanje AVNOJ in črnomaljski zbor odposlancev slovenskega naroda sta predstavljala vrh tega preraščanja političnih organov narodnoosvobodilnega gibanja v organe oblasti, z AVNOJ kot vrhovnim organom državne oblasti ali ljudsko skupščino. Odtlej se začne kontinuiran razvoj v povojno obdobje. V čem pa je pomen tega razvoja za našo temo? Pomen je v vsebini, ki jo predstavlja rast iz ljudskega gibanja v državo na Slovenskem, ali, kot je to označil Edvard Kardelj na drugem zboru aktivistov OF septembra 1944 v Črnomlju: »On predstavlja proces organske rasti od prvih političnih osnov gibanja do kompliciranih oblik sistema demokratske narodne oblasti, ki jo danes gradimo. To je dokaz njene notranje povezanosti z osnovnimi interesi naroda in njene nezadržne bojovne in ustvarjalne moči. Nikdar ni bila trditev, da je OF slovenski narod sam prepričljivejša, kakor je danes spričo veličastnih rezultatov težke borbe in neizmernih žrtev, ki jih je v svoji vdanosti veliki stvari osvoboditve dal slovenski narod.« In prav v tej vsebini narodne oblasti in v revolucionarni vnemi množic, ki se je ponovno pokazala tudi po osvoboditvi, tako pri volitvah v ustavodajno skupščino kot pri delu za obnovo dežele, je iskati tiste elemente, na osnovi katerih se lahko razvije samoupravni sistem družbenih odnosov. Jasno je potemtakem, da se je ta demokratičnost izražala na različnih področjih, nekeje več, nekeje manj, pri čemer pa je ves čas potrebno imeti pred očmi vojne razmere. Tako jo lahko najdemo na posameznih področjih delovanja ljudske oblasti, pri organizaciji šolstva, pri delovanju nekaterih podjetij na osvobojenem ozemlju in ne nazadnje, kar za poznejši razvoj gotovo ni nepomembno, tudi pri snovanju načrtov za bodočo ureditev po osvoboditvi.⁸

V tem, smatramo, je treba iskati tisto, kar Edvard Kardelj misli, ko pravi: »Tako je ponovno oživela (po letu 1948 — J. V. S.) ideja samoupravljanja. To ni bilo težko, pa tudi novo ne, kajti ta ideja se je rodila že v narodnoosvobodilnem boju oziroma vsa ljudska oblast v času narodnoosvobodilnega boja je bila dejansko samoupravljanje. Tudi po vojni smo opozarjali, da partija ne sme izgubiti stika z množicami.«⁹

Ko imamo tako pred očmi rast in značaj slovenskega osvobodilnega gibanja, je treba še posebej opozoriti na nekatere oblike in ideje, ki so vezane na razdobje pred letom 1945. Oblike zato, da se na osnovi njih omogoči lažje razumevanje tistega, kar je po vojni nastajalo ali pa se nadaljevalo, ideje pa zato, ker menimo, da imajo svoj pomen pri ustvarjanju celovite podobe naše revolucije.

Mejnik v nastajanju nove jugoslovanske države je vsekakor bilo drugo zasedanje AVNOJ v Jajcu 29. novembra 1943.¹⁰ Sklepi tega zasedanja so imeli večstranski pomen. Bili so državotvorni, ker je bila z njimi dana oblika novi Jugoslaviji ali DFJ in s tem sklenjen proces prenehanja stare in nastajanja nove države. »Stare Jugoslavije, torej tudi monarhije, ob času II. zasedanja

⁸ Več o tem navaja dr. Vanek Šiftar v knjigi *Delavsko soodločanje in upravljanje v industrijskih podjetjih*, Založba Obzorja, Maribor, 1969.

⁹ Edvard Kardelj, *Spomini*, str. 134.

¹⁰ Zlasti so pomembni sklepi: o AVNOJ kot vrhovnem zakonodajnem in izvršnem ljudskem predstavniškem telesu in o Nacionalnem komiteju osvoboditve Jugoslavije (NKOJ), ki sta predstavljalačasne organe ljudske oblasti v Jugoslaviji za časa NOB, o odvzemu pravic zakonite vlade Jugoslavije tako imenovani jugoslovanski vladi v inozemstvu in o prepovedi vrnitve v deželo kralju Petru II. Karađorđeviću ter o graditvi Jugoslavije na federalnem principu.

Sklepi so med drugim objavljeni v knjigi Slobodana Nešovića: *Stvaranje nove Jugoslavije 1941—1945*, Beograd, 1981, str. 225.

AVNOJ-a ni bilo več. V tem času je bila Jugoslavija že davno republika.«¹¹ Njihov politični pomen je v tem, da so predstavljali ozakonitev revolucionarnih elementov narodnoosvobodilnega gibanja in utemeljitev načela za razvoj demokratične oblasti v bodoče (v tem je tudi ustavodajna vloga AVNOJ). S postavitvijo vrhovnih organov so dogradili sistem ljudske oblasti na temelju enotnosti Jugoslavije in medsebojne enakopravnosti ter samoodločbe narodov Jugoslavije. In nazadnje so bili velikega pomena za mednarodno priznanje nove Jugoslavije.¹² Takrat je bilo osvobojeno ozemlje že veliko, naraščala pa sta tudi vojaška moč in polet narodnoosvobodilne vojske. Kljub temu, da se je po sprejetju sklepov AVNOJ zavestno omejevalo delo za novo zakonodajo in zadržala državana ureditev v mejah začasnih rešitev, zaradi zavesti, da bi v nasprotnem primeru otežili boj za priznanje nove Jugoslavije in zaradi dejstva, da je velik del Jugoslavije bil vendarle še neosvobojen,¹³ je, ko zasledujemo razvoj jugoslovanske družbe v povojni čas, zlasti pa razvoj gospodarstva in ljudske oblasti, nedvomno treba izhajati iz tega dohodka. Tako so z imenovanjem NKOJ ustanovljena tudi poverjeništva. Gospodarske zadeve sta sprva vodila poverjeništvo za gospodarstvo in poverjeništvo za finance, ki sta obenem bili dolžni tudi usklajevati delo NOO na tem področju. 14. decembra 1944 pa je za vodenje in koordinacijo gospodarskih zadev bil pri NKOJ imenovan gospodarski svet z ustreznimi poverjeništv,¹⁴ v okviru katerega je delovala tudi komisija za obnovo. Ta poverjeništva so imela nalogo izdelovati načrte svojega dela in ustroja ter dajati navodila svetom federalnih enot, kar so v praksi tudi izvajala, ena bolj, druga manj. Na osnovi teh predlogov je potem NKOJ izdajal pravilnike o delu in ustroju poverjeništev in njihovih organov.¹⁵

Marca 1945 je na osnovi sporazuma s kraljevsko vlado v Londonu bila imenovana začasna vlada DFJ, ki je imela 26 resorov, gospodarske zadeve pa je še naprej vodil gospodarski svet. Posebnost te vlade so bila tako imenovana federalna ministrstva, ki so bila politični predstavniki federalnih enot. Odnos med to vlado in vladami federalnih enot je bil določen v načelu, vlade pa so lahko izdajale pravne akte v okviru sprejetih navodil vlade DFJ. Vse pomembne sistemske ukrepe je v tem času sprejemalo predsedstvo AVNOJ, od aprila 1945 dalje tudi na predlog svojega zakonodajnega odbora. Po osvoboditvi se je AVNOJ sestel na 3. zasedanju 7. avgusta 1945 in se po izvolitvi svojih novih organov (predsedstva, zakonodajnega odbora) preimenoval 10. avgusta v začasno narodno skupščino DFJ (v razširjeni sestavi). Poglavitno področje delovanja tako predsedstva AVNOJ kot predsedstvačasne narodne skupščine DFJ je bila graditev novega državnega upravnega sistema in sprejemanje prvih ukrepov s področja socialističnega gospodarstva, (saj je, recimo, že sama struktura ministrstev različnih ustanov in podjetij bila marsikje še predvojna), vzporedno s prizadevanji za mednarodno priznavanje nove

¹¹ Makso Šnuderl, Zgodovina ljudske oblasti, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1950, str. 28.

¹² Pomen zasedanja za mednarodno priznanje nove Jugoslavije in druge je podrobno obdelal tudi dr. Branko Petranović v knjigi AVNOJ, revolucionarna smena vlasti (navaja tudi vso pomembnejšo literaturo o tem vprašanju), Nolit, Beograd, 1976.

¹³ Branko Petranović, op. cit., str. 245.

¹⁴ Poverjeništva so bila tale: za trgovino in industrijo, za finance, za poljedelstvo, za prehrano, za gozdarstvo, za rudarstvo, za promet, za gradnje ter predstavniki poverjeništv za obrambo. Februarja 1945 sta se ločila poverjeništvo za trgovino in preskrbo in poverjeništvo za industrijo.

¹⁵ Slobodan Nešović, op. cit.

države. Sklep tega dela so bile volitve v ustavodajno skupščino 11. novembra 1945, ki so pomenile splošno podporo in priznanje novi ljudski oblasti, in sprejetje nove jugoslovanske ustave januarja 1946.¹⁶

V Sloveniji so proces graditve nove ljudske oblasti in priprave na povojni čas tekle nekoliko drugače zaradi specifičnosti slovenskega narodnoosvobodilnega boja. Osvobodilna fronta slovenskega naroda je bila že med vojno v svoji dvojni vlogi nosilca porajajoče se ljudske oblasti in obenem političnega gibanja tista, ki je s celo vrsto ukrepov in dejanj postavila temelje novi slovenski državnosti v okviru federativne Jugoslavije, kar se je dokončno ostvarilo s sprejetjem prve slovenske ustave leta 1947. Vemo pa tudi, da se je OF že na začetku vojne opredelila glede obdobja po osvoboditvi in da se je med vojno nanj tudi pripravljala. Žal pomen in razvoj ljudske oblasti v Sloveniji med vojno presejata okvir tega dela, opisati pa je treba vsaj tiste ključne dogodke, ki omogočajo razumevanje časa neposredno po osvoboditvi.¹⁷

Istočasno z bolj poznanim razvojem nove ljudske oblasti se je že leta 1941 začela tudi gospodarska dejavnost njenih organov, kot sprejem odlokov SNOO o razpisu posojila svobode in o pobiranju narodnega davka. Zvečine so ti ukrepi kakor tudi poznejši res bili namenjeni dajanju pomoči in organiziranju preskrbe partizanske vojske ter zaledja. Vendar je v njih zaslediti tudi naznanilo bodoče socialne preobrazbe, zlasti to v političnih izjavah nekaterih nosilcev osvobodilnega gibanja takrat.¹⁸ Predvsem pa to velja za odlok, ki ga je IOOF sprejel 29. marca 1942, o razlastitvi tujih veleposestnikov v povračilo škode, povzročene po okupatorjih. S tem odlokom je bila razlaščen velosest pripadnikov okupatorskih narodov in tistih slovenskih veleposestnikov, ki so sodelovali z okupatorjem, in dana pravica narodnoosvobodilnim odborom, da od okupatorja povzročeno škodo popravijo na račun veleposesti.¹⁹ Razlastitev so izvajali narodnoosvobodilni odbori stopenjsko, do IOOF, ki je bil pristojen za celotno zaplembo. Pri tem so sodelovale tudi kmečke komisije (razlastitveni odbori), ki so jih volili kmetje sami in ki so, po besedah Borisa Kidriča, že delovale poleti 1942. O tem odloku pravi Kidrič takrat med drugim tudi to, da bi bili takrat lahko izvedli agrarno revolucijo do kraja, vendar pa se zaradi tega, ker je bil osvobojen le del slovenskega ozemlja, to ni smelo storiti, smatra pa se ta ukrep že za del agrarne revolucije.²⁰

V tisti čas sodi tudi prvi poskus snovanja nove slovenske vlade, ko je junija leta 1942 na osvobojenem ozemlju bil imenovan narodnoosvobodilni svet s poverjeništvu za občo upravo, za zvezo z južnoslovanskimi narodi, za finance, za sodstvo, za prosveto, za propagando, za kmetijstvo in prehrano. Ta prva, demokratična ljudska vlada, kot jo je tedaj imenoval Boris Kidrič, je imela začasni značaj, do sklica zbora odposlancev narodnoosvobodilnih odborov, ki naj bi se sestal v dveh mesecih.²¹ Vendar do tega ni prišlo zaradi

¹⁶ To zapleteno in dogajanje polno razdobje je predmet disertacije dr. Branka Petranovića: *Političke i pravne prilike za vreme privremene vlade DFJ*, Institut društvenih nauka, Beograd, 1964.

¹⁷ Več o tem dr. Metod Mikuž, *Pregled zgodovine NOB v Sloveniji* in dr. Makso Snuderl, *op. cit.* in drugi.

¹⁸ France Škerl, *op. cit.*, str. 15.

¹⁹ DLR II., str. 225, 267.

²⁰ *Ibidem.*

²¹ DLR II., dok. št. 83 in 85.

italijanske ofenzive poleti in jeseni 1942. Pač pa se je delo na upravno gospodarskem področju znova razmahnilo, zaradi vedno večjih potreb vojske, kakor tudi zaradi preskrbe civilnega prebivalstva, poleti 1943. Začelo se je z imenovanjem ekonomskega odseka pri glavnem štabu NOV in POS; nato julija 1943 začnejo delovati gospodarske komisije pri organih OF na čelu z osrednjo gospodarsko komisijo (OGK) pri IOOF z nalogo, da »organizira in izvede na vsem slovenskem ozemlju smotno gospodarsko pomoč NOV in civilnemu prebivalstvu.«²² Dejansko formiranje novega upravnega telesa z značajem vlade je pomenila ustanovitev upravne komisije jeseni 1943 z imenovanjem njenih odsekov septembra 1943. Pri delu upravne komisije se že govori o potrebi po načrtnem gospodarjenju, tako v poljedelstvu kot drugje, in se to tudi izvaja, ne glede na značaj lastnine. Takrat je na osvobojenem ozemlju delovalo 43 gospodarskih obratov.²³

Predstavniki slovenskega ljudstva so se zbrali na svojem prvem državotvornem zboru oktobra 1943 v Kočevju, kjer so potrdili dotedanje vojne, politične in upravne ukrepe Osvobodilne fronte slovenskega naroda in IOOF ter izrazili pripadnost novi, demokratični, na narodni enakopravnosti temelječi Jugoslaviji. Zbor je izvolil plenum in IO Osvobodilne fronte, edinega zakonitega predstavnika slovenskega naroda, in svoje delegate za AVNOJ. »Plenum OF pa kot Slovenski narodni osvobodilni odbor izvršuje v okviru Jugoslavije in splošnih sklepov AVNOJ kot njenega predstavnitva zakonodajno in izvršno oblast slovenskega naroda s pravico postavljati vse potrebne organe ljudske oblasti slovenskega naroda.«²⁴ Na njem je bilo med drugim podano tudi poročilo člana IOOF dr. Marijana Breclja o gospodarstvu, financah in prehrani, v katerem so bila razložena načela tedanje gospodarske politike. »Smatram za potrebno že na tem mestu posebej poudariti, da nikakor ni namen gospodarskega načrta, katerega je oziroma bo prisiljena v tem času izvajati nova slovenska ljudska oblast, ta, da postavi gospodarstvo kar čez noč na temelje kakega novega družbenega sistema. Namen je zgolj ta, da v sedanji narodnoosvobodilni borbi reši najbolj pereče vprašanje gospodarstva in prehrane v kar največjo korist skupnosti. Zato ti gospodarski ukrepi nikakor ne posegajo v vprašanje zasebne lastnine, pač pa se dotikajo prostega razpolaganja z zasebno lastnino le toliko, kolikor to zahteva vojni čas in korist slovenske skupnosti v tem vojnem času.«²⁵ Za izvajanje vse gospodarske politike je bila zadolžena OGK.

Na osnovi sklepov AVNOJ se je nato v Črnomlju 19. in 20. februarja sestal SNOS. Sprejel je pomembne sklepe za bodoči razvoj ljudske oblasti, kot so bili sklep o preimenovanju SNOO v SNOS, o potrditvi dela slovenske delegacije na II. zasedanju AVNOJ, poslovnik SNOS, izjavo o pravicah in dolžnostih slovenskega ljudstva v okviru DFJ ter sklep, da funkcijo vlade začasno prevzame predsedstvo SNOS, dokler ne bodo doseženi pogoji za izvolitev slovenske vlade. Na čelo predsedstva sta bila izvoljena predsednik Josip Vidmar in sekretar Boris Kidrič. Ustanovljen je bil zakonodajni odbor SNOS, ki je odtlej skrbel za sprejemanje in izvajanje zakonov in pravnih predpisov. Med sklepi tega zasedanja so bili tudi taki, kot jih je ocenil Miha Marinko na 2. kongresu KPS, ki so pomenili bistveno novost socialističnega značaja,

²² Metod Mikuž, Slovensko partizansko gospodarstvo, Borec, Ljubljana, 1969, str. 40, 41.

²³ Ibidem.

²⁴ Zbor odposlancev slovenskega naroda, Kočevje 1943, Ljubljana, 1953, str. 157.

²⁵ Ibidem, str. 126/127.

ki so pomenili oblastne posege v upravljanje gospodarstva, kakor odlok o upravljanju razlašene imovine na slovenskem ozemlju, odlok o ustanovitvi komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev, odlok o zaščiti gozdov, odlok o obvezni obdelavi plodne zemlje, o zaščiti semen in plemenske živine; značilen je odlok o progresivnem obdavčevanju z izrazito razrednim socialističnim značajem.²⁶

Med temi ukrepi so bili za nas važni predvsem tisti, ki so se izvajali še po osvoboditvi, kot je bil odlok o razpisu volitev v krajevne, okrajne in okrožne NOO. Izdelan je bil poslovník o imenovanju ustreznih volilnih komisij in o izvajanju volitev. Volitve so na osvobojenem ozemlju potekale spomladi, poleti in jeseni 1944.

Že maja 1944 je SNOS sprejel tudi prvi odlok o krajih, okrajih in okrožjih in njihovih NO odborih. »Po načelu nedeljivosti oblasti so NOO vsak za svoje področje predstavniki polne narodne oblasti, s tem pa hkrati čuvarji resnične samoupravne in državne celote.« Naloge NOO so bile poleg organizacije življenja na teh področjih tudi skrb za gmotno in delovno pomoč NO vojski ter pomoč pri boju proti sovražniku. Okrajni oziroma okrožni NOO so bili zadolženi za koordinacijo in nadzor nad delom nižjih enot.

Notranji ustroj teh odborov je bil naslednji. Krajevne NOO so sestavljali predsednik, podpredsednik, tajnik in določeno število članov, odvisno od velikosti kraja. Krajevni NOO v mestu so se imenovali mestni NOO. Ti odbori so bili s svojimi volivci povezani tako, da so bili najmanj enkrat mesečno dolžni sklicati svoje občane na zbor volivcev. Okrajni in okrožni NOO so tvorili skupščina odbornikov, izvoljenih v okrajni oziroma okrožni NOO, ter okrajni oziroma okrožni izvršni odbor. Skupščino je skliceval IO najmanj štirikrat letno. Izvršni odbor so sestavljali predsednik, tajnik in ustrezno število odbornikov.²⁷ Glede zasnove IOOF o zgradbi narodne oblasti na terenu je Boris Kidrič dejal sledeče: »Osnovno samoupravno področje je sedanje področje terenskega odbora, se pravi, vas, naselje, mesto... To osnovno samoupravno področje voli svoj krajevni narodnoosvobodilni odbor, hkrati pa enega ali več delegatov — v okrajne narodnoosvobodilne skupščine. Krajevni narodnoosvobodilni odbor odgovarja neposredno vsem svojim volivcem. Okrajne narodnoosvobodilne skupščine volijo iz svoje srede svoj izvršni odbor kot okrajni narodnoosvobodilni odbor. Okrajni narodnoosvobodilni odbor odgovarja za svoje delo okrajnim narodnoosvobodilnim skupščinam in okrožnemu narodnoosvobodilnemu odboru. Okrožni narodnoosvobodilni odbori so izvršni odbori okrožnih narodnoosvobodilnih skupščin. Delegete v okrožne narodnoosvobodilne skupščine volijo okrajne narodnoosvobodilne skupščine in vojska. Okrožni narodnoosvobodilni odbori odgovarjajo okrožnim narodnoosvobodilnim skupščinam in predsedstvu SNOO. Osnovna načela za graditev narodne oblasti in demokracije na terenu so naslednja: volilna pravica od 18. leta ne glede na spol, poslanca oziroma izvoljenca lahko volivci odpokličejo, samoupravne enote temeljijo na načelu družitve zakonodajne oziroma naredbodajne in izvršne oblasti, višje samoupravne enote rastejo iz nižjih, odgovornost obstaja navzdol in navzgor.«²⁸ NOO so se organizirali tako, da so imeli za posamezne dejavnosti odgovorne poročevalce (npr. za gospodarstvo, za obnovo) ter ustrezne odseke, v katere so pritegnili zunanje sode-

²⁶ Miha Marinko, Politično poročilo CK KPS, II. kongres KPS, CZ, Ljubljana, 1949, str. 92.

²⁷ Uradni list predsedstva SNOS in NVS št. 2/1944, Odlok 10.

²⁸ Boris Kidrič, Zbrano delo 2, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1978, str. 37, 38.

lavce. Po osvoboditvi so delovali naprej na osnovi navodil ustreznih ministrstev narodne vlade.

Predsedstvo SNOS se je kot začasni vršilec dolžnosti NKOS organiziralo tako, da je delo na različnih področjih zaupalo naslednjim odsekom (ustanovljeni so bili 12. III. 1944): odseku za izgradnjo narodne oblasti, za notranje zadeve, za prosveto, za gospodarstvo, za finance, za obnovo, za zdravstvo, za informacije in propagando. Te so vodili načelniki odsekov. Odseki so se najprej delili na oddelke, ki so imeli svoje vodje. V okviru teh odsekov so bili spomladi 1945 izdelani predlogi za organizacijo ministrstev in za potrebne ukrepe ob prevzemu oblasti.²⁹ Pri predsedstvu SNOS sta bili imenovani še komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njegovih pomagačev ter glavni javni tožilec. Ustanovljena sta bila Denarni zavod in Znanstveni inštitut.³⁰

V letu 1944 se je razširila tudi gospodarska dejavnost organov ljudske oblasti, sprva v okviru gospodarskih komisij, katerih delo so nato prevzemali avgusta 1944 gospodarski odseki NOO. Delo upravne komisije za to področje pa je prevzel odsek za gospodarstvo pri predsedstvu SNOS. Poleg drugega so skrbeli za obdelavo zemlje, za gozdove, za živino, organizirane so bile različne delavnice, začele so se ustanavljati nabavne in prodajne zadruge, obnavljati se je pričela trgovina, organizirana je bila preskrba s hrano ipd. Izdelani so bili prvi okrožni proračuni, zbirali so se podatki o izdajanju bonov, o stanju preskrbe.³¹

Komisija za upravo narodne imovine (KUNI) je bila imenovana že 19. aprila 1944, na podlagi odloka SNOS. Sestavljali so jo predsednik (dr. Stane Kovačič, pozneje dr. Milan Lemež) in 8 članov. Imela je svojo organizacijo tudi na terenu, vendar je zaradi vojaških razmer delo pri zaščiti in upravi narodne imovine večinoma slonelo na narodnoosvobodilnih odborih. Aprila leta 1945 se je že začela reorganizacija te komisije na podlagi pravilnika DUND.³² Komisija je imela prav tako izdelan lasten načrt za delo ob in po zlomu okupatorja zlasti za ugotavljanje te imovine širom po Sloveniji, njeno zaščito in upravljanje, združevanje sorodnih panog, osnovanje koordinacijskega centra, ipd.³³

Po črnomaljskem zasedanju je poleg tekočih vprašanj v delovanju ljudske oblasti opaziti tudi vedno večjo dejavnost v smeri priprav na osvoboditev, ali kot pravi Boris Kidrič na zborovanju ob 3. obletnici OF: »V zadnjem razdobju naše osvobodilne vojne je začela OF sistematično, načrtno in s pogledom v bodočnost graditi svojo oblast in je razpisala volitve, iz katerih rastejo demokratični organi ljudske oblasti. Rekel sem že, da je današnje razdobje brez dvoma eno končnih razdobj te vojne, in poudaril sem, da prav v tem razdobju gradimo svojo narodno oblast, ki jo ne gradimo slučajno, ampak jo gradimo načrtno in s pogledom uprtim v bodočnost.«³⁴ O ukrepih ob prevzemu oblasti je bil večkrat govor, tako na kočevskem zboru, na sestankih IOOF, sestankih posameznih odsekov itd., že v letu 1943, zlasti pa jeseni 1944 in kasneje. Zato je tudi možna takšna ocena vsebine naše revolucije

²⁹ Tak sklep je bil sprejet 11. IV. 1945 na sestanku Borisa Kidriča z načelniki odsekov, A IZDG, fasc. 526.

³⁰ UL P SNOS in NVS, 1/1944, odloki 2, 4, 6.

³¹ Metod Mikuž, Slovensko partizansko gospodarstvo, str. 103—130.

³² Ibid., P SNOS, Komisija za upravo, »Predlog za novo organizacijo KUNI«. Avgusta 1945 je MIR NVS izdalo tudi pravilnik za delegate pod svojo kontrolo.

³³ A IZDG, fasc. 454.

³⁴ Zgodovinski arhiv CK ZKS, Fond CK ZKS 1944, mapa Okrožnice in referati.

in njene bodoče poti, kot jo je novembra 1944 dal Edvard Kardelj: »Danes že lahko postavimo, da je končano nacionalno zatiranje in likvidirani so fevdalni ostanki, ki so spremljali Jugoslavijo po letu 1918. Če tudi ne moremo istovetiti osvobodilnega boja z buržoazno demokratično revolucijo, vendar lahko ugotovimo, da je v naši osvobodilni borbi etapa buržoazne demokratične revolucije v veliki meri že izpolnjena. V kolikor ni izpolnjena, pa so dozoreli vsi pogoji za njeno takojšnjo likvidacijo. To omogoča predvsem dejstvo, da ima buržoazija sicer še svoje ekonomske pozicije, izgubila pa je vse politične.« Zlasti pa temu načrtu ustreza pomembna ugotovitev, »po vsem značaju naše borbe lahko ugotovimo, da doživljamo danes gotove značilnosti buržoazne demokratične in proletarske revolucije. Ugotoviti pa moramo, da ima naša borba sploh svoj poseben značaj, tako, da ne moremo govoriti o buržoazni demokratični revoluciji v njenem pravem obsegu. Če pogledamo uspehe, ki smo jih v naši borbi dosegli, vidimo, da so le delno izpolnjeni cilji buržoazne demokratične revolucije (delna rešitev v vprašanju monarhije, v vprašanju fevdalnih ostankov). Ustvarili pa smo s svojo borbo novo enotnost delovnega ljudstva v osvobodilnem gibanju, ki bo omogočila na gotovi stopnji rešitev vseh tistih zahtev, ki si jih postavlja buržoazna demokratična revolucija za cilj in bomo istočasno lahko na nov način pristopili k rešitvi vseh prečih vprašanj. Pri tem moramo ugotoviti zanimivost, ki jo nosi s seboj osvobodilna borba. Smo namreč v položaju, ko ni nujen revolucionaren prehod, temveč je mogoča za izvedbo ciljev delovnega ljudstva reformistična pot (položaj približno enak, kakor je bil v Sovjetski zvezi februarja 1917, ko je tudi Lenin dopuščal možnost reformističnega preraščanja v proletarsko revolucijo). V sedanjem stanju borbe je važno, da je delovno ljudstvo zavzelo komandne pozicije. Tako mu bo omogočeno reševati vsa vprašanja tudi v obliki reform (ki pa bodo imele revolucionaren značaj). Pri tem pa ne smemo misliti, da lahko enostavno kopiramo oblike borbe, kakor se je razvijala v SZ. Zunanje oblike sprememb bo gotovo drugačna, kot je bila revolucija v SZ. Enotnost skupin v osvobodilni fronti nima samo začasnega značaja. Jedro osvobodilnega gibanja, to so delavci, kmetje in delovna inteligenca, so tako trdno povezani med seboj, da se bo tudi razvoj opiral na to zvezo.«³⁵

O ureditvi povojne družbe v Sloveniji so tekle obširne teoretične razprave v okviru sestankov študijske komisije pozimi 1944/1945.³⁶ Že predtem so septembra obravnavali vprašanje upravne razdelitve Slovenije, ko so sklenili, da se Slovenija razdeli na osnovi odloka o krajih, okrajih in okrožjih na te teritorialne enote. Okraji naj bi temeljili na teritorialnem obsegu bivših sodnih okrajev, sprejeto pa je bilo tudi načelo velikih okrožij (9). Takrat so razpravljali tudi o pripravi načrtov in ukrepov za prve dni osvoboditve (vprašanje prevzema oblasti, prehrane, denarnišva in financ, združništva, cen, načrtnega gospodarjenja, privatne iniciative ipd.). Decembra 1944 pa je bila

³⁵ Edvard Kardelj, Strategija in taktika osvobodilne borbe, A IZDG, Tisk NOB, sign. 1055, str. 7/8.

³⁶ Naloge študijske komisije so bile preučevanje stanja, ki bo vladalo ob osvoboditvi, preučevanje tekočih ukrepov, ukrepov, ki bodo potrebni ob osvoboditvi, ter nakazovanje problemov za bodočo ureditev Slovenije in Jugoslavije. V njej so poleg članov sodelovali še Boris Kidrič v imenu predsedstva SNOS, dr. Lado Vavpetič v imenu zakonodajnega odbora SNOS in dr. Fran Zwitter v imenu Znanstvenega inštituta. Dogovorjeno je bilo, da bo delo komisije izdelati temeljne študije o posameznih vprašanjih, o njih razpravljati in na osnovi sklepov bi bili sprejeti ustrezni ukrepi. Pri tem bi tesno sodelovali s predsedstvom SNOS, ki bi komisiji posredoval tekoče politične preglede, le-ta pa njemu predloge za ustrezne ukrepe. Študijska komisija se je prvič sestala 16. avgusta 1944. A IZDG, fasc. 454/I.

sklicana vrsta diskusijskih sestankov, na katerih so sodelovali tudi predstavniki gospodarskih odsekov ter drugi strokovnjaki.³⁷

Prvi je bil v razpravi referat dr. Lada Vavpotiča O javni upravi v naši bodoči ljudski demokraciji. Referent se je zavzemal za uveljavljanje načela samouprave v bodoči upravi. Zato ugotavlja: »Pri nas je ljudska demokracija že urejena državna oblika, ki je edinstvena na svetu in je različna od vseh drugih državnih oblik, tudi od oblike Sovjetske zveze. Bistveno za ljudsko demokracijo je, da je prišla do polnega izraza okolnost, da ljudstvo v svojih edinicah samo vrši oblast, ali kakor pravimo, da se samo upravlja. To načelo smo ustanovili že tedaj, ko smo izoblikovali prve organe oblasti, ki smo jim dali temu primeren značaj. Ob izdaji odloka o krajih, okrajih in okrožjih ter o njihovih narodnoosvobodilnih odborih smo v čl. 1 ugotovili, da so to samoupravne edinice. To načelo moramo upoštevati v vsej nadaljnji zgradbi državnega organizma, kajti le tako bo postala živa vsebina vsega javnega upravljanja,« in nadaljuje: »Ker je ljudska demokracija v celoti prevzela, kar je pojmovno obseženo v samoupravi in ker seže ljudska demokracija po svoji vsebini že dalje kot je historično pojmovanje samouprave, postane pojem samouprave kot pravni, zakonski pojem odveč. Ni pa seveda odveč kot politični. Na jasnem pa si moramo pri tem biti o naslednjem: predvsem ni mogoče govoriti o nasprotju država — samouprava.« Nadalje govori o načelu nedeljivosti oblasti, vendar pa pravi, da tudi v ljudski demokraciji obstoja neka dvojnost, ki izhaja iz tega da mora pravica odločanja ostati pri ljudstvu, a poleg tega obstaja še vedno, kot pri drugih oblikah ureditve, nujnost vodstva. »Stoji torej, da mora ljudska demokracija z vso doslednostjo vztrajati na eni strani pri tem, da gre pravica odločanja samo ljudskim organom oblasti v posameznih edinicah, na drugi strani pa, da je kljub temu v določenem pogledu in obsegu potrebno ob ohranitvi osnovne pravice samoodločanja, odvisnost od organov, ki jim gredo v državi vodstvene funkcije.«³⁸ Referat se nadalje spušča v podrobne pravne razlage različnih aspektov bodoče uprave, ki pa presegaajo ta okvir. Razprava o tem referatu je tudi razgrnila vrsto zanimivih vprašanj. Tako je dr. Milan Lemež označil to samoupravo za ljudsko samoupravo (»sproščanje ljudske iniciative«), pri tem pa je opozoril na novo vlogo uradništva pri tem kot strokovnega svetovalca in izvrševalca uprave kakor tudi vzgojitelja ljudskih množic v njihovi novi demokratični funkciji. Opozoril je na problem birokratizma v novi državni ljudski skupnosti, »ker preidejo v javno upravo zastopniki iz ljudstva, ki se marsikdaj ne bodo znašli v problemih... vsled česar se bodo deloma ognili rešitvi, deloma se oprijeli besede raznih navodil in norm.« Nekateri udeleženci razprave je sam pojem samouprave motil toliko, kolikor je spominjal na prejšnji dvotirni sistem. Zato je sledilo pojasnilo, da gre ločevati vsebino teh dveh pojmov. »Ne smemo prezreti, da objame naša 'samouprava' celotno državno upravo od vrha do najnižjih edinic, to je krajevnih NOO. Medtem ko je ljudska demokracija politični pojem, je samouprava konkretna oblika, konkretna realizacija tega pojma v pogledu ustroja javne uprave.«³⁹ Seveda pa je taka zamisel o samoupravi zbudila tudi vprašanja o odnosih v bodoči federaciji, kar je sprožilo takšen odgovor referenta: »Iz bistva federativne ureditve bodoče Jugoslavije sledi, da gre za prostovoljno svobodno združenje

³⁷ Zapisniki sej študijske komisije od 12. 12. do 22. 12. 1944, A IZDG, fasc. 458/I.

³⁸ Lado Vavpetič, O javni upravi v naši bodoči ljudski demokraciji, A IZDG, fasc. 458/VII.

³⁹ Zapisnik sestanka študijske komisije 12. 12. 1944, A IZDG, fasc. 458/I.

narodov Jugoslavije v eno federativno državo Jugoslavijo. Kadar govorimo o samoupravni ureditvi ustroja javne uprave, moramo načelno in definitivno govoriti zaenkrat predvsem o taki ureditvi naše federalne edinice Slovenije. V pogledu celotne državne zveze le v toliko, kolikor so vsi narodi Jugoslavije že sprejeli v dosedanjih emanacijah kot osnovo bodoče skupne ureditve tudi ljudsko demokracijo. Oblike te ljudske demokracije so nam zaenkrat dane teoretično, kakor izhajajo iz splošnega pojmovanja tega političnega pojma. Konkretno obliko more ta pojem dobiti le s sporazumom, ki ga bodo narodi Jugoslavije v bodoče sklenili in kjer bodo odstopili od svoje suverenosti tisto in tak del, kakor bodo imeli za potrebno zaradi skupnega življenja v bodoči državi Jugoslaviji. Načelno pa ne moremo iti preko dejstva, da je vsak narod v Jugoslaviji suveren, kar pomeni praktično, da ima sam svojo usodo v rokah in se združuje z ostalimi po svoji svobodni volji. Zato ne more biti vnaprej določenih državnih agend, temveč bodo skupne, pa zopet upravljane na samoupravni način tiste, ki jih bodo s sporazumom, ki bo dobil svojo konkretno obliko v bodoči ustavi Jugoslavije, določili za skupne, in to zaradi tega, ker bo to smiselno, smotno, zaradi značaja poslov in zaradi uspešnosti in trdnosti skupnega življenja potrebno.«⁴⁰

Zanimive so tudi pripombe takratnega javnega tožilca za Slovenijo dr. Vita Kraigherja na Vavpetičev referat, ki trdi, da je ves organizem države ljudski in je nepotrebno zato za isti državni organizem uporabljati dva pojma, s tem misli na pojem samouprave in pravi, da že pojem oblasti ljudstva pomeni, da se ljudstvo samo upravlja, »dočim pomeni pridodajati ji tudi znake samouprave, kaliti pojem, vnašati zmedo v njih, nehote in brez potrebe vzbujati vtis, kot da gre v Novi Jugoslaviji za dva tira državne uprave, za državni tir celotne Jugoslavije in samoupravni njenih federalnih enot, ki jim bo treba ščititi samoupravo pred eventualnimi poskusi centralizacije iz Beograda.«⁴¹

Problem ureditve federacije je zanimal Slovence tudi že poprej. Kot vemo, je bil to predmet pogovora slovenske delegacije na drugem zasedanju AVNOJ s Titom, ki jim je zagotovil, da ni treba imeti nobene bojzani glede enakopravnosti in samostojnosti slovenskega naroda. »Ukrepi, ki se danes vrstijo centralistično, so nujni za uspešen boj in potrebni zato, da pred zunanjim svetom dokažemo skupno voljo vseh narodov Jugoslavije do osvoboditve in njihovo željo do skupne državne enote.«⁴² Na podobna vprašanja naletimo v razpravi v začetku aprila na Rogu, katere sta se udeležila tudi Moša Pijade in Marko Vujačić, ko gre za to, kakšno zakonodajo je v tem trenutku potrebno sprejeti na osnovi sklepov AVNOJ.⁴³

Med materiali, predloženimi v razpravo študijski komisiji, je na tem mestu omeniti še referat Lojzeta Dularja Organizacija gospodarstva po načrtu. V njem je jasna opredelitev, da bo po osvoboditvi potreben povsem nov gospodarski sistem, nove organizacije, toda za vse obvezen red in interes skupnosti. Pri tem naj bi povojno gospodarstvo imelo 3 sektorje: državnega, združnega in privatnega, za vse pa bi veljalo načrtno gospodarjenje. Vrhovni organ, ki bi vodil to, naj bi bila načrtna komisija, ki ima, kot pravi, za zdaj ime poverjenišтва za obnovo. Izdelana je bila tudi shema njenega ustroja.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Vito Kraigher, Pripombe k referatu dr. Lada Vavpetiča, A IZDG, fasc. 458/VIII.

⁴² Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1973 (odslej Pregled), str. 206.

⁴³ Branko Petranović, AVNOJ ..., str. 226.

Pri tem je dano pomembno mesto pri izvajanju načrta organizaciji sindikatov (strokovnih zvez). Ti naj bi bili medsebojno povezani, vertikalno in horizontalno, v podjetju ali ustanovi pa bi bili vsi združeni v skupni delavski enotnosti. Članstvo v sindikatih bi bilo obvezno za vse. Področje delavske enotnosti v podjetju pa je »treba razširiti tako, da imajo pravico tudi sodelovati pri produkciji v okviru načrtnega gospodarstva.«⁴⁴

Nekaj o vlogi sindikata v bodočnosti, nam razjasni tudi odgovor Mihe Marinka v razpravi na posvetu 4. novembra 1944 na Primorskem, ko pravi: »V državnih tovarnah bodo sindikati udeleženi pri gospodarjenju obrata. Pomagali bodo pri upravi, pri proizvodnji, obenem bodo pa tudi zastopali delavce z ozirom na splošno gospodarsko perspektivo, previsek bo prihajal nazaj.«⁴⁵

Razprava v študijski komisiji je odprla še problem odnosa samouprave in centralizma ter načrtnega gospodarstva. Govora je bilo tudi o tem, naj je v podjetjih prav tako upoštevan demokratični princip in izvoljeni naj bi bili obratni sveti poleg obstoječe sindikalne organizacije, da bi delavci sami kontrolirali delo podjetja. Ugotovili so tudi, da bo za prvi čas po osvoboditvi potrebno opiranje tudi na privatno iniciativo in na zadružništvo, ki naj temelji na prostovoljnosti in demokratičnosti. Na področju prehrane in preskrbe so anticipirali odkupe, tudi prisilne, nato maksimiranje ter usmerjanje cen. Razprava je tekla še o prevzemu podjetij, organizaciji denarništva in bančništva, o potrebi ustanavljanja vrhovnih uprav za finančno stroko, monopolih, carinah in državnih podjetjih, v katerih bi bili zastopniki vseh federalnih enot, nadalje o potrebi po ustanovitvi državnega zavarovalnega zavoda, o družinskem, kmečkem in drugih oblikah zavarovanja, celo pomorskem. Na področju trgovine so načrtovali centralni oskrbovalni zavod, ki bi kontroliral notranjo trgovino, ter zavod za zunanjo trgovino, po katerem bi država kontrolirala uvoz in izvoz ter načeli še vrsto drugih vprašanj.

Kakšen način ureditve si je zamišljal politični vrh slovenskega narodno-osvobodilnega gibanja ob bližajoči se osvoboditvi, kažejo nekateri govori iz tistega časa. Boris Kidrič se je januarja 1945 vključil v razpravo v študijski komisiji in dejal tudi to: »Naša država je čisto nov tip države. Tudi sovjetska država, katere ustroj bi bil podoben našemu, je kljub temu drugačen, ker temelji na drugih gospodarskih in družbenih osnovah; naš primer v zgodovini je edinstven primer in se ne more niti identificirati s sovjetskim primerom« — in iz tega izhaja: »V novi Jugoslaviji pa se vrši čisto poseben politični in družbeni razvoj in temu novemu razvoju odgovarja pojem ljudske demokracije, ki ni več program, temveč državna oblika. Pri nas v Jugoslaviji je sedaj možen miren razvoj v socializem brez vsakega nasilja, to je čisto evolucijskim potom s favoriziranjem državnega gospodarskega sektorja preko državnega kapitalizma v socializem. To je možno, ker imamo novega nosilca oblasti, to je ljudske množice na čelu z delavskim razredom.«⁴⁶ Podobno je razbrati iz govora Edvarda Kardelja po beograjskem radiu februarja 1945: »Državni in zadružni sektor našega gospodarskega življenja, to sta dva glavna stebra, na katera se bo v gospodarstvu naslanjala demokratska oblast. Poleg teh bo imel velik pomen tudi privatni sektor, ob določenih ukrepih državnega nadzora nad njim, drugače pa je treba omogočiti svoboden razvoj gospodarskih sil tudi na tem področju, kajti brez tega si danes ne moremo zamisliti obnove

⁴⁴ A IZDG, fasc. 517/I.

⁴⁵ ZA CK ZKS.

⁴⁶ Vanek Šiftar, op. cit., str. 284/85.

naše domovine.«⁴⁷ Vendar pa je že takrat Edvard Kardelj opozarjal na neka-
tera nasprotja, ki so se pokazala pri delovanju novega družbenega sistema.
»V naših gospodarskih prizadevanjih je zavladal nek krut centralizem... Je
pa razloček med centralizmom in centralizmom. Obstaja centralizem, ki
z združevanjem naporov množic od spodaj obsega maksimalne uspehe. Obstoji
pa tudi birokratski centralizem, ki se loteva vsega in od zgoraj ukazuje s pa-
pirnatimi odloki, ki so često v popolnem nasprotju s stvarnim stanjem.« Pri
tem je mislil tako na odnose med centralnimi in federalnimi organi kakor
tudi med nižjimi. S tem pa je tudi »tesno zvezano dejstvo, da je škodljivi
centralizem v veliki meri zatrl iniciativo množic od spodaj.«⁴⁸ Zato nekaj
mesecev kasneje pravi, da državni aparat, ki ga gradimo, »mora odgovarjati
po svojih oblikah demokratičnemu značaju oblasti osnovnih ljudskih mno-
žic... preko predstavniških ljudskih organov od spodaj navzgor... Oblast
je pri nas enotna in predstavlja samoupravo novega tipa... Naši narodno-
osvobodilni odbori so nasprotno polna oblast v okviru skupnih interesov
države. Oni vrše to oblast istočasno v svojem lastnem imenu in v imenu višjih
organov ljudske oblasti, v okviru zakonov in naredb federalnega in splošno
državnega značaja. Na ta način naši narodnoosvobodilni odbori vodijo delo
neposredno v delokrogu svojih kompetenc, obenem pa izvršujejo in na ta
način kontrolirajo odloke in ukrepe vseh višjih organov ljudske oblasti. To
je brez dvoma najbolj demokratična oblika aparata oblasti. Samouprava za
nas ne pomeni koncesije države ljudstvu, temveč temelj, na katerem je država
zgrajena.«⁴⁹ Pomembno je na tem mestu ugotoviti tudi to, da je iz tega
odstavka razvidno tudi že t. i. načelo dvojne odgovornosti (oz. načelo demo-
kratičnega centralizma), ki ga kasneje Kardelj bolj jasno predstavlja v svojih
delih.

Z bližanjem konca druge svetovne vojne se je tudi IOOF pripravljal na
končno osvoboditev Slovenije. Na eni svojih sej, kjer so razpravljali o pri-
pravah in ukrepih za osvoboditev, je sklenil sestaviti slovensko vlado, katero
bo imenovalo predsedstvo SNOS. Pri tem je bilo rečeno, da bo kriterij za
sestavo vlade tak, da bo vlada delovna, po sestavi naj zajema resnično širino
osvobodilnega gibanja, njen način dela pa naj bo kolektiven. »Praktični vodi-
telj vse politike mora ostati IOOF.«⁵⁰

Na kratko še to, kako so tekle priprave na obnovo delovanja gospodarskih
obratov neposredno po osvoboditvi. Pri vseh okrožnih NOO, kjer pa teh še
ni bilo, pa pri odborih OF, se postavijo resorni poročevalci, ki vodijo evidenco
o vseh gospodarskih panogah v okrožju. V podjetjih se postavljajo začasni
zaupniki državne oblasti z nalogo začasno kontrolirati vodenje obratov ter
zaščititi podjetje in zagotoviti njihovo neprekinjeno delovanje. Te zaupnike
so določali krajevni odbori sporazumno z delavsko enotnostjo in vojaško
komando.⁵¹

Predsedstvo SNOS je imenovalo narodno vlado Slovenije 5. maja 1945
v Ajdovščini. Vodila sta jo predsednik Boris Kidrič in podpredsednik dr. Ma-
rijan Brečelj, sestavljali pa so jo še: minister za notranje zadeve — Zoran
Polič, minister za pravosodje — dr. Jože Pokorn, minister prosvete — dr.

⁴⁷ Edvard Kardelj, Pot nove Jugoslavije, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1946, str. 101.

⁴⁸ Ibidem, str. 104.

⁴⁹ Edvard Kardelj, Moč ljudskih množic, izdal Okrajni odbor OF v Murski So-
boti, 1945, str. 8.

⁵⁰ Metod Mikuž, Pregled V, str. 8.

⁵¹ A IZDG, fasc. 439/IV.

Ferdo Kozak, minister financ — dr. Aleš Bebler, minister industrije in rudarstva — Franc Leskošek, minister trgovine in oskrbe — dr. Lado Vavpetič, minister poljedelstva — Janez Hribar, minister gozdarstva — Tone Fajfar, minister za socialno politiko — Vida Tomšič, minister narodnega zdravja — dr. Marjan Ahčin, minister za gradnje — dr. Miha Kambič in minister za lokalni promet — Franc Snaj.⁵²

Boris Kidrič je to vlado imenoval enotna vlada OF, njene naloge pa so po njegovih besedah v prvi vrsti bile delo in obnova. Program za delovanje v novih razmerah miru in svoje neposredne naloge si je kmalu zatem zastavila tudi Osvobodilna fronta Slovenije. Sprejela jih je na kongresu 15. in 16. julija v Ljubljani v obliki razširjenih temeljnih točk OFS. Zavzela se je za združitev vseh Slovencev v federalni Sloveniji DFJ, za utrjevanje notranje in zunanje moči nove Jugoslavije, za uveljavitev sistema ljudske demokracije kot bistvenega pogoja za blaginjo jugoslovanske države, za nadaljnje utrjevanje in razvoj narodnih odborov, za varovanje demokratičnih pridobitev NOB, za bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov, za bratstvo in zavezništvo z ruskim in vsemi sovjetskimi narodi, za boj proti sleherni obliki narodnega izdajstva in bojo proti šovinizmu. OFS se je zavzela tudi za nova načela družbenoekonomske ureditve, kot so: zemlja tistemu, ki jo obdeluje, brez odškodnine, za utrjevanje in razvoj državnega sektorja gospodarstva, za privatno iniciativo, kolikor koristi ljudski skupnosti, za pospeševanje družništva, socialno zaščito od države in nazadnje za brezplačno izobrazbo in zagotovitev kulturnega razvoja slehernega državljana.

Ta dva pomembna politična dogodka ter konec vojne in osvoboditev Slovenije so pomenili začetek graditve nove, socialistične družbe. Ko sledimo temu pa je treba upoštevati tudi takratne mednarodne razmere, predvsem s stališča borbe za priznanje nove Jugoslavije in njenih meja. Zanimariti pa ne gre tudi dejstva, da je takrat v Evropi bila le ena država z zmagovito socialistično revolucijo, Sovjetska zveza.

Z osvoboditvijo je nova ljudska oblast začela spreminjati staro organizacijo uprave in sodstva. Tista sodišča, ki jih je septembra 1944 imenovalo predsedstvo SNOS, so poslovala naprej, vsa druga so prekinila delo 15. maja 1945 in na njihovo mesto so bili do izvolitve ali imenovanja novih postavljeni t. i. delegati (pooblaščenci vlade), ki jih je imenovala vlada. Prav tako je imenovala delegate v odvetniško zbornico, javno-notarsko zbornico in druge ustanove.⁵³ Upravni organi gospodarskih in drugih institucij in zavodov so bili razrešeni in na njihovo mesto imenovani začasni pooblaščenci (sekvestri), ki so delovali pod nadzorstvom pristojnega ministrstva. V teku leta 1945 je bil del teh ustanov razpuščen, za izvedbo tega pa je bila imenovana posebna komisija za likvidacijo. Istočasno so se ustanovljale nove ustanove, kot npr. Statistični zavod, Federalni zavod za socialno zavarovanje v Sloveniji, Državni arhiv Slovenije, Narodna in univerzitetna knjižnica. Tako se je v razmerah miru dograjeval aparat ljudske oblasti, ki je kontinuirano deloval naprej, in postopoma se je razvilo vsakdanje delovanje nove uprave. Veliko breme je pri tem delu padlo tudi na same ljudske odbore na terenu.

Od 15. julija dalje so se v krajih, kjer niso mogle biti opravljene med vojno, nadaljevale volitve v narodnoosvobodilne odbore. Izvajala sta jih narodna vlada in ministrstvo za notranje zadeve (določila sta volilna območja). Volilna pravica je bila splošna, z izjemo tistih, ki so se pregrešili zoper

⁵² UL SNOS in NVS, 5/1945.

⁵³ UL P SNOS in NVS, 5/1945.

narodno čast. Določeno je bilo število odbornikov, in sicer v krajevne NOO so volili predsednika, tajnika in 5—9 članov (odvisno od velikosti kraja), v mestne NOO pa 9 do 15 članov. V okrajno NOO skupščino so volili — če ima kraj pod 50 prebivalcev — enega odposlanca, če ima 500 do 1500 — dva odposlanca, od 1500 do 3000 — 3 odposlance in nad 3000 še enega več za vsakih 1000 prebivalcev več. Mesta s statusom okrožja so volila v okrožno mestno skupščino po enega odposlanca na 2000 prebivalcev.⁵⁴ Ko so bile volitve končane, je bilo v Sloveniji 1547 krajev, v vsakem je deloval krajevni NOO, 4 okrožja (Celje, Ljubljana, Maribor, Novo mesto) in okrožno mesto Ljubljana, ki je imelo specifično ureditev (zakon septembra 1945). Takoj po osvoboditvi pa je bilo približno 3500 krajevnih NOO.⁵⁵

Poleg graditve ljudske oblasti so se v tem času postavljali tudi temelji ekonomske ureditve nove države, poglobitna naloga pa je bila čim hitrejša obnova v vojni porušenega gospodarstva. Tako je predsedstvo AVNOJ, na predlog finančnega ministrstva, gospodarskega sveta in kasneje zakonodajnega odbora, sprejelo vrsto pomembnih zakonskih ukrepov, zakon o konfiskaciji imovine okupatorja, predpise o enotnem računovodstvu, zakonu o agrarni reformi in druge.

Stanje na področju industrije je ob osvoboditvi bilo videti takole. Del industrijskih obratov v Sloveniji je že pred 2. svetovno vojno bil v rokah države. Po podatkih odseka za trgovino in industrijo pri predsedstvu SNOS je bilo v pristojnosti države po obratih 45 %, po številu delavcev 75 %, od večjih obratov pa 95 % industrije.⁵⁶ Z okupacijo so ta podjetja prešla v roke nemškega rajha.

Ko je 21. novembra 1944 predsedstvo AVNOJ izdalo odlok o prehodu sovražnikovega imetja v državno svojino, o državnem upravljanju imetja odsotnih oseb in o zasegi imetja, ki so ga okupatorske oblasti prisilno odtujile, je v državno last prešlo imetje nemškega rajha, imetje oseb nemške narodnosti razen tistih, ki so se borili v vrstah NOB, ter imetje vojnih zločincev in njih pomagačev. Pod državno upravo je prešlo vse imetje odsotnih oseb, imetje pa, ki so ga okupatorske oblasti nasilno odtujile, pod sekvester.⁵⁷

Imovino, ki je s tem odlokom prešla v državno last ali pod državno upravo, je nadzorovalo in upravljalo državno vodstvo narodnih posesti (DUND) pri poverjeništvu za trgovino in industrijo in kasneje ministrstvu za industrijo. Vanj so bili imenovani tudi predstavniki federalnih enot. V okviru DUND se je osnovalo glavnim gospodarskim panogam ustrezajoče število odsekov (12).

»Namen, da se postavlja vse podržavljeno ali zaseženo imetje pod upravo in nadzor državnega vodstva narodnih posesti, je maksimalno izkoriščanje tega imetja za načrtno proizvodnjo, zaradi kar najbolj hitre in najbolj uspešne gospodarske obnovitve in zgraditve Jugoslavije kot celote in vseh njenih federalnih enot. Vprašanje državne svojine kot svojine Jugoslavije ali svojine posameznih federalnih enot se uredi pozneje s posebnim odlokom Protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije, ki bo pri tem upošteval načelo upravljanja in proizvodnje po enem splošnem državnem načrtu.«

⁵⁴ UL P SNOS in NVS, 15/1945, odlok 133.

⁵⁵ Josip Globevnik, »Krajevni odbori«, str. 8.

⁵⁶ Arhiv SR Slovenije (AS), Fond Ministrstva za industrijo in rudarstvo (MIR), fasc. 1, mapa 1.

⁵⁷ UL DFJ 2/1945.

Dejanske naloge DUND so bile na osnovi odločitev in navodil poverjenika trgovine in industrije postaviti pri prevzetih imetjih upraviteljstva oziroma sekvestre in jim dajati smernice za racionalno izkoriščanje teh imetij, ugotoviti imovinsko stanje in odločiti o tem, kako se bodo prevzeta imetja izkoriščala v splošno dobro naroda kot celote.⁵⁸

Za vodenje industrijskih, trgovskih, gradbenih, bančnih in ostalih podjetij in ustanov, katerih organizacijska struktura je bila še predvojna, je DUND postavljajl prisilne uprave, prisilne upravitelje in delegate (pri sekvestru), ki so skrbeli, da je podjetje poslovalo na osnovi navodil vlade oziroma DUND. Podobno so bile osnovane federalne komisije in resori pri ljudskih odborih okrožij, mest in okrajev.⁵⁹

Maja 1945 pa je bilo sklenjeno, naj industrijska podjetja postopoma preidejo izpod uprave DUND pod poslovno vodstvo ustreznih ministrstev oziroma njihovih odsekov, pri čemer so rok in način te izročitve določala ministrstva za industrijo in DUND sporazumno.⁶⁰ Podoben je bil postopek z zavarovalnicami in s trgovskimi podjetji.

Od 30. julija do 2. avgusta je bila v Beogradu konferenca DUND, na kateri so sprejeli nov pravilnik. Sklenjeno je bilo, naj DUND preide v pristojnost gospodarskega sveta ter da se na federalni ravni ti organi odslej imenujejo federalne uprave narodnega imetja (FUNI) in se organizirajo na podlagi sprejetega pravilnika, pri okrožjih pa »odsek uprave narodnega imetja pri okrožnem odboru«. Po potrebi pa so federalne uprave lahko organizirale tudi okrajne in mestne uprave narodnega imetja. Federalne uprave so bile dolžne pošiljati redna poročila DUND. Na tej in na naslednji konferenci so bili sprejeti tudi sklepi o organizaciji kontrolne službe, likvidaciji nerentabilnih podjetij, za kar so bili postavljeni roki, nadalje sklepi glede pravnih problemov, revizije v podjetjih, problemov delniških družb, knjigovodstva ipd.⁶¹

Stroški uprave narodnega imetja so se krili iz državnega proračuna, kamor se je tudi stekala akumulacija podjetij pod upravo DUND in FUNI za Slovenijo. Proti koncu leta 1945 se je v Sloveniji že prenašala neposredna uprava narodnega imetja na ustrezne gospodarske odseke okrožij in okrajev, glede na to, koliko so bili ti odseki že ustrezno organizirani. FUNIS se je prav tako ukvarjala s problemi delniških družb, z udeležbo inozemskega kapitala v pod-

⁵⁸ UL DFJ 2/1945, odlok 25.

⁵⁹ AS, Fond MIR, f. 1 in 2, »Pravilnik o organizaciji DUND«. Organizacijo in nadležnosti DUND je določil pravilnik, ki ga je izdalo predsedstvo AVNOJ 23. februarja 1945, po katerem tvorijo DUND sekretar in člani uprave, ki so na čelu naslednjih odsekov:

1. za upravo nad zemljiščem, kmetijskim gospodarstvom in gozdom,
2. za rudarstvo, metalurgijo, predelovalno metalno industrijo, grafična podjetja, eletrarne in ladjedelnice,
3. za tekstilno in usnjarsko industrijo,
4. za kemično in farmacevtsko industrijo,
5. za kmetijstvo in industrijo živil,
6. za lesno industrijo,
7. za gradnje in gradbeništvo,
8. za bančništvo in zavarovanje,
9. za trgovska in njim podobna podjetja,
10. za prometna in odpravna podjetja,
11. za finančna vprašanja,
12. in pravni odsek.

⁶⁰ UL DFJ 3/1945.

⁶¹ AS, Fond Planske komisije (PK), f. 1., »Sklepi in smernice s konference DUND«.

jetjih, s poenotenjem knjigovodstva ver postavljanjem sekvestrov nad zapuščeno imovino.⁶²

Na osnovi odloka AVNOJ iz dne 21. novembra 1944 je junija 1945 bil izdan zakon o konfiskaciji in izvršitvi konfiskacije. Za izvajanje tega zakona so avgusta 1945 bile v Sloveniji imenovane tročlanske komisije (stopenjske) v okrajih, okrožjih in na ravni federalne enote, ki jim je bilo naloženo izvajanje tega zakona v Sloveniji⁶³ in ki jih je organizirala in usmerjala FUNIS. Pred tem so julija 1945 morali predložiti svoje pravice KUNI vsi tisti, ki so med okupacijo bili prisiljeni zapustiti svojo imovino ali ki jim jo je odvzel okupator.⁶⁴ Stanje po konfiskaciji je v Sloveniji bilo tako: državni sektor je zajemal 24,7 % podjetij, sekvestrirani 28,8 %, privatni pa 56,5 % podjetij. Število zaposlenih je v državnem sektorju znašalo 40,2 %, v sekvestriranem 41,3 %, v privatnem sektorju pa 18,5 %.⁶⁵ Po podatkih iz avgusta 1945 so bila pod sekvestrom ministrstva za industrijo in rudarstvo narodne vlade Slovenije vsa večja industrijska podjetja v Sloveniji, kot so: rudniki TPD, železarna KID na Jesenicah, valjarna KID na Javorniku, elektrarna KID na Jesenicah, cinkarna Celje, železarna Štore, naftna polja pri Lendavi, rudnik Mežica in druga.⁶⁶ (Priloga 1.) Pri teh je ministrstvo imenovalo svojega delegata, na Jesenicah je to bil dr. M. Potočnik. Železarna Jesenice je ostala pod sekvestrom vse do 14. novembra 1945, do zaplembe. Istega leta sta bili zaplenjeni tudi železarna Štore in Ravne ter naftna polja, medtem ko so rudniki Mežica in tisti v lasti TPD bili nacionalizirani leta 1946.

Eden najpomembnejših ukrepov je leta 1945 nedvomno bila agrarna reforma, ki je na zvezni ravni bila sprejeta 23. avgusta. Že jeseni leta 1945 se je pri ministrstvu za kmetijstvo in gozdarstvo vlade LRS osnoval poseben odsek za agrarno reformo in kolonizacijo, katerega naloga je bila pripraviti načrt zakona, izgraditi potreben aparat za izvedbo reforme ter obrazložiti oba zakona ljudskim množicam. 19. decembra 1945 sta nato v Sloveniji bila objavljena zakon o agrarni reformi in kolonizaciji ter zakon o kolonih in viničarjih. Do 1. januarja 1946 so bile imenovane okrožne in okrajne 5-članske komisije za agrarno reformo. Te komisije so se januarja 1946 seznanjale z določbami zakona ter z navodili za izvajanje agrarne reforme, ki jih je izdalo ministrstvo. Nato so pričele deliti zemljo ter izdajati razlastitvene odločbe. Seveda so pri tem postopku nastajale težave v primeru solastnine, če je lastnik imel zemljo na območju več krajevnih ljudskih odborov, ali pa zato, ker je bilo potrebno izdelati cel elaborat za razlastitev (kot v primeru TPD), itd. Sledil je postopek razdeljevanja in razmejevanja. Ob razdeljevanju so komisije sklicevale sestanke agrarnih interesentov, ki so bili organizirani tudi v odbore (5—7 članov). Kolonistov je bilo v Sloveniji naseljenih 2700.⁶⁷ Za kolonizacijo v Vojvodini pa je bilo leta 1946 v Sloveniji 3062 prijavljenih. Tistim, ki so dobili zemljo, so bili dodeljeni tudi krediti, da so jo lahko pričeli obdelovati.

Agrarna reforma je v Sloveniji razlastila veleposestva (307), zemljiška posestva bank, delniških družb, podjetij in drugih posebnih pravnih oseb (245),

⁶² AS, Fond PK, f. 1., »Poročilo o delovanju FUNIS«.

⁶³ UL SNOS in NVS, 38/1945.

⁶⁴ UL SNOS in NVS, 17/1945.

⁶⁵ Ivan Maček, Diskusijski prispevek, II. kongres KPS, CZ, Ljubljana, 1949, str. 146.

⁶⁶ Statistični priročnik o industriji Slovenije, MIR, avgust 1945.

⁶⁷ AS, Fond PK, f. 3. m. 1549, »Poročilo ministrstva za kmetijstvo in gozdarstvo za leto 1946«.

zemljiška posestva verskih ustanov (431), zemljiška posestva, ki so ostala brez lastnika (ni podatkov), presežek zemljiških posestev nekmetov (1205) ter presežek kmečkih posestev (167). Zemlja je bila razdeljena 22 822 interesentom.⁶⁸ Celotni fond, zaobsežen z agrarno reformo, je znašal 303 003 ha in od tega je 2/3 dobil državni sektor (od tega 60 % gozdnih površin), drugo pa je bilo razdeljeno med združni in privatni sektor.⁶⁹ Po podatkih iz leta 1953 je družbeni sektor v Sloveniji imel 99 tisoč ha obdelovalnih površin (od tega je bilo 43 tisoč ha velikih kmetijskih posestev in 45 tisoč ha ekonomij ustanov, podjetij in organizacij), združni 46 tisoč ha, privatni pa 1100 tisoč ha.⁷⁰ Od tega je bilo v letu 1946 razlaščno 59 016 ha obdelovalne zemlje, razdeljene pa 31 608 ha obdelovalne zemlje. Leta 1946 je bilo prav tako osnovanih 31 kmečkih obdelovalnih združenj (na Štajerskem) na 3200 ha zemlje. Ob tem je istega leta bilo izločeno še 5200 ha zemlje za socialne, znanstvene, prosvetne, kulturne, sindikalne, gospodarske in druge ustanove.⁷¹

Finančno poslovanje na novo nastale države se je v prvem letu urejalo s finančnimi zakoni. Prve odloke o državnih prihodkih in izdatkih je sprejelo že predsedstvo AVNOJ, in sicer za časovna razdobja december 1944, januar 1945 in nato februar—marec 1945. 10. aprila 1945 je predsedstvo AVNOJ izdalo finančni zakon o državnem proračunu izdatkov in dohodkov Jugoslavije za proračunsko obdobje april—junij 1945.⁷² Ta je določal izdatke in dohodke državne administracije in samostojnih državnih ustanov. Posebej je bilo poudarjeno, da so vsa ministrstva, ustanove in podjetja zavezani izvajati proračun tako, kot je bil odobren, saj je država v prvih 4 mesecih dosegla že precejšnjo zadolženost (10 000 000 din). Iz tega proračuna je razvidno, da so dohodki iz neposrednih davkov ostali tisti federalni enoti, kjer so se pobirali, z izjemo davka na dohodek ter dobička državnega imetja, ki je pripadal državni blagajni. Federalnim enotam ter NOO so pripadali dohodki ustanov in podjetij, katere so upravljali. Federalne enote so bile dolžne dati svoje proračune v pregled in odobritev zveznemu finančnemu ministru, pri čemer se je njihov eventualni primanjkljaj pokrival iz državne blagajne. Za vse nadaljnje finančne ukrepe je bil pooblaščen finančni minister (davki, krediti, carine, nagrade, vojaški izdatki) in njegove odloke so bila dolžna izvajati vsa federalna finančna poverjenišтва.

Ti finančni zakoni so se sprejemali za kratka obdobja zato, ker je na delu jugoslovanskega ozemlja še trajala vojna. Predvidevali so tudi posebne kredite za vojaške potrebe tistim federalnim enotam, ki so bile še v vojni. Od celotne vsote izdatkov pa je bilo predvidenih skoraj 5 % za potrebe obnove gospodarstva in opustošenih krajev (Lika, Bosna).

Vsa ministrstva in poverjenišтва so v tem času zbirala podrobne podatke o stanju ustanov in podjetij, o potrebah za njihovo nemoteno nadaljnje poslovanje, o številu delavcev. V Sloveniji so se že pred osvoboditvijo celotnega ozemlja pripravljali na prevzem industrije in obrti od organov ljudske oblasti oziroma od njih imenovanih ustreznih organov ali komisarjev, ki so morali

⁶⁸ Podatek iz Statističnega godišnjaka FNRJ, 1954. Zavod za statistiko SRS navaja v tem primeru število nekaj čez 18 000.

⁶⁹ Statistični godišnjak FNRJ, Zvezni zavod za statistiko in evidenco, Beograd, 1954, str. 115.

⁷⁰ Ibid, str. 116.

⁷¹ AS, Fond PK, f. 3, m. 1549.

⁷² UL DFJ 20/1945, odlok 199. Proračun je predvideval 9 109 100 000 izdatkov in 10 600 000 prihodkov, presežek je bil namenjen za izdatke ministrstva za narodno obrambo ter za dotacije federalnim enotam za vojaške namene.

ukrepati v skladu z navodili centralnih oblasti. Pri tem so tako mezde in plače kot cene industrijskih proizvodov začasno morale ostati iste.⁷³

Za poslovanje podjetij je predsedstvo AVNOJ že februarja 1945 izdalo dva pomembna odloka, in sicer o poenotenem računovodstvu ter o uvedbi enotnega računovodstva. Prvi je določal naloge računovodstva (ugotavljanje imovinskega stanja in rezultate, porazdeljevanja stroškov po mestih in izdelkih, določanje in kontroliranje cen na podlagi lastnih cen, nadzor nad poslovanjem podjetja ter disparanje in planiranje) ter računovodski postopek (mesečne in letne bilance). Predpisal je tudi uporabo t. i. obratnih obračunskih listov — obolov, kjer so bili vneseni vsi elementi, ki so sestavljali ceno proizvoda, in določal kalkulacijski postopek (obračunavanje stroškov, izračunavanje lastne cene, izdelavne mezde, stroškov izdelave, splošnih stroškov ter upravnih in prodajnih stroškov). Drug odlok je določal, da so vsa državna in posebna proizvodjalna, trgovska, bančna in prometna podjetja dolžna izvesti poenotenje računovodstva od 1. januarja 1945 dalje, poenotenje knjigovodstva pa do 30. junija 1945 (za podjetja z nad 100 delavci) oziroma do 31. decembra 1945 (za tista, ki imajo 50—100 delavcev).⁷⁴

Kljub temu odloku se obratno računovodstvo v teku leta 1945 v Sloveniji večinoma še ni uvedlo zaradi tega, ker so marsikje bile neznane cene surovin, ker ni bilo še urejeno vprašanje mezd, zaradi neizvedene valorizacije ipd. Zato je bilo onemogočeno ugotoviti proizvodjalne stroške podjetja in dobiti širše gospodarske kazalnike. Do srede leta 1946 se je to uredilo v vseh večjih podjetjih.⁷⁵

Naslednji proračun je predsedstvo AVNOJ sprejelo 30. julija 1945 za časovno razdobje julij—december 1945, na predlog zakonodajnega odbora predsedstva AVNOJ, v obliki »budžeta DFJ« in finančnega zakona. To je bil prvi finančni proračun, ki je zajel celoten državni teritorij, bil pa je sestavljen zvečine na osnovi ocen gospodarskih zmogljivosti, saj takrat njegovi sestavljavci niso še razpolagali z dovolj podatki. Ob sprejemu je bilo opozorjeno na izredno težavne razmere v državi zaradi pravkar končane vojne, saj se je ponekod šele pričela obnova in organizacija državne oblasti, in na potrebo uspešnega poslovanja podjetij in varčevanja.⁷⁶

Predsedstvočasne narodne skupščine DFJ je v nekaj mesecih svojega delovanja sprejelo nadaljnje pomembne gospodarske ukrepe, kot so: zakon o taksah, ki je določal višino taks, njih plačilo pa je šlo državi, zakon o ureditvi in delovanju kreditnega sistema, po katerem so se krediti dodeljevali po kreditnem planu, ki ga je odredil zvezni minister za finance v dogovoru s predsednikom gospodarskega sveta, zakon je določil tudi ustanove, ki so bile pooblaščenega za izdajanje kreditov, potem zakon o neposrednih davkih (to sta bila davek na dohodek in davek na nasledstvo in dedovanje), ki je določal postopek plačevanja davka in davčne stopnje, devizni zakon (celotni promet z inozemstvom in vsi posli v državi, ki so se nanašali na inozemstvo, so bili pod kontrolo finančnega ministrstva) in zakon o razpolaganju z državnimi prihodki. NOO so razpolagali z odobrenimi in s krajevnimi davki, fe-

⁷³ AS, Fond MIR, f. 1., m. 1., »Navodilo za delo v obrti in industriji do razsula in v prvi dobi po zlomu«.

⁷⁴ UL DFJ 6/1945.

⁷⁵ AS, Fond PK, f. 3., m. 1090.

⁷⁶ Zakonodavni rad predsedništva AVNOJ i predsedništva privremene narodne skupštine, Beograd, 1951, str. 494. Vse zakone, izdane pred decembrom 1945, sta zatem potrdila zvezni svet in svet narodov ljudske skupščine FLRJ na zasedanju 9. novembra 1946.

deralne enote z delom neposrednih davkov in delom davka na promet, procent le-teh je bil določen v proračunu; z ostalim delom je razpolagala zveza, ki je razpolagala tudi z dohodki državnih podjetij in državne lastnine.⁷⁷ Avgusta 1945 se je konstituiral še finančni odbor začasne narodne skupščine DFJ, ki je tudi izdelal predlog zadnjega zakona.

Gospodarski svet je v času ob osvoboditvi (marec—junij) urejal podrobnejše gospodarske predpise, tako da je pod nazorstvo države v tem času prešel ves uvoz in izvoz ter delno tudi notranji blagovni promet, ustanavljal je državna podjetja (Nama, Jugopetrol ipd.) ter določal cene surovinam in industrijskim proizvodom. Načrtno je usmerjal porazdeljevanje in potrošnjo blaga za naslednje proizvode: kmetijske pridelke, gozdne pridelke, rudarske in industrijske proizvode, proizvode usnjarske, elektrotehniške, kovinske, živilske industrije, gradbeni material, kemične izdelke in tobak.⁷⁸ Avgusta 1945 je bilo določeno še to, da morajo vsa državna gospodarska podjetja odpreti račune pri javnopravnih denarnih zavodih, in sicer zvezna industrijska in trgovska podjetja pri Industrijski banki Jugoslavije.⁷⁹

Kontrolo nad poslovanjem, overjanje in pregled državnih računov ter preventivno kontrolo je izvajala računska kontrolna komisija, ki je bila ustanovljena aprila 1945. Ta komisija je poročala predsedstvu AVNOJ, ministrstvu za finance in javnemu tožilcu DFJ. Takrat je prenehala delovati glavna kontrola kot ustanova stare Jugoslavije.⁸⁰ Računsko kontrolno komisijo Slovenije je ustanovilo predsedstvo SNOS februarja 1946. leta, njene naloge v okviru republike so bile enake zveznim.⁸¹

V teh prvih nekaj mesecih po osvoboditvi, ko je potekalo intenzivno izigravanje novega gospodarskega in državnega sistema, se je vedno bolj uveljavljalo načelo centraliziranega upravljanja gospodarstva. Koncentracija akumulacije na enem mestu naj bi olajšala in pospešila gospodarski napredek države; centraliziranje, evidentiranje, planiranje dohodkov in izdatkov pa je bistvo zakona o državnem proračunu iz oktobra 1945. V Jugoslaviji so odtlej obstajali zvezni proračun, proračuni federalnih enot in NOO. Okrajni proračun je bil sestavljen na osnovi podatkov, zbranih iz krajevnih proračunov, in posredovan okrožnim organom in tako naprej do zveze. Tam so bili pridruženi tudi proračuni državnih gospodarskih podjetij, ki so svoje proračune posredovala finančnim organom tistega NOO ali ministrstva, v katerega pristojnost so spadala. Tako je bil zvezni predlog splošnega državnega proračuna sestavljen iz zbirnih federalnih proračunov in proračunov državnih gospodarskih organizacij. Ta predlog je finančni minister predložil vladi v pretres. Proračun je vseboval tudi preglede izdatkov po posameznih resorih ter službah in ti so se delili na osebne, materialne in investicijske izdatke. Proračunsko leto se je pričelo s 1. januarjem in končalo 31. decembra in na osnovi proračuna so bili potem sestavljeni sklepni računi.⁸²

Proti koncu mandatne dobe organov skupščine DFJ je bil izdelan tudi predlog zakona o petletnem načrtu obnove in graditve DFJ, ki je predvideval izdelavo federalnih petletnih načrtov do konca decembra 1945 in pričetek petletnega načrtnega obdobja z julijem 1946, vendar pa ta zakon ni bil spre-

⁷⁷ Ibid, str. 575—593.

⁷⁸ UL DFJ 32/1945.

⁷⁹ UL DFJ 61/1945.

⁸⁰ Zakonodavni rad P AVNOJ i P Privremene narodne skupštine DFJ, str. 84—85.

⁸¹ UL SNOS in NVS, 14/1946.

⁸² UL DFJ 91/1945.

jet. Kljub temu pa so se že takrat začele priprave na izdelavo petletnega gospodarskega načrta. Ustanovljena je bila zvezna planska komisija in po sklepu predsedstva narodne vlade Slovenije je bila 1. oktobra 1945 v Sloveniji osnovana komisija za gospodarski načrt in njen tehnični organ — urad za gospodarski načrt.⁸³ Naloge komisije in urada so bile: sodelovati pri pripravi vsedržavnega načrta s posebnim ozirom na gospodarstvo federalne Slovenije, preučevati proizvodne načrte in proračune, ki so jih izdelovali posamezni sektorji javne uprave, ugotavljati, ali so ti načrti v skladu med seboj in z razpoložljivimi proizvodnimi sredstvi, sodelovati pri ugotavljanju prednostnega reda, po katerem naj se pokrivajo posamezne konsumne in investicijske potrebe, ter sodelovati pri preučevanju tistih gospodarskih vprašanj, ki jih komisiji naloži predsedstvo narodne vlade. Komisija je bila posvetovalni organ vlade, sestavljali so jo predsednik (na začetku Danilo Vojska, od julija 1946 Sergej Kraigher) in referenti, ki so v okviru urada vodili posamezne gospodarske sektorje.⁸⁴

V prvih mesecih svojega delovanja je urad sestavljal preglede o razvoju gospodarskega življenja Slovenije v povojnem obdobju, v smislu delovnega načrta komisije (pripravil je nekaj študij s tega področja), sodeloval pri sestavi proračuna za leto 1946, pri oceni davčnih dohodkov ipd. Svoje delo je opravljal v sodelovanju s planskimi oddelki ministrstev vlade, ki so se tudi ustanovili v tem času⁸⁵ in ki so igrali pomembno vlogo pri izvajanju petletnega načrta v naslednjih letih.

Obnova v vojni porušenega gospodarstva je bila v prvih dveh letih po vojni ena pglavitnih nalog vseh gospodarskih upravnih organov kakor tudi vseh množičnih organizacij na čelu s KPJ in KPS. Prav mobilizacija razpoložljivih delovnih sil, ki so jo vodile družbenopolitične organizacije, in velika revolucionarna vnema, ki je izhajala iz NOB, sta pripomogli k temu, da je bila obnova tako hitro in uspešno končana. Končana obnova pa je bila pogoj za normalizacijo gospodarske proizvodnje in za gospodarsko rast v okviru petletnega načrta.

Na obnovo so se v Sloveniji in Jugoslaviji pripravljali že med NOB. Poverjeništvu za obnovo pri NKOJ je že spomladi leta 1944 ugotovilo, da bodo za obnovo potrebna ogromna finančna sredstva ter splošni plan, katerega izvajanje bo moralo biti centralizirano v okviru tega poverjeništvu. Zato si je zastavilo nalogo koordinirati sodelovanje organov za obnovo po federalnih svetih, organizirati zbiranje podatkov in na osnovi le-teh izdelati plan obnove,

⁸³ AS, Fond PK, f. 3., in 712., »Poročilo o delu PK Slovenije«.

⁸⁴ AS, Fond PK, f. 1., Dopis P NVS, 30. XI. 1945. Urad je v začetku imel naslednje referate:

1. referat za koordinacijo dela v komisiji;
2. referat za gradnje in transport;
3. referat za industrijo;
4. referat za energetiko;
5. referat za finance;
6. referat za komunalno gospodarstvo, turizem, združništvo;
7. referat za trgovino in preskrbo;
8. referat za kmetijstvo in gozdarstvo;
9. referat za kulturo.

Komisije so istočasno delovale tudi pri naslednjih ministrstvih: za ljudsko zdravje, za notranje zadeve, za industrijo in rudarstvo, za gradnje, za trgovino in preskrbo, za pravosodje, za prosveto, za socialno politiko, za delo, za finance, za kmetijstvo in gozdarstvo; in pri 11 okrajnih ljudskih odborih (to je stanje iz srede leta 1946, ko je bila organizacijska podoba načrtovalnih organov že bolj izdelana).

⁸⁵ AS, Fond PK, f. 3., m. 712.

evidentirati potrebna sredstva in kadre za obnovo ter organizirati kontrolo izvajanja tega plana.

Prve naloge, ki so bile opravljene za to v času vojne, so bile povezane s potrebami vojske. V industriji so se obnavljali le najvažnejši objekti, na splošno pa predvsem hiše tistih, ki so ostali brez strehe.

Poglavitne naloge pa so bile prepuščene za povojni čas. Potrebno je bilo doseči maksimalno možno proizvodnjo, zadovoljiti potrebe prebivalstva, racionalno razporediti potrebe po surovinah, strojih in delovni sili ter pravilno razporediti izdelane in nabavljene predmete porabe. Temeljit načrt za obnovo pa je bilo možno izdelati šele po osvoboditvi, čeprav so njegove osnove bile postavljene že predtem.⁸⁶

V Sloveniji je odsek za industrijo in trgovino pri predsedstvu SNOS zbiral podatke o industrijskih obratih in o njihovem stanju od jeseni 1944. Prav tako je izdeloval študije o ureditvi povojnega gospodarstva. V ta namen je izdal »Navodila za delo v obrti in industriji do razsula in v prvi dobi po zlomu«. V teh navodilih je bilo zapisano, naj se postavijo pri vseh okrožnih odborih poročevalci za industrijo, ki naj vodijo stalno evidenco o industrijskih in drugih obratih na svojem področju ter posredujejo te podatke poverjeništvu za gospodarstvo in statističnemu uradu.⁸⁷ Zbiranje podatkov je nato teklo še vse leto 1945. Obnovo je po osvoboditvi v Sloveniji vodila narodna vlada in njeni organi, operativno pa jo je izvajalo v glavnem ministrstvo za gradnje. Po podatkih tega ministrstva iz novembra 1945 je bilo na Slovenskem delno porušenih 48 058 objektov in popolnoma porušenih 48 433 objektov (tu so mišljeni mostovi, stanovanjske zgradbe, bolnišnice, industrijske zgradbe ipd., o stanju in obnovi na kmetih pa ni podatkov, ker je tam obnavljal kmet sam). Obnovo so na terenu vodile in izvajale obnovitvene zadruga, katerih je v jeseni 1945 leta bilo 108 in še 65 tehničnih baz. Med obnovitvene zadruga je bilo v tistem času razdeljeno 65 milijonov dinarjev posojila.⁸⁸ Po podatkih statističnega zavoda je bilo vojne škode v industriji na Slovenskem (iz podatkov ministrstva za industrijo in rudarstvo) 5,9 milijarde (po cenah iz l. 1941), kar je znašalo 45 % vrednosti industrijskih podjetij. Vojno škodo je prijavilo 360 industrijskih podjetij, od teh je bilo v letu 1945 obnovljenih 45 %, drugo v letu 1946 (razen Slovenskega primorja, kjer je obnova potekala po priključitvi leta 1947).⁸⁹ Obnovitvena dela so se zaradi pomanjkanja tako potrebnih denarnih sredstev kot gradbenega materiala izvajala po prednosti. V glavnem je bila obnova končana pred sprejemom petletnega načrta, čeprav so se nekateri objekti obnavljali še pozneje.

Slovenska železarska industrija je med okupacijo bila vključena v nemško železarsko industrijo in je proizvajala polfabrikate za nemško oboroževalno industrijo. Zato ta industrija ni trpela večje škode med vojno, bila pa je nevarnost, da jo okupator poskuša uničiti pred begom. Po osvoboditvi je bilo potrebno produkcijo čimprej usmeriti na program pred vojno ter za to priskrbeti pogonski material in surovine ter rešiti problem kadrov (na Jesenicah je npr. večje število uradnikov in strokovnjakov zapustilo podjetje ob zlomu okupatorja).

⁸⁶ AS, Fond MIR, f. 1, m. 3.

⁸⁷ AS, Fond MIR, f. 1, m. 2.

⁸⁸ AS, Fond PK, f. 1.

⁸⁹ Statistični pregled desetletnega razvoja LRS, Zavod za statistiko LRS, Ljubljana, 1955, str. 2.

V železarstvu je bila škoda ocenjena na 155 726 727 dinarjev (po cenah I. 1938). Pri jeseniški železarni je bila poškodovana elektrarna v Gorjah, plavž I in SM Peč 3, ki je bila med okupacijo demontirana, nova pa ni bila dograjena (po ocenah je to znašalo 17 000 000 din).⁹⁰ Popravila so se v železarni pričela julija 1945 in marca 1946 je šla v pogon Peč 3, drugo pa je bilo še v delu.

Proizvodnja v železarskih podjetjih v Sloveniji pa se je le počasi obnavljala. Tako marca 1946 plavži na Jesenicah še niso obratovali, martinarna je delala dotlej s približno 50 % (njena kapaciteta je bila ocenjena na 8000 ton letno), ostali obrati pa s 70—80 % kapaciteto.⁹¹

Prve naloge v podjetjih tik pred osvoboditvijo in po njej so bile čim hitrejša obnova proizvodnje in sredstev za proizvodnjo in reševanje osnovnih vprašanj poslovanja podjetij v okviru novih gospodarskih odnosov in predpisov, kar je zahtevalo pozorno in natančno izvajanje teh načel v praksi. To pa je bilo zelo odvisno tudi od delavcev v samem podjetju. Veliko pomembnejša od pojavov nove oblike vodenja podjetij, kot so bili žagarski odbori, ki so kratek čas upravljali loške žage, je za organizacijo delavstva med NOB bila ustanovitev odborov delavske enotnosti. Ti odbori so delovali že leta 1941, njihova organizacija pa se je zlasti razširila po novembru 1942, ko je bilo ustanovljeno tudi vodstvo DE v okviru OF. Delavska enotnost se je nato vključila v Enotne sindikate Jugoslavije, katerih ustanovnega kongresa januarja 1945 se je udeležila tudi delegacija predstavnikov slovenskega delavstva.⁹²

DE je uspešno delovala tudi v Jeseniški železarni kljub težkim razmeram okupacije. Tovarniški odbor DE je bil izvoljen sredi junija 1944 na okrožnem posvetu DE na Mežaklji, ki se ga je udeležilo tudi 25 delegatov DE in tovarne. Odbor je imel 9 članov, vodil ga je F. Žurman v njem pa je bil tudi zaupnik OF pri železarni na Jesenicah Boris Kuharič. Sestavljen je bil tako, da je v njem bil predstavnik vsakega večjega obrata. V važnejših obratih pa so delovali še pododbori DE. Odbor je imel nalogo zaščititi tovarno pred uničenjem. Zato so se še med okupacijo (3. maja) začela nekajdnevna pogajanja v gostilni na Poljanah o izročitvi tovarne, na katerih so sodelovali sekretar OK KPS in OF Aleš Jelenc, še dva člana OK KPS, F. Žurman v imenu DE tovarne in na drugi strani tehnični direktor KID ing. Herman Klinar.⁹³

Pogajanja so se končala 6. maja, ko je bil podpisan sporazum, s katerim je uprava KID tovarno izročila odboru DE. »Dejanska primopredaja pa je bila tovarniškemu odboru DE izvršena v tovarni sami... Generalni direktor Noot je predal ključje tovarniškemu odboru DE... Tovarniški odbor DE in tovarniška zaščita sta takoj ob prevzemu 6. maja zavarovala tovarno,« saj so bile Jesenice osvobojene šele 11. maja 1945.⁹⁴

Upravni odbor oziroma širši svet Delavske enotnosti, kot se je sam imenoval, je začel upravljati tovarno 9. maja 1945. Sestajal se je dvakrat na dan, večkrat so na sejah bili navzoči tudi obratni poverjeniki, in vodil tovarniške zadeve. Uredil je, da so poverjeniki pregledali stanje po obratih in napravili program dela, pregledal seznam zaposlenih, urejal nabavo materiala in izvedbo naročil, potem nujna popravila in vzdrževanje strojev, razpravljal o nji-

⁹⁰ AS, Fond PK, f. 2.

⁹¹ Ibid.

⁹² Tone Fajfar: »Delavska enotnost v Sloveniji«, Zbornik Tito, radniška klasa i sindikati, Beograd, 1979, str. 355.

⁹³ Podatki so iz neobjavljenega rokopisa dr. Mihe Potočnika o tem dogodku.

⁹⁴ Aleš Jelenc, »Prevzem oblasti na Jesenicah«, Jeklo in ljudje, Jeseniški zbornik III., avgust 1975.

hovi eventualni modernizaciji, določil ljudi za pripravo inventarnega seznama, vodil priprave za otvoritev vajske šole, odgovarjal na prošnje, pozival na delovno disciplino, določil delovni čas in drugo. Odbor je odločil tudi, da se ustanovi načrtna pisarna, od koder se bo delo načrtno vodilo, in določil, naj vsak obrat vsak dan poroča o delu preteklega dne in o načrtih. Podrobno poročilo o stanju železarnice, o njenih potrebah in o številu delavcev (ki je od 4394 v marcu padlo na 859 18. maja 1945) je sestavil zaupnik pri železarni.

Med drugim je odbor organiziral tudi proslavo ob prihodu narodne vojske na Jesenice, na kateri je »pozdravil tov. Ulčar, kot star kovinar, narodno vojsko z navdušenim govorom in zahvalo, da je končno prešlo podjetje v last slovenskega delavca«. Nameraval je izdati tudi razglas o prevzemu tovarne po delavski enotnosti, v katerem naj bi bile smernice v delu in navedeni tovarniški poverjeniki.

Po nalogu ministra za industrijo in rudarstvo je bil odbor razformiran 21. 5. 1945, ko sta bila opravljena prevzem in predaja podjetja delegatu ministrstva za industrijo in rudarstvo za KID dr. Mihi Potočniku in tehničnemu ravnatelju KID ing. Viktorju Kotniku.⁹⁵

Delo odborov DE so po osvoboditvi nadaljevale sindikalne organizacije. Poleg sindikalnih organizacij so v tovarnah delovali tudi delavski zaupniki, za katere nekateri avtorji trdijo, da bi se pri njih »mogli najti tudi prvi elementi organiziranega vpliva delavcev na upravljanje podjetij«. ⁹⁶ Zakon o delavskih zaupnikih, katerega je sprejelo predsedstvo AVNOJ 23. julija 1945 in ki je nato doživel še nekaj sprememb, je določal, naj se delavski in nameščenski zaupniki volijo v vseh zasebnih, združenih in državnih podjetjih, v katerih je najmanj 5 delavcev. Delavski zaupniki so bili po zakonu izvoljeni predstavniki delavcev v podjetjih in so bili po tej dolžnosti stalno v stikih z narodnimi oblastmi in z upravo podjetja ter z delavskimi in nameščenskimi sindikati. Njihove naloge pa so bile: skupno s sindikalno organizacijo sodelovati v pripravljanju in sklepanju kolektivnih delovnih pogodb in nadzorovati njihovo izvajanje, posredovati pri reševanju sporov, nastalih iz delovnega razmerja, sodelovati pri določanju norm, akordnih tarif, poprečnih minimalnih zaslužkov, skrbeti za izvajanje predpisov o zaščiti delavcev in vajencev, imeti v razvidu sprejemanje in odpuščanje delavcev ter nezgode v podjetjih, sodelovati pri upravi delavskih ustanov svojega podjetja, boriti se za delovno disciplino, dajati pobudo za delo, sodelovati na področju gospodarjenja ter ne nazadnje na delavskih sestankih pretresati vprašanja, povezana s proizvodnjo.

Voljeni so bili letno, na podlagi kandidatnih list in po proporcionalnem sistemu (od 5 do 20 delavcev — 1 zaupnik, od 20 do 51 — 3 zaupniki, od 50 do 100 — 4 zaupniki itd.).⁹⁷ Prve volitve delavskih zaupnikov so potekale v začetku leta 1946. Kmalu po sprejemu zakona o nacionalizaciji pa je prenehala tudi njihovo delovanje in se kot edina oblika delovanja delavcev v podjetju uspešno uveljavlja sindikalna organizacija.

⁹⁵ Zapisnike sej odbora DE v železarni od 8.—21. maja je avtorici izročil dr. Miha Potočnik.

⁹⁶ Vanek Siftar, op. cit., str. 287.

⁹⁷ UL DFJ 53/1945.

Obdobje centralističnega upravljanja v času prve petletke

Proces etatizacije je v Sloveniji potekal v okviru priprav na sprejetje petletke, ki so intenzivneje stekle med letom 1946. Poglavitna značilnost petletke, sprejete 1947. leta, je bilo strogo centralistično planiranje in izvajanje gospodarskega načrta, kot posledica tega pa tudi administrativno-centralističen sistem upravljanja države in družbe nasploh. Inicijativa ljudskih odborov in njihov samoupravni značaj kot ena bistvenih značilnosti slovenske revolucije ter prvi ukrepi pri uvajanju socialističnega gospodarstva in uprave, ki so bili na osvobojenem ozemlju sprejeti že leta 1941 in so se nato razvijali naprej v okviru splošne državotvorne organizacije družbe, kot je bila sprejeta na kočevskem in nato na črnomaljskem zboru odposlancev slovenskega naroda, so se leta 1945 postopoma podrejali poenotenemu sistemu gospodarske in upravne ureditve, kot sta jo za vso državo izvajala NKOJ in začasna vlada DFJ. Na gospodarskem področju so to bili ukrepi od konfiskacije, ustanavljanja komisij za upravo narodne imovine, agrarne reforme in prvih ukrepov za poenotenje finančne politike ter prvih državnih budžetov do ustavnih načel družbene in ekonomske ureditve. S sprejetjem ustave FLRJ je bilo sankcionirano načelo »občeljudske imovine v rokah države« in načelo države kot nosilca gospodarskega planiranja. Kmalu zatem je bil zakonsko opredeljen tudi značaj ljudskih odborov »kot najvišjih organov državne oblasti v odnosih lokalnega značaja na svojem teritoriju«, načelo, ki je bilo nato tudi sestavni del slovenske ustave, sprejete januarja 1947. Temu je nato sledil sprejem vrste zakonov, ki so v podrobnosti izvajali sprejete ustavne opredelitve, kot so zakoni o gospodarskem načrtovanju, o razdelitvi državnih gospodarskih podjetij na podjetja zveznega, republiškega in lokalnega pomena, o ustroju in delovanju državnih gospodarskih podjetij, o ustanovitvi planskih komisij in nazadnje zakon o nacionalizaciji, jeseni leta 1946. S tem so bile ustvarjene sistemske in operativne možnosti za izvedbo petletke. Vzroki in potrebe za tovrstno gospodarsko organizacijo so bili, gledano s stališča gospodarstva, v slabi razvitosti jugoslovanskega gospodarstva, tako industrije kot poljedelstva, v kmečki prenaseljenosti, v teritorialnem in po panogah neadekvatno razporejenem gospodarskem potencialu in še kje. Pomen pravilne gospodarske usmeritve je bil še pomembnejši zaradi mnogih drugih procesov, zlasti boja za utrditev sistema ljudske oblasti, za kar niso obstajale povsod enake razmere, boja za ohranitev načel, izbojevanih v NOB, in ne nazadnje tudi boja za mednarodno priznanje novo nastale države in za njene pravične meje. Eden od pogojev za izvajanje tako zahtevnega gospodarskega načrta, kot je bila prva petletka, je bila v zelo hitrem času končana obnova v vojni porušene dežele.

V sklopu take organizacije gospodarstva sta bila tako upravljanje kot proizvodnja v podjetjih podrejena strogemu redu in kontroli. Upravljanje podjetja je vodil t. i. operativni upravni voditelj (OUV oz. AOR), ki je kot organ pristojnega ministrstva ustanavljal podjetje, določal njegovo notranjo organizacijo, sprejemal njegove delovne, finančne in investicijske načrte ter razpolagal z vsemi sredstvi podjetja razen s t. i. skladom vodstva ali skladom direktorja (iz teh sredstev je podjetje financiralo poleg lastnih manjših potreb tudi različne potrebe svoje ožje lokalne skupnosti). Vse funkcije OUV je opravljal ravnatelj podjetja, ki je bil zanje tudi odgovoren. Če upoštevamo takšno gospodarsko organiziranost, kot jo kaže takratni normativni okvir, je bila udeležba članov kolektiva in tudi širše lokalne skupnosti pri bistvenih odločitvah o življenju podjetja ter pri upravljanju podjetja relativno zelo majhna. Vlogo nosilca aktivnosti delavskega razreda je v tistem času prevzela sindikalna organizacija v podjetju. Njeno delovanje se je usmerjalo predvsem na vestno izpolnjevanje planirane proizvodnje, dvig produktivnosti dela in na čim bolj pravilno izvajanje politike partije v gospodarsko organizacijskih vprašanjih.¹ Sindikalna organizacija je imela svojega predstavnika v strokovnem svetu podjetja, svetovalnem organu ravnatelja, ki ga je lahko imenoval OUV. Poleg tega je bila sindikalna organizacija tudi organizator proizvodnih posvetovanj v podjetju. Na njih pa je razprava večinoma tekla o izpolnjevanju delovnih nalog v okviru petletke. Takšna posvetovanja so bila organizirana tudi v Železarni Jesenice. Lahko pa trdimo, da se ne sindikalni odbori, ne delavski zaupniki, niso razvili v pomembnejšo obliko sodelovanja delavcev v upravljanju, čeprav tako trdijo nekateri avtorji,² pač pa je njihova vloga bila večinoma le mobilizacijskega značaja.

Poglejmo sedaj, kako so se postopoma sprejemali ukrepi in kakšna je bila njihova vsebina, predvsem zaradi kasnejših sprememb. Ustava FLRJ, sprejeta 31. januarja 1946, je pomenila najvišje zakonsko sankcioniranje načel in organizacije sistema ljudske oblasti in tudi načela federativne ureditve nove Jugoslavije kot skupnosti enakopravnih narodov. Vsa oblast izhaja iz ljudstva in pripada ljudstvu, ki jo izvaja po svobodno izvoljenih predstavniških organih, od krajevnih ljudskih odborov do skupščin ljudskih republik in skupščine FLRJ.

Ustava je opredelila načela delovanja organov ljudske oblasti (volitev, pristojnosti, organizacije, posebej je potrebno poudariti vlogo zborov volivcev). Najvišji zvezni organ državne oblasti je bila ljudska skupščina FLRJ, ki je bila dvodomna (zvezni svet in svet narodov). Ta je imenovala vlado FLRJ kot najvišji izvršni in upravni organ državne oblasti FLRJ. Vlado so sestavljali predsednik, podpredsednik, ministri ter predsednika zvezne planske komisije in zvezne kontrolne komisije. Ministrstva, kar je bilo novo, so bila dveh vrst. Ena so bila občevezna (ministrstva za zunanje zadeve, za narodno obrambo, za promet, za pomorstvo, za pošto in za zunanjo trgovino) in so upravljal določeno panogo državne uprave neposredno na vsem področju FLRJ, imenovala svoje pooblaščenca pri vladah ljudskih republik ter ustanavljala oddelke in odseke pri LO. Druga so bila zvezno-republiška (za finance, za notranje zadeve, za rudarstvo, za trgovino in preskrbo, za kmetijstvo in gozdarstvo, za delo in za gradnje) in so vodila posamezne panoge državne uprave posredno po ustreznih ministrstvih ljudskih republik, neposredno pa

¹ Edvard Kardelj, KPJ v borbi za novo Jugoslavijo, ljudsko oblast in socializem, 5. kongres KPJ, CZ, Ljubljana, 1948, str. 364.

² Vanek Šiftar, op. cit., str. 288.

so lahko vodila samo določene posle, podjetja in ustanove občedržavnega pomena. Prav tako so ministrstva republike bila zvezno-republiška in republiška.³ Zvezno-republiška ministrstva vlade LRS so bila: za finance, za notranje zadeve, za pravosodje, za industrijo in rudarstvo, za trgovino in preskrbo, za kmetijstvo, za gozdarstvo, za delo in za gradnje in so poleg poslov lastne pristojnosti opravljala tudi posle zvezno-republiških ministrstev zvezne vlade po njihovih pravilnikih, navodilih, odredbah in določbah. Republiška ministrstva so bila: za prosveto, za ljudsko zdravstvo, za socialno skrbstvo in za komunalne zadeve in so samostojno vodila določene panoge državne uprave, pri čemer so bila odgovorna samo vladi LRS.⁴ Že iz tega je razvidno ločevanje področij, ki jih je upravljal zveza, in tistih, ki so ostala v pristojnosti republikam.

Natančnejša določila o ljudskih odborih je prinesel splošni zakon o ljudskih odborih maja 1946. »Ljudski odbori so najvišji organ državne oblasti v odnosih lokalnega značaja na svojem teritoriju« in tam izvajajo naloge splošne uprave. Ljudski odbori so imeli pravico sprejemati predpise v okviru svoje pristojnosti in razpravljati o vprašanih in pristojnosti višjih organov državne oblasti ter jim posredovati svoje predloge. Krajevni odbori so bili voljeni za 2 leti, mestni, rajonski, okrajni in območni za 3 leta. Vsak ljudski odbor je imel svoj proračun v okviru proračuna višjega organa državne oblasti. Upravljali so narodno imovino lokalnega značaja (po določilih prezidija ljudske skupščine republike) in v okviru svojih gospodarskih in komunalnih nalog so lahko ustanavljali gospodarska podjetja in ustanove, sklepali pogodbe in najemali kredite.

Zakon je podrobno opredeljeval pristojnosti ljudskih odborov. Krajevni ljudski odbor je sprejemal in izvajal krajevni gospodarski načrt, obravnaval načrte ustanov in podjetij s svojega področja, ki so bila pod vodstvom višjih organov državne uprave, in dajal mnenje o le-teh, zbiral statistične podatke, vodil evidenco o zadrugah in privatnih gospodarskih podjetjih v kraju, vodil komunalne zadeve, sprejemal krajevni proračun, odrejal in pobiral krajevne datavte, najemal kredite z odobritvijo republiške vlade, razporejal in organiziral delovno silo za javna dela ter opravljal še celo vrsto nalog s področja izobrazbe, socialnega varstva in zdravstva. Podobne so bile tudi naloge višjih ljudskih odborov, ki so bili obenem dolžni pomagati nižjim organom in skrbeti za pravilno izvajanje zakonskih predpisov. Določeni so bili volilni postopek, vloga zbora volivcev in sestava ljudskega odbora. Volil je svoj izvršilni odbor, katerega so sestavljali predsednik, tajnik in člani. Okrožni, mestni in okrajni izvršilni odbori so imeli tudi svoje oddelke: za gospodarstvo (okrožni so imeli v okviru tega še odseke za kmetijstvo, trgovino, gradnjo, gozdarstvo, industrijo in obrt, okrajni pa referate), za finance, za prosveto, za socialno skrbstvo in narodno zdravje, za delovne odnose, za splošne zadeve ter plansko komisijo.⁵ Temeljno načelo, ki je veljalo za delovanje teh ljudskih odborov, je bilo načelo dvojne odgovornosti, ki se je v praksi tudi uveljavljalo. Kot eno temeljnih nalog ga je poudaril Edvard Kardelj na 5. kongresu KPJ: »Načelo dvojne odgovornosti posameznih vodilnih organov uprave v ljudskih odborih, namreč odgovornost pred izvršnim ljudskim odborom in pred višjim vodstvom ustrezajoče panoge državne uprave, na primer pred ministrstvom, se mora brezpogojno uveljaviti, da bo na ta način zagotovljeno tako naglo

³ UL FLRJ 10/1946.

⁴ UL LRS 4 A/1947.

⁵ UL FLRJ 43/1946.

in neposredno vodstvo višjih organov državne uprave kakor tudi neposredno organizacijsko vodstvo in kontrola ljudskega odbora.«⁶ Kakšne pa so v praksi bile naloge in pristojnosti ljudskih odborov, se je izkazalo kasneje, ko je bila sprejeta vrsta zakonov s področja upravljanja gospodarstva.

Prva slovenska ustava, ki je bila sprejeta 16. januarja 1947, je poleg splošnih načel, ki jih je vsebovala zvezna ustava, določala še pristojnosti LRS ter njenih najvišjih organov državne oblasti. Vsebovala je podrobnejša določila glede organov državne oblasti upravno teritorialnih enot (LO), med katerimi pa ni bilo več okrožij. Na osnovi ustave je bila opravljena nova upravno-teritorialna razdelitev, po kateri je Slovenija bila razdeljena na glavno mesto Ljubljana (s 4 rajoni in 3 kraji) in na 29 okrajev. Število krajev se je zmanjšalo na 1263, ker so se premajhne enote pokazale organizacijsko in gospodarsko manj uspešne.⁷

Zlasti pomembna pa so v obeh ustavah temeljna načela družbenoekonomske ureditve. Določala so, da so proizvodna sredstva v FLRJ občeljudska imovina v rokah države, imovina ljudskih združnih organizacij ali imovina zasebnih fizičnih ali pravnih oseb. Pod občeljudsko imovino so spadala vsa rudna in druga bogastva v zemlji, vode in naravne sile, železnica, pošta, radio ipd. Ta sredstva izkorišča država ali jih daje v izkoriščanje. Za pravilno izkoriščanje gospodarskih možnosti in za zaščito življenjskih koristi ljudstva država usmerja gospodarsko življenje in razvoj s splošnim gospodarskim načrtom. Pri tem se opira na državni sektor in izvaja kontrolo nad zasebnim sektorjem.

Posebej je bilo poudarjeno jamstvo nad privatno lastnino, vendar pa je državi bila dana pravica ekspropriacije v korist splošnih interesov ter to, da zemlja pripada tistemu, ki jo obdeluje.⁸

V skladu s temi načeli je nato v letih 1946 in 1947 bila sprejeta cela vrsta gospodarskih ukrepov, ki so predstavljali organizacijsko osnovo za sprejetje petletnega gospodarskega načrta. V ta čas sodi tudi izgraditev centraliziranega državno-upravnega aparata, ki ga je zahtevala prva petletka.

»Leta 1946 je naš CK, stoječ s tovarišem Titom krepko na pozicijah socialistične graditve naše dežele, pretrgal neskončne diskusije in odredil preokret. Naš državni gospodarski aparat je prešel na svojo reorganizacijo in na reorganizacijo vseh gospodarskih ustanov. Začeli so se polagati temelji socialistične organizacije našega gospodarstva, akumulacije in finančnega plana. Organiziral se je socialistični tip državnih gospodarskih podjetij, ki so se vodila na temelju splošnih planov te gospodarske veje, a hkrati individualno stimuliranih. Na socialistični način je bilo urejeno vprašanje strukture cen, ustanovljene so bile generalne in glavne direkcije posameznih panog kot višje oblike gospodarskega združevanja podjetij, hkrati pa kot administrativno operativni voditelji podjetij, to se pravi kot sestavni deli gospodarskih ministrstev. Osnovna smer temeljite reorganizacije državnega gospodarskega aparata je šla za tem, da bi bil aparat sposoben, da s socialističnimi metodami upravlja gospodarstvo in da likvidira ostanke njegovega birokratično parazitskega značaja v odnosu do gospodarstva, značaja, ki je tipičen za kapitalistično državo.«⁹

⁶ 5. kongres KPJ, CZ, Ljubljana, 1948, str. 338.

⁷ UL LRS 9/1948.

⁸ UL FLRJ 10/1946, 14., 15. in 16. člen Ustave FLRJ.

⁹ Boris Kidrič, »O graditvi socialistične ekonomike FLRJ«, 5. kongres KPJ, CZ, Ljubljana, 1948, str. 400.

Kako se je postopoma izgrajevala taka organizacija gospodarskega upravnega aparata, je razvidno iz vrste temeljnih zakonov, ki sledijo. Namesto računsko-kontrolne komisije je bila aprila 1946 ustanovljena splošna državna kontrola, ki je potem opravljala pomembno vlogo pri izvajanju petletke. Pristojnosti kontrolne komisije niso bile več omejene samo na finančno poslovanje, temveč so predstavljale nadzor nad vsem poslovanjem in delom organov državne uprave, njim podrejenih ustanov in podjetij in še drugih. Njeni organi so imeli pravico pregledovati vso notranjo organizacijo, upravo, denarne knjige, skratka vse poslovanje kakor tudi delovne metode in odnose v vseh ustanovah in podjetjih. Imeli so pravico do poizvedbe o uradnih osebah in zasebnikih, kolikor so ti bili povezani s področjem preiskave. O preiskavah so obveščali pristojne kontrolne komisije in nadrejene organe državne oblasti. Najvišji organ je bila zvezna kontrolna komisija, ki je imela pod seboj generalne inšpektorate. Kontrolo je opravljala neposredno ali pa po republiških kontrolnih komisijah ter kontrolnih organih zveznih ministrstev. Imela je pravico imenovati tudi oblastne in okrožne inšpektorje in postavljati kontrolne organe vsem ustanovam in podjetjem.¹⁰ Na zvezni ravni je kontrolna komisija pri predsedstvu vlade FLRJ bila imenovana že pred sprejetjem tega zakona, januarja 1946, njen predsednik pa je postal Edvard Kardelj.¹¹

Zakonska določila o gospodarskem načrtovanju so imela naslednjo utemeljitev. »S splošnim državnim gospodarskim načrtom odreja država smer razvoja vsega narodnega gospodarstva ali posameznih njegovih panog zaradi varovanja življenjskih koristi ljudstva, dviganja ljudske blaginje, pravilnega izkoriščanja in razvijanja vseh gospodarskih možnosti in sil v FLRJ.«¹² Gospodarski načrt je bil izdan za krajšo (tekoči) in daljšo dobo (dolgoročni). Vseboval pa je osnovne načrte vseh panog državne uprave, podjetij, ustanov kakor tudi glavne postavke načrtov ljudskih republik, avtonomnih pokrajin, avtonomnih oblasti in upravno-teritorialnih enot. Njegova izdelava je bila naložena zvezni načrtni komisiji, kateri so bili dolžni posredovati ustrezne podatke vse državne ustanove, organi in podjetja. Zakon je podrobno določal njene pristojnosti (skrb za razmerje v razvoju gospodarskih panog, koordiniranje načrtovalne službe v Jugoslaviji, nadzor nad izvajanjem in izdajanjem dodatnih ukrepov, vodstvo statistične službe, preučevanje gospodarskih problemov države, vodenje kadrovske in raziskovalne politike na tem področju). Za izdelavo gospodarskih načrtov v republiki in okraju so bile zadolžene načrtno komisije pri vladi republike oziroma pri izvršilnih odborih okrajev in mest. Lastne organe za načrtovanje so ustanovili tudi pri vseh gospodarskih ministrstvih, gospodarskih ustanovah in podjetjih, njihov značaj pa je bil zgolj operativen.

Ker je zaradi premajhne zmogljivosti industrije že takrat primanjkovalo različnih izdelkov, so bile že leta 1946 uvedene tudi potrošniške karte, da bi se pospešilo in poenostavilo razdeljevanje racioniranih industrijskih izdelkov potrošnikom. Za tiste izdelke, ki jih ni bilo v zadostni količini, da bi se mogle zadovoljiti potrebe vseh potrošnikov, pa so se še naprej izdajale nakaznice — boni (kot je bila praksa že v letu 1945). Potrošniške karte so bile treh vrst — za splošno kategorijo potrošnikov, za delavce, nameščence in osebe, ki so glede preskrbe z njimi izravnane, ter za otroke pod 14 leti.¹² Izdajanje

¹⁰ UL FLRJ 28/46.

¹¹ Edvard Kardelj je o predlogu zakona o splošni državni kontroli govoril v zvezni skupščini 13. 3. 1946 in opisal vlogo in namen državne kontrole (PNSG I, str. 7).

¹² UL FLRJ 60/1946.

kart v Sloveniji je določalo ministrstvo za trgovino in preskrbo, ki je za to imelo med drugim tudi referat za načrtovanje potreb in distribucije ter referat za načrtovanje trgovine. Vsa veletrgovina v okviru LRS je potekala po državnih veletrgovskih podjetjih. Le-ta so tudi razpolagala s podatki o porazdelitvi glavnih potrošniških predmetov (poleg podatkov okrožij — okrajev). Taka podjetja so se ustanovljala leta 1945 in 1946, po strokah. Tako je npr. marca 1946 v Sloveniji bilo ustanovljeno državno trgovinsko podjetje »Železnina«, ki je imelo nalogo, da nakupuje in prodaja na debelo železo in vse v železninsko in instalatersko stroko spadajoče izdelke, stroje in orodje vseh vrst, motocikle, kolesa, športno blago ter stavbno steklo. Podjetje je vodil upravnik, ki ga je imenovalo ministrstvo za trgovino in preskrbo, ki je razpolagalo z dobičkom podjetja.¹³

Kot je iz še dosedaj navedenega razvidno, so ključne gospodarske panoge v Jugoslaviji ne glede na značaj lastnine, saj v tem času nacionalizacija še ni bila izvedena, bile centralno vodene, vendar pa posredno po ustreznih federalnih (republiških) organih oziroma organih ljudskih odborov. Po istem načelu se je akumulacija stekala večinoma v zvezni proračun za potrebe obnove in graditve ljudske oblasti. V 74. členu ustave FLRJ je bilo zapisano, da bo predsedstvo ljudske skupščine FLRJ določalo, katera podjetja so splošno državnega pomena. Spomladi leta 1946 je po besedah Borisa Kidriča, »v razvoju našega gospodarstva in gospodarskih panog naše državne uprave vsekako nastopil čas, ko je treba to določbo ustave izvesti... Način vodenja, ki je prvi čas predstavljal pogoje za pospešeno obnove našega gospodarstva, se je zadnje čase začel spreminjati v čedalje resnejšo zavoro nadaljnega razvoja in napredka. Neodločnost in nejasnost glede zveznih in republiških pristojnosti sta postali zlasti v republikah, pa tudi v samem centru, ovira za ustvaritev produkcijskih in finančnih planov in za sistematični prehod h gospodarskemu planu.«¹⁴ Za izdelavo osnutka razmejitev med zvezno in republiško industrijo je bila 3. aprila sklicana konferenca na ministrstvu za industrijo vlade FLRJ. V pripravi za to pa se je 30. marca sestalo ministrstvo za industrijo in rudarstvo (MIR) v Ljubljani. Na tej predkonferenci sta se, kot je razvidno iz predloga in njegove obrazložitve, ki ju je podal D. Vojska kot predsednik komisije za gospodarski načrt, izoblikovali dve stališči (priloga 2). Eno je bilo tisto, po katerem naj država direktno upravlja večja podjetja vseh strok. Drugo, za katero se je zavzemal MIR, pa je predvidevalo tako reorganizacijo, po kateri naj bi se odseki MIR spremenili v republiške industrijske uprave, ki bi bile obenem podrejene tako republiškim kot zveznim organom. Utemeljitev za slednje je bila, da je treba vsa podjetja ene poklicne panoge upravljati z enega mesta in da bi v takem stanju, kot je industrija bila, bilo na prvem mestu treba preučiti tudi vse možnosti potrebe po združevanju podobnih podjetij. Nadalje tudi v tem, da si bodo le tako lahko podjetja med seboj dajala potrebno pomoč. Tako bi bile tudi mogoče lažje intervencije tistih oblasti, ki podjetja najbolje poznajo, kakor tudi sodelovanje personala iz obratov neposredno pri upravi.¹⁵ Vendarle je, kot je razvidno iz zakona o državnih podjetjih, sprejetega avgusta 1946, obveljalo prvo stališče. Razdelitev podjetij na podjetja državnega, republiškega in lokalnega pomena je bila narejena glede na pomen podjetja za gospodarstvo države kot

¹³ UL LRS 22/1946. Enako je bilo avgusta 1946 ustanovljeno tudi državno industrijsko podjetje »Litostroj«.

¹⁴ Boris Kidrič, Zbrano delo 3., str. 45.

¹⁵ AS, Fond PK, f. 3/I.

celote. Določen je bil upravni organ, ki naj določeno podjetje vodi, in opredeljeni so bili značaj, vloga in način poslovanja teh upravnih organov, njim podrejenih podjetij in drugih gospodarskih ustanov. S tem zakonom je bila ustvarjena tista organizacijska oz. upravna shema gospodarstva, značilna za prva leta petletnega načrta, ki se ji je podrejela tudi shema delovanja drugih organov in organizacij in po kateri je danes v strokovni literaturi to obdobje dobilo naziv obdobje administrativno centralističnega upravljanja ali obdobje administrativnega socializma.

Prvi ukaz o določitvi podjetij zveznega pomena je bil sprejet že pred zakonom, julija 1946.¹⁶ Vsa podjetja, ki v njem niso bila imenovana, so pa predtem bila pod upravo zveznih organov, so odtlej bila prepuščena v pristojnost republik, ki so o njih sklepale pozneje.

Državnega pomena so postala naslednja podjetja in ustanove: Narodna banka FNRJ, Beograd; Državna hipotekarna banka, Zadržna i Poljoprivredna banka, Industrijska banka Jugoslavije, Zanatska banka, Državni zavod za osiguranje i reosiguranje in večja podjetja, med katerimi tudi naslednja slovenska: Tovarna letalskih delov Maribor-Tezno; Titan, Kamnik; Tovarna verig, Lesce; Železolivarna, Muta; Kajetan Ahačič, Tržič; Tovarna kemičnih izdelkov a. d., Celje; Tovarna dušika d.d., Ruše; Združene papirnice Vevče, Goričane in Medvode; Sladkogorska, tovarna lepenke in papirja d. z. o. z.; Bratje Pjatnik, tovarna za dokumentni in kartni papir, Radeče; Tovarna lepenke in lesovine Pogačnik, Brezno nad Mariborom; tovarna lepenke in lesovine, Prevalje; Tovarna lepenke in lesovine A. Perger, Mislinja; Celuloza, Videm; Tovarna lepenke (S. Moline), Tržič; Združene steklarne, Hrastnik; Tovarna tanina d. d., Medvode; Pivovarna Union, d. d., Ljubljana; Bombažna predilnica in tkalnica, Tržič; Inteks, Kranj; Hutter, Maribor; Tekstilna tovarna »Mava«, Maribor; Jugoslovanska tovarna tekstila, predilnica, Litija; Jugoslovanska tovarna tekstila, Prebold; Tovarna kož E. Laurih, Slovenske Konjice; Tovarna S. Kalin, Vrhnika; Peko, Tržič; »Iskra«, Kranj; Tovarna kovin »Gugmajer in Gruber«, Slovenska Bistrica; »Zmaj«, Ljubljana; Elektrotehna, Ljubljana; Rudnik, Velenje; Cinkarna in metalna d. d., Celje; Industrija aluminija Strnišče-Ptuj; Nafta, Lendava; Motor Oil, Maribor; TPD d.d., Ljubljana; Rudnik in železarna Štore; Mežica, srednjeevropski rudniki svinca; Kranjska industrijska družba Jesenice; Državni zavod za medicinsko proizvodnjo, Ljubljana; Splošna stavbna družba, Maribor; Tovarna gumijastih proizvodov, Kranj; »Indus«, Ljubljana; tovarna kož Knaflič, Kamnik; in dodatno še: Tobačna tovarna, Ljubljana in Šamotna tovarna, Štore.¹⁷ (Priloga 3.)

Gospodarska podjetja republiškega pomena na ozemlju LRS je določilo predsedstvo SNOS septembra 1946.¹⁸ Njihove neposredne upravljalce (OUV) pa je dodatno določila vlada LRS. Podjetja, ki niso bila navedena na tem spisku, pa so bila izročena v pristojnost ljudskim odborom. (Spisek podjetij republiškega pomena — Priloga 4.)

Vsako državno podjetje ali ustanova sta odtlej bila pod operativnim upravnim vodstvom določenega državnega organa. Podjetja splošnega državnega pomena so bila pod operativnim vodstvom ministrstev, komitejev oziroma njihovih uprav ali pa komisij, samostojnih uprav, ravnateljstev in ustanov vlade FLRJ. Ustrezna upravna vodstva na republiški in na lokalni ravni je pozneje določil zakon ljudske republike.

¹⁶ UL FLRJ 59/1946.

¹⁷ UL FLRJ 84 in 85/1946.

¹⁸ UL LRS 60/1946, dodatni spisek v UL LRS 76/1946.

Operativni upravni voditelj (OUV, splošno znan kot AOR — administrativno operativni rukovodilac) je izdajal pravila podjetja, določal njegovo notranjo organizacijo, sprejemal delovne, finančne in investicijske načrte podjetja, razpolagal z obratnimi sredstvi podjetja, nadzoroval poslovanje podjetja, opravljal revizijo, imenoval ravnatelja in drugo osebje itd. Ravnatelj je kot edini odgovorni v podjetju vodil podjetje po navodilih OUV ter skrbel za izvajanje prej naštetih nalog v podjetju (predlagal je načrte, organiziral delo). Njemu so bili odgovorni vsi delavci in uslužbenci podjetja, tako da delovni kolektiv dejansko ni imel vpliva na poslovanje podjetja razen po svoji sindikalni organizaciji. Ta je imela svojega predstavnika v strokovnem svetu, katerega je OUV lahko postavil za svetovadni organ ravnatelja. Ustanovitvev, združitvev ali prenehanje delovanja podjetja je določala vlada FLRJ oziroma republike.

Premoženje podjetja (osnovna sredstva, obratna sredstva, sredstva akumulacijskega sklada in sklada vodstva) je bilo državno premoženje, ki je bilo dano podjetjem v upravljanje. Vendar je z njim lahko razpolagala vlada FLRJ oziroma republike in ga npr. odsvojila ali prenesla iz enega podjetja v drugo ipd. Posebej je bilo poudarjeno, da so vsi podatki, ki so se nanašali na premoženje podjetja, bili narodna tajnost.

Višino obratnih sredstev je vsako leto določal finančni načrt podjetja. Eventualno povečanje teh sredstev kakor tudi osnovnih sredstev je določal ustanovitelj podjetja. Lahko so se črpala iz dobička podjetja samega, iz presežka obratnih sredstev celotne gospodarske panoge ali pa iz proračuna. Novost je bila ustanovitev sklada vodstva. Namen je bil odvajati določena sredstva za potrebe graditve stanovanj, kulturnih in socialnih ustanov, za nagrade (udarnikom in drugim) in za izobraževanje. Sklad je upravljal ravnatelj podjetja. Sklad je bil mišljen kot stimulativen delež za delavce podjetja, za povečanje produktivnosti dela.

Vse poslovanje podjetja se je odvijalo po vnaprej določenem načrtu, tako da so vse elemente poslovanja vnaprej določili upravni organi. Oglejmo si sedaj vsaj glavne elemente na primeru državnih industrijskih podjetij, iz česar bo razvidna zapletenost takega planskega gospodarjenja. Predpisi, ki so urejali vse te elemente poslovanja podjetij, so stopili v veljavo s 1. januarjem 1947, oziroma ko so zanje na osnovi potrebnih izračunov bila izdana podrobna navodila od planske komisije, gospodarskega sveta in ustreznih ministrstev. To so bila npr. določila o normiranih upravnih in prodajnih stroških, o odstotku načrtnega in nadnačrtnega dobička, namenjenega za sklad vodstva (po panogah), o splošni stopnji dobička po panogi in druga.

Dobiček podjetja (eden od virov državne akumulacije, glavni vir je bil davek na promet proizvodov) je v planskem gospodarstvu tistega časa imel svoj posebni pomen in poznamo različne kategorije dobička, kot sta načrtni dobiček (določen z načrtom) in nadnačrtni dobiček. Načrtni je bil del z načrtom določene proizvodne cene in je bil sestavljen iz rednega dobička in presežka dobička (ekstra dobička), ki je nastajal v podjetjih, ki so zaradi različnih okoliščin bolje poslovala. Ta dobiček je bila razlika med povprečnimi proizvodnimi stroški neke panoge in z načrtom določenimi proizvodnimi stroški tega podjetja, zato je lahko bil vnaprej predviden. Nadnačrtni dobiček pa je podjetje doseglo tako, da je znižalo svojo polno lastno ceno, ki mu je bila z načrtom določena, tako da je povečalo produktivnost dela ali prihranilo material. Obračun dobička se je delal vsako tromesečje. Podobno se je določala tudi izguba tistih podjetij, ki so poslovala podpoprečno v okviru

panoge. Dobiček se je stekal na bančni račun zveznih oziroma republiških uprav. Od presežka dobička je polovica pripadla podjetju, polovica pa upravi. Pri tem so rudarska in industrijska podjetja smela uporabiti največ 20 % dobička z lastnega računa za neplanirane investicije.

Zvezna načrtna komisija je decembra 1946 določila povprečni odstotek načrtnega dobička, odstotek za sklad vodstva in za osrednji sklad, ki pa je bil različen za vsako panogo. Izračunal se je tako, da se je pomnožil povprečni znesek celotnega dobička industrijskih in rudarskih podjetij (izračun za enega delavca) s številom delavcev in uslužbencev v zadevi panogi, se pomnožil s 100 in se delil s skupnim zneskom načrtnega dobička v določeni proizvodni panogi. 5 % tega zneska so vsa podjetja bila dolžna prispevati v osrednji sklad.¹⁹ Rudarska in industrijska podjetja so v sklad vodstva morala odvajati 2,5 % načrtnega dobička in od 10 % do 50 % nadnačrtnega dobička. Za leto 1946 pa je za vse veljalo, da se v sklad vodstva prispeva 10 % čistega zaslužka.²⁰

Ceno samega proizvoda, pa so poleg davka na promet in drugih stroškov tvorili še vnaprej določeni upravni in prodajni stroški. V primeru, da so bili višji od predvidenega, so se obračunavali v breme podjetja. To so bili stroški podjetja v ožjem smislu in so bili odvisni od povprečnih proizvodnih stroškov posameznih skupin proizvodov, npr. za plavževske proizvode 4 %, za žico 6 %, za železne litine 10 %, za vijake 7 % itd. Temu je dodati še prispevek za operativnega upravnega voditelja podjetja (ki je za industrijska podjetja splošnega državnega pomena npr. znašal 1 % od povprečnih proizvodnih stroškov in od tega odstotka je ostalo 25 % podjetju, vsaj 50 % je šlo OUV in do 25 % zveznemu ministrstvu), potem še normirani znesek stroškov, namenjen za stipendije, znanstvena raziskovanja, tečaje, šole in strokovno izobrazbo kadrov (za izdelke predelovalne kovinske industrije je npr. znašal 1,25 % od povprečnih proizvodnih stroškov) in povprečni prometni stroški.²¹

Januarja 1947 je vlada FLRJ določila med drugim tudi tiste proizvode, za katere so veljale enotne cene za vso Jugoslavijo, in med njimi so bili vsi proizvodi črne metalurgije, v številni odpadni material. Cene je določal gospodarski svet vlade FLRJ. Zato se je pri gospodarskem svetu osnovala posebna komisija, ki je imela svoje podkomisije pri zveznih ministrstvih in upravah.

Del polne lastne cene podjetij je bil tudi amortizacijski znesek. Odrejal ga je finančni minister na predlog zvezne načrtna komisije in v soglasju z gospodarskim svetom. Ta sredstva so npr. državna rudarska in industrijska podjetja odvajala v dva sklada. Eden je bil splošni državni amortizacijski sklad (upravljalo ga je ministrstvo za finance FLRJ) in je bil namenjen za obnovitev osnovnih sredstev. Drugi je bil amortizacijski sklad podjetja, namenjen za plačevanje velikih popravil. Zakon pa je dopuščal, da se ta sredstva porabijo tudi za investicijske potrebe, kar se je pogosto dogajalo v času prvega petletnega načrta.²² Tako je npr. amortizacijska stopnja za kovinsko industrijo bila 6 %, za črno metalurgijo pa 5 % od povprečnih proizvodnih stroškov; ta znesek se je v kovinski industriji delil tako, da je 5,2 % šlo v splošni državni amortizacijski sklad in 0,8 % v sklad podjetja. Že v letu 1947 pa se je to spremenilo tako, da so se sredstva iz obeh skladov stekala

¹⁹ UL FLRJ 99/1946.

²⁰ UL FLRJ 3/1947.

²¹ UL FLRJ 13/1947.

²² UL FLRJ 15/1947.

kot dohodek v zvezni proračun. Iz tega so se v proračunu potem črpala sredstva za večja popravila.

Za vsa državna podjetja je bil tudi posebej določen postopek nakupa in prodaje blaga. Pogodbe so se sklepale v obliki zaključnic in so vsebovale podatke o strankah, o vrsti, količini, kakovosti in ceni blaga ter o rokih in krajih izplačila in dobave. Plačila so se opravljala po državnih kreditnih podjetjih z virmanom ali pa so se direktno knjižila v breme kupca, če je imel račun pri isti ustanovi.

Prodajalec je ob oddaji blaga poslal fakture kreditnemu podjetju in plačilo je moralo biti poravnano v roku 15 dni.²³ Roke za podpisovanje pogodb pa je predpisala zvezna načrtna komisija v okviru planiranja produkcije.

Načrtno se je tudi razdeljevalo blago proizvedeno v industrijskih podjetjih državnega in republiškega pomena. Tudi to je načrtovala zvezna načrtna komisija v soglasju z gospodarskim svetom. Po tem načrtu je bilo blago razporejeno in nato razdeljeno na različne kontingente (za kapitalno graditev, za industrijsko reprodukcijo in eksploatacijo, za narodno obrambo, za izvoz, za rezerve in stimulacijo in za široko potrošnjo) oz. potrošnike (ljudske republike in zvezna ministrstva). V okviru republike je razdelitev blaga razporejala načrtna komisija (za potrošnike je sestavilo predlog ministrstvo za trgovino in preskrbo), tako, da je določala, katera podjetja bodo preskrbovala katerega potrošnika. Blago za široko potrošnjo je bilo treh vrst: racionirano (na potrošniške karte), kontingentirano (delilo se je po načrtu ministrstva za trgovino in preskrbo) in prosto, ki so ga lahko prodajala prebivalcem tudi industrijska podjetja.²⁴

Večji del državne akumulacije pa je v tistem času izviral iz davkov. Zakon o davkih je ljudska skupščina FLRJ sprejela decembra 1946. Davki so bili: davek na promet proizvodov (vračunan v ceno proizvoda), ki je bil glavni vir državne akumulacije, dohodnina (davek na dohodek), davek na dediščino in darila, s katerim so razpolagali ljudski odbori, ter trošarina (odrejali so jo LO) in krajevni samoprispevki (za izvajanje določenih nalog, na podlagi sklepa zbora volivcev).²⁵ Konec decembra je vlada FLRJ predpisala začasne tarife davka na promet proizvodov. Bistvo novega davčnega sistema je Boris Kidrič obrazložil ob sprejemu zakona: »Ministrstvo za finance bo ob predložitvi proračuna za leto 1947 lahko nadrobno analiziralo strukturo naših državnih dohodkov, jaz pa se bom danes omejil le na nekatere procentualne relacije, ugotovljene na podlagi dosedanjih finančnih in gospodarskih izkušenj in na podlagi perspektiv za naslednje leto. Orientacijske analize, izvedene na podlagi teh dveh postavk, nam kažejo, da bo drugo leto prihajalo 80 % vseh državnih dohodkov od neposrednega državnega gospodarjenja, da bo 5—10 % prišlo od dela privatne akumulacije, zajete z državno blagajno, komaj 10—15 % pa bo odpadlo na splošne prispevke državljanov za vzdrževanje državnega aparata... Pri vseh vrstah davkov, ki jih predlaga zakon o davkih, se upošteva ta spremenjena struktura državnih dohodkov spričo spremenjenega značaja našega gospodarstva... Davek na promet proizvodov, ki ga predlaga zakon o davkih, ni nič drugega kakor oblika pobiranja določenega dela akumulacije iz proizvodnje v splošno državno akumulacijo za družbeno koristne investicije in druge državne izdatke... Za predloženi prometni davek proizvodov je značilno, da sta njegova stopnja oziroma njegov absolutni znesek

²³ UL FLRJ 11/1947.

²⁴ UL FLRJ 31/1947.

²⁵ UL FLRJ 105/1946.

odvisna od cene in od planiranja cen. Davek na promet proizvodov je torej neposredno odvisen od plansko določene akumulacije, ima svoj neposredni izvor v naši proizvodnji in se imenuje davek na promet proizvodov, ker se načeloma realizira, kadar proizvodi kot proizvodi človekovega dela prehajajo iz produkcijskega procesa na trg. Jasno je, da je davek na promet proizvodov davek splošno državnega značaja in da lahko njegovo stopnjo določa edino vlada FLRJ. Drugače si tudi predstavljati ne bi mogli planiranja splošno državne akumulacije.«²⁶

Tak sistem gospodarske organizacije, kot se je razvil v teku leta 1946, je terjati tudi sprejem novega zakona o proračunu. Ta je bil sprejet decembra 1946 z utemeljitvijo: »Splošni državni proračun je načrt, da se ustvari enoten sklad državnih denarnih sredstev, in načrt, da se ta sredstva uporabijo v skladu s splošnim državnim načrtom za gospodarsko graditev; za materialno in kulturno dviganje in socialno zavarovanje ljudskih množic za krepitev državne neodvisnosti in njene obrambne moči ter za vzdrževanje državnega aparata.«²⁷

Proračun, ki se je odtlej sprejemal za eno leto v obliki finančnega zakona, je vseboval dohodke in izdatke vseh organov državne uprave. Sestavljal se je stopenjsko, od proračuna ljudskih odborov do federacije in na podlagi predloga finančnih načrtov državnih gospodarskih podjetij.

Viri dohodkov zveznega proračuna so bili: del dobička državnih gospodarskih podjetij splošnega državnega pomena, dohodki ustanov splošnega državnega pomena, davek na promet proizvodov, zvezne takse, carine, posojila, del dohodnine in drugi viri. Viri dohodkov republiškega proračuna so bili: del dobička državnih gospodarskih podjetij republiškega pomena, dohodki ustanov republiškega pomena, dohodnina, del zveznih dohodkov, ki se pobirajo v območju ljudske republike, v odstotku, ki ga je za vsako delo določil zvezni finančni zakon, ter drugi viri. Del teh dohodkov so republike lahko odstopile nižjim organom državne oblasti. Viri dohodkov proračuna ljudskega odbora pa so bili: del dobička državnih gospodarskih podjetij in dohodki ustanov lokalnega pomena, trošarina, krajevna dohodnina, davek na dediščine in darila, krajevni samoprispevek in del zveznih in republiških dohodkov iz njihovega območja, v odstotku, ki ga je določal finančni zakon.

Proračun se je izvajal na podlagi tromesečnih načrtov. Te so sestavljali ustrezni finančni organi, potrdila pa jih je zvezna oz. republiška vlada ali izvršilni odbor ljudskega odbora.

Vsi organi in podjetja so bili dolžni v celoti in pravočasno opravljati svoje proračunske obveze. Kontrolo in revizijo nad izvajanjem so opravljali finančni minister FLRJ in organi splošne državne kontrole.

Bistvo novega proračuna je Boris Kidrič razlagal takole: »Predloženi zakon o proračunu pa daje našemu proračunu popolnoma nov pomen. Namesto starega, administrativnega proračuna imajo zdaj proračun, ki pomeni plan ustvarjanja enotnega sklada državnih denarnih sredstev in plan uporabe teh sredstev v soglasju s splošno državnim gospodarskim planom za gospodarsko graditev, za materialni in kulturni napredek in za socialno zavarovanje ljudskih množic, za krepitev državne neodvisnosti in obrambne moči dežele in za vzdrževanje državnega aparata. Kakor je razvidno iz definicije splošno državnega proračuna v 2. členu predloženega osnovnega zakona o proračunu, stopa lastnost, značilna za stari proračun, namreč vzdrževanje državnega

²⁶ Boris Kidrič, *Obrazložitev zakona o davkih*, Zbrano delo 3., str. 152, 153.

²⁷ UL FLRJ 105/1946.

aparata, v novem proračunu v ozadje, v ospredje pa stopajo gospodarska vprašanja, vprašanja gospodarske graditve, vprašanja materialnega in kulturnega napredka in socialnega varstva delovnih množic, vprašanja državne neodvisnosti in obrambne moči. Namesto starega, administrativnega proračuna imamo po predloženem zakonu zdaj proračun, ki je, na splošno vzeto, zares finančni plan vsega našega gospodarstva, denarni izraz vse naše gospodarske in državne dejavnosti.«²⁸

Zadnji v vrsti teh ukrepov uvajanja socialističnega planskega gospodarstva je bil zakon o nacionalizaciji, sprejet decembra 1946. Zakaj ta nacionalizacija ni bila izvedena že prej, je Boris Kidrič utemeljeval takole: »Zakaj je ravno zdaj čas za izvedbo nacionalizacije privatnih gospodarskih podjetij? Zakaj nismo izvedli nacionalizacije takoj po osvoboditvi, marveč jo z vso odločnostjo izvajamo zdaj? Državni sektor našega gospodarstva, torej sektor splošno ljudskega premoženja, ki ga naša ustava označuje kot pglavitno oporo v razvoju našega gospodarstva, se utrjuje od osvoboditve tako rekoč vsak dan čedalje bolj. S tem je dokazal vso življenjsko moč, to moč pa je tudi moral dokazati. Po osvoboditvi smo imeli v naši deželi skeptike, ki so računali, da nov način gospodarjenja z državnim gospodarskim sektorjem kot oporo našega narodnega gospodarstva ne bo dokazal svoje življenjske moči, marveč se bo, nasprotno, podrl. Prav tako dejstvo je, da naše ljudske množice takoj po osvoboditvi še niso imele zlasti do državnega premoženja novega odnosa. Potrebno je bilo, da v naših najširših delovnih množicah dozori na podlagi njihovih lastnih izkušenj spoznanje, da je državno premoženje, to je splošno ljudsko premoženje, prav njihovo premoženje v najpopolnejšem in najdoslednejšem pomenu besede. Če bi torej izvedli nacionalizacijo takoj po osvoboditvi, bi spričo dejstva, da se državni gospodarski sektor še ni dovolj utrdil ne dejansko in ne v zavesti najširših množic, ogrozili svojo uspešno gospodarsko dejavnost. Pod specifičnimi pogoji našega razvoja je bilo treba predvsem politično utrditi novo oblast, ki je kot taka že sama po sebi zahtevala in zagotavljala tudi nov družbeni in gospodarski razvoj.«²⁹

Nacionalizacija je zajela vsa zasebna podjetja državnega in republiškega pomena vseh panog industrije, trgovino na debelo, promet in prevoznitvo.³⁰ V Sloveniji je nacionalizacija zajela vsa važnejša podjetja, ki so dotlej bila v rokah tujega in domačega kapitala, nadalje vsa sekvestrirana podjetja, veletrgovino itd. Tako se je v državnem sektorju znašlo 54,1 % vseh podjetij, sekvestriranih je ostalo 1,3 %, v privatnih rokah pa 44 % podjetij. O dejanskem razmerju pa govori podatek, da je bilo od števila zaposlenih v državnem sektorju 92,2 %, v sekvestriranem 0,9 % in v privatnem 6,9 % oseb.³¹ Lastnikom je bila zagotovljena odškodnina v vrednosti, ki jo je imelo podjetje v trenutku prevzema oziroma v trenutku, ko je podjetje prešlo v državno upravo (sekvester ali drugače). Podjetja pa so po ustreznem postopku prevzela ustrezna ministrstva.

Aprila 1948 je sledila še druga nacionalizacija, s katero je v državni sektor v Sloveniji prešlo še 769 podjetij. Po tej nacionalizaciji je stanje bilo naslednje — državni sektor je zajemal 93 % podjetij, sekvestrirani 1 %, privatni

²⁸ Boris Kidrič, *Obrazložitev splošnega zakona o proračunu*, Zbrano delo 3., str. 146, 147.

²⁹ Boris Kidrič, *Govor v ljudski skupščini FLRJ ob sprejetju zakona o nacionalizaciji zasebnih gospodarskih podjetij*, Zbrano delo 3., str. 140.

³⁰ UL FLRJ 98/1946.

³¹ Ivan Maček, *Diskusija*, 2. kongres KPS, CZ, Ljubljana, 1949, str. 146—147.

pa 6 % in je število zaposlenih v državnem sektorju znašalo 99,3 %, v privatnem pa 0,7 % (sekvestrirani ni obratoval).³²

Vzporedno s to graditvijo gospodarsko-upravnega sistema so se oblikovala tudi njegova teoretična izhodišča. Jeseni 1946 je izšla prva številka Komunistična in v njej je Boris Kidrič, ki je malo predtem postal minister za industrijo in predsednik gospodarskega sveta vlade FLRJ, analiziral temeljna načela političnih in gospodarskih sprememb v Jugoslaviji v članku O karakterju našega gospodarstva.

»Karakter gospodarstva v procesu njegovega razvoja ni mogoče ločiti od karakterja oblasti. Vprašanje o karakterju gospodarskega in ekonomskodružbenega sistema je povsod, v vsaki deželi in v vsaki dobi najtesneje povezano z vprašanjem o značaju oblasti.

Za karakter ekonomskodružbenih sprememb v našem gospodarstvu in s tem tudi za karakter celotnega našega gospodarstva kot dialektične celote nasprotij, iz katerih je sestavljeno (državni in zadružni sektor na eni strani, privatni na drugi) je izredne važnosti vprašanje o socialni vsebini naše ljudske oblasti. V tem pogledu — na splošno vzeto — je naša ljudska oblast brez dvoma demokratična oblast *delovnega ljudstva*, ki v specifičnih pogojih našega razvoja daje delovnim množicam zadosti pravic in možnosti, da si zagotavljajo srečnejšo bodočnost, a tudi, da uresničijo zgodovinsko nalogo delavskega razreda: odpravo eksploatacije človeka po človeku.«³³

Ko v nadaljevanju govori o značilnostih tega sistema, pravi o njegovem značaju tole: »Dejstvo, da je državni sektor nove Jugoslavije po svojem značaju splošno ljudski sektor našega gospodarstva, ne pomeni in ne more pomeniti ničesar drugega kot to, da je v svojem bistvu *družbeni* sektor našega gospodarstva.« Nato o značaju akumulacije in novega finančnega sistema: »Dejstvo, da naša država danes obvladuje finančni sistem kot *celoto*, pomeni, da je država sposobna načrtno dirigirati obtok denarja, da je država sposobna načrtno izvajati državno, t. j. splošno ljudsko, t. j. družbeno akumulacijo kot osnovno akumulacijo našega gospodarstva, da so banke skupno s kreditnim sistemom v bistvu izpremenile svoj karakter in postale finančni instrument naše države, t. j. splošno ljudske t. j. družbeno gospodarske politike.« O funkciji državnega aparata v gospodarstvu pa pravi: »Tako se torej v celoti ustvarja položaj, da naš državni aparat kot orodje širokih delovnih množic, kot orodje bivših partizanskih in eksploatiranih množic, postaja istočasno sredstvo, s katerim delovne množice upravljajo gospodarstvo.« Nadalje podrobneje govori še o odsevu federativnega značaja nove države v gospodarstvu, o obstoju privatnega sektorja (poudarja možnost sodelovanja med splošno ljudskim delom gospodarstva in delovnim delom malega in srednjega lastnika privatnega sektorja), o vlogi zadružnega sektorja itd.³⁴ V sklepu pa posebej poudarja, kar je v članku večkrat omenjeno, da se proces razvoja gospodarstva v Jugoslaviji odvija v *specifičnih* razmerah, ki so dane s *specifičnim* nastankom nove Jugoslavije (razvoj ljudske oblasti). Poudarjanje te značilnosti pa ni zaslediti samo v prispevkih Borisa Kidriča, ampak tudi v ostalih člankih v tej prvi številki, predvsem pa v članku Josipa Broza-Tita: V čem je specifičnost osvobodilnega boja in revolucionarne preobrazbe nove Jugoslavije.

³² Ibid.

³³ Boris Kidrič, »O karakterju našega gospodarstva«, Komunist, oktober 1946, št. 1, str. 31.

³⁴ Ibid.

Ko so bili končani vsi ti postopki oblikovanja novega gospodarskega sistema in večidel tudi obnova, so se pričele priprave na sprejem dolgoročnega gospodarskega načrta. 28. aprila 1947 je ljudska skupščina FLRJ sprejela zakon o petletnem načrtu za razvoj narodnega gospodarstva FLRJ v letih 1947—1951. Glavne naloge tega načrta so bile: »odpraviti gospodarsko in tehnično zaostalost, okrepiti ekonomsko in obrambno moč države, okrepiti in dalje razviti socialistični sektor narodnega gospodarstva in nove proizvodne odnose, ki izvirajo iz njega, in dvigniti splošno blaginjo delovnega ljudstva na vseh treh gospodarskih sektorjih.«³⁵

Nekaj je potrebno povedati o vzrokih za tako zahteven gospodarski načrt. Obrazložitev, ki jo je podal J. B. Tito, je bila sledeča: »Prvič je naša dežela med to vojno pretrpela tako strašno škodo, da je naravnost nemogoča popolna obnova in izgradnja brez močne lastne industrije. Celo v dolgi vrsti let bi bilo nemogoče obnoviti in izgraditi jo samo z nakupovanjem in uvažanjem potrebnih strojev iz inozemstva, ker bi to terjalo skoraj nemogoča finančna sredstva in bi naša država postala popolnoma gospodarsko, s tem pa tudi politično odvisna od kapitalističnih držav. Drugič je bila stara Jugoslavija v na pol kolonialnem položaju. Bila je čisto navaden predmet izkoriščanja za kapitaliste iz mnogih držav. Prejšnji korumpirani oblastniki Jugoslavije s kraljem na čelu so delili koncesije, delili so narodno bogastvo skoraj zastonj različnim inozemskim kapitalistom, pri tem pa so sami vendar dobro zaslužili, država in ljudstvo pa sta zaradi tega postajala vedno siromašnejša.«³⁶

Znano je, da je stara Jugoslavija spadala med t. i. nerazvite države. Njen povprečni narodni dohodek na prebivalca je znašal približno 100 dolarjev na leto, celoten narodni dohodek pa 985 milijard dinarjev. Nizka storilnost, slabo razvite prometne zveze, udeležba tujega kapitala pri investicijah, izvoz dobička (po podatkih statistične službe starega jugoslovanskega ministrstva za industrijo je tuji kapital v Sloveniji gospodaril s 56 % delovnih mest v industriji in 72 % pogonske sile)³⁷ in še mnogi drugi podatki so bili značilni za gospodarstvo stare Jugoslavije. Na to opozarjajo podatki iz analiz, narejenih po vojni za potrebe gospodarskih ministrstev, in številni avtorji, ki so tako ali drugače obravnavali razvoj jugoslovanskega gospodarstva (J. B. Tito, E. Kardelj, B. Kidrič, J. Stanovnik, S. Dimitrijevič, N. Čobeljič itd.).

Stanje industrije v času pred drugo svetovno vojno je po analizah, ki so bile narejene v petdesetih letih, bilo naslednje. Obseg industrijske proizvodnje je bil relativno majhen glede na naravna bogastva in presežek delovne sile (premajhna zaposlenost zaradi zaostalega kmetijstva, agrarne prenaseljenosti). Tako je npr. delež dohodka, ustvarjenega v industriji, znašal 25 % narodnega dohodka, medtem ko je bil delež kmetijstva in gozdarstva 53 %, 22 % pa ostalih dejavnosti. To industrijsko proizvodnjo so sestavljali predvsem večji obrati za eksploatacijo rudnih bogastev (baker, svinec, boksit, antimon, cink itd.). Pri tem je bazična industrija tvorila 21 % celotne industrijske proizvodnje, medtem ko sta strojna in elektroindustrija prispevali le 2 % (čeprav sta direktni uporabniki rudnih bogastev). Poleg bazične industrije je bila razvita tudi industrija za potrebe široke potrošnje, ki pa je v glavnem delala na osnovi uvoženih polfabrikatov. Ta industrija je bila večinoma

³⁵ UL FLRJ 36/1947.

³⁶ J. B. Tito, »O petletnem planu«, Komunist, september 1947, št. 3, str. 2.

³⁷ Janez Stanovnik, »Gospodarski razvoj Jugoslavije«, Ljubljana. 1958. Podobne podatke navajajo B. Kidrič na 5. kongresu KPJ, S. Kraigher ob sprejemu slovenskega petletnega načrta v ljudski skupščini LRS in drugi.

opremljena z zastarelo uvoženo tehnologijo, profit pa so zagotavljali poceni delovna sila zaščitne carine. Povrhu tega pa je obstajala občutna neusklajenost med posameznimi fazami tehnološkega procesa in pomanjkanje širšega elektroenergetskega sistema (elektrarne so v glavnem bile grajene za potrebe posameznih industrijskih obratov ipd.).³⁸

Delež slovenske industrije, ki je spadala med sorazmerno razvitejše, je znašal 21 % vseh industrijskih podjetij stare Jugoslavije (po podatkih iz l. 1939), 19,8 % celotne pogonske sile in 18 % vloženih investicij. Slovenija je proizvajala 26 % celotne industrijske proizvodnje v Jugoslaviji. Pri tem je bila udeležba pri jugoslovanski proizvodnji električne energije s 26 % (kar je istočasno znašalo samo 4 % celotne slovenske industrijske produkcije in je zaposlovalo 1,7 % delovne sile v Sloveniji), pri proizvodnji premoga s 23 % (kar je bilo 14,3 % slovenske industrijske proizvodnje), pri črni metalurgiji s 37,6 % (kar je znašalo 11,2 % slovenske industrijske proizvodnje), pri kovinski industriji 31,1 % (kar je znašalo 10,4 % slovenske industrijske proizvodnje) in pri industriji gradbenega materiala 12,8 % (kar je znašalo 1,9 % slovenske industrijske proizvodnje).³⁹ Struktura industrijske proizvodnje pa je bila naslednja: 67,9 % je bilo proizvodnje reprodukcijskega značaja, 26,5 % je bilo namenjeno široki potrošnji, le 5,6 % je bilo namenjeno sredstvom za delo. Neenakomerna zastopanost posameznih vej gospodarstva v stari Jugoslaviji je onemogočala celovit proces proizvodnje, posledica tega pa je bila dražja proizvodnja, odvisnost od uvoza, izkoriščanje poceni delovne sile ipd. Podatki opozarjajo tudi na koncentracijo industrije okoli večjih mestnih središč in prometnih križišč ter rudarskih centrov, kar je pogojevalo nerazvitost posameznih območij Slovenije (Dolenjska, Bela krajina, Prekmurje, Slovenske gorice, Zagorje, Posočje in Notranjska). Prav razvoj industrije je bil pogoj, po trditvah sočasnih gospodarskih teoretikov, za preraščanje iz gospodarsko nerazvite, pretežno agrarne dežele v razvitejšo.

Republiški petletni načrt za Slovenijo je sprejela slovenska skupščina 2. avgusta 1947, njegove osnovne značilnosti je v obrazložitvi zakona podal predsednik planske komisije Sergej Kraigher: »Ker je v celotnem sistemu družbene produkcije proizvodnja glavni del, je eden od osnovnih pokazateljev razvoja LRS v bodočih petih letih porast vrednosti celotne proizvodnje v LRS, ki se bo dvignila od 33 milijard v letu 1939 na 50 milijard v letu 1951, to je na 151 % ali za 1,5-krat. Od tega v republiškem gospodarstvu samem od 22 milijard na 34 milijard ali na 155 % v odnosu 1951. leta napram 1939. Dejstvo, da je industrializacija in elektrifikacija osnovni člen v razvoju našega gospodarstva, se kaže tudi v naši republiki v tem, da bo delež celokupne industrijske proizvodnje republiškega in zveznega pomena v primeri s skupno vrednostjo proizvodnje vseh ostalih gospodarskih panog narasel na 56 % v letu 1951 proti 37 % v letu 1939, dočim bo vrednost industrijske proizvodnje republiškega pomena narasla na 2,7 krat v letu 1951 napram letu 1939. Izraz takega razvoja našega gospodarstva se kaže tudi v strukturi investicijskega plana. Skupne investicije iz republiške akumulacije v dobi 1947 do 1951 bodo znašale 12 684 milijonov din, od tega bo odpadlo na investicije proizvodnega pomena 8764 milijonov din ali 69,4 % na investicije neproizvajalnih panog pa 3920 din ali 30,6 %. Od proizvodnih investicij odpade na rudarstvo, elek-

³⁸ Industrija v preteklem obdobju in smernice za nadaljnji razvoj, Zvezna ljudska skupščina, Beograd, 1957.

³⁹ Povzeto po podatkih zveznega zavoda za statistiko, objavljenih v publikaciji »Industrija«, ki jo je izdal Zavod za statistiko LRS, 1955.

trifikacijo in na republiško in lokalno industrijo nad 34 %. Če pa upoštevamo pri tem še zvezne investicije v LRS, potem je delež proizvodnih investicij proti celotnim investicijam 82 % in delež investicij z vso industrijsko dejavnostjo proti ostalim proizvodnim investicijam 54,5 %. V teh številkah se izraža naloga, ki jo je postavil občedrjavni plan v tempu razvoja posameznih republik v LRS dvigniti za 3,6 krat in prav toliko tudi vrednost investicij. Če hočemo videti poseben položaj, ki ga Slovenija zavzema v gospodarstvu Jugoslavije zaradi neenakomernega gospodarskega razvoja v preteklosti, moramo primerjati odnos med vrednostjo industrijske proizvodnje in proizvodnje kmetijstva in gozdarstva. Dočim je bil delež vrednosti industrijske proizvodnje že v 1939. letu 60 %, bo znašal v 1951. letu 75 %, dočim je povprečje v odnosu med vrednostjo kmetijske in industrijske proizvodnje za celo Jugoslavijo znašalo 1939. leta 45 % in bo v letu 1951 znašalo 64 % vrednosti industrijske proizvodnje proti 55 % kmetijske proizvodnje v letu 1939 in 36 % v letu 1951.⁴⁰

Izvajanje petletnega načrta je v prvih dveh letih, 1947. in 1948., potekalo usklajeno, tako da so se istočasno razvijale tako bazična industrija kot predelovalna. (Priloga 5 in 6.) Zaradi ekonomske blokade, ki je sledila resoluciji Informbiroja, se je v letu 1949 preorientirala zunanja trgovina in spremenil program izvajanja petletnega načrta. Težišče graditve je bilo preneseno na težko industrijo, rudarstvo in železniški transport, ker je bilo potrebno zagotoviti lastno opremo za tovarne, hidroelektrarne, transport in poljedelstvo. Istočasno se je pričela bitka za čimvečji izvoz (intenzivna sečnja lesa leta 1949). Zaradi spremenjene politike investiranja, ki je zahtevala velika sredstva, je v tem času padla proizvodnja lahke industrije in blaga za široko potrošnjo. Prekinjena je bila graditev nekaterih objektov, ki so nato bili dokončani v času po petletki, ko so bile že občutne tudi posledice in rezultati intenzivne kapitalne graditve v preteklih letih. V Sloveniji je bilo v času petletnega načrta največ denarnih sredstev investiranih za graditev elektrogospodarstva, metalurgije in strojne industrije. Značilen je bil velik porast števila zaposlenih. V industriji se je letno zaposlovalo približno 12 000 ljudi (padec zabeležen le v letih 1950 in 1951), tako da je indeks leta 1949 bil v primerjavi z letom 1939 170 proti 100 (leta 1953 pa 150).

Sorazmerno zelo hitro se je vse družbeno življenje v Jugoslaviji podredilo doseganju ciljev kakor tudi metodam petletnega načrta. Izpolnjevanje planskih nalog je bilo dnevno geslo vseh upravnih in političnih organov in organizacij. Evidenca o tem se je vodila tekoče, ne samo letno in tromesečno, temveč tudi mesečno in dnevno, organizirala so se tekmovanja, nastopilo je udarniško delo ipd. Da bi zadostili vsem ciljem, je vedno bolj naraščal in se množil državni aparat in obenem se je izpopolnjeval sistem direktivnega vodenja. Ne samo za upravo, temveč tudi za družbenopolitične organizacije je bilo značilno, da so se podredile enakim oblikam dela tekočega reševanja dnevnih gospodarskih nalog. Istočasno pa je za tisti čas značilno združevanje političnih in upravnih funkcij v eni osebi, tako v vodstvu kot pri nižjih organih. Zato lahko trdimo, da so z razmahom petletke tako rekoč vse plati družbenega življenja postale vedno bolj vodene iz državnega oziroma partijskega centra.

Tako so bila, tudi v skladu z gospodarsko zakonodajo, januarja 1947 imenovana generalna in glavna ravnateljstva (direkcije) ministrstva za industrijo

⁴⁰ Sergej Kraigher, Razprava o zakonu o petletnem planu LRS, Stenografski zapiski ljudske skupščine LRS, I. izredno zasedanje, Ljubljana, 1952, str. 115.

namesto prejšnjih uprav in oddelkov, in sicer: generalno ravnateljstvo zvezne kovinske industrije, generalno ravnateljstvo zvezne cementne industrije, generalno ravnateljstvo zvezne kemične industrije, generalno ravnateljstvo zvezne steklarske industrije, generalno ravnateljstvo zvezne industrije celuloze, lesovine in papirja, generalno ravnateljstvo zvezne živilske industrije, generalno ravnateljstvo zvezne tobačne industrije, generalno ravnateljstvo zveznega elektrogospodarstva, glavno ravnateljstvo zvezne industrije motorjev, glavno ravnateljstvo zvezne električne industrije, glavno ravnateljstvo zvezne tekstilne industrije in svilarstva, glavno ravnateljstvo zvezne industrije usnja in gume. V njihovo pristojnost so nato po odredbi ministrstva za industrijo prešla ustrezna podjetja.⁴¹ Kakšna naj bi bila ta upravna organiziranost, najlepše priča zamisel Borisa Kidriča.

»Na podlagi tega, da naša gospodarska podjetja niso izgubila svojega individualnega značaja in da obstoje vsi objektivni pogoji, da naš državni aparat izgubi parazitski značaj v odnosu do gospodarstva in dobi vlogo voditelja gospodarstva, dobivajo naše generalne in glavne direkcije določeni značaj. Generalne in glavne direkcije so po eni strani neposredni administrativno-operativni organi naših ministrstev, ki upravljajo proizvodnjo. To so torej sestavni deli teh ministrstev. Po drugi strani pa pomenijo višje oblike gospodarskih podjetij in imajo individualni značaj kakor sama gospodarska podjetja.«⁴² Vendar pa se je v praksi ta individualni značaj podjetij največkrat izgubil.

Januarja leta 1948 so na zvezni ravni ločili ministrstvo za težko od ministrstva za lahko industrijo. Del generalnih direkcij je prešel v pristojnost enega, del pa v pristojnost drugega. Poleg teh direkcij sta bili ministrstvu za težko industrijo priključeni še generalna direkcija za črno metalurgijo in glavna direkcija za nekovine.⁴³

Podjetja in ustanove republiškega pomena so po istem načelu vodile glavne direkcije republiških ministrstev. Ministrstvo za industrijo in rudarstvo vlade LRS je imelo npr. naslednje direkcije: za elektrifikacijo in elektroindustrijo LRS (prenehala delovati 5. 5. 1948), za tekstilno industrijo, za usnjarsko industrijo, za kovinsko industrijo, za kemično industrijo, za živilsko industrijo, za industrijo gradbenega materiala, za grafično industrijo in za rudarstvo. Februarja 1949 se je v Sloveniji ločilo ministrstvo industrije od ministrstva za rudarstvo.

Generalno oz. glavno direkcijo ali ravnateljstvo so vodili generalni oz. glavni ravnatelj, glavni inženir, direktorji za kadrovske zadeve, za komercialo, za planiranje in tajnik. Vsi ti so vodili ustrezne oddelke direkcije in skupaj tvorili kolegij direkcije. (Priloga 7: tipska shema generalnih in glavnih direkcij.)

V okviru samega ministrstva so se ustanovljali še sveti kot svetovalni organi, uprave za posamezne stroke (geodetska, za odkup in preskrbo, turizem in gostinstvo ipd.) in komiteji za opravljanje organizacijskih nalog ter vrsta operativnih organov, kot je razvidno iz priložene sheme. (Priloga 8.)

V zvezi s planskimi nalogami so se razširile tudi dejavnosti in organizacija upravnega aparata ljudskih odborov, obenem pa se je z okrožnih ljudskih

⁴¹ UL FLRJ 8/1947.

⁴² Boris Kidrič, »Generalne direkcije, njihova organizacija in njihove naloge«, Zbrano delo 3., str. 187.

⁴³ UL FLRJ 13/1948.

odborov večje breme preneslo na okrajne ljudske odbore. Poverjeniki pri izvršnem odboru so postali stalni (polno zaposleni) in dejavnost IO se je razdelila na 3 sektorje: planski, upravno-regulativni in operativni. Po področjih dela se je organizacija IO okrajnega ljudskega odbora delila, kot sledi: okrajna planska komisija, okrajna kontrolna komisija, poverjeništvo za trgovino in preskrbo, za kmetijstvo in gozdarstvo, za lokalno industrijo in obrt, za lokalni promet, za komunalne zadeve, za finance, za prosveto in kulturo, za delo ter za ljudsko zdravstvo in socialno skrbstvo. Poleg teh je delovalo še tajništvo splošne uprave, ki se je delilo na posamezne odseke. Tako stanje je povzročalo vedno večje naraščanje tako pristojnosti kot delovnih nalog izvršilnih odborov in spreminjalo njihov odnos do skupščine ljudskega odbora.

Jeseni 1948 se je pri vseh ministrstvih, komitejih, komisijah in upravah pri vladi LRS ustanovil še poseben sektor kontrole, ki je deloval v okviru navodil kontrolne komisije vlade LRS (enako kot v zvezni vladi).⁴⁴

Podjetja črne metalurgije v Sloveniji so v času petletke bila vsa pod zvezno upravo, medtem ko je bilo pri kovinski industriji, po stanju leta 1947, 34 podjetij pod republiško upravo (spisek slednjih v prilogi 9).

Nekaj sprememb v strukturi republiške industrije je nastopilo v letih 1947 in 1948, ko so zveznega pomena postala še naslednja slovenska podjetja: Tkalnica v Mariboru, Tovarna cementa in salonita Anhovo, Rudnik živega srebra v Idriji, Titovi zavodi Litostroj, Tovarna usnja v Domžalah, Tovarna poljedelskega orodja Maribor, Elektrotehna Ljubljana, premogovniki: Kanižarica, Zabukovica, Pečovnik, Senovo, Kočevje, Laško in druga.⁴⁵

Od gospodarskih ukrepov, ki jih je sprejel gospodarski svet vlade FLRJ v letih 1947 in 1948, je treba omeniti vsaj najpomembnejše. Junija leta 1947 je, na osnovi izračunov, narejenih na podlagi rezultatov I. polletja in načrtov za II. polletje leta 1947, zvezna načrtna komisija ugotovila, da se lahko znižajo načrtovani proizvodni stroški v industrijskih in rudarskih podjetjih v drugem polletju 1947. Dobiček, ki so ga zaradi tega podjetja ustvarila, se je knjižil kot posebna kategorija rednega načrtnega dobička in se je kot tak obravnaval. Ker je to znižalo tudi polno lastno ceno proizvoda, je gospodarski svet dopustil zvišanje poprečnih prevoznih postavk in normiranih stroškov za kadre.⁴⁶

V naslednjem letu pa je zaradi potrebe po varčevanju bil znižan investicijski plan za leto 1948 (junija 1948). To je veljalo za investicije v gradbene objekte za kapitalno graditev, v opremo gradbenih objektov za kapitalno graditev, gradbene objekte za družbeni standard, njihovo opremo, študije in raziskovanja, priprave kadrov in za rejo živine.⁴⁷ Tako so na Jesenicah po opravljeni reviziji plana ministrstva za gradnje vlade LRS oktobra 1948 bili izločeni iz plana naslednji objekti: zgradba za ležaje, zgradba za patentno žico, jama za smeti, stanovanjski blok V, v celoti in delno hala za hladno valjanje, premestitev HC Sava, septične jame ter Industrijska metalurška šola. Podobno se je zgodilo tudi pri drugih podjetjih ministrstva za težko industrijo in za rudarstvo, kot npr. v Anhovem, Istri, Litostroju, Guštanju, Strnišču in rudnikih: Idrija, Mežica, Trbovlje, Hrastnik, Zagorje kakor tudi pri številnih planiranih objektih lahke industrije, elektrogospodarstva, zdrav-

⁴⁴ UL LRS 47/48, oziroma UL FLRJ 88/48.

⁴⁵ UL FLRJ 97/47, 14/48, 48/48, 88/48, 98/48, 111/48.

⁴⁶ UL FLRJ 56/1947.

⁴⁷ UL FLRJ 46/1948.

stva ter pri investicijah Narodne banke. Odpadla je npr. graditev podružnice Narodne banke, ambulante JDŽ in upravne zgradbe izpostave zunanje trgovine, vse na Jesenicah. Skoraj povsod je bila črtana graditev stanovanjskih objektov. Kljub temu je za izpolnjevanje načrta kapitalne graditve in družbenega standarda slovenskih ministrstev konec leta zmanjkalo še 287 milijonov dinarjev.⁴⁸

Maja 1948 je vlada FLRJ odredila znižanje planske polne lastne cene za vsa državna gospodarska podjetja državnega in republiškega pomena za celo leto 1948. Dobiček, ki je pri tem nastal, se je štel za nadplanski dobiček (razen 5 %, ki so ostali podjetju, in 2 % za sklad vodstva).⁴⁹

Takrat je bilo »za hitrejše in uspešnejše izpolnitve temeljnih nalog« petletke razpisano tudi posojilo za petletni plan v znesku 3,5 milijard dinarjev.⁵⁰ Zbranih je bilo nekaj manj kot 6 milijard dinarjev, od tega v Sloveniji 2,6 milijarde.

Zaradi tega, ker je v prvem letu petletnega načrta bilo proizvedeno več industrijskega blaga, kot je bilo za racionirano preskrbo potrebno (leta 1947 je bilo proizvedeno 67 % več industrijskih izdelkov kot neposredno pred vojno), je spomladi 1948 bila spremenjena politika cen v Jugoslaviji. Kljub temu pa teh izdelkov še vedno ni bilo dovolj za prosto prodajo na trgu, saj so se z industrializacijo povečale tudi potrebe prebivalstva. Zato so določeni industrijski izdelki bili dani v prosto prodajo po t. i. višjih enotnih cenah, pri čemer je gospodarski svet predpisal te cene za vsak predmet posebej. Da pa bi kmetje v zameno za svoje pridelke lahko kupovali industrijske proizvode po nižjih (enotnih) cenah, je istočasno bil uveden sistem vezanih cen, ki jih je prav tako določal gospodarski svet.⁵¹

»Kaj pomenijo vezane cene? Vezane cene pomenijo, da bo delovni kmet, ki po pravičnih cenah prodaja svoje tržne presežke za prehrano mestnega in industrijskega prebivalstva in za druge potrebe države, lahko tudi po pravičnih cenah kupoval industrijsko blago, ki je potrebno za vas. Kaj razumemo pod pravičnimi cenami in pravičnim razmerjem med cenami kmetijskih pridelkov in industrijskih izdelkov? Pravične so tedaj, kadar na eni strani ustrezajo realnim možnostim našega gospodarstva, na drugi strani pa kažejo vsestransko skrb naše države, tako za koristi delovnega ljudstva na vasi kakor tudi za koristi delovnega ljudstva v mestu, v smislu najtrdnjše enotnosti delovnih množic mest in vasi. Poudarili smo, da morajo ti pravični odnosi ustrezati realnemu stanju naših gospodarskih možnosti; če bi recimo dajali kmetu iz demagoških razlogov industrijske izdelke ceneje, kakor to dopuščajo realne možnosti našega gospodarstva, bi navsezadnje škodovali tako delovnemu ljudstvu mesta kakor tudi delovnemu ljudstvu vasi. Delovno ljudstvo mesta ne bi moglo kupovati ustrežajoče protivrednosti v kmetijskih pridelkih, kar bi se čutilo v njegovi prehrani, na vasi pa bi se zaloge industrijskih izdelkov zelo naglo črpale in končno bi kmet dobil za prodane kmetijske pridelke samo denar, s katerim ne bi mogel kupiti industrijskih izdelkov, ker jih kratko malo ne bi bilo.«⁵²

⁴⁸ AS, Fond PK, f. 7, m. 10/51. V zvezi s tem je ljudska skupščina LRS sprejela 14. decembra 1948 zakon o dodatnem proračunu LRS za leto 1948, ki je skupno znašal 472 milijonov dinarjev (UL LRS 1/49).

⁴⁹ UL FLRJ 42/1948.

⁵⁰ UL FLRJ 47/1948.

⁵¹ UL FLRJ 12/1948.

⁵² Boris Kidrič, »O vezanih cenah«, Ljudska uprava, Ljubljana, 1948, št. 1—2, str. 41/42.

Ta ukrep naj bi obenem bil spodbuda k večji kmetijski proizvodnji, ki je leta 1947 bila še vedno za 2 do 3 % pod predvojno ravno.

Poseben del gospodarske proizvodnje, ki je tvoril pomemben delež republiškega gospodarstva, je bilo lokalno oziroma komunalno gospodarstvo. Organizacijsko se je stanje v državnem sektorju te proizvodnje uredilo nekoliko kasneje kot drugje, nekoliko dlje je trajal postopek evidentiranja posameznih obratov, ustanavljanje in predajanje podjetij ljudskim odborom. Za to vrsto državnih podjetij so sprejeli posebna navodila in odredbe o načrtovanju delitve dobička, amortizacije itd. V okviru republike je bilo za to problematiko ustanovljeno v začetku leta 1947 tudi posebno komunalno ministrstvo. Na tem področju gospodarjenja so se pokazali tudi prvi večji disproporci in pomanjkljivosti direktivnega planskega upravljanja.

Načelno je vlogo lokalnega gospodarstva opredelil Edvard Kardelj na konferenci zastopnikov ministrstev za komunalne zadeve in sekretarjev okrajnih in mestnih ljudskih odborov decembra 1947 v Beogradu takole: »Medtem ko je v kapitalizmu glavni motor komunalne politike interes kapitalističnega profita in zaščite kapitalističnega sistema kot takšnega, je v socialistični državi glavni motor komunalne graditve interes blaginje delovnega ljudstva, stalno dviganje življenjskega standarda vseh naših državljanov, dvig kulturne ravni ljudstva in interes splošne socialistične graditve ter vsestranskega napredka naše države. To pomeni, da bo pri nas postopoma izginila razlika med centrom in mestno periferijo, ki smo jo podedovali od kapitalistične družbe; da bodo pridobitve tehničnega napredka uveljavljene tako v središču kakor na periferiji in v vaseh, da se bo omrežje vseh množičnih ustanov, ki služijo kritju vsakdanjih potreb državljanov, čedalje bolj razširjalo, izboljševalo v kvalitativnem kakor v kvantitativnem pogledu, se dvigalo na čedalje višjo kulturno in tehnično raven, da bo čedalje bolj pristopno vsem ljudskim množicam itd. ... Drugo, kar je treba naglasiti, je dejstvo, da mi ne pojmujeemo našega komunalnega gospodarjenja kot nekakšno popolnoma ločeno, samostojno panogo družbene delavnosti, ampak ga gledamo v splošnem okviru vprašanj naše socialistične graditve. Mnogi kapitalistični ekonomisti so morali gledati na komunalno politiko kot na posebno, ločeno panogo družbene delavnosti. Pri nas pa proizvajalna sredstva in viri materialne blaginje niso več v rokah kapitalistov in komunalne ustanove ne v breme tako imenovanih 'lokalnih samouprav' starega kapitalističnega tipa, to se pravi brez potrebne materialne podlage. Pri nas so proizvajalna sredstva v rokah ljudstva, v istih rokah pa je tudi komunalno gospodarjenje ... Naša 'komunalna politika' je dobila svojo materialno bazo in drugačen značaj s tem, da so proizvajalna sredstva prišla v vseljusko last. S tem je postala del naše socialistične graditve. Organi, ki vodijo našo komunalno delavnost, se ne morejo več omejevati le na sanitarno-tehnične ukrepe in ustanove, na vodovod, kanalizacijo, kopališča, na mestni promet, na čiščenje in urejevanje ulic, na mestno razsvetljava itd., skratka na komunalna vprašanja v ožjem smislu ali boljše rečeno v starem smislu te besede. Pristojnostim in nalogam naših krajevnih organov ljudske oblasti se pridružuje tudi vodstvo in razvijanje vsega lokalnega gospodarstva, kakor npr. graditev omrežja ustanov in podjetij za preskrbo prebivalstva z življenjskimi potrebščinami in s storitvami vseh vrst; graditev lokalne industrije za kritje enega dela potreb lokalnega prebivalstva in splošno krajevno graditev; graditev omrežja ekonomij, živinorejskih farm itd., za preskrbo lokalnega prebivalstva s kmetijskimi pridelki; graditev

omrežja kulturnih in telesnokulturnih ustanov; graditev omrežja hotelov, turističnih ustanov, klubov, zabavišč, gostiln itd. To pomeni, da se je pod našimi pogoji popolnoma spremenila vsebina pojma ‚komunalno gospodarjenje‘.⁵³

Državnih podjetij lokalnega pomena je v letu 1947 bilo v Sloveniji 1123 (524 industrijskih, 185 gostinskih, 168 trgovskih, 63 komunalnih, 54 kino podjetij, 42 storitvenoobratnih, 39 gradbenih podjetij, 24 kmetijskih podjetij in 24 denarnih zavodov). Operativni upravni voditelji teh podjetij so bili ljudski odbori krajev, mest in okrajev. Pri tem je od 1306 krajevnih ljudskih odborov le 230 le-teh upravljalo podjetja lokalnega pomena, in sicer 514 podjetij, kar je znašalo 45,8 % lokalnih državnih podjetij; mestnih ljudskih odborov oz. KLO mest je bilo 32 in so upravljali 379 podjetij (33,7 %) in 31 okrajnih ljudskih odborov je upravljalo ostalih 230 podjetij (20,5 %).⁵⁴ Kolikšna je približno bila udeležba teh podjetij v republiškem gospodarstvu, je razvidno iz naslednjega podatka. V letu 1947 je bilo razmerje republiškega proračuna do proračunov ljudskih odborov 78:22, v letu 1948 pa 71,54:28,46. Iz teh podatkov pa je razvidna predvsem gospodarska moč ljudskih odborov in materialne možnosti njihovega deleža pri urejanju gospodarskih zadev na lokalnem območju, ki so v teh letih nedvomno bile majhne.

Kako so bila razporejena ta podjetja med posamezne ljudske odbore, je razvidno iz navodila okrajnim načrtnim komisijam, ki pravi: »Pod upravo OKLO naj bodo praviloma podjetja, katerih proizvodnja je okrajnega ali večjega merila ali kjer se zahteva višje tehnično vodstvo ali so v njih predvidene večje investicije. Nasproti temu pa naj KLO obdržijo vsa podjetja krajevnega in republiškega značaja, predvsem podjetja, ki se pečajo z distribucijo, s prehrano in z gostinstvom, kot so npr. trgovine, gostilne, penzioni, hoteli in podobno, podjetja drobne lokalne proizvodnje, kot so npr. pekarnice, mizarne, mehanične delavnice. Lokalna državna gospodarska podjetja, ki se nahajajo na področju mest, ki niso okraji, pripadajo praviloma pod upravo mest, ki potrebujejo za kritje svojih potreb tudi večja sredstva.«⁵⁵ Kakšni naj bi bili lokalni operativni upravni organi, pa je razvidno iz naslednjega: »Pregledati je vse osnovane uprave ali direkcije lokalnih državnih gospodarskih podjetij in iz njih odstraniti vsako gospodarsko neutemeljeno in nepotrebno administracijo in birokracijo. Vse uprave ali direkcije lokalnih državnih gospodarskih podjetij morajo imeti izrazito operativni značaj, predstavljati morajo višjo organizacijsko obliko podjetij in kot take biti gospodarsko edino upravičene.«⁵⁶ Od števila lokalnih državnih podjetij je bilo seveda odvisno tudi število lokalnih uprav ali direkcij. Pri okrajnih ljudskih odborih so se tudi ustanovljale načrtno komisije (imele so referat za načrtovanje in referat za statistiko ter 5—10 uslužbencev), ki so bile dolžne tedensko razpravljati o gospodarskem stanju v okraju ter mesečno poročati (kritično) o razmerah na svojem področju republiški načrtni komisiji. Istočasno pa so bila vsa lokalna podjetja dolžna oddajati poročila o proizvodnji tudi ministrstvu za komunalne zadeve vlade LRS. (Priloga 10 — Stanje lokalne industrije v Sloveniji leta 1947.)

Vendar pa gospodarska dejavnost ljudskih odborov ni tekla brez težav, zato je bilo vprašanjem gospodarskopoličnih nalog ljudskih odborov posve-

⁵³ Edvard Kardelj, »Naloge uspešnega lokalnega gospodarstva in komunalnega gospodarjenja«, Ljudska uprava, Ljubljana, 1948, št. 1—2, str. 10—11.

⁵⁴ AS, Fond PK, f. 4, m. 82/2.

⁵⁵ AS, Fond PK, f. 4, m. 306/1.

⁵⁶ AS, Fond PK, f. 4, m. 377/7.

čeno nemalo zavestnega dela tako organov uprave kakor tudi družbenopolitičnih organizacij. Tako je npr. o teh vprašanih bila sklicana konferenca ljudskih odborov 27. julija 1947, na kateri je predsednik vlade LRS Miha Marinko opozoril na nekatere pomanjkljivosti na tem področju.

»Škoda v političnem pogledu je v tem, ker dosedanja zmeda in neodločnost v upravno-teritorialni organizaciji ljudskih odborov, nejasnost v kompetencah, ki jo marsikje dosedanja praksa ljudskih odborov kaže, oddaljuje široke ljudske množice od sodelovanja, ker naši ljudski odbori niso več tisti organi oblasti, kakršni so se razvili v času narodnoosvobodilne borbe. Birokratizem, papirnato uradovanje in praksa uradniškega centralističnega poslovanja povzročata mučno situacijo in zlovoljo pri nižjih organih oblasti in slednji sami zapadajo tendenci diktiranja. Oddvojenost organov oblasti na eni strani in nesodelovanje množic volilcev v vprašanih oblasti in v vprašanih lokalnih interesov na drugi strani, povzročata občo dezinteresiranost. V takih primerih stanje zdaleka ni tako, kakršno bi moralo biti ob dejstvu, da je oblast vendarle ljudska. Gospodarska škoda je v tem, da ljudski odbori niso pristopili k reševanju svojih gospodarskih nalog; mnogi sploh niso vedeli, da so to najvažnejše naloge, misleč, da je njihova dolžnost samo izvrševanje nalogov višjih organov oblasti in niti niso vedeli, da morajo sami razvijati iniciativo na lastnem gospodarskem poprišču.«⁵⁷

Nastopale so težave tudi pri organizaciji načrtnih organov ljudskih odborov, pri oblikovanju nalog načrtnega gospodarstva na lokalnem nivoju kakor tudi pri izvajanju gospodarskih nalog obnove. O tem priča že razprava na konferenci 20. julija 1946, ki jo je sklicala republiška načrtna komisija in na kateri so sodelovali delegati okrožnih ljudskih odborov.⁵⁸ V čem je bilo bistvo težav pri uveljavljanju ljudskih odborov, kažejo priprave na volitve novih ljudskih odborov, jeseni leta 1947. Izvršni odbor OF Slovenije se je takrat zavzel za odpravo pojavov v delovanju ljudskih odborov, kot so kruti centralizem, ki so ga izvajali predvsem okrajni do krajevnih ljudskih odborov, pomanjkanje finančne samostojnosti krajevnih ljudskih odborov, negotovost pri vodstvu lokalnih gospodarskih ustanov na krajevni ravni ipd.⁵⁹ V zvezi s temi volitvami je takrat Lidija Šentjurg, ministrica za komunalne zadeve pri vladi LRS, zapisala: »Javno je naznačeno, da mora imeti vsak ljudski odbor svoj proračun, ker sicer samoupravni značaj ljudskih odborov brez proračunov ostaja prazna fraza... Večina krajevnih ljudskih odborov pa v letošnjem proračunskem letu dejansko nima svojih proračunov in dobivajo svoja sredstva od okrajev po kapljicah in zato nimajo svojega finančnega stanja jasno pred očmi, da bi po njem lahko uravnavali svoje delo.«⁶⁰

Za pomoč pri reševanju naštetih in drugih problemov lokalne proizvodnje in ljudske oblasti je z letom 1948 začela izhajati »Ljudska uprava«, zbornik za izgrajevanje ljudskih odborov, ki ga je izdajal sekretariat za koordinacijo lokalne uprave predsedstva vlade LRS.

V naslednjih letih se je lokalna industrija razvijala takole. Na začetku leta 1948 je bilo v Sloveniji še 958 lokalnih industrijskih podjetij. V času druge nacionalizacije leta 1948 je bila podržavljena celotna lokalna industrija in takrat je v republiško pristojnost prešlo 193 lokalnih podjetij. Nova raz-

⁵⁷ Ljudska pravica (LP), 30. julija 1946., »Najvažnejše misli o gospodarsko političnih nalogah naših Ljudskih odborov«.

⁵⁸ LP, 4. avgusta 1946.

⁵⁹ LP, 14. oktobra 1947.

⁶⁰ Lidija Šentjurg, Volitve v KLO in nekatera vprašanja lokalnega gospodarstva, LP, 26. oktobra 1947.

mejitev med republiško in lokalno industrijo je bila opravljena avgusta 1948. Ostalo je 288 podjetij lokalnega značaja, od katerih so se že nekatera združila in jih je bilo na koncu le še 230. Zaradi vseh teh sprememb je težko ugotoviti dejanski kvantum lokalne proizvodnje v letu 1948, nedvomno pa se je ta znižal. Vrednost lokalne proizvodnje je v letu 1947 znašala 2 886 300 000 dinarjev, v letu 1948 pa je bila planirana na 2 379 945 000 dinarjev.⁶¹ Proizvodnja lokalne industrije je bila 1948. leta usmerjena predvsem v proizvodnjo reprodukcijskega materiala, tako da je ostalo za široko potrošnjo še manj, kot je bilo planirano. Omeniti je še, da je za lokalno proizvodnjo bil zelo pomemben sprejem zveznega zakona o obrtništvu leta 1949 in nato v Sloveniji junija leta 1950. Njegov namen je bil pospešiti obrtniško dejavnost in vključevanje privatnega sektorja obrti v socialistično gospodarstvo. Na tem področju je namreč prva leta po vojni proizvodnja bila nižja od predvojne, saj je šele leta 1948 preseгла predvojno raven. Ob sprejemu tega zakona v zvezni skupščini je Boris Kidrič navedel objektivne težave pri zastoju te produkcije kakor tudi subjektivne, ko se je obrtništvu postavljalo v isto kategorijo z ostanki kapitalističnih elementov, pozabljali pa so na odnos med obrtništvom in raznolikimi potrebami individualne porabe ter na odnos med obrtništvom in individualno strokovno spretnostjo.⁶²

Iz vsega rečenega je delno že razvidno, kakšna sta bila organizacija in delovanje podjetij v času petletke. Za predstavitev celovitejše podobe pa je treba opozoriti še na dejavnost in vlogo sindikalne organizacije v teh letih na splošno kakor tudi v jeseniški železarni. Tudi zaradi tega, ker so sindikalne organizacije v naslednjem obdobju imele nalogo uvajati v delo delavske svete. Po osvoboditvi so sindikalne podružnice prevzele vlogo nosilcev aktivnosti delavskega razreda v podjetjih. Njihovo delovanje v obdobju do leta 1950 je bilo zelo raznovrstno in tudi uspešno, sodeč po poročilih osrednjih sindikalnih teles v Sloveniji.⁶³

»Najvažnejša je vloga sindikatov na sektorju gospodarske graditve. Sindikati so neposredni organizator borbe delavskega razreda za povečanje proizvodnje, za dvig produktivnosti dela, za razvijanje proizvajalnih sil, za čim bolj pravilno izvajanje politike partije v gospodarsko-organizacijskih vprašanjih. Delavske množice po sindikatih v različnih oblikah neposredno sodelujejo pri upravljanju gospodarstva.«⁶⁴

Sindikalna organizacija je bila udeležena pri nastajanju, predvsem pa pri izvajanju in tolmačenju zakonodaje s področja socialne politike in delovnih odnosov. Podružnicam v podjetjih je bila naložena izvedba večine teh predpisov v njihovih delovnih organizacijah. Od leta 1946 so sodelovale pri delu tarifnih komisij v podjetjih, katerih naloga je bila postavljanje norm, usklajevanje plač v zvezi s potrebo po povečani produkciji ter statistična evidenca. Te komisije so posredovale vladi LRS tudi predloge v zvezi s spremembo uredbe o mezdah in plačah, ki je od leta 1945 urejevala vprašanja nagrajevanja do novega plačilnega sistema na osnovi norm, ki je bil sprejet konec leta 1948.

»Zaradi sistema dviganja produktivnosti dela, uresničevanja socialističnega načela plačanja po količini in kakovosti dela in zaradi razvijanja delovnega

⁶¹ AS, Fond PK, f. 4, m. 377/7.

⁶² Stenografski zapiski Ljudske skupščine FLRJ, 7. redno zasedanje, str. 91.

⁶³ Podrobneje o tem v referatu avtorice: »Organizacija in delo sindikatov v Sloveniji od 1945 do 1953«, Zbornik Tito, radnička klasa i sindikati, Beograd 1979, str. 544.

⁶⁴ Edvard Kardelj, »KPJ v borbi za novo Jugoslavijo, ljudsko oblast in socializem«, 5. kongres KPJ, CZ, Ljubljana 1948, str. 364.

tekmovanja kot metode socialističnega dela je obvezna uvedba delovnih norm pri vseh delih, kjer se da delovni učinek meriti ... Z delovno normo je treba določiti delovni učinek določene vrste, količine in kakovosti, ki ga mora delavec doseči v določenem času.«⁶⁵ Norme so določali ministri, pristojni za določeno panogo. Za pravilen razpored delovnih norm so se v podjetjih formirale posebne komisije, v katerih so bili tudi predstavniki delavcev ter sindikata. Istočasno so bili sprejeti tudi predpisi o delovnih pogodbah (prej so obstajale kolektivne pogodbe, ki so se sklepale med upravami podjetij in strokovnimi organizacijami), odpustih, izstopih iz delovnega razmerja in uvedene so bile komisije za delovne spore. Urejevanje teh vprašanj znotraj podjetij je bilo izrednega pomena tudi zaradi velike fluktuacije delovne sile, ki je pomenila velik gospodarski problem vsa prva leta po vojni, saj je, kljub temu da je število delovne sile hitro naraščalo, le-te vedno primanjkovalo.

Omeniti je potrebno še ostale aktivnosti znotraj podjetij, katerih večine je bila nosilec prav sindikalna podružnica: organizacija tekmovanj, sprva med kolektivi, nato po brigadnem sistemu in nazadnje med posamezniki in katerih poglavitni cilj je bilo povečanje produktivnosti dela; nato ustanavljanje nabavnih zadrug, magacinov delavske preskrbe, ustanavljanje obratnih ekonomij ter leta 1948 še industrijskih magacinov in ne nazadnje kulturno-prosvetno delo in izobraževanje delavcev. O slednjem zgovorno priča poročilo iz železarne Jesenice iz oktobra 1947, ki pravi: »Sindikalna podružnica železarne je nadalje prevzela delo gledališč, pevskih in fizikalnih društev ter umetniškega društva Dolik. Sedaj je delo vseh teh društev koordinirano in ga vodi sindikat. V vsakem obratu bo uveden obvezen študij, ki bo ideološko vzgajal delavstvo. Do 11. oktobra se je prijavilo v strokovne tečaje okrog 200 delavcev, ki bodo poleg strokovne izobrazbe dobili v tečajih tudi splošno izobrazbo ...«⁶⁶

Na sindikalnem občnem zboru železarne, leto kasneje, so delegati opozarjali na naslednje probleme: premajhno skrb uprave za izvajanje predlogov, s katerimi bi se znižala polna lastna cena, na to, da uprava še ni postavila višje tarifne komisije in je s tem bilo onemogočeno pravilno delo pri urejanju tarifnih vprašanj, na premajhno skrb za dvig kadrov in preskrbo delavcev, na nepravilnosti pri poslovanju industrijskega magacina, in nazadnje so sklenili sklicati širšo sindikalno konferenco s člani uprave, ki naj bi rešila omenjena vprašanja.⁶⁷

Sindikalne organizacije so prevzele tudi vlogo nosilca sodelovanja delavcev pri upravljanju podjetja. Organizirale so proizvodna posvetovanja v podjetjih.⁶⁸ Proizvodna posvetovanja so bila tudi v železarni Jesenice, na njih so razpravljali o izvajanju delovnih nalog, zlasti v zvezi z izvajanjem petletnega načrta. Kljub temu sta v času do izvolitve delavskih svetov vso težo upravljanja podjetja le nosila direktor v tovarni in OUV. Direktor je kot podaljšana roka OUV v podjetju imel okoli sebe še cel aparat — glavnega inženirja, glavnega računovodjo, itd. (Priloga 11: Tipska shema organizacije podjetja.)

Po končani obnovi, od katere je za železarno bila najtežja obnova visokih peči (obe sta bili obnovljeni do avgusta 1946), je železarna Jesenice bila kot ostala državna podjetja zveznega pomena vključena v petletni gospodarski

⁶⁵ UL FLRJ 109/1948.

⁶⁶ LP, 22. oktober 1947.

⁶⁷ LP, 21. oktober 1948, str. 4, »Kaj je pokazal občni zbor sindikalne podružnice jeseniške železarne«.

⁶⁸ Vanek Šiftar, op. cit., str. 288.

načrt FLRJ. 8. februarja je glavna direkcija črne metalurgije postavila železarni za cilj, da do konca leta 1951 doseže proizvodnjo 100 000 ton surovega železa, 210 000 ton martinskega jekla in 20 000 ton elektro jekla, 400 ton patentirane žice in 10 000 ton brezšivnih cevi.⁶⁹ Petletni načrt je predvideval tudi naslednja investicijska dela v železarni: zgraditev novih valjarn ter modernizacijo, elektrifikacijo in mehanizacijo starih valjarskih obratov; povečanje jeklarne; zgraditev nove elektro jeklarne; modernizacijo obratov plavžev in predelovalnih obratov in zgraditev potrebnih objektov družbenega standarda, skupno v višini 2. milijard dinarjev.⁷⁰

Železarna Jesenice je letne plane izpolnjevala: leta 1947 — 110 %, leta 1948 — 107 % in leta 1949 — 96,5 %. (Priloga 12: Produkcija v železarni, po obratih, od leta 1948 do leta 1953.) Plan je bil nekoliko modificiran zaradi prioritete graditve nove valjarne debele pločevine na Javorniku, katere zmogljivost naj bi znašala 60 000 ton letno. Graditev se je začela maja leta 1947 ter nekoliko zakasnila, ker zaradi ekonomske blokade leta 1949 ni bila dobavljena oprema iz Madžarske (elektro stroji, armature in peči) in so konstruktorji tehničnega biroja železarne bili prisiljeni sami izdelati veliko peč. Valjarna je nato začela obratovati 29. novembra 1949.⁷¹ Od ostalih večjih vlaganj je bil leta 1947 opravljen generalni remont visoke peči 1, podaljšana hala generatorjev, zgrajena nova peč za silika opeko in zgrajenih je bilo 38 družinskih stanovanj ter samska kolonija na Straži. Leta 1948 so bili dokončani rudni dvor v Hrenovici, delavnica elektrod in sušilnica gline in 48 družinskih stanovanj. Tega leta so pričeli graditi hidro elektrarno Sava ter še nekatere objekte. Leta 1949 je bilo dograjeno: priprava rude v Hrenovici, nova 1,5-tonska elektro peč ter že omenjena valjarna na Javorniku in 36 stanovanj. Skupno je bilo za investicije v teh letih porabljeno 677 milijonov dinarjev.⁷²

Norme so v železarni Jesenice bile izdelane 1. junija 1947, do tedaj pa so delali na osnovi akordnih postavk iz predvojnega časa. Te norme so bile, po nalogu kontrolne komisije, revidirane leta 1948 in kot take uvedene z uredbo o delavskih plačah 1. decembra 1948. Normirski oddelek pa se je formiral šele leta 1949, s čimer se je začelo sistematično delo na tem področju po vseh obratih. Norme so nato bile še nekajkrat revidirane, tako da so se povišale za 1,6 %.⁷³

Železarna je jeseni leta 1945 imela 3321 zaposlenih, primanjkovalo pa ji je strokovnjakov in kvalificirane delovne sile. Leta 1950 je bilo skupno že 6505 delavcev. Kako velik in pereč je bil problem fluktuacije delovne sile v petletnem obdobju po osvoboditvi, nam kaže podatek, da je v teh letih železarna zaposlila 10 278 delavcev, od teh pa jih je v železarni ostalo samo 3470. Največja fluktuacija je bila zabeležena v letih 1948 in 1949. Delovne pogodbe so bile sklenjene z vsemi delavci razen osmih. Drug problem je bil bolniški stalež, ki se je gibal stalno nad 6 %, malo pa je bilo neupravičenih izostankov z dela.

O naporih, vloženih za izvedbo petletke, nam priča tudi število udarnikov, ki se je gibalo takole: 1946. leta je bilo razglašanih 298 udarnikov, leta 1947 — 343, leta 1948 — 430, leta 1949 — 1430 in leta 1950 — 1622, med temi je bilo več takih, ki so ta naziv dobili tudi od 9 do 14-krat.

⁶⁹ Miloš Magolič, »Zgodovinski oris železarstva na Gorenjskem«, Jesenice, 1973.

⁷⁰ Arhiv Železarne Jesenice (AJŽ), Fond delavskega sveta (DS), f. 2, Poročilo direktorja na konferenci DS, 16. VIII. 1950.

⁷¹ Glej opombo 68.

⁷² Glej opombo 69.

⁷³ Ibid.

Drug problem, ki ga je železarna nezadovoljivo reševala v omenjenih letih, je bila graditev stanovanj; to je nedvomno tudi prispevalo k veliki fluktuaciji zaposlenih, saj je stanovanjskih prošenj bilo rešenih samo 37 %.

Železarna je imela svoj industrijski magacin s 15 poslovalnicami in 13 800 potrošniki, 5 delavsko-uslužbenskih restavracij, svoje čevlarske delavnice, krojačnico in šiviljsko delavnico. Imela je tudi svojo ekonomijo z 10 ha orne zemlje, 74 ha travnikov ter 256 ha gozdov in nerodovitne zemlje.⁷⁴

Januarja 1950 so železarno sestavljali naslednji obrati (podatkov za predhodna leta nisem našla): valjarna 2400, energijski oddelek, cevarna, žična valjarna, livarna, Javornik I, gradbeni oddelek, jeklovlek, zaščitna služba, Javornik II, konstrukcijski oddelek, kamnolom in apnenica, plavž, martinarna, elektro peč, komunalni oddelek, šamotarna, prometni oddelek, Javornik III, predelovalni obrati, mehanične delavnice, glavna pilarna, metalurska industrijska šola in industrijski magacin.

⁷⁴ Ibid.

Začetek procesa demokratizacije družbenoekonomskih odnosov in izvolitev prvih delavskih svetov leta 1950

UPRAVNOGOSPODARSKA DECENTRALIZACIJA V LETIH 1949—1950

Vprašanje nadaljnje smeri razvoja socializma v Jugoslaviji je delno odprl že V. kongres KPJ julija 1948. V svojem političnem poročilu je J. B. Tito analiziral tudi delo KPJ pri graditvi nove države in med drugim zapisal: »Ustava je torej samo potrdila, odnosno uzakonila tisto, kar je že bilo izbojevano med vojno, to je oblast ljudstva, oblast resnične ljudske demokracije. To je hkrati tudi eden najvažnejših pogojev za nadaljnji razvoj naše države v socializem. Ta razvoj je že do danes tako zelo napredoval, da bomo morali ob prvi priliki delno spremeniti tudi našo ustavo, posebno pa 4. poglavje o družbenoekonomski ureditvi v naši državi.«¹

E. Kardelj je na kongresu opozoril na organizacijske slabosti državnega aparata in na to, naj bodo ljudski odbori v bodoče res ljudski, i. e. »da bodo v polni meri omogočali kontrolo in sodelovanje ljudskih množic oziroma njihovih predstavnikov pri delu državne uprave...«² kar je sumiral v dveh nalogah: »1. neusmiljena borba povsod in na vsakem področju proti vsem birokratičnim in drugim metodam, ki ne upoštevajo pritegovanje množic ali v kakršnem koli smislu ovirajo pritegovanje množic h graditvi socializma; 2. vsestransko razvijanje in utrjevanje političnega dela med množicami, dela za prepričevanje ter nenehno dviganje in razvijanje zavesti delovnih množic. Pri uresničevanju teh nalog morajo imeti največjo vlogo množične organizacije delovnega ljudstva.«³

Ob tem se odpira vprašanje, v kakšni relaciji je napad Kominforma na KPJ l. 1948 in razvoj tega spopada v naslednjih letih z odločitvijo o demokratizaciji družbenoekonomskih odnosov v Jugoslaviji, s procesom deetatizacije in z uvedbo prvih delavskih svetov.

»Proces etatizacije v Jugoslaviji je bil, poleg tega, da je bil objektivno pogojen z vrsto najrazličnejših in zelo kompliciranih notranjih okoliščin, močno potenciran z naslonitvijo na sovjetski vzor... Na teh osnovah nastala afirmacija administrativno-centralističnega sistema državnega upravljanja vseh področij družbenega življenja je povzročila, da so bile institucije neposredne demokracije zapostavljene ali pa popolnoma degradirane. V tem kontekstu ekonomski in politični sistem Jugoslavije in idejno-politična platforma KPJ, na kateri sta bila osnovana, po tistem, kar sta konkretno vsebovala in po tistem, kar sta v sebi nosila kot potencial, nista objektivno implicirala takšnih razlik v obravnavi in realizaciji osnovnih vprašanj družbe

¹ J. B. Tito, Politično poročilo, 5. kongres KPJ, CZ, Ljubljana, 1948, str. 134.

² Edvard Kardelj, KPJ v borbi za novo Jugoslavijo, za ljudsko oblast in socializem, 5. kongres KPJ, CZ, Ljubljana, 1948, str. 338.

³ Ibid., str. 356.

prehodnega perioda, ki bi lahko privedle KPJ v spopad s sovjetsko interpretacijo teh vprašanj oziroma s sovjetskim vodstvom in Stalinom. Vzroki tega spopada so bili v tistem vprašanju, ki je bilo predmet nesporazumov tudi med drugo svetovno vojno, in do katerega je stališče KPJ ostalo nespremenjeno. To je bila trdna opredelitev KPJ, da samostojno vodi politiko razvoja Jugoslavije, brez ozira na stopnjo, do katere so ti procesi lahko bili podobni tistemu, kar se je dogajalo v Sovjetski zvezi.«⁴ Drug element, ki je v tem trenutku razvoja jugoslovanske družbe tudi vplival na sprejem omenjene odločitve, je pojav birokratske samovolje, ki je povzročil upadanje revolucionarnega in delovnega razpoloženja. To je privedlo do negativnih posledic tega načina upravljanja, ki ni bil več zmožen mobilizirati delovno iniciativo množic, kar je obenem predstavljalo tudi že nevarnost etatizma za samo bit revolucije. Tretji element, ki je vplival, je izhajal iz eskalacije spora, kar je porodilo potrebo po spoznavanju družbenega karakterja tiste politike, ki je pritiskala na politiko KPJ, poleg tega pa tudi opredelitev jugoslovanskih voditeljev za samostojno preučevanje marksizma. Vse to je privedlo do spoznavanja negativnih pojavov v lastni družbi in do iskanja nove demokratične socialistične alternative.⁵ Oziroma če še enkrat povzamem z besedami drugega avtorja: »V sporu s Stalinom in informbirojem so se do kraja izkristalizirale pomembne razlike v gledanjih na bistvena vprašanja izgradnje socializma v Jugoslaviji, ki so občasno prihajale do izraza že pred in med narodnoosvobodilno borbo. Velike razlike so se pokazale predvsem glede vloge države v socializmu in glede odmiranja njenih funkcij, glede vodilne vloge partije oziroma načina njenega uresničevanja, glede vloge Sovjetske zveze in odnosov med socialističnimi državami, glede pomena sodelovanja širokih ljudskim množic v Ljudski fronti, glede pomena narodnoosvobodilne borbe in vloge Rdeče armade pri osvobajanju Jugoslavije itd. Revolucionarne tradicije iz narodnoosvobodilne borbe, zaupanje delovnih množic v Komunistično partijo Jugoslavije in prvi uspehi povojne izgradnje, so omogočili Jugoslaviji, da je odvrnila sovjetsko hegemonijo in nadaljevala uresničevanje samostojne poti v socializem, medtem ko tudi mnogo pozneje, po smrti Stalina, takšni poskusi niso uspeli v drugih državah ljudske demokracije. Spor z informbirojem seveda ni vzrok za uvedbo samoupravljanja; prej je res, da je do spora s Stalinom prišlo tudi zato, ker drugače ne bi bila mogoča samostojna pot Jugoslavije v socializem, niti ne bi mogli opustiti sistema administrativnega upravljanja. Za našo revolucijo niso bistveni vplivi in elementi stalinizma v njej, temveč tisti tokovi, ki so jo privedli do spora s stalinizmom in samim Stalinom. Res pa je, da je spor z informbirojem povzročil temeljitejše in globlje analize vzrokov birokratizacije in pospešil vzpostavljanje obrambnih mehanizmov zoper birokratske deformacije. Temeljna zasluga Komunistične partije je v tem, da je v času, ko je bil sistem administrativnega upravljanja še nujen in edino mogoč, spoznala začasen pomen in nevarnosti konserviranja takšnega sistema.«⁶

Proces demokratizacije družbenoekonomskih odnosov, ki se je pričel leta 1949, je istočasno naletel na ovire zaradi zaostrovanja gospodarske situacije kot posledice ekonomske blokade in zaostrovanja v mednarodnih odnosih. To se ni izražalo samo na gospodarskem področju, temveč tudi v delovanju

⁴ Radovan Radonjič, Sukob KPJ sa Kominformom, drugo izdanje, Zagreb, 1976, str. 226, 227. Prevedla J. V.

⁵ Povzeto po zaključkih iz dela R. Radonjiča, Sukob KPJ sa Kominformom, Zagreb 1976.

⁶ Ciril Ribičič, Razvoj skupščinskega sistema v SFRJ, Pravna fakulteta v Ljubljani, Ljubljana, 1978, str. 61.

družbenopolitičnih organizacij. »Važnost subjektivnega faktorja, ki naj s političnimi prijemi podvoji naše sile, je bila zelo očita. Saj smo vrsto ukrepov morali v teh letih opirati prvenstveno na zavest in predanost naših ljudi. Naše partijske organizacije so to izvrševale ne samo kot politični organi, ampak so vskočile povsod tam, kjer je bilo najnujnejše. Po V. kongresu se je zato še okrepil partijski aparat z raznimi upravami in oddelki. S tem aparatom je CK čisto direktno posegal na posamezna področja v prid izvrševanja dnevnih nalog. Deloma je tako nastajal dvotirni sistem, deloma pa tesnejše zraščanje državnega in partijskega aparata.«⁷ V okviru delovanja KPS se je takrat pričela akcija za boljše delovanje partijskih organizacij, za odpravljanje slabosti, ki so obstajale, predvsem pa boj proti sektaštvu pri sprejemanju novih članov in boj za aktivizacijo dela množičnih organizacij. Vračanje k preučevanju klasičnega marksizma in leninizma, teoretične razprave o karakterju oblasti in o nadaljni graditvi socializma v Jugoslaviji, ki so sledile sporu z IB, vse to se ni manifestiralo samo v razpravah in odločitvah, ki so bile sprejete v najožjem političnem vrhu, temveč tudi s porastom števila partijskih tečajev, krožkov ter z intenzifikacijo idejnopolitičnega izobraževanja v tovarnah in ljudskih odborih, kar se je močno razširilo med letom 1949. Težišče demokratizacije odnosov pa je bilo v teh prvih letih vendarle v procesu decentralizacije na področju upravno-gospodarskih odnosov, kar je bilo pogoj za uspešno delovanje delavskih svetov. Poudariti je namreč treba, da je izvolitev prvih (poskusnih)⁸ delavskih svetov potekala v času, ko je upravno-gospodarski aparat še vedno deloval v razmerah in v okviru zakonskih določil centraliziranega načina upravljanja, ter da je proces spreminjanja teh odnosov nujno zahteval določen čas, kot je dejal E. Kardelj: »... Imam v mislih nujnost stalnega procesa prilagojevanja organizacijo upravnega aparata razvoju socializma sploh, razvoju proizvodjalnih sil in socialistične zavesti ljudstva. Ne moremo reči, da je katerakoli izmed teh oblik stalna — vse so v procesu gibanja in odmiranja. Gre le za to, da vidimo, v katero smer gre ta proces. To odmiranje se ne bo izvršilo čez noč, vendar moramo določeno smer postaviti in zagotoviti.«⁹

Za formalen začetek procesa demokratizacije in procesa deetatizacije v jugoslovanski družbi oz. nastopa t. i. obdobja socialistične demokracije (za primeru s prejšnjim obdobjem ljudske demokracije) lahko smatramo sprejem zakona o ljudskih odborih v ljudski skupščini FLRJ 28. maja 1949. Bolj pomemben kot sprejem samega zakona je bil v tistem trenutku govor E. Kardelja ob sprejemu zakona; v govoru je podal analizo vseh ključnih značilnosti in načel državne graditve pri nas ter pojasnil namen zakona. »Namen zakona je ta, da — v popolnem soglasju z načelom enotnosti oblasti in demokratičnega centralizma — pride čimbolj do izraza tista globoka demokratična težnja ljudskih množic po samoupravljanju, po neposrednem sodelovanju v upravljanju države, ki je bila vselej značilna za vsa resnično ljudska gibanja v svetu, posebno pa mora biti značilna za revolucionarni proletarijat in za socialistično demokracijo. S tem seveda nisem hotel reči, da smo dali s tem zakonom

⁷ Politično-organizacijsko poročilo o delu ZKS v dobi med II. in III. kongresom ZKS, CZ, Ljubljana, 1954, str. 34, 35.

⁸ Izraz »poskusni delavski sveti« se v literaturi večkrat uporablja za tiste DS, ki so bili izvoljeni pred sprejemom zakona o upravljanju državnih gospodarskih podjetij in višjih gospodarskih združenj po delovnih kolektivih. Tu ga uporabljamo le za to, da jih časovno ločimo od kasnejših.

⁹ Edvard Kardelj, Tendence razvoja ljudskih odborov, PNSG, II, DZS, Ljubljana, 1955, str. 45.

zglede popolnega demokratizma, ki mu ni mogoče več ugovarjati in ki se ne more dalje razvijati. Takega demokratizma sploh ni, ko pa bodo nekoč dozoreli družbeni pogoji za tako ‚popolno‘ demokratizacijo, tedaj to ne bo več demokratizacija, kajti tedaj bo demokracija sploh odmrta kot državna oblika in nadomestila jo bo svobodna človeška skupnost proizvajalcev.«¹⁰

V govoru je podal tudi analizo pojma *ljudske demokracije*, naslanjajoč se na trditve klasikov marksizma, nasproti interpretacijam nekaterih »teoretikov« iz dežel »ljudske demokracije«, in zapisal: »To pomeni, da ljudska demokracija ni noben ‚most‘ med diktaturo buržoazije in diktaturo proletariata, ampak je lahko samo ime za celo vrsto specifičnih oblik v prehodnem obdobju k socializmu, v prehodnem obdobju, katerega vsebina je ravno diktatura proletariata, ne pa nekaj ‚tretjega‘,«¹¹ ter nadaljeval: »Razvoj socializma ne more potemtakem iti po nobeni drugi poti razen po poti nenehnega poglobljanja socialistične demokracije v smislu čedalje večje samouprave ljudskih množic, v smislu čedalje večjega pritegovanja ljudskih množic k delu državnega stroja — od najnižjih organov do najvišjih, v smislu vedno večjega sodelovanja pri neposrednem upravljanju v vsakem posameznem podjetju, ustanovi itd. ... Če se ne ravnamo po teh načelih, nujno zaidemo v birokratizem in v nevarnost, da se birokratski aparat v odnosu do ljudskih množic vedno bolj osamosvaja in da se jim vedno bolj podreja,«¹² in končal: »Kolikor bolj bo socialistična demokracija dejansko socialistična, to se pravi, kolikor bolj bodo iz socialistične države izginjali ostanki kapitalizma in negativne preteklosti sploh, toliko bolj bo socialistična demokracija postajala splošna ljudska, toliko odločneje bo razvijala samoupravo ljudskih množic, vse dotlej, dokler se ne bo spremenila v pravo svobodo za vse ljudi, s čimer bo kot državna oblika dejansko odmrta.«¹³

Ko je naprej razlagal načelo samoupravnosti, je zapisal tudi naslednje: »Napačno bi bilo misliti, da se načelo samoupravnosti nanaša samo na take organe oblasti, kakor so ljudski odbori. Ne, to načelo moramo čedalje bolj razvijati povsod, v sleherni organizacijski enoti našega družbenega življenja. Njene elemente moramo razvijati v podjetjih, ustanovah itd. — vsepovsod, kjer lahko iniciativnost množic pomaga do večjih in boljših rezultatov.«¹⁴ S tem je bila tudi prvič javno napovedana izvolitev delavskih svetov v podjetjih. Ob tem je E. Kardelj omenil že obstoječo obliko sodelovanja pri upravljanju, in sicer posvete direktorjev s predstavniki kolektiva, ter dejal: »To nepopolno, spontano obliko je treba še bolj spopolniti in jo spremeniti v stalno obliko neposrednega sodelovanja delavcev pri upravljanju podjetij ... To obliko naše ljudske demokracije moramo razvijati ne samo v širino, ampak tudi po vertikalni liniji v tem smislu, da bodo tudi višji organi gospodarske uprave pritegnili k neposrednemu sodelovanju delavca — proizvajalca.«¹⁵ Pojav partikularističnih teženj, ki bi ob nepravilnem razumevanju teh načel lahko nastopil, je E. Kardelj kakor tudi drugi, ki so takrat o tem pisali, ocenil kot veliko manj nevaren od birokratizma.

V tem novem zakonu o ljudskih odborih je bila spremenjena vloga odborov toliko, da to niso bili več samo najvišji organi državne uprave, temveč

¹⁰ Edvard Kardelj, O ljudski demokraciji v Jugoslaviji, PNSG, I, DZS, Ljubljana, 1958, str. 393.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid., str. 436.

¹³ Ibid., str. 438.

¹⁴ Ibid., str. 445.

¹⁵ Ibid., str. 456.

tudi edini organi ljudske oblasti na svojem področju. Zakon je prinesel nekoliko bolj podrobne določbe o organizaciji ljudskih odborov ter o zborih volivcev. Kot novost se v tem zakonu pojavljajo sveti in komisije državljanov. Sveti se ustanovljajo pri izvršilnih odborih, v njih pa sodelujejo zastopniki množičnih organizacij, ustanov in podjetij in sodelujejo kot pobudniki ali izvajalci določenih nalog. Komisijo državljanov pa imenuje izvršilni odbor za izvedbo posameznih zadev na področju gospodarstva, kulture in komunalnega napredka.¹⁶

V zvezi z novimi nalogami, ki jih je terjal proces decentralizacije, je zakon predvideval tudi ustanovitev oblastnih ljudskih odborov.

Glede organizacije dela izvršilnih odborov ljudskih odborov pa je določal ustanavljanje poverjeništev (namesto prej obstoječih oddelkov), v okviru katerih so se lahko ustanavljali tudi posamezni sektorji, oddelki, uprave, komisije itd. Predvsem pa naj bi spodbudil večjo gospodarsko aktivnost ljudskih odborov v smeri »...krepitve lokalnega gospodarstva, nadaljevanja utrjevanja ekonomske osnove ljudskih odborov in s tem tudi krepitve lokalne samouprave«.¹⁷ V ta namen so v zakonu pristojnosti ljudskih odborov na tem področju bile posebej razčlenjene, kar naj bi zagotovilo tudi njihovo dosledno izvajanje.

Vendarle pa do uresničevanja teh načel o demokratizaciji ljudske oblasti v naslednjih mesecih še ni prišlo, kar kažejo priprave na volitve novih krajevnih ljudskih odborov, ki so potekale jeseni 1949. Na plenumu CK KPS, ki je bil 7. in 8. oktobra 1949 in na katerem je bila volitvam v KLO posvečena ena od točk dnevnega reda, je referent za to vprašanje dr. Marjan Breclj opozoril na dejstva, da je na področju osamosvojitve KLO, na kar je opozarjal že Miha Marinko ob volitvah leta 1947, bilo malo storjenega. »V celoti vzeto stoji še vedno pred nami naloga afirmacije KLO kot resničnih predstavnikov ljudskodemokratske oblasti, predvsem seveda na našem podeželju.«¹⁸ Ko je Miha Marinko na plenarnem zasedanju GO OFS, ki je sledilo 28. oktobra 1949, govoril o nalogah OF pred volitvami KLO, je prav tako opozarjal na še obstoječe pomanjkljivosti v stanju KLO. »Imeti moramo pred očmi, da je cilj volitev konsolidacija in preusmerjanje KLO-jev za pospešeno socialistično družbeno preobrazbo. V KLO-jih bi se morali volivci zlit s svojim oblastnim organom v tesno celoto, nastati bi morale pravzaprav neke vrste komune... Jasno je, da bo ponekod treba postaviti vprašanje zbora volivcev, ker se marsikje ti zbori niso vršili.«¹⁹ Glede vprašanja premajhne gospodarske iniciative KLO in reševanja le-tega pa je obrazložil: »Vlada je na eni svojih zadnjih gospodarskih sej obravnavala problem krajevnih ljudskih odborov. Sklenila je nekaj popravkov pri udeležbi na viških proračunskih dohodkov... Aktivni okraji naj dajo iz svojih viškov potrebno materialno in finančno pomoč KLO-jem, na drugi strani pa je vlada dala za pasivne kraje oblastnim odborom na razpolago določena sredstva.«²⁰

Glede volitev, ki so bile 11. in 18. decembra, naj omenim še to. Na teh volitvah je bilo po predhodnih spremembah izvoljenih 1195 krajevnih ljudskih odborov (72 manj kot na prejšnjih) in število odbornikov se je povečalo z 8 na 11. Poleg tega je bil tudi nekoliko spremenjen volilni zakon, ki je določal,

¹⁶ UL FLRJ, 49/49.

¹⁷ Edvard Kardelj, op. cit., str. 474.

¹⁸ Arhiv CZ ZKS, Plenum CK KPS, 7. in 8. oktobra 1949, referat dr. M. Breclja.

¹⁹ Ljudska pravica, 30. 10. 1949.

²⁰ Ibid.

da mora imeti vsak kandidat za ljudskega odbornika svojo volilno enoto, kar naj bi zagotovilo neposreden stik z volivci in neposredno odgovornost volivcem.²¹

O tem, kako so zaživali sveti državljani v naslednjem letu, je E. Kardelj zapisal: »Dejansko so zamrli in se ta stvar slabo izvaja, a kolikor se le izvaja, se izvaja zgolj formalno, da je število sestankov večje. Tako je onemogočeno postopno uresničevanje težnje, da bi oblast preko aktivov in svetov državljanov neposredno prešla na ljudske množice.«²²

Dejanski proces decentralizacije državne uprave se je začel že konec leta 1949 in v prvi polovici leta 1950 in je, kot rečeno, predstavljal pogoj za uspešno delovanje delavskih svetov. V tem obdobju je decentralizacija potekala predvsem kot prenos pristojnosti z zvezne na republiško raven ter v smislu priprav tako okrajnih kot krajevnih ljudskih odborov, da bi se usposobili za funkcije, ki naj bi jim pripadale v okviru nadaljnje decentralizacije.

Prvi ukrepi na tem področju so bili sprejeti že leta 1949. V ta namen so bili ustanovljeni oblastni ljudski odbori, formalno 11. maja, čeprav so priprave potekale že predtem. To je narekovalo tudi novo teritorialno razdelitev in v Sloveniji so bile ustanovljene 3 oblasti — ljubljanska, mariborska in goriška. Za te odbore so veljali isti predpisi kot za ostale ljudske odbore, njihove pristojnosti pa so določali republiški predpisi.

Istočasno je prve spremembe doživela tudi republiška vlada, kjer so bila ustanovljena nova ministrstva in sveti (ministrstvo za znanost in kulturo in kasneje za elektrogospodarstvo in rudarstvo). Poleg tega je prišlo že poleti 1949 do prvega prenosa nekaterih gospodarskih panog v republiško upravljanje, ko sta bili ukinjeni zvezni generalni direkciji tekstilne industrije in industrije usnja ter gume, namesto le-teh pa se je ustanovila zvezna uprava industrije tekstila, usnja in gume v sklopu ministrstva za lahko industrijo. Naloga zvezne uprave je bila, da kot koordinacijski organ skrbi za organizacijske in razvojne probleme tega področja.²³ V začetku leta 1950 je sledila ukinitvev zveznih ministrstev za elektrogospodarstvo in za rudarstvo ter ustanovitev ustreznih komitejev. »Ustanovi se komite za elektrogospodarstvo vlade FLRJ, kot njen organ za vodstvo zadev splošnega državnega pomena na področju elektrogospodarstva in za koordiniranje dela republiških organov, ki so pristojni za te zadeve.« Komite so sestavljali predsednik komiteja, ki je bil minister vlade FLRJ, ministri iz republik in imenovane osebe.²⁴ Ko je B. Kidrič pojasnjeval to etapo reorganizacije, si je nadaljnjo smer reorganizacije predstavljal tako, da bi se v okviru zvezne vlade ustanovili sveti ministrov, ki pa ne bi bili organizirani več samo na osnovi gospodarskih panog, temveč kot *zaokroženi kompleksi* več panog, npr. energetika in ekstraktivna industrija, predelovalna industrija, strojogradnja, denarne operacije, planiranje itd. (vsega skupaj je naštel 11 takih kompleksov).²⁵ Ob tem je potrebno poudariti nove pozitivne elemente omenjenih sprememb. Prvič to, da so v delu zveznih svetov neposredno sodelovali tudi ministri iz republik. »Le-ta bo na eni strani sred-

²¹ Stenografski zapiski ljudske skupščine LRS, 6. redno zasedanje 21. oktobra 1949, Ljudska skupščina LRS, Ljubljana 1949, str. 13.

²² Edvard Kardelj, Tendence razvoja ljudskih odborov, PNSG II, DZS, Ljubljana, 1955, str. 38.

²³ UL FLRJ 63/49.

²⁴ UL FLRJ 10/50.

²⁵ Boris Kidrič, Ekspoze o reorganizaciji našega upravljanja, Zbrano delo IV, CZ, Ljubljana, 1976, str. 137.

stvo proti birokratičnemu centralizmu, ker bodo v samem zveznem oziroma zvezno-republiškem vodstvu mnogo bolj neposredno prišle do izraza republiške potrebe, po drugi strani pa bo ta novost tudi sredstvo proti gospodarskemu partikularizmu, ker bodo imeli vsi tovariši mnogo bolj pred očmi splošne državne potrebe in naloge, kot pa je bilo doslej mogoče.«²⁶ Drugič, da je bila ost teh ukrepov usmerjena tudi na zmanjšanje birokratskega aparata in borbo proti birokratizmu, ki se je v teh letih razvil na zvezni ravni in ki ga je B. Kidrič takole označil: »Tu gre predvsem za družbeni pojav birokratizma v graditvi socializma oziroma v socializmu, t. j. za dejstvo, da začne v praksi ljudsko demokracijo, ki sloni na široki ljudski iniciativi in zavestnem sodelovanju čim širših ljudskih množic, zamenjavati čedalje bolj obsežna in čedalje bolj kompletna birokracija, ki se tudi čedalje bolj izloča iz procesa produkcije in dviga nad njega kot njegov varuh in parazit.«²⁷ In tretjič, da se v tem kontekstu prvič omenja nov način planiranja v gospodarstvu, in sicer planiranja balansa in proporcev med gospodarskimi operacijami, kar naj bi planske organe usmerilo k bolj »gospodarsko-političnim analizam sedanjih in bodočih možnosti in kot tak nudil svetu (gospodarskemu, op. J. V.-S.) teoretično predelani material.«²⁸

V večjem obsegu je bil prenos podjetij iz pristojnosti zveznih upravnih organov v pristojnost organov vlad ljudskih republik opravljen 3. aprila leta 1950, zajel pa je vsa podjetja kemične, steklarske, papirne, tobačne, živilske, medicinske in cementne industrije. Dejanski prenos je bil opravljen 15. aprila.²⁹ Neposredno po tem so prenehala obstajati zvezna ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo, lahko industrijo, gradnje, trgovino in preskrbo, državne nabave, in ustanovljeni so bili naslednji sveti vlade FLRJ: za kmetijstvo in gozdarstvo, za predelovalno industrijo, za gradbeništvo in gradbeno industrijo, za blagovni promet ter za promet in zveze.³⁰ Podjetja črne metalurgije in strojegradnje pa so še vedno ostala pod zvezno upravo. Po stanju 15. aprila je bilo v Sloveniji še 16 podjetij zveznega značaja, in sicer: Nafta Lendava, Železarna Štore, Železarna Jesenice, Železarna Guštanj, Rudnik svinca in topilnica Mežica, Tovarna glinice in aluminija Strnišče, Rudnik živega srebra Idrija, Topilnica in valjarna cinka Celje, Titovi zavodi Litostroj Ljubljana, Tovarna avtomobilov TAM Maribor, Tovarna konstrukcij in vijakov »Splošna« Maribor, Tovarna kmetijskih strojev Maribor, Metalna industrija »Impol« Slovenska Bistrica, Železniška delavnica Maribor, »Iskra« Kranj ter Elan Gorjuše.³¹

S tem v zvezi se je bistveno spremenila struktura upravno-gospodarskega aparata na zvezni in republiški ravni. Na zvezni ravni je bil 31. maja 1950 ustanovljen gospodarski svet vlade FLRJ, katerega so poleg že omenjenih svetov sestavljali še minister za finance, minister za težko industrijo, minister za zunanjo trgovino, minister za delo, pomočnik ministra za narodno obrambo ter predsednik zvezne planske komisije. Naloga sveta je bila koordinirati delo gospodarskih uradov in ustanov.³² Spremenjena je bila tudi organizacija zvezne planske komisije, ki so jo odtlej sestavljali njen predsednik in predsedniki planskih komisij iz republik.

²⁶ Ibid., str. 143.

²⁷ Ibid., str. 139.

²⁸ Ibid., str. 144.

²⁹ UL FLRJ 25/50.

³⁰ UL FLRJ 27/50.

³¹ Arhiv Slovenije (AS), Fond Planske komisije (PK), f. 75.

³² UL FLRJ 38/50.

Temu je sledilo tudi postopno ukinjanje generalnih in glavnih direktij ter zveznih uprav. Med zadnjimi je te spremembe doživel ministrstvo za težko industrijo in njegove direkcije, katerega naslednik je postal svet za strojogradnjo; vodstvo podjetij te zvrsti pa sta še vedno ohranili na zveznem nivoju osnovani generalni direkciji za strojogradnjo in za črno metalurgijo. Ves čas poteka reorganizacije je tekla tudi razprava o podrobnostih teh ukrepov kakor tudi o oblikah nadaljnje decentralizacije, saj se je s temi prvimi ukrepi zmanjšal in reorganiziral le upravno-gospodarski aparat na zveznem nivoju (20—30 %), medtem ko se je zaradi prenosa pristojnosti okrepila republiška uprava.

Na republiški ravni so, v okviru vlade LRS, ti ukrepi privedli do naslednjih sprememb. Odpravljena so bila ministrstva za industrijo, za lesno industrijo, za elektrogospodarstvo, za rudarstvo in za komunalne zadeve, ustanovljeni pa so sveti za predelovalno industrijo (katerega so, na primer, sestavljali poleg predsednika sveta, ki je bil član vlade LRS, še generalni direktor za tekstilno in usnjarsko industrijo, generalni direktor za kovinsko, predelovalno in elektroindustrijo, generalni direktor za kemično industrijo ter generalni direktor za lesno industrijo), za energetiko in ekstraktivno industrijo, za blagovni promet, za kmetijstvo in gozdarstvo ter za blagovno gospodarstvo. Za koordinacijo vseh resorov gospodarstva pa je bil ustanovljen gospodarski svet vlade LRS, katerega so poleg predsednika, za katerega je bil imenovan Sergej Kraigher, sestavljali predesedniki naštetih svetov, predsednik planske komisije, minister za finance, minister za gradnje ter minister za delo. Za operativno-upravno vodenje podjetij republiške industrije, ki jih je bilo po novem 271, so se formirale še ustrezne generalne direkcije, ki so zamenjale prej obstoječe upravne organe (glavne direkcije). O funkciji svetov in generalnih direktij je B. Kidrič dejal: »Sveti, uvedeni tako v republiških kakor v zvezni vladi za splošno koordinacijo gospodarskih poslov kompleksnih gospodarskih panog, niso več gospodarska ministrstva starega tipa, ki so ustrezala izključno državnim lastninskim pravicam v socialističnem sektorju in po katerih je upravni gospodarski aparat dobival vse večje in širše kompetence. Sveti so, naravno, ostali organi državne gospodarske uprave, toda hkrati so postali kolegijska telesa, v katerih so neposredno zastopane samo generalne direkcije kot višja, v bližnji bodočnosti že čisto nedržavna oblika gospodarskega združenja. Že s sedanjimi reorganizacijskimi ukrepi državne uprave se potemtakem tudi v svetih kot organih vlade pojavlja začetni element sodelovanja neposrednih proizvajalcev. Seveda se ustvarjajo s tem široke možnosti za nadaljnje postopno odmiranje državnih funkcij na področju gospodarstva.«³³ (Priloga 13.)

Spomladi leta 1950 so se pričele tudi priprave za prenos gospodarskih pristojnosti na ljudske odbore, ob tem pa se je odprlo tudi vprašanje pripravljenosti oz. sposobnosti obstoječega aparata ljudskih odborov za takšno povečanje nalog in odgovornosti. Tako je na seji odbora za ljudsko oblast FLRJ 25. junija 1950 E. Kardelj ocenil izvršeno reorganizacijo takole: »Danes smemo brez pretiravanja reči, da smo storili pomemben korak naprej v graditvi našega zveznega državnega aparata, in to ne samo glede njegove politične trdnosti, ampak tudi glede njegove kvalitete. Zlasti zadnja reorganizacija zveznega aparata nam je dala manjši, zato pa kvalitativno trdnejši aparat. Zdaj intenzivno delamo na tem, da bi zmanjšali tudi republiški aparat in ga kva-

³³ Boris Kidrič, O reorganizaciji državne gospodarske uprave, Zbrano delo 4, CZ, Ljubljana, 1976, str. 163.

litativno dvignili, da bi lahko boljše od prejšnjega opravljali svoje funkcije, posebno še tiste, ki bodo odslej pripadale temu aparatu. Ne bi pa mogli reči, da smemo biti zadovoljni glede strokovnega izpopolnjevanja aparata okrajnih ljudskih odborov. Zato prihajamo danes v položaj, da se vse tisto, kar ukrepamo glede reorganizacije našega aparata, glede nadaljnjega razvijanja socialistične demokracije v naši deželi, lahko razbije spricho premajhne sposobnosti okrajnih ljudskih odborov in njihovega aparata.«³⁴ Istočasno je tudi podal kritično oceno stanja ljudskih odborov in obsodil njihovo kampanjsko delovanje in pojave samovolje kot posledico organizacijske nesposobnosti odbora, da določene naloge pravilno uresničuje. Zato je predlagal, naj se v interesu uspešnega prevzemanja novih nalog ljudski odbori organizirajo »tako, da lahko posamezne panoge delavnosti ljudskih odborov funkcionirajo samostojno, ne glede na potrebe druge panoge, ne pa da bi se dogajalo, da kadar se začne odkup, preneha v okraju vsaka druga dejavnost...«³⁵ in naj se odbori kadrovsko okrepijo predvsem s strokovnimi kadri, ker se je dogajalo, da se je kot posledica pomanjkanja ustreznih strokovnih kadrov širil aparat ljudskega odbora in »... tako imamo pri poslu, ki bi ga količkaj dober strokovnjak opravil brez posebnih težav, štiri do pet ljudi, ki vsi skupaj ne morejo narediti, kar je potrebno, kar bi naredil en sam.«³⁶ Ob vprašanju kadrov je E. Kardelj načel še eno od važnih vprašanj tistega časa, in sicer pojav zraščanja državnega aparata in partije, kateremu je nasprotoval: »Sedaj je na terenu takšno stanje, da je bil sekretar partijskega komiteja praviloma izvoljen za predsednika ali sekretarja, v glavnem vodilnega človeka v okrajnem ljudskem odboru. Posledica tega je bila, da je partijski komite v nekem pogledu zrastel z aparatom okrajnega ljudskega odbora. Na ta način je tako rekoč izginil tisti družbeni faktor, ki bi moral kontrolirati državni aparat, ga kritizirati v imenu ljudstva in v imenu partije. Partija je avantgarda delovnih ljudi in v imenu proletariata, v imenu delovnega ljudstva mora kritizirati ta aparat ter se boriti zoper napake in pomanjkljivosti v njem. Toda zaradi omenjenega zraščanja smo to orožje vzeli iz rok tako partiji kakor delovnemu ljudstvu. V prvih povojnih letih je bilo tako združevanje funkcij brez dvoma potrebno... CK naše partije meni, da partijske organizacije na prihodnjih volitvah ne smejo kandidirati za izvršilni odbor okrajnega odbora Fronte sekretarja okrajnega partijskega komiteja.«³⁷ Opozoril pa je tudi, da je potrebno povečati avtoriteto svetov državljanov, zato naj bi skupščine ljudskih republik izdale ustrezne zakone o svetih in aktivih državljanov. Glede KLO pa je menil, da je potrebno narediti analizo stanja teh odborov, in to individualno, ker le-ti delujejo v različnih razmerah. Opozoril je tudi na zastoj pri sprejemanju statutov ljudskih odborov. »... Statut ni samo zunanja oblika, ampak je nujno potreben instrument za utrditev našega demokratičnega sistema. Naj bo ta statut tudi slabši, vendarle pa bo tu, in v njem bodo navedene naloge ljudskega odbora, pravice ljudskega odbora, dolžnosti ljudskega odbora do državljanov, pravice ljudskih odborov do drugih organov oblasti, pravice državljanov do ljudskih odborov, itd.«³⁸

V gospodarski politiki in operativi pa kljub sprejemu zakona o ljudskih odborih in načel, ki jih je zakon impliciral, decentralizacije še ni bilo občutiti.

³⁴ Edvard Kardelj, Tendence razvoja ljudskih odborov, PNSG II, DZS, Ljubljana, 1955, str. 35.

³⁵ Ibid, str. 37.

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid, str. 43.

³⁸ Ibid, str. 46.

To lahko trdimo predvsem za leto 1949 in v veliki meri za leto 1950. »Centraliziranje vseh sil na najnujnejše planske naloge je celo krepilo administrativni način vodenja gospodarstva. Tak način planiranja in izvrševanja planskih nalog je zahteval vzporedno pojačanje organizacijsko-političnih prijemov, ki naj bi zagotovili ne samo bikrokratski, administrativni pritisk za izvajanje nalog, ampak tudi globljo zavestno in politično orientacijo delovnih ljudi pri tem.«³⁹ Kljub prenosu upravno operativnih funkcij z zveze na republiko se ni bistveno spremenil način gospodarskega upravljanja in poslovanja podjetij. Nasprotno, v letu 1949 še vedno beležimo primere, ko vrsta podjetij lokalnega pomena oz. tistih, ki so bila v pristojnosti okrajev, preide pod republiško upravo.⁴⁰

Poglavitna skrb na gospodarskem področju je v teh letih veljala izvajanju petletnega načrta. Plan je bil leta 1949 uspešno izpolnjen, v zveznem merilu s 100,4 %, kar je B. Kidrič označil kot strateško zmago, ki jo je dosegla naša partija v boju za petletni plan in proti kominformovskemu revizionizmu. Kljub razdoru gospodarskih pogodb, neizpolnjevanju prevzetih gospodarskih obveznosti in gospodarski blokadi članic kominforma so se investicije v letu 1949 dvignile. Dvignila se je tudi produktivnost dela, zaradi novih kapacitet, pa tudi zaradi izboljšanja delovnega procesa. Obseg industrijske proizvodnje se je v Sloveniji povečal za 16 %, le ponekod so se pojavile težave zaradi pomanjkanja materiala in surovin. Dodatne težave v gospodarstvu so nastopile leta 1950 zaradi posledic suše, kar se je izražalo tudi v problemih prehrane prebivalstva v mestih. Poleg tega so se v letu 1950 pri investicijski graditvi še vedno čutile posledice blokade, pridružile pa so se jim še zvišane cene surovin in drugega materiala na svetovnem tržišču. Kljub temu se je leta 1950 celotna jugoslovanska industrijska proizvodnja zvišala za 6 % v primerjavi z letom 1949. Skratka, vse najpomembnejše panoge, ki naj bi zagotovile izpolnitev petletke, so beležile rast v proizvodnji, za kar so imeli nemalo zaslug naporu delovnih kolektivov ter novo izvoljenih delavskih svetov in upravnih odborov.⁴¹

Omenim naj še najbolj bistveno politično aktivnost, ki je v teh letih potekala v podjetjih in širše v gospodarstvu, sa je angažirala ljudske odbore in družbenopolitične organizacije. V ospredju je bila ves čas akcija za dvig produktivnosti dela, za izboljšanje procesa dela in delovne discipline ter za znižanje polne lastne cene v podjetjih. Da so se tudi na tem področju ponekod pojavljali zastoji, pričajo opozorila, da je potrebno odpraviti kampanjsko izpolnjevanje planov ob koncu leta.

V teh letih je bilo zlasti občutiti pomanjkanje delovne sile, kar je bil ponekod vzrok za neizpolnjevanje planov, kot npr. pri izvajanju nekaterih investicij in zlasti plana v gradbeništvu. »Nerealizirana dobava planirane mehanizacije je torej zahtevala za gozdarstvo in rudarstvo več tisoč novih delavcev, ki smo jih mobilizirali bodisi kot prostovoljce, bodisi kot stalne delavce iz naših vasi. S tem se je bistveno zaostрил problem delovne sile, ker smo morali hkrati zagotoviti potrebno število delavcev za povečano proizvodnjo težke industrije.«⁴² Kljub temu da se je število delovne sile v Sloveniji pove-

³⁹ Politično-organizacijsko poročilo o delu ZKS v dobi med 2. in 3. kongresom, 3. kongres ZKS, CZ, Ljubljana, 1954, str. 34.

⁴⁰ UL LRS 21., 22., 26., 49.

⁴¹ Povzeto po podatkih iz stenografskih zapiskov 2. rednega zasedanja ljudske skupščine FLRJ, decembra 1950.

⁴² Stenografski zapiski ljudske skupščine FLRJ, 3. izredno zasedanje, januarja 1950, str. 36.

čalo od 188 000 zaposlenih leta 1946 na 248 211 leta 1952 (konec decembra 1949. leta jih je bilo 207 600),⁴³ je bilo npr. za leto 1949 izračunano, da bo primanjkovalo okoli 20 000 delavcev, v železarni Jesenice pa se je to število stalno gibalo okoli številke 800. »Vprašanje delovne sile je pri nas v prvi vrsti vprašanje spremembe socialne strukture našega prebivalstva, katero vodi in ki jo terja nagli tempo naše industrializacije... Kateri problemi so povezani z vprašanjem delovne sile? Nedvomno je tu eden izmed osnovnih problemov stanovanj, tovarniških in drugih ekonomij, dobrega organiziranja službe delavske preskrbe — za vse to pa so v prvi vrsti odgovorne direkcije podjetij.«⁴⁴ To pomanjkanje se je deloma reševalo z angažiranjem frontnih in drugih delovnih brigad, zlasti v gozdarstvu. Iz istega razloga so tekle tudi stalne akcije za ustalitev delovne sile, proti fluktuaciji in izostankom z dela. Eden glavnih vzrokov za pomanjkanje delovne sile je bilo neizpolnjevanje planov na področju družbenega standarda, vzrok temu pa je bilo prestrukturiranje investicij zaradi blokade. Tako se je odnos med investicijami v kapitalno graditev in investicijami v družbeni standard vsa ta leta še vedno gibal na relaciji 70 % : 30 %. B. Kidrič je že leta 1950 opozarjal tudi na drug problem, in sicer na potrebo po bolj racionalnem izkoriščanju delovne sile. Zavzel se je proti čezmernemu predčasnemu povečanju le-te in za izdelavo realnih analiz teh potreb. Tako se je že istega leta pričela akcija za izkoriščanje rezerv delovne sile, za zmanjšanje odvečnega administrativnega aparata, za izboljšanje delovne discipline, ipd. Leta 1950 je bil plan v Sloveniji izpolnjen z okoli 35 000 manj zaposlenimi kot leta 1949, zato so se začasno zaustavile tudi spremembe v socialni strukturi prebivalstva.⁴⁵

Kot že rečeno, je v teh letih prišlo do povečanih nalog pri izvozu v vseh industrijskih in kmetijskih panogah, zlasti pa v lesni industriji. Zaradi tega se je znatno povečala eksploatacija gozdov v Sloveniji. Leta 1949 je bil posek planiran na 7 milijonov m³ oz. 350 % tega, kar bi lahko gozdovi dajali v razmerah trajne uporabe. Ta plan je bil leta 1950 zvišan za dodatnih 12 %, v letu 1951 pa je že upadel za 63 %.⁴⁶ Sečnja lesa je prav tako angažirala veliko število delovne sile, ob tem pa sta se pojavila še problema oskrbe te delovne sile in transporta. Dodatna mobilizacija je potekala v okviru množičnih organizacij. O tem je B. Kidrič januarja leta 1950 zapisal: »Vprašanje uporabe frontnih brigad: na jasnem si moramo biti o tem, kar je poudaril plenun CK KPJ. Dokler se ne bodo pričeli izvajati ukrepi za ustalitev delovne sile, ne moremo povsem prenehati z uporabo frontnih brigad. Frontne brigade v gozdarstvu moramo npr. še nadalje uporabljati, plan izvoza je, kakor veste, osnovni del ekonomskega plana za to leto, pa tudi v vsem gospodarskem načrtu ne samo tega leta, temveč tudi naslednje leto. Če ne izpolnimo plana izvoza, potem ne bomo mogli izpolniti niti drugih nalog petletnega plana.«⁴⁷ Ščasoma je bilo ugotovljeno, da izkoriščanje gozdov prinaša izgubo ter da je treba to izgubo kriti z akumulacijo drugih, rentabilnih gospodarskih panog

⁴³ Podatki iz referata S. Kraigherja na 2. plenarnem zasedanju CK KPS, 15. in 16. aprila 1949 (A CK ZKS) ter iz Statističnega godišnjaka FNRJ, leto 1954.

⁴⁴ Boris Kidrič, O tekočih vprašanjih naše gospodarske politike, Zbrano delo 4, CZ, Ljubljana, 1976, str. 32.

⁴⁵ Stenografski zapiski Ljudske skupščine FLRJ, 3. redno zasedanje, decembra 1950, str. 79.

⁴⁶ AS, Fond PK, f. 32.

⁴⁷ Boris Kidrič, Razprava na seji IO LFJ, Zbrano delo 4, CZ, Ljubljana, 1976, str. 131.

(saj so samo plače za to dejavnost znašale 67,8 % brutoprodukta).⁴⁸ V letu 1951 je bilo zato sklenjeno, da je bolj rentabilno izvoz lesa nadomestiti s povečano proizvodnjo drugega blaga za izvoz, pri čemer pa se je celoten izvoz, planiran za leto 1951, zvišal za 40 % v primerjavi z letom 1950. Zaradi zmanjšane eksploatacije gozdov so 5300 delavcev lahko zaposlili v drugih panogah.

Z bojem za izvedbo plana je bilo povezano tudi zaostrovanje vprašanja socializacije vasi in v okviru tega akcije za ustanavljanje kmetijskih obdelovalnih zadrug, za obvezen odkup kmetijskih pridelkov ter boj proti špekulantskim pojavom na vasi. Kmetje so zaradi pojava proste prodaje svoje pridelke raje prodajali na prostem trgu, s čimer se je zviševala njihova kupna moč. Istočasno pa je zaradi naraščanja mestnega prebivalstva naraščala potreba po kmetijskih pridelkih. O nujnosti odkupa ter sektaških pojavih in nepravilnostih ob tem je B. Kidrič zapisal: »Poudarjamo še enkrat, da globalnih odkupnih planov za vso državo ne moremo bistveno zniževati, ker bi sicer ogrozili prehrano mestnega in industrijskega prebivalstva. Lahko pa popravimo določene napake glede planskih odkupnih nalog posameznih republik. Toda za te popravke je potrebna podrobna in dobro utemeljena analiza, ki jo morajo dati predvsem same republike in ki ne teži za tem, da bi se znižal globalni splošni državni plan, temveč je usmerjena na to, da se najdejo ustrezne možnosti za izpolnitev plana. Težišče vprašanja je torej v tem, da borbo proti sektaškim napakam in nepravilnostim že vnaprej prenesemo na pravočasne organizacijsko-tehnične in politične priprave in na pravilno odmero znotraj posamezne republike, t. j. na pravilno porazdelitev na posamezne oblasti in posamezne okraje.«⁴⁹

Na področju lokalnega gospodarstva je bila situacija v omenjenih letih naslednja. Zaznamovan je bil stalen dvig deleža lokalne industrije v republiški proizvodnji. (Priloga 14.) Število podjetij pod upravljanjem OLO je leta 1949 znašalo 234 (največ teh je bilo iz industrije gradbenega materiala, tekstilne, lesne in prehranske industrije), kar se v začetku leta 1950 ni bistveno spremenilo (aprila 1950 jih je bilo 220). Predlogi za prenos podjetij iz republiške v okrajno pristojnost so zajeli 58 podjetij (največ kovinske industrije, industrije gradbenega materiala, tekstilne, živilske in usnjarske industrije). Za prenos so upoštevali naslednje kriterije: decentralizacijo, dopolnilni karakter omenjenih podjetij ter potrebo po razširitvi ekonomske baze ljudskih odborov, pri čemer so bile upoštewane tudi upravne zmožljivosti okrajev in mest.⁵⁰

V lokalni industriji je še vedno veljala razdelitev na lokalno industrijo I in II (lokalna industrija I je bila tista, katere proizvodnja je potekala v okviru državnega fonda razpodelitve). Izpopolnjen je bil sistem planiranja te proizvodnje, in sicer na vseh sektorjih, državnem, privatnem in združenem, le da so v tem primeru vnaprej sestavljali le globalne plane proizvodnje, ne pa tudi operativnih. Naloge te industrije so bile predvsem preusmerjati izkoriščanje kapacitet na proizvodnjo predmetov široke potrošnje. Pri opravljanju te naloge se je pokazala precejšnja iniciativnost okrajev, vendarle pa asortiment teh izdelkov ob koncu leta 1949 še ni bil zadovoljiv. Pri planiranju lokalne industrije II je veljalo tudi načelo, da se ohrani ravnotežje med

⁴⁸ AS, Fond PK, f. 32.

⁴⁹ Boris Kidrič, O tekočih nalogah boja za petletni plan, Zbrano delo 4, CZ, Ljubljana, 1976, str. 122.

⁵⁰ AS, Fond PK, f. 75.

proizvodnjo ter kupno močjo lokalnega prebivalstva. Pri tem naj bi bili proizvodi, nujno potrebni za življenje (hrana, obleka ipd.), zagotovljeni vsem enakomerno in po nizkih cenah, medtem ko je za ostalo blago veljalo, da gre na trg po višjih cenah. Ker je prav slednje bilo večinoma tisto, kar je proizvajala lokalna industrija, so tudi surovine za to proizvodnjo lokalni industriji dobavljali po višjih enotnih cenah.

Istočasno, ko se je leta 1948 in 1949 še do potankosti igraval sistem direktivnega planiranja ter je bila izdelana celotna metodologija planiranja, sprejemanja in usklajevanja planov, izdelava operativnih in distributivnih planov kakor tudi planiranje odnosa med kupnimi in blagovnimi fondi, se leta 1949 že odpira teoretično vprašanje vloge tržišča in zakona vrednosti v socialističnem gospodarstvu.

V svojem referatu »O tekočih vprašanjih naše gospodarske politike« na II. plenumu CK KPS, od 28. do 30. januarja 1949, je B. Kidrič prvi opozoril na nepravilnosti zaradi mišljenja, da so distributivni plani »alfa in omega« planskega gospodarstva, in dejal: »Tovariši, ki mislijo, da se lahko vse rešuje z distributivnimi plani, pozabljajo, da je vir narodnega dohodka, vir družbenega bogastva, njegovega vsestranskega asortimenta — produkcija, ne pa distribucija . . . Iz tega sledi, da je težišče dejanske zadostitve potreb, ki jih ima potrošnja, v planih produkcije, ne pa v distributivnih planih. Mislimi, da je težišče v distributivnih planih, pomeni opravljati Sizifovo delo in samo produkcijo vprav oddaljevati od dejanskih potreb potrošnje.«⁵¹ Istočasno je izrekel trditev, »da ne socializem in ne graditev socializma ne izključujeta glede široke potrošnje ponudbe in povpraševanja, marveč da socialistično plansko gospodarstvo — v nasprotju s kapitalističnimi produkcijskimi odnosi — plansko obvladuje ponudbo in povpraševanje in se ju zavestno poslužuje kot enega izmed instrumentov planske razdelitve . . . Sočasno moramo s pravilnim mehanizmom našega planskega gospodarstva v teh globalno načrtanih okvirih, ki onemogočajo na osnovi socialističnih odnosov produkcije gospodarske krize itd., zagotoviti, da sta ponudba in povpraševanje polno izraženi in da prav ti dve čimbolj usmerjata našo produkcijo v smer zadostitve dejanskih potreb in dejanskega odkupa potrošnikov, česar bi ne mogel v vseh podrobnostih dogledati niti najpreciznejši planer. Iz vsega tega sledi, da v socializmu kot prvem stadiju komunizma, stadiju, v katerem še obstajata ekonomski kategoriji blaga in denar, niso in ne morejo biti ideal distributivni plani potrošnje.«⁵² Iz tega pa je sledil sklep, »od distributivnih planov je treba ostro in nedvomno povsod, kjer je produkcija za to zares še dovolj visoka, preiti na plansko dirigiranje blaga, vendar tako plansko dirigiranje, ki omogoča vsakodnevne korekcije široke potrošnje.«⁵³ V svojem ekspezeju o planu leta 1950 pa je glede razporejanja blaga poudaril potrebo po prehodu k razporejanju na denarni osnovi. »Ravno zato mislim, da je treba našo trgovino še bolj ‚komercializirati‘ in da moramo s sedanjega sistema enotnih višjih cen preiti predvsem na režim lokalne industrije II in hkrati povečati obseg obvezne oskrbe.«⁵⁴

⁵¹ Boris Kidrič, O tekočih vprašanjih naše gospodarske politike, Zbrano delo 4, CZ, Ljubljana, 1976, str. 36 in 39.

⁵² Ibid., str. 39.

⁵³ Ibid., str. 41.

⁵⁴ Boris Kidrič, Ekspeze o planu za leto 1950, Zbrano delo 4, CZ, Ljubljana, 1978, str. 112.

IZVOLITEV PRVIH DELAVSKIH SVETOV NA ZAČETKU LETA 1950

E. Kardelj je v govoru ob sprejemu zakona o ljudskih odborih maja 1949 prvič jasno povedal, »da so delavski sveti... zelo pomembni za nadaljnje spopolnjevanje socialistične metode vodstva gospodarstva«. ⁵⁵ Napovedal je nadaljnje razvijanje in uresničevanje načela sodelovanja proizvajalcev pri upravljanju gospodarstva.

Po sprejetju omenjenega zakona so se pričeli še intenzivnejši pogovori o samoupravnih pravicah državljanov in možnostih, da se le-te uresničijo. Razprave o osnovanju delavskih svetov, o njihovih nalogah in vlogi v podjetju so potekale v okviru CK KPJ in na sejah vlade, h katerim so bili pritegnjeni tudi predstavniki sindikata. ⁵⁶ O poteku priprav na izvolitev delavskih svetov priča tudi govor S. Kraigherja na posvetovanju partijskih in sindikalnih funkcionarjev republiških podjetij Slovenije, ki ga je sklical CK KPS 8. junija 1949. »Tovariš Kraigher je nato omenil, da bodo v tovarnah delavci izvolili delavske svete, ki bodo stalno sodelovali z upravnim vodstvom pri obravnavanju planskih nalog in drugih vprašanj. Ti zastopniki delavcev bodo nato prenašali sklepe in predloge svojim volivcem, delavcem. To bo zopet močan korak naprej v utrditvi kolektivnega dela v tovarnah, hkrati pa bo tako odpravljen tudi birokratizem, ki se je marsikje močno ugnezdil.« ⁵⁷

Priprave na samo izvolitev delavskih svetov (DS) so se na zvezni ravni pričele proti koncu leta 1949. 23. decembra 1949 sta gospodarski svet zvezne vlade in centralni odbor Zveze sindikatov Jugoslavije izdala »Navodilo o osnovanju in delu delavskih svetov državnih gospodarskih podjetij«. Posredovali so ga republiškim glavnim odborom sindikata ter podjetjem, ki so bila izbrana, da se v njih izvolijo prvi delavski sveti.

V navodilu je bilo zapisano, da je naloga DS, da aktivno sodeluje pri reševanju vseh najvažnejših vprašanj podjetja, da budno sledi delu in daje pomoč pri pospeševanju proizvodnje in dela v podjetju. Navodilo je vsebovalo tri poglavja: Osnovanje in naloge delavskega sveta, Volitve delavskega sveta in Poslovanje delavskega sveta. Na začetku je pisalo: »S ciljem popolne ostvaritve ustavnega načela o neposredni udeležbi delavcev v proizvodnji in v izvajanju gospodarske kontrole kakor tudi s ciljem aktivnejšega angažiranja delavcev v borbi za izvrševanje planskih nalog se v državnih gospodarskih podjetjih ustanovijo delavski sveti. S pravilno organizacijo delavskih svetov se delavcem daje možnost, da pridobe, ne samo, bolj jasen vpogled v delo in probleme podjetja, temveč se jim daje možnost neposrednega vpliva tako na probleme proizvodnje kot tudi na probleme samega upravljanja podjetja.« ⁵⁸ Prisotnost prvih DS ni pomenila zmanjševanja ali spremembe vloge direktorja v upravljanju podjetja in tudi ne zmanjševanja nalog sindikalne organizacije (njene glavne naloge so bile vedno vodenje socialističnih tekmovanj z namenom dosežati in presežati planske naloge). Naloge prvih DS so bile: seznanjati se s predlogom gospodarskega plana podjetja, z osnovnim planom graditve objektov družbenega standarda, s predlogom pravil o delovnem redu, jih obravnavati in v zvezi z njimi dajati mnenje in predlagati ukre-

⁵⁵ Edvard Kardelj, O ljudski demokraciji v Jugoslaviji, PNSG I, DZS, Ljubljana, 1955, str. 460.

⁵⁶ Zbornik Fabrike radnicima, Privredni pregled, Beograd, 1964, str. 90.

⁵⁷ LP, 9. junija 1949. Drugih pričevanj o razpravi o uvedbi DS v Sloveniji, v pregledanih arhivih in literaturi, nisem našla.

⁵⁸ AS, Fond Zveze sindikatov Slovenije, f. 280.

pe za pospeševanje proizvodnje, znižanje stroškov proizvodnje ipd., nadalje, predlagati ukrepe za boljšo organizacijo dela v podjetju, razpravljati o sistematizaciji delovnih mest in notranji organizaciji podjetij, o normah, razporedu delovnih sil, o predlogih pravil o delovni disciplini ter sodelovati pri nadzoru zaščite splošnega ljudskega imetja in razpravljati o pojavih neodgovornega odnosa do le-tega. Kot posebna naloga je bilo podčrtano, naj se DS vztrajno zavzema za odpravljanje težav, nastalih v zvezi z uresničevanjem planskih nalog, in naj se bori proti vsem oportunističnim in sovražnim pojavom, ki se izražajo s podcenjevanjem naših sil.

Glede volitev DS je navodilo določilo, naj se DS voli na zboru vseh delavcev; skliče naj ga sindikalna organizacija. Volitve naj potekajo ob začetku vsakega leta s tajnim glasovanjem in na isti način kot volitve v odbore sindikalne podružnice.

Število članov prvih DS naj bi bilo 1—5 % vseh zaposlenih, njihovo število pa ni smelo presegati 100, ker bi bil drugače DS nesposoben za operativno delo. Poleg članov je bil v DS še direktor, zaželeno pa je bilo, da se voli vanj tudi sekretar partijske organizacije in predsednik ali sekretar sindikalne podružnice. Vsak član DS, ki ne bi opravljal svojih dolžnosti, je bil lahko odpoklican.

DS naj bi se sestajali enkrat mesečno, pri čemer sta dnevni red določila predsednik DS in direktor sporazumno. Za sklepčnost je morala biti prisotna vsaj polovica članov. Sklepi so se sprejemali z glasovanjem večine. Direktor je bil dolžan upoštevati sklepe DS, v nasprotnem primeru se je DS lahko pritožil OUV ali višjemu upravnemu organu. Člani DS so bili odgovorni za izvajanje sklepov, za katere je moral biti določen tudi rok izvedbe. Člani DS so bili poleg tega dolžni seznanjati ostale člane kolektiva s temi sklepi. Za preučevanje posameznih vprašanj pa je DS lahko osnoval tudi posebne komisije.⁵⁹

Ob sprejemu navodila je bilo sklenjeno, da bodo volitve v delavske svete sprva samo v določenem številu najboljših in najvažnejših delovnih kolektivov v Jugoslaviji (izbrano jih je bilo 215). Za volitve in organizacijo teh prvih DS so bili zadolženi glavni odbori Zveze sindikatov po republikah.

Neposredno po tem, ko je bilo izdano navodilo, se je 26. decembra 1949 sestalo tajništvo glavnega odbora ZS Slovenije in razpravljalo o volitvah DS v LR Sloveniji. Z ozirom na sporočilo CO ZSJ, da se v mesecu januarja izvolijo DS v 46 največjih kolektivih v Sloveniji, je bil sprejet sklep, da se v sodelovanje s CK KPS skliče 9. januarja konferenca predstavnikov sindikalnih podružnic, sekretarjev osnovnih organizacij KP in direktorjev teh kolektivov.⁶⁰ Konferenca je potekala 7. januarja 1950 v omenjeni sestavi in na njej so razpravljali o volitvah in nalogah DS.

Volitve DS so bile v Sloveniji od 7. januarja do 11. februarja 1950. Pri tem so volitve izvedli: GO v 11 podjetjih, oblastni odbori in krajevni svet Ljubljana v 13 in republiški odbor ZSS v 23 podjetjih. Volitve so bile, kot pravi poročilo, v kolektivih sprejete z navdušenjem. V vseh kolektivih so bili predhodno organizirani množični sestanki po oddelkih in skupinah (po zaslugi partijskih in sindikalnih organizacij), tako da so bili z volitvami seznanjeni vsi delavci in nameščenci. Potekale so enako kot sindikalne, v kolektivih z nad 1000 delavci pa po delegatskem sistemu. V 47 delavskih svetih je bilo izvoljenih 1918 čla-

⁵⁹ Zbornik Fabrike radnicima, Privredni pregled, Beograd, 1964, str. 90—92.

⁶⁰ Arhiv Zveze sindikatov Slovenije, Zapisniki sej po drugem kongresu 1949 do 1950. Zapisnik 16. seje tajništva GO, 26. 12. 1950.

nov od skupno 63 477 zaposlenih. Procentualno je bilo v teh DS 63 % delavcev, 4 % inženirjev, 8 % tehnikov in 25 % nameščencev. Od teh je bilo 642 članov DS iz vrst sindikalnih funkcionarjev in 42 partijskih sekretarjev. Glede strukture teh DS je bilo ugotovljeno, da je bilo izvoljenih premalo žensk (kljub velikemu odstotku ženske delovne sile) in mladine (pri obeh se je gibalo število izvoljenih okoli 8 %).

Volilne skupščine so v navedenih dneh potekale v naslednjih podjetjih:

Sava	Kranj	7. januarja 1950
Elektrarna	Trbovlje	16. januarja 1950
Gradis-Litostroj	Ljubljana	17. januarja 1950
Tovarna celuloze Videm-Krško	Krško	18. januarja 1950
Hidroelektrarna Maribor-Otok	Maribor	18. januarja 1950
Hidromontaža	Maribor	19. januarja 1950
Mestna plinarna	Maribor	19. januarja 1950
Tovarna usnja	Šoštanj	20. januarja 1950
Tovarna usnja	Kamnik	20. januarja 1950
Impol	Slovenska Bistrica	20. januarja 1950
Železarna	Guštanj	20. januarja 1950
Tovarna papirja	Vevče	20. januarja 1950
Železniške delavnice	Maribor	21. januarja 1950
Inteks	Kranj	22. januarja 1950
Metalna	Maribor	22. januarja 1950
Steklarna	Hrastnik	22. januarja 1950
Mestna plinarna	Celje	23. januarja 1950
Kemična tovarna	Ruše	23. januarja 1950
Iskra	Kranj	24. januarja 1950
Gradis	Strnišče	24. januarja 1950
Izvori nafte	Lendava	25. januarja 1950
Cementarna	Anhovo	25. januarja 1950
Železniška postaja	Ljubljana	25. januarja 1950
Mestna plinarna	Ljubljana	25. januarja 1950
Rudnik Trbovlje	Trbovlje	26. januarja 1950
Kurilnica	Ljubljana	26. januarja 1950
Elekt. cestna železnica	Ljubljana	26. januarja 1950
Kmetijska strojna post.	Maribor	28. januarja 1950
Železarna	Jesenice	29. januarja 1950
Državno posestvo Mlaka	Mahovnik	29. januarja 1950
TAM	Maribor	29. januarja 1950
Rudnik Mežica	Mežica	29. januarja 1950
Predilnica in tkalnica	Maribor	29. januarja 1950
Rudnik živega srebra	Idrija	29. januarja 1950
Železarna	Štore	30. januarja 1950
LIP	Celje	30. januarja 1950
Rudnik	Zagorje	31. januarja 1950
Rudnik	Hrastnik	1. februarja 1950
Rudnik	Senovo	2. februarja 1950
Rudnik	Velenje	3. februarja 1950
Tovarna kemičnih izd.	Celje	3. februarja 1950
Predilnica Litija	Litija	5. februarja 1950
LIP	Šempeter	11. februarja 1950

Neposredno po volitvah 22. januarja 1950 je bilo na seji GO ZS za Slovenijo podano takole poročilo: »DS so začeli z delom, ki že daje dobrih uspehov, vendar pa se še povsod niso znašli v celoti v novih nalogah. Poleg tega je vedno več kolektivov, kjer delavci želijo, da se tudi volijo delavski sveti. Tovariš predsednik vlade LRS je na gospodarski konferenci naročil sindikalnim organizacijam in upravnemu vodstvu, da se tudi tam takoj pristopi k volitvam Delavskih svetov.«⁶¹

Prvi predlog za nadaljnje volitve DS je podal glavni odbor sindikata lesnih delavcev in je predvideval volitve DS v 20 kolektivih gozdno-žagarske eksploatacije. Volitve teh DS so potekale v mesecu marcu.⁶² Sledile so še številne volitve v aprilu, npr. v Tovarni lesonitnih plošč v Ilirski Bistrici, v Tovarni meril v Slovenjem Gradcu, v Zlatorogu v Mariboru, v Tovarni čevljev Ziri, v SGP Ljubljana, v Kemični tovarni v Mostah, v Toko Domžale in drugod. Do sprejetja zakona o upravljanju državnih gospodarskih podjetij in višjih gospodarskih združenj po delovnih kolektivih 27. junija 1950 je bilo v Sloveniji izvoljenih še dodatnih 120 delavskih svetov.

Iz delovanja teh DS do sprejema zakona je bilo razvidno, da so s svojim delom koristno prispevali tako k izpolnjevanju proizvodnih nalog kot k ureditvi podjetij. Člani DS so svoje delo v DS vestno opravljali. Sestanki DS so bili večinoma zelo dolgi (tudi do 8 ur) in izkazalo se je, da jih bo v bodoče potrebno bolje pripraviti. Drug problem, ki se je pojavil v njihovem delovanju, je bila ponekod le nekaj nad 50 % zasedba zaradi delovnih obveznosti članov (izmene ipd.). Tako je tajništvo GO ZS za Slovenijo že 29. 5. sklenilo: »Dosedanji izvoljeni DS so že pokazali pozitivne rezultate ter je naša dolžnost, da sprostimo najširšo samoiniciativo za volitve DS v vseh podjetjih. Odgovornost za vodstvo in pravilno poslovanje DS se prenese na pristojne Republiške odbore in na okrajne svete (Zveze sindikatov — J. V.-S.).«⁶³

Ti delavski sveti so svoje delo nadaljevali tudi po sprejetju zakona o upravljanju državnih gospodarskih podjetij po delovnih kolektivih junija 1950, ko so izvolili tudi svoje upravne odbore.

IZVOLITEV PRVEGA DELAVSKEGA SVETA ŽELEZARNE JESENICE

Železarna Jesenice je bila eden izmed 215 delovnih kolektivov, za katero je bil sprejet sklep, da se v njih izvolijo delavski sveti januarja 1950 v skladu z navodilom, ki sta ga izdala CO ZSJ in vlada FLRJ.

Ker spada železarna Jesenice med večje delovne kolektive, so priprave na volitve potekale tako, da so bile v okviru pododborov (sindikalnih) izpeljane volitve delegatov za skupščino delavskega sveta. Od skupno 7228 članov kolektiva jih je 6590 izvolilo 384 delegatov. Te volitve so bile opravljene do 24. januarja 1950. Tega dne je namreč imel sindikalni odbor sestanek za pripravo volitev. Sestanka so se udeležili: Tone Mandiževac, sekretar tovarniškega komiteja KP, Janko Verdnik, tajnik sindikalne podružnice, ter 10 članov. Na sestanku so ugotovili, da je v večini pododborov prišla do izraza demokratičnost omenjenih volitev (za skupščino DS), da pa člani kolektiva nimajo občutka, da bodo s tem soudeleženi pri vodenju podjetja. Ker je bil dnevni red poteka skupščine že določen, so na sestanku sprejeli sklep še glede imenovanja de-

⁶¹ Ibid., Zapisnik 18. seje tajništva GO ZSS.

⁶² Ibid.

⁶³ Ibid., Zapisnik 28. seje tajništva GO ZSS.

lovnega predsedstva, zapisnikarjev, overiteljev in drugih priprav na skupščino. Sprejeli so tudi listo predvidenih 88 kandidatov v DS (od teh 63 članov partije), ki je ustrezala razmerju med obrati železarne. Za predsednika DS so predvideli Franca Arha, za sekretarja inž. I. Arzenška in za njegovega namestnika M. Rozmana.⁶⁴

29. januarja je bila v Titovem domu železarne Jesenice ob 9. uri skupščina delegatov za izvolitev DS z naslednjim dnevnim redom:

1. volitev 2 zapisnikarjev in 2 overiteljev;
2. volitev kandidacijske komisije;
3. volitev volilne komisije;
4. volitev verifikacijske komisije;
5. referat: Politični pomen delavskih svetov;
6. diskusija;
7. poročilo verifikacijske komisije;
8. objava predloga kandidatne liste;
9. volitev delavskega sveta;
10. sklepi.

V prisotnosti delegata GO ZS Plivnika je zasedanje otvoril J. Verdnik, tajnik UO sindikalne podružnice, ki je tudi podal omenjeni referat. Orisal je uspehe jeseniških kovinarjev leta 1949 (100,42 % izpolnjevanje plana, dograditev valjarne 2400, 1696 udarnikov, uspehi delovnih brigad) ter naloge in vlogo delavskega sveta. Diskusija, ki je sledila, se je dotaknila problemov, ki bi jih moral reševati DS, kot so povečanje discipline, pravilnejše nagrajevanje udarnikov, pomanjkanje delovne sile, graditev stanovanj, vzgoja. Eden od diskutantov je predlagal, naj DS kot svojo prvo nalogo izvede razbitje operativnih planov železarne na posamezne delovne enote in delovna mesta ter naj se grafično prikaže izvajanje plana.

Sledila je izvolitev. Od skupnega števila 384 delegatov je bilo na skupščini prisotnih 276 delegatov (29 opravičeno, 81 neopravičeno odsotnih). Izvoljenih je bilo 87 članov DS. (Priloga 15.)

Skupščina je sprejela naslednje sklepe, ki so bili obenem tudi smernice za delo DS:

1. da se mora najkasneje v 5 dneh sestati novo izvoljeni DS železarne in pričeti z rednim delom,
2. da se DS redno mesečno sestaja, po potrebi tudi izredno, in rešuje vso politično proizvodno problematiko,
3. da na prvi seji izdela program tekmovanj v podjetju, v počastitev predvolilne kampanje za volitve v zvezno skupščino in napove tekmovanje vsem DS v okviru ministrstva za težko industrijo,
4. da, kot najvažnejšo nalogo v okviru izpolnjevanja plana, DS preuči vprašanja razbijanja enomesečnega oz. operativnega plana na proizvodne enote,
5. da se morajo člani DS stalno seznanjati s problematiko proizvodnje ter sklepe DS prenašati kolektivu na sindikalnih ali proizvodnih sestankih.

Prva seja oz. konferenca DS železarne Jesenice je bila 9. februarja (dejansko naj bi bila to druga seja, ker je bila, po trditvah v literaturi, prva neposredno po izvolitvi, vendar o prvi ni ohranjenega arhivskega gradiva), in nato so sledile seja 11. marca, 24. marca, 15. aprila, 16. maja in 20. junija.

⁶⁴ Arhiv Železarne Jesenice, Fond Delavski svet, f. 1., Zapisniki sej delavskega sveta 1—6 od 29. 1. do 20. 6. 1950.

Udeležba na sejah se je gibala od 87 % na prvi, 50 % na drugi, 54 % na tretji in 85 % na četrti, nakar so se začeli redno beležiti neopravičeni izostanki in je bila na naslednjih sejah udeležba takale: na 5. seji (16. 5.) je bilo 59 prisotnih, 2 opravičeno in 26 neopravičeno odsotnih, na naslednji pa 46 navzočih, 3 opravičeno in ostali neopravičeno odsotni.

Že na svoji prvi seji je delavski svet pričel obravnavati probleme, ki so bili naštetih v sklepih skupščine, in sicer razvijanje socialističnega tekmovanja v čast volitev in vprašanje sklepanja pogodb med delavci in upravo podjetja. O tem je uvodoma poročal predsednik DS Franc Arh. Sklenjeno je bilo, naj tekmovanje poteka tako, da bo četrletni operativni plan končan do 26. 3., da se v mesecu februarju zaostri tekmovanje v kvaliteti izdelkov ter se razglasi najboljša brigada. Za izvedbo tega sklepa je DS sprejel tudi podrobnejša navodila in točke tekmovanja ter napoved tekmovanja drugim DS. Sklenjeno je bilo tudi, da podjetje sklene pogodbe z vsemi delavci najkasneje do 20. februarja, za kar je odgovoren direktor. Na tej seji je DS načel tudi vprašanje razbitja plana po mesecih, dneh, brigadah in posameznikih. O doseganju plana je poročal glavni inženir tovarne, in sicer je bil za januar leta 1950 plan dosežen le prek 80 %, poleg tega pa so se bližali tudi glavni remont na plavžu in žični valjarni, zaradi česar je bilo predvidevati še nadaljnji izpad produkcije. V razpravo so se vključili tudi predstavniki posameznih obratov in govorili o težavah v obratih. Na predlog glavnega inženirja je bila ta točka preložena na naslednjo sejo, DS pa se je obvezal, da bo zasledoval razbitje plana v februarju ter na podlagi izkušenj dal predlog za razbitje plana v marcu.⁶⁵

Na drugi seji, 11. marca, je bilo ugotovljeno, da se sprejeti sklepi uresničujejo, le da četrletnega plana v vseh obratih ne bo mogoče doseči do 26. 3., iz objektivnih razlogov. DS je nato obravnaval točko skrb za delovnega človeka, v okviru katere je bil seznanjen s kritičnim stanjem ekonomije železarne (pomanjkanje delovne sile, neurejeno pitališče, pokvarjen traktor ipd.). Nadalje je bil seznanjen s tem, da primanjkuje stanovanj ter da je plan graditve za leto 1950 premajhen. Predstavniki tovarniške zaščite je poročal, da primanjkuje kadra za zaščito, o čemer je sledila razprava in sprejeti so bili ustrezni ukrepi. Ob tem je bilo načeto tudi vprašanje aktivnejšega sodelovanja članov DS pri upravnih poslih, predvsem v smislu boja proti birokraciji (odprava nepotrebnih poročil, formalurjev ipd.). Sklenjeno je bilo, da bo večje probleme reševal DS z upravo in s posameznimi obrati. Poleg tega je bilo sprejeto načelo, da se v tistih obratih, ki imajo samo po enega predstavnika v DS, izvoli še eden.

Tretja seja, 24. marca, je bila posvečena vprašanjem gospodarjenja podjetja. Uvodoma je predsednik DS opozoril, da se DS preveč ukvarja z drobnimi problemi, medtem ko najvažnejši, problem produkcije, ostaja v ozadju. Kot primer, potreben obravnave, je navedel kopičenje materiala v adjustaži, ki je bil že leta tam in povzročal milijonsko škodo podjetju. V razpravi o tem so prišli na dan še drugi problemi, kot so obračanje obratnih sredstev, vprašanje drobnoprodaje in zalog. Vzroki za nekatere od teh problemov niso bili le v železarni, ampak v načinu poslovanja OUV oz. v splošnem gospodarskem stanju. Zato se je razprava razvila v smeri ugotavljanja vloge DS pri reševanju podobnih vprašanj. V razpravo so posegli tudi gostje na sestanku: sekretar (obenem tudi predsednik OLO) in organizacijski sekretar okrajnega komiteja KPS ter predstavnik GO ZSS. Rečeno je bilo, da DS ne sme iskati rešitve pro-

⁶⁵ Ibid.

blemov samo pri OUV, temveč mora subjektivne vzroke zanje odpravljati sam v okviru tovarne. Kljub temu pa je bilo sklenjeno, da se za vprašanje kopičenja materiala zadolži sekretar, ki naj skliče strokovni kolegij, na katerem pa naj bosta prisotna še predsednik in tajnik DS, in do 31. marca naj se ugotovi dejansko stanje zalog in najde ustrezna rešitev. Poleg tega je bilo sklenjeno ustanoviti trojko v podjetju (direktor, predsednik tovarniškega komiteja in predsednik sindikalne podružnice), ki naj sproti rešuje probleme železarne.⁶⁶

Naslednja seja, 15. aprila, je bila posvečena pregledu izvajanja sklepov prejšnje seje. Ker je na predhodni seji razprava v bistvu tekla o problemih, za katere je bila predtem zadolžena uprava podjetja, je obrazložitev le-teh podal komercialni direktor tovarne. Njegova razprava je pokazala, da vzrokov za kopičenje materiala ne gre iskati v podjetju, ampak v nezadovoljivem sistemu distribucije materiala, ter da je uprava železarne storila vse, kar je bilo možno, da bi se ti vzroki odpravili. Sledilo je še poročilo direktorja o tekočem stanju zalog (katerih količina se je v tem času že nekoliko znižala), stanju nekurantnega materiala, o prepovedi obnavljanja drobnoprodaje ipd. Ob vprašanju drobnoprodaje se je razvila razprava in sklenjeno je bilo osnovati komisijo, ki bi preučila to vprašanje in izdelala predlog pravilnika drobnoprodaje. V nadaljnji razpravi so bila načeta še vprašanja o čistilnih akcijah, o odnosu do žensk, o prostovoljnem delu na gradbiščih, o finančni evidenci, o stanju v obratih. Na seji je bil navzoč tudi tov. Kajtimir iz CK KPS, ki je delo DS jeseniške železarne ocenil kot eno najboljših v Sloveniji. Načel je vprašanje funkcije DS v tovarni in poudaril, da morata DS in uprava tovarne delovati enotno pri reševanju kompleksnih vprašanj cele tovarne. Sklepi, sprejeti na tej seji, so bili: pripraviti razpravo o kadrovskem vprašanju železarne, glede problema delovne sile iskati notranje rezerve v podjetju, nadalje, da se na naslednjih sejah poda članom DS stanje pri izpolnjevanju plana po količini in vrednosti, ter še nekaj operativnih sklepov.⁶⁷

Omenjeni sklepi so bili opravljeni, zato je na naslednji seji, 16. maja, DS obravnaval vprašanje notranjih rezerv delovne sile. Podano je bilo poročilo o stanju uresničevanja plana ter referat o vprašanju zagwarantirane preskrbe. DS je na tej seji sprejel skupno 13 sklepov, ki so se nanašali na probleme preskrbe, organizacije dela, podaljševanja 6-mesečnih pogodb, stanovanjski problem, sistematizacijo delovnih mest, disciplino, ekonomijo železarne, zmanjševanje števila nadur, prostovoljno delo in drugo. Sklenjeno je bilo tudi, da uprava poda DS materialno bilanco potrošnje za leta 1948, 1949 in 1950.⁶⁸

Pred sprejetjem temeljnega zakona o gospodarjenju z državnimi gospodarskimi podjetji... je delavski svet železarne imel še zadnjo sejo 20. 4. Na tej seji je direktor železarne podal poročilo o uresničevanju sklepov s prejšnje seje, ki so bili v glavnem vsi izpeljani. Razprava na tej seji pa je tekla o vprašanju potrošnje materiala ter izvajanju polletnega plana železarne. V zvezi s tem je DS sprejel sklepe glede kontrole potrošnje in varčevanja materiala, glede zasledovanja produkcije valjarne 2400 (ki je polletni plan dosegla le 27 %) in glede skladiščne in evidenčne službe.⁶⁹

Iz opisanega delovanja DS železarne Jesenice v razdobju do sprejetja temeljnega zakona je razvidno predvsem troje pglavitnih značilnosti. Prvo, da

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Ibid.

se je v začetku svojega delovanja DS še vedno ubadal z vprašanjem svoje vloge in pristojnosti znotraj podjetja. Drugič, da je ob odpiranju vprašanj delovanja uprave sprva prišlo do trenj med upravo in DS, ker je uprava nepravilno ocenila, da je npr. iskanje vzrokov za kopičenje zalog napad na njeno dotedanje delo. Tretje, da so se v razpravah na sejah DS odpirala številna in zelo raznovrstna vprašanja, ki večkrat niso bila predvidena z dnevnim redom seje, kar je kazalo na željo predstavnikov posameznih obratov, da bi se ta vprašanja reševala skupno na sejah DS. To pa je bilo tesno povezano s samim vprašanjem vloge in nalog DS oz. z vprašanjem operativnih možnosti takega organa, kot je bil DS. Nedvomno pa se je DS železarne v tem prvem obdobju svojega mandata seznanil z najvažnejšimi vprašanji poslovanja železarne, kot so bila izpolnjevanje plana, stanje delovne sile, vprašanje zalog in porabe materiala, delovne discipline ipd., in je tudi v okviru svojih takratnih pristojnosti posegel v njihovo reševanje, skupno z upravo. To lahko sklepamo predvsem na osnovi zadnjih sej DS, ki so potekale že bolj organizirano. S tem je DS železarne dokazal, da je pravilno doumel svojo funkcijo. Še bolj pomembno pa je dejstvo, ki ga lahko potrjujejo obsežne razprave na sejah, da je za obravnavane probleme vladalo veliko zanimanje tako članov DS kot članov kolektiva. To dokazuje število diskutantov ter čas trajanja sej (3—4 ure in več) in število obravnavanih vprašanj, ki jih je DS samoiniciativno načentjal.

Razvoj samoupravljanja od leta 1950 do ustavnega zakona

SPREJEM TEMELJNEGA ZAKONA IN DRUŽBENE SPREMEMBE, KI SO MU SLEDILE

Zakonsko sankcioniranje že obstoječega stanja sodelovanja neposrednih proizvajalcev pri upravljanju podjetij je prinesel temeljni zakon o gospodarjenju z državnimi gospodarskimi podjetji in z višjimi gospodarskimi združenji po delovnih kolektivih¹ (odslej v tekstu le temeljni zakon) 27. junija 1950. Ob sprejemu zakona, katerega je označil za najpomembnejše zgodovinsko dejanje po sprejemu zakona o nacionalizaciji proizvajalnih sredstev, je Josip Broz-Tito v ljudski skupščini dejal: »Ta naš zakon o izročitvi tovarn v upravljanje delovnim kolektivom je logična posledica razvoja socialistične graditve naše države; je dosledno nadaljevanje v vrsti ukrepov, ki jih izvaja naša ljudska oblast na svoji nezadržni poti v socializem.«² Odločno je zavrnil trditve, da je zakon prenagljen, pač pa je zatrdil, da prihaja celo nekoliko prepozno. »Razloge za to zapoznitev pa je treba pojasniti s tem, da si je do zloglasne resolucije Informbiroja delala naša partija preveč iluzij in je preveč nekritično sprejemala in presajala k nam vse, kar so delali in kakor so delali v SZ, in tako tudi stvari, ki niso bile v skladu niti z našimi posebnimi pogoji niti v duhu marksistično-leninistične znanosti.«³

Tako je bilo uzakonjeno načelo, da delavski svet in njihovi upravni odbori prevzamejo gospodarjenje s podjetji kot splošno ljudskim premoženjem v imenu družbene skupnosti. To pa je pomenilo spremembo enega osnovnih načel gospodarskega sistema, ki je vladal do tedaj, spremembo v karakterju lastnine iz državne v družbeno. »Ta proces popolnoma upravičeno nazivamo proces pretvarjanja državne lastnine kot nižje primitivne oblike socialistične lastnine pri nas v njeno višjo obliko — v splošno ljudsko premoženje pod upravo neposrednih proizvajalcev.«⁴ Ravno zato pa je sprejem tega zakona povzročil nujno spremembo tako gospodarske zakonodaje kakor tudi osnovnih že uveljavljenih načel družbenoekonomskih odnosov, kot so planiranje, finančni sistem, in ne nazadnje tudi vloge temeljnih teritorialnih enot pri upravljanju gospodarstva. Vse te spremembe so se izvajale postopoma, do sprejema ustavnega zakona leta 1953 in še naprej. Sam postopek decentralizacije oziroma reorganizacije po sprejetju temeljnega zakona ni več imel samo administrativnega, temveč še mnogo širši pomen. Njegov cilj je bil, in v tem je bilo bistvo sprememb, doseči komunalno ureditev v smislu odmira-

¹ UL FLRJ 43/1950.

² J. B. Tito, Upravljanje gospodarstva po delovnih ljudeh, Komunist, 2. letnik, št. 4—5, str. 1.

³ Ibid., str. 2.

⁴ Boris Kidrič, Obrazložitev reorganizacije zvezne vlade, Zbrano delo, 4, CZ, Ljubljana, 1976, str. 242.

nja državnih funkcij oziroma že preživelih funkcij državnega aparata, ali kot je dejal Edvard Kardelj leta 1951: »Pri nas je prišlo v navado, da se ves ta proces označuje z besedo decentralizacija državne uprave in gospodarstva. Čeprav je sicer res, da gre pri tem tudi za decentralizacijo določenih funkcij — in sicer za precej obsežno decentralizacijo — vendar ta beseda niti zdaleč ne označuje bistva tega procesa. Pri tej reorganizaciji gre v resnici za to, da priborimo veljavo takim oblikam državne uprave, ki bodo omogočile in zadržale, da bodo delovne množice v vseh panogah uprave in gospodarstva kar najneposredneje sodelovale in odločale. Gre tedaj za tisto, kar je zahteval od socialistične države Lenin, namreč za to, da mora biti urejena tako, da bodo posamezne njene funkcije lahko odmirale oziroma prehajale na razne neposredne družbene organe delovnega ljudstva.«⁵

Neposredno po sprejemu temeljnega zakona je Boris Kidrič objavil svoje »Teze o ekonomiki prehodne dobe v naši državi«, v katerih je obrazložil osnovne pojme in zakonitosti socialističnega gospodarstva in nakazal bodoče odnose v gospodarstvu. Omeniti je treba vsaj osnovne elemente, ki jih v tezah obravnava. Na prvem mestu je definicija podjetja: »Pojem *socialistično podjetje* vsebuje proizvodno-komercialno ali popolnoma komercialno gospodarsko organizacijo, ki v sistemu *socialistične blagovne menjave* (bodisi v čisti obliki ali pa v obliki njene borbe proti neposrednim ostankom kapitalistične blagovne produkcije in menjave) in na podlagi njenih ekonomsko-družbenih zakonitosti proizvaja in menjava blago oziroma samo menjava blago — kot *ekonomska pravna individualnost* v smislu zakonskih uredb države delovnega ljudstva (diktature proletariata). Te uredbe morajo ustrezati objektivnim ekonomsko-družbenim zakonitostim *socialistične blagovne menjave* na določeni razvojni stopnji.«⁶ (Podčrtala J. V. S.) Kljub prisotnosti nekaterih elementov iz preteklosti (podjetje, blago, blagovna produkcija in menjava), kot pravi, pa se v tem pojmu pojavlja že nov »kvalitativni skok«, ki se kaže v naslednjem: »a) temelj *socialistične blagovne produkcije* (je) *družbena lastnina* produkcijskih sredstev, najprej v svoji nižji obliki kot *socialistična državna lastnina*, potem pa v čedalje bolj razviti obliki kot splošno ljudska lastnina v upravi *svobodnih združenj neposrednih proizvajalcev* in samo pod kontrolo in zaščito države... b) v *socialistični blagovni menjavi* se pojavlja ta (družbena) povezanost (med proizvajalci) predvsem v obliki *družbenega plana* osnovnih in odločilnih *proporcev*, a v obliki *blagovne menjave* vedno samo v okviru plana osnovnih *proporcev*... c) *akumulacija*, ki izvira iz *socialistične blagovne produkcije* (je) *družbena* in se uporablja po določenem planu, na način in smotre, koristne za skupnost delovnih ljudi.«⁷ (Podčrtala J. V. S.) V nadaljevanju članek do podrobnosti obravnava vlogo planiranja, blagovne menjave, denarja in cen v socializmu.

Novost, ki jo je v sistem gospodarske organizacije prinesel temeljni zakon, so bila t.i. višja gospodarska združenja in njihovi delavski sveti in upravni odbori, ki so jih volila podjetja, člani tega združenja. Združenja so se ustanavljala v okviru direktij, ki so vodile določeno panogo gospodarstva, in so prenehala delovati istočasno, kot so prenehale obstajati direktije. Kljub temu naj citiram na tem mestu, kako si je Boris Kidrič predstavljal tako združevanje podjetij in njihovo vlogo.

⁵ Edvard Kardelj, Deset let ljudske revolucije, PNSG II., 1955, str. 115.

⁶ Boris Kidrič, Teze o ekonomiki prehodne dobe v naši državi, Zbrano delo 4, 1976, str. 179.

⁷ Op. cit., str. 180.

»Imamo dve vrsti združenja delovnih kolektivov v smeri graditve svobodnega združenja neposrednih proizvajalcev: gospodarska združenja in višja združenja proizvajalcev. Gospodarska združenja so tista, ki nastanejo tako, da podjetja, ki so se združila, izgube del lastnosti in pravic ekonomsko-pravnih individualnosti in da se ta del prenese na celotno združenje. Ta izguba ne sme iti tako daleč, da bi združeno podjetje prenehalo biti ekonomsko-pravna individualnost. S tem bi namreč podjetje prenehalo biti podjetje in bi se spremenilo v obrat, gospodarsko združenje pa bi se spremenilo v podjetje... Višja združenja proizvajalcev so tista združenja, ki nastajajo na ta način, da združena podjetja ne izgubijo nobene svoje lastnosti in pravice ekonomsko-pravne individualnosti, ampak se podrejajo splošnemu plansko-operativnemu vodenju višjega združenja proizvajalcev.«⁸ Na najvišji ravni bi to bilo videti tako, da bi zvezni sveti delili vodstvo z najvišjimi združenji delovnih kolektivov. Formalno bi bilo to doseženo tako, da bi predsedniki delavskih svetov postali člani zveznih svetov. Leto dni kasneje je v času sprejemanja novega gospodarskega sistema o združevanju podjetij zapisal, da je združevanje podjetij *asociacija neposrednih proizvajalcev*, ki jo bomo gradili po dveh linijah.« Ena je *vertikalna* — glavna direkcija in njeni delavski sveti. Ta linija je koristna in brez nje danes ne moremo, skriva pa v sebi nevarnost, da začne ena gospodarska veja izkoriščati drugo in da začne ustvarjati ekstraprofit na račun celote. Nekaj časa bomo imeli poleg te vertikalne linije tudi *horizontalno* linijo združevanja podjetij, in to po Marxovi poti, prek komune, to je z združevanjem podjetij na bazi komune po okrajih, ne glede na to, če so podjetja, ki so v določenem okraju, že vertikalno združena... toda vnaprej moramo vedeti, da moramo iskati perspektivo v smislu Marxove komune in da gre naš razvoj v to smer.«⁹ S tem je že anticipiral gospodarske odnose, ki jih je uzakonil zakon o ljudskih odborih leta 1952, ki je že bil v pripravi.

V praksi pa so za dosego takih ciljev družbene ureditve bili sprejeti različni ukrepi. Tako sta konec leta 1950 bila v Sloveniji sprejeta zakon o zbora volivcev in zakon o svetih in komisijah državljanov,¹⁰ ki naj bi zagotovila neposredno sodelovanje volivcev pri izvajanju oblasti. Zakona sta predvidela tako nadzor volivcev nad delom ljudskega odbora kakor tudi njihovo obvezo, da upoštevajo sklepe volivcev. Sveti državljanov so se ustanavljali za posamezne upravne naloge, njihove člane je imenoval ljudski odbor izmed volivcev svojega področja, predvsem izmed oseb, ki so jih predlagali zbori volivcev, množične organizacije, podjetja in zavodi. Svetom je bila namenjena pomembna naloga pri pripravah načrta reorganizacije ljudskih odborov leta 1951. Edvard Kardelj, takrat predsednik zveznega sveta za izgradnjo ljudske oblasti, je takole obrazložil bodoče naloge svetov: »...Projekt določa, da se bodo razširile naloge in delo plenuma ljudskega odbora, individualnega poverjenika na čelu posameznih panog državne uprave pa bo zamenjal *kolektivni organ*, to je svet, v katerem bi bilo več odbornikov in več drugih kvalificiranih oseb, ki bi jih izbral in imenoval plenum ljudskega odbora, in sicer med najbolj kvalificiranimi državljanji na področju okraja... Sveti bi delali samostojno, odgovorni pa bi bili neposredno plenumu ljudskega odbora. V takem sistemu ni potreben noben izvršilni odbor... Notranja organizacija tega apa-

⁸ Op. cit., str. 186, 187.

⁹ Boris Kidrič, O novem finančnem in planskem sistemu, Zbrano delo 4, str. 274.

¹⁰ UL LRS 39/1950.

rata bi morala ustrezati številu in organizaciji svetov, tako da bi vsak svet samostojno razpolagal z ustreznim oddelkom v aparatu ljudskega odbora kot administrativnim izvrševalcem njegovih sklepov. S pravilno notranjo organizacijo dela se bodo znatno znižali stroški lokalne administracije in se bo zboljšalo delo ljudskih odborov.«¹¹ Zaradi omenjenih priprav na reorganizacijo ljudskih odborov je bil decembra leta 1951 tudi podaljšan mandat ljudskim odborom, vse do sprejema nove zakonodaje leta 1952.¹²

Tako spremenjen sistem državne uprave in upravljanja gospodarstva je zahteval ustrezne spremembe že obstoječe gospodarske zakonodaje. Zvezna skupščina je že ob sprejemu temeljnega zakona začela priprave na to. Spremembe so zajele 24 zakonov, vendarle pa ne glavnih, kot so bili zakon o državnem gospodarskem načrtu, zakon o državnih gospodarskih podjetjih, in zakone s področja financ, za katere je bil potreben reden zakonodajni postopek.

Temu so sledile nato še druge sistemske spremembe. Januarja leta 1951 so ukinili zvezno komisijo državne kontrole in kontrolo so odtlej opravljali, v okviru svojih meja, upravni organi sami.¹³ Takoj zatem so prenehale delovati še komisija državne kontrole LRS in kontrolne komisije ljudskih odborov,¹⁴ nakar je bil razveljavljen tudi zakon o državni kontroli iz leta 1949.

V začetku leta 1951 je 22 podjetij bilo prenesenih iz republiške pristojnosti v pristojnost okrajnih in krajevnih ljudskih odborov, kasneje pa še druga.¹⁵

Aprila 1951 je sledila nadaljnja večja reorganizacija zvezne in republiške uprave, s katero so na zvezni ravni bili odpravljeni zvezna planska komisija, nekatera ministrstva, generalne direkcije in komiteji. Kot organ za planiranje je bila uvedena glavna uprava za plan v okviru gospodarskega sveta.¹⁶ Na ravni LR Slovenije je nova vlada (podobno kot zvezna) bila sestavljena iz naslednjih resorov: predsedstvo vlade, ministrstva za notranje zadeve, za finance, za pravosodje, za delo, svet za zakonodajo in izgradnjo ljudske oblasti, svet za prosveto in kulturo, svet za zdravstvo in socialno skrbstvo in še gospodarski svet z glavno upravo za plan in republiškim zavodom za statistiko in evidenco, svet za energetiko in ekstraktivno industrijo (ki je imel 3 glavne direkcije: za elektrogospodarstvo, za premog in za metalurgijo), svet za predelovalno industrijo, svet za gradbene in komunalne zadeve, svet za kmetijstvo in gozdarstvo, svet za blagovni promet, vsi z ustreznimi glavnimi direkcijami ter samostojna glavna direkcija za strojogradnjo.¹⁷ Z odrpavo direktij na zvezni ravni so podjetja iz njihove pristojnosti (črna metalurgija, barvasta metalurgija, nafta in strojogradnja) prišla v pristojnost republik. V okviru operativne pristojnosti zveze so ostali le še železniški, pomorski in rečni promet ter zračni promet. Manjšo spremembo je ta struktura doživela še oktobra istega leta, ko so bili odpravljeni še nekateri sveti.¹⁸ Ta reorganizacija vlade pa se ni omejila samo na gospodarsko področje, pač pa je veljala tudi za prosveto, zdravstvo in socialno skrbstvo, vidna predvsem v okviru

¹¹ Edvard Kardelj, *Nov gospodarsko organizacijski sistem in reorganizacija ljudskih odborov*, PNSG II., str. 162, 163.

¹² UL LRS 40/1951.

¹³ UL FLRJ 6/51.

¹⁴ UL LRS 8/1951.

¹⁵ UL LRS 7/1951.

¹⁶ UL FLRJ 18/1951.

¹⁷ UL LRS 15/1951.

¹⁸ UL LRS 33/1951 in UL FLRJ 45/1951.

republik. V republiških svetih iz področja prosvete in zdravstva so se ustanavljali odbori, sestavljeni iz izvoljenih predstavnikov ustanov, s tega področja in iz vidnih oseb, ki jih je imenoval prezidij skupščine. V njihovi pristojnosti je bilo odločanje, ne samo svetovanje.

Istočasno je jeseni 1951 bil sprejet še en omembe vreden zakon. Ta je pooblašчал republike, da v prid nadaljnjega razvoja na področju državne oblasti in gospodarskega sistema samostojno izdajajo zakone, ne glede na splošne zvezne zakone, seveda v skladu s temeljnimi načeli zvezne zakonodaje.¹⁹

Vzporedno s temi postopki po sprejemu temeljnega zakona so tekle priprave, kot že rečeno, na sprejem novega gospodarskega sistema in nove upravno-teritorialne organizacije.

Za uvod so bile v tej smeri že opravljene nekatere manjše spremembe, kot so uvedba proste prodaje in cen blaga široke potrošnje aprila leta 1950 in sprememba pristojnosti določanja cen, kontrolo nad tržnimi cenami pa je prevzel urad za cene pri svetu za blagovni promet. Le cene proizvodov črne metalurgije so takrat ostale še naprej v pristojnosti vlade FLRJ. Odpravljen je bil obvezen odkup številnih proizvodov. Sprostila se je tudi graditev individualnih stanovanjskih hiš za delavce in uslužbence in sprejete so bile ugodnosti za individualno graditev (kreditni ipd.). Prenehali so obstajati tudi živilski in leta 1952 še industrijski boni in zamenjal jih je denar.²⁰

Prehod na nov gospodarski sistem konec leta 1951 in v začetku leta 1952 se je začel s sprejetjem zakonov o planskem vodstvu narodnega gospodarstva, o proračunih in odruženem prispevku in davkih,²¹ in nato s sprejemom zakonov o družbenem planu in o državnem proračunu za leto 1952. Šele nov gospodarski sistem je zagotavljal tudi materialne osnove za delovanje delavskih svetov. Njegovi bistveni značilnosti sta bili ločitev gospodarskega organizma od državne uprave in njegovo samostojno delovanje, seveda v okviru družbenega plana, kakor tudi samostojen nastop podjetij kot neposrednih proizvajalcev blaga s svojimi izdelki direktno na trgu. S tem je seveda bila razveljavljena prej obstoječa zakonodaja o planiranju itd., odpravljena so bila administrativno-opertivna vodstva, podjetja so sama določala svoje cene, razen izjemoma, delno so razpolagala s svojim dohodkom in samostojno sklepala pogodbe.

Vodstvo narodnega gospodarstva se je odtlej opiralo na družbene plane (zvezne, republiške, okrajne) in samostojne plane gospodarskih organizacij. »Družbeni plani določajo razvojno smer materialnih produkcijskih sil in temeljno razdelitev narodnega dohodka na potrošni sklad delovnih ljudi, na sredstva za kapitalno graditev in za druge splošne potrebe družbene skupnosti s tem, da postavljajo temeljne proporce v produkciji in razdelitvi.«²² Plane sprejemajo ustrezni organi samostojno, za eno ali več let, v obliki zakona ter v skladu s temeljnimi proporcijami.

Osnova novega sistema planiranja so torej bili temeljni proporcijami. Zvezni družbeni plan je vseboval sedem osnovnih proporcev. Najvažnejši, kot jih je obrazložil Boris Kidrič ob sprejemu zakona, so bili:

»Prvi proporcijami je obvezni minimum izkoriščanja produkcije v posameznih gospodarskih panogah... se preprosto omejuje na to, da zahteva družba od neposrednih proizvajalcev, da proizvedejo vsaj toliko, kolikor je za funkcio-

¹⁹ UL FLRJ 45/1951.

²⁰ UL FLRJ 56/1952.

²¹ UL FLRJ 58/1951.

²² Ibid.

niranje družbenega gospodarstva nujno potrebno, tj. da obvezno izkoristijo z družbenim planom določeno minimalno stopnjo dejanske kapacitete v podjetju, ki ga upravljajo.

Drugi proporc je obvezna investicijska graditev... se omejuje na osnovno investicijsko izgradnjo, ki dejansko odreja smer materialnih produktivnih sil države, ostalo investicijsko izgradnjo pa prepušča družbeni plan razvoju iniciative delovnih kolektivov v okviru splošnih predpisov o investicijski graditvi...

Tretji proporc predstavlja določanje plačnega fonda v celoti, po gospodarskih panogah in po ljudskih republikah, kateri je potreben za izrabo obvezne minimalne kapacitete...

Četrty proporc, ki ga določa predlagani zakonski načrt, je povprečna stopnja akumulacije in družbenih fondov v razmerju do potrošnega fonda uslužbencev v proizvodnji, transportu in trgovini. Zvezni družbeni plan določa ta proporc za vso FLRJ in ga razčlenjuje po gospodarskih panogah oziroma gospodarskih področjih in ljudskih republikah. Ta proporc je pravzaprav ekonomsko in družbeno jedro vsega družbenega plana in določa, kakšen presežek proizvodov naj doseže delovno ljudstvo naše države v posameznih panogah produkcije, transporta in trgovine. Pri tem proporc gre torej za osnovno razdelitev narodnega dohodka na potrošni fond delovnih ljudi in na presežek proizvodov, ki naj se uporabi bodisi za kapitalno graditev ali za družbene fonde, kakršni so različni socialni fondy, vzdrževanje državnega aparata, vzdrževanje oboroženih sil države itd. S tem proporcem se torej določa temeljna ekonomska politika v naši državi. Očitno je, da je vprašanje temeljne ekonomske politike stvar celotne družbene skupnosti in da morajo to vprašanje reševati družbeni plani.²³

Peti proporc je bil proporc poprečnih stopenj na presežek proizvodov, ki se je kot prispevek oz. davek plačeval v proračun, za vsako gospodarsko področje kot celoto. Šesti in sedmi pa sta urejala razdelitev sredstev med zvezo in republikami.

Družbeni plani republik so vsebovali poleg teh proporcev še dodatne proporce, kot so bili stopnja sredstev, ki so jih trgovina, obrt, gostinstvo ipd. uporabili za lastne investicije, nadalje sredstva, ki so se na ravni republike razdelila na družbene potrebe, dotacije in za rezervni sklad. Družbeni plan republike je imel pravico naložiti podjetjem, da del svojega dohodka uporabijo za kapitalno graditev, lahko pa je to prepustil ljudskim odborom. Proporc družbenega plana okraja pa so regulirali razdelitev sredstev za komunalno gospodarstvo. Zakon ni predvideval družbenih planov na ravni občin.

Sprejemanje planov je teklo tako, da je vsak organ pred sestavljanjem plana zbral ustrezne podatke od gospodarskih organizacij. Predloge zveznega plana so nato obravnavale skupščine republik, gospodarske zbornice, delavski sveti gospodarskih združenj, zvezne in republiške sindikalne in zadružne organizacije; predloge republiških planov pa okrajni (mestni) ljudski odbori in prej navedeni republiški organi, ki so tudi sprejemali ustrezne pripombe. Predlogi planov so morali biti objavljeni mesec dni pred sprejetjem, da se je z njimi seznanilo občinstvo.²⁴

Zakon o proračunih je reguliral zbiranje dohodka in njegovo razdelitev od občine do zveze, pri čemer je finančno poslovanje izvajanja proračuna vo-

²³ Boris Kidrič, Govor o predlogih zakona o planskem upravljanju, proračunih, družbenem prispevku in davkih, Zbrano delo 4, str. 363, 364.

²⁴ UL FLRJ 58/1951.

dila banka (v tem primeru Narodna banka FLRJ), ki je dajala podjetjem potrebna obratna sredstva v obliki kredita.²⁵ S tem je bila odpravljena razdelitev podjetij na lokalna, republiška in zvezna, po kateri se je dotlej razvrščal njihov prispevek v proračun.

Skupaj s tema zakonoma je bil sprejet tudi nov zakon o družbenem prispevku in davkih,²⁶ na osnovi katerega je bila spremenjena tudi davčna politika. Družbeni prispevek so plačevala gospodarska področja (na osnovi stopenj, ki jih je določal družbeni plan). Davki, ki so bili splošne narave, so se plačevali progresivno in so se delili na sledeče vrste: prometni davek, davek od ekstraprofita, davek od presežka sklada za plače, dohodnina, davek od dediščin in daril, lokalni skladi in posebni krajevni prispevek. Davki so bili namenjeni za tiste potrebe družbe, ki so se v skladu s plani krile iz proračuna.

Družbeni plan in proračun FLRJ za leto 1952 je zvezna skupščina sprejela konec marca 1952, bila pa sta v veljavi že predtem. Družbeni plan LR Slovenije in proračun za leto 1952 so sprejeli maja 1952. Značilno za oba je bilo, da so se v tem letu še vedno načrtovala predvsem dela iz področja kapitalne graditve, saj je bil petletni načrt decembra 1950 podaljšán za eno leto. To pa je pomenilo, da je v tem letu še vedno obstajal velik delež t. i. obveznih investicij in je za proste investicije ostalo bolj malo sredstev. Ta razpored družbenih planov je zahteval tudi znatno zvišan fond za narodno obrambo, zaradi znanega mednarodnega položaja Jugoslavije po sporu z Informbirojem.

Z novim gospodarskim sistemom sta se v teku leta 1952 spremenila tudi značaj in vloga podjetij. »Gospodarska podjetja in drugi producenti planirajo in gospodarijo samostojno v skladu s pravicami in dolžnostmi, določenimi v zakonih in drugih pravnih predpisih, pri tem pa se morajo držati temeljnih proporcev družbenih planov.«²⁷

V skladu s tem se je spremenilo poslovanje podjetij. Spremenjen je bil temeljni razpored kontov državnih gospodarskih podjetij, tako da so bili uvedeni novi temeljni konti.²⁸ Istočasno so začeli veljati tudi novi predpisi o poslovanju gospodarskih podjetij. Začela so poslovati samostojno, v okviru obveznosti, ki so izhajale iz temeljnih proporcev družbenega plana. Proporcij, ki so veljali za podjetja, so bili: najmanjša mera izrabe zmogljivosti podjetja, stopnja akumulacije in skladov nasproti skladu za plače podjetja, stopnja družbenega prispevka in dodatnega družbenega prispevka, ki ju je podjetje plačevalo v proračun, in temeljna investicijska graditev, za katero je podjetje bilo vezano z družbenim planom ali s posebnimi ukrepi. Podjetja so lahko samostojno investirala iz svojih sredstev. Evidenco o njihovem gospodarskem poslovanju je imela Narodna banka FLRJ, na osnovi podatkov iz tekočih računov podjetja.²⁹

Tako spremenjen način poslovanja je pomenil razširitev pristojnosti delavskih svetov. Ti so na osnovi predloga upravnega odbora ugotavljali in sklepali o največji zmogljivosti podjetja, o najmanjši meri zmogljivosti, o stopnji akumulacije in skladov, o planiranem dohodku in planiranem skladu

²⁵ Ibid.

²⁶ UL FLRJ 1/1952.

²⁷ UL FLRJ 58/1951.

²⁸ UL FLRJ 6/1952. Novi konti so bili: banka (akumulacije in skladi), industrijski boni in odkupni boni, osnovni družbeni prispevek, dodatni družbeni prispevek, prispevek za socialno zavarovanje, prosvetni davek, davek od ekstra dobička, davek od presežka sklada za plače ter obveznosti za odtegnjene davke.

²⁹ UL FLRJ 10/1952.

za plače, za posamezne obrate in za podjetja kot celoto. Vsi predlogi upravnega odbora so bili predtem objavljeni in je z njimi bil seznanjen delovni kolektiv. Nato je sprejete sklepe potrdila komisija pri gospodarskem upravnem organu, ki so jo sestavljali zastopnik finančnega organa, banke in upravnega organa.

Finančno poslovanje podjetja se je, kot rečeno, vodilo odtlej po banki, po ustreznih računih. Banka je poleg stalnega kredita (obratna sredstva) podjetju lahko zagotovila tudi občasne kredite, o katerih je odločal njen posvetovalni odbor. Na koncu planskega leta je banka naredila dokončni obračun poslovanja podjetja. Eventualne spore med banko in podjetjem je reševala državna arbitraža.³⁰

Nov gospodarski sistem je terjal tudi nove predpise o delitvi osebnih dohodkov.³¹ Višino zaslužka, ki so ga izplačevali iz sklada, so določali na osnovi tarifnega pravilnika podjetja, ki sta ga sprejela delavski svet in višji sindikalni organ sporazumno. Norme in način merjenja delovnega učinka pa je podjetje določalo samostojno s tem, da je vlada predpisala minimalne tarifne postavke. Potek sprejemanja tarifnih pravilnikov je bil sledeč. Predlog zanj je izdelala posebna komisija, ki jo je imenoval upravni odbor. Nato ga je obravnaval UO in ga dal v razpravo kolektivu. Predlog, s pripombami, je dokončno sprejel delavski svet in ga dal v potrditev še sindikalnemu organu. Po podatkih sindikalnih organizacij se je sprejemanje pravilnikov v letu 1952 zavleklo in je od predvidenih 2929 bilo sprejetih le 908 pravilnikov.³² Omeniti je tudi to, da je nov sistem nagrajevanja, v primeri s prejšnjim, kjer so norme in tarifne postavke bile točno in togo predpisane, temeljil na zaslužku podjetja ter na samostojni razdelitvi le-tega znotraj podjetja, kar naj bi sčasoma privedlo, po besedah Borisa Kidriča, do nagrajevanja po delu.

Poleg tega je podjetje odtelj razpolagelo tudi s t. i. skladom za samostojno razpolago; le-tega je lahko uporabilo za samostojne investicije za napredek proizvodnje, graditev stanovanj ali komunalnih naprav. Določila o uporabi tega sklada so prav tako bila v družbenem planu. Sredstva so bila vložena na poseben račun pri banki in veljalo je, da se niso smela uporabljati v dobro sklada za plače.

Istega leta so bile vpeljane tudi delovne knjižice z osnovnimi podatki o zaposlenem. Izdajati so jih začeli 1. septembra 1952 in brez njih je bila sklenitev delovnega razmerja prepovedana.³³ Decentralizirana je bila tudi služba za posredovanje dela in socialnega zavarovanja. Ustanavljali so se lokalni in republiški biroji za posredovanje dela ter republiški, okrajni in mestni zavodi za socialno zavarovanje, ki so prevzeli gospodarjenje s sredstvi zavarovanja v skladu s svojimi statuti. Zato je bil ustanovljen tudi republiški sklad za socialno zavarovanje.³⁴

Na področju razvoja ljudske oblasti je pomemben premik v smeri usklajevanja le-tega z nastajajočim sistemom socialistične samoupravne demokracije pomenil sprejem splošnega zakona o ljudskih odborih aprila 1952. Temu je sledila nova upravno-teritorialna razdelitev, po kateri je LR Slovenija bila razdeljena na 3 mesta, 19 okrajev in 366 občin namesto prejšnjih čez 1000

³⁰ Ibid.

³¹ UL FLRJ 11/1952.

³² A ZSS, Poročilo o delu, 3. kongres ZSS, maj 1953.

³³ UL FLRJ 7/1952.

³⁴ UL FLRJ 30/1952.

krajev. Namen je bil ustvariti upravno in gospodarsko bolj zaokrožena območja.

Ljudski odbori so postali lokalni organi ljudske samouprave in enotni organi državne oblasti v občini, okraju in mestu. Da bi se odpravil dualizem med plenumom ljudskega odbora in njegovim izvršilnim odborom, so bili odpravljeni izvršilni odbori. Zadeve, ki so jih dotlej opravljali poverjeniki, so odtlej vodili sveti, ki so bili kolegialni organi.

Ljudski odbori so obenem izgubili administrativno-operativno vlogo vodje gospodarskih podjetij svojega kraja.

Pri mestnih in okrajnih ljudskih odborih so kot pomembna novost bili ustanovljeni zbori proizvajalcev. Ti so imeli nalogo zagotoviti udeležbo gospodarskih organizacij pri upravljanju krajevnih poslov. Zbori so bili enakovredni okrajnim oz. mestnim zborom. Sestavljali so jih predstavniki delovnih ljudi iz proizvodnje, prevoznitva in trgovine, v razmerju z njihovim deležem v družbenem produktu okraja. Pristojnosti novih ljudskih odborov so bile širše od prejšnjih. Delovali so na podlagi samostojno sprejetega statuta in so na svojem območju bili odgovorni za gospodarski, kulturni, komunalni in socialni razvoj. Sprejemali so relativno samostojen proračun, določali lokalne davščine, urejali komunalne zadeve, izdajali regulacijske načrte, skrbeli za socialno varstvo, imenovali direktorje podjetij in zavodov itd. Iz lokalnih sredstev so lahko ustanovljali gospodarske, komunalne, prosvetne, zdravstvene in socialne zavode in podjetja. Udeležbo državljanov pri delu občinskih ljudskih odborov so zagotavljali zbori volivcev, saj so njihovi sklepi bili za ljudski odbor obvezni. Sledile so nato decembra 1952 volitve ljudskih odborov občin in krajev (mest) v Sloveniji.

Tako opravljene temeljne spremembe v družbenem sistemu od leta 1949 naprej so preraščale okvir ustave iz leta 1946. Zato so bile z ustavnim zakonom o osnovah družbene in politične ureditve FNRJ, sprejetim 13. januarja 1953, sankcionirane vse te spremembe. Sprejeta so bila načela nove ureditve, ki so temeljila na družbeni lasti proizvodjalnih sredstev in na samoupravljanju. Slovenski ustavni zakon o temeljih družbene in politične ureditve in o organih ljudske oblasti je bil sprejet 30. januarja 1953 in v njem je zapisano: »Vsa oblast v LRS pripada delovnemu ljudstvu. Delovno ljudstvo izvršuje oblast in vodi družbene zadeve po svojih predstavnikih v ljudskih odborih in v ljudski skupščini LRS, v delavskih svetih in drugih samoupravnih organih, pa tudi neposredno z volitvami, z odpoklicem, z referendumom, na zborih volivcev, z udeležbo državljanov v upravi in pravosodju in v drugih oblikah.«³⁵ Zakon je opredelil tudi razširjene pristojnosti republik znotraj federacije. Ljudska skupščina Slovenije je postala dvodomna. Sestavljala sta jo republiški zbor in zbor proizvajalcev. V slednjem so delavci, uslužbenci, člani kmetijskih zadrug in občani delavci volili predstavnike delovnih organizacij.

Razširitev pristojnosti ljudskih odborov, ki so izhajale iz zakona o ljudskih odborih iz aprila 1952, je povzročila tudi spremembo vloge izvršilnih upravnih organov republike. Odpravljene so bile vse direkcije in uprave in njihovo delo se je preneslo v pristojnost gospodarskega sveta. Na osnovi ustavnega zakona, pa je kot republiški izvršilni organ bil ustanovljen izvršni svet LRS in državni sekretariati (za notranje zadeve, pravosodno upravo, za gospodarstvo in proračun), odgovorni izvršnemu svetu LRS, ter dva sveta, v katerih so bili predstavniki ustreznih organov in organizacij (za kulturo,

³⁵ UL LRS 3/1953.

zdravstvo). Edvard Kardelj je takole ocenil bistvo decentralizirane izvršilne funkcije: »Ustavni zakon (sprejema) načelo, da imajo izvršilne funkcije predvsem ljudski odbori in razni družbeni samoupravni organi, republiškim in zveznim organom oblasti pa ostanejo samo tiste izvršilne funkcije, ki so lahko po sami naravi stvari le zvezne ali republiške funkcije, določajo pa jih ustava ali zakoni, ki temeljijo na ustavi. S tem v zvezi je ustavni zakon odpravil tudi tako imenovani ‚sistem dvojne odgovornosti‘, ki smo ga v dosedanjem ustavnem redu v glavnem podedovali od sovjetskega sistema. Smisel te ‚dvojne odgovornosti‘ je, da izvršilni aparat vsakega državnega organa ni odgovoren samo predstaviškemu telesu tega organa, ampak tudi višjemu upravnemu organu v isti veji uprave.«³⁶

Ustavni zakon je predstavljal ustavnopravno osnovo tudi za nadaljnje razširjenje samoupravnih odnosov izven gospodarstva, na ostale družbene organizme. »Skladno s tem postavlja ustavni zakon kot podlago družbene ureditve družbeno samoupravljanje, to je pravico vseh naših delovnih ljudi, da na vseh področjih družbenega življenja po svojih samoupravnih organih vodijo podjetje, organizacije in ustanove splošnega družbenega pomena. Na drugi strani omejuje ustavni zakon državo na njene specifične naloge, namreč, da predvsem ščiti socialistični red, varuje neodvisnost ljudstva, zagotavlja spoštovanje zakonitosti, skrbi za enostnost družbenega in gospodarskega sistema.«³⁷

Širšo politično osnovo je razvoju samoupravljanja dal 6. kongres Zveze komunistov Jugoslavije novembra 1952. Na njem so analizirali delo v predhodnem obdobju in obravnavali tudi vprašanje decentralizacije in demokratizacije upravljanja v gospodarstvu, razvoj gospodarstva in vlogo družbenopolitičnih organizacij.

6. kongres ZKJ novembra 1952 kakor tudi 3. kongres ZKS dve leti kasneje sta analizirala proces demokratizacije družbe po letu 1949. Pri tem je slovenski kongres v svojem poročilu ocenil, da je bilo obdobje administrativnega socializma nujno zaradi zagotovitve zmage socialistične revolucije. Obenem je bilo rečeno tudi to, da pri nas »v tem obdobju nismo imeli opravka z bojem proti birokratski kasti, ampak z bojem proti birokratskim težnjam.«³⁸ Predvsem pa so bili važni sklepi 6. kongresa o vprašanju vloge partije v novem sistemu socialistične demokracije. Kongres je sklenil, da se partija zaradi svoje nove idejne vloge v samoupravni družbi preimenuje v Zvezo komunistov. To pa je zahtevalo nove metode političnega dela in ločevanje partije od državne oblasti. »Zveza komunistov pri svojem delu ni in ne more biti neposredni operativni vodja in naredbodajalec niti v gospodarskem niti v državnem družbenem življenju, pač pa s svojo politično in idejno aktivnostjo, predvsem s prepričevanjem, vpliva v vseh organizacijah, organih in ustanovah, da sprejmejo njeno linijo in stališče posameznih njenih članov. Zveza komunistov je najzavednejši organizirani del delavskega razreda, delovnega ljudstva. Lastnosti in vloga komunista, člana Zveze komunistov, se izražajo v njegovi zavednosti, politični in drugi aktivnosti, nesebičnosti, požrtvovalnosti, predanosti smotrom, osebni moralnosti in skromnosti.«³⁹ Na osnovi teh načel naj bi se v naslednjih letih razvijal najprej sistem samoupravne socialistične ureditve.

³⁶ Edvard Kardelj, Družbenoekonomska in politična načela ustavnega zakona, PSNG II., str. 266.

³⁷ Op. cit., str. 264.

³⁸ 2. kongres ZKS, Politično-organizacijsko poročilo o delu ZKS v dobi med 2. in 3. kongresom, CZ, Ljubljana, 1954, str. 27.

³⁹ Ibid., str. 41/42.

PRVI IN DRUGI MANDAT DELAVSKIH SVETOV IN UPRAVNIH ODBOROV V SLOVENIJI (1950—1952, 1952—1953)

Temeljni zakon je poleg svojega splošnega pomena za razvoj družbeno-ekonomskih odnosov v državi določil tudi osnovne pravice in dolžnosti delavskih svetov in upravnih odborov podjetij in višjih gospodarskih združenj.

Delavski svet podjetja in višjega gospodarskega združenja je bil izvoljen od delovnega kolektiva. Njegov mandat je trajal eno leto. Štel je 15—120 članov, tam pa, kjer je bilo v kolektivu manj kot 30 uslužbencev, so vsi tvorili delavski svet. Zakon je določal tudi podrobno postopek volitve delavskega sveta (kandidatna lista, volilna komisija, volitve itd.). Delavski svet je izvolil svojega predsednika, ki ni smel biti član upravnega odbora in ki je sklical seje sveta. Seje so morale biti vsaj enkrat vsakih 6 tednov, prisotna je morala biti vsaj polovica članov, sklepe pa so sprejemali z večino glasov.

V pristojnosti delavskega sveta je bila potrditev temeljnih planov in sklepnih računov podjetja, sklepanje o gospodarjenju podjetja in o izpolnjevanju gospodarskega plana, volitve, razreševanje in menjanje upravnega odbora podjetja ali njegovih posameznih članov; izdajanje pravil podjetja, ki jih je potrdil upravni odbor višjega gospodarskega združenja ali pristojni državni organ; obravnavanje poročil o delu upravnega odbora, in sklepanje o odobritvi njegovega dela; obravnavanje posameznih ukrepov upravnega odbora in sklepanje o njih; razdeljevanje tistega dela akumulacije, ki je ostalo na razpolago podjetju oziroma delovnemu kolektivu.

Upravni odbor je imel skupaj z direktorjem 3—11 članov, od teh jih je moralo biti najmanj 3/4 iz vrst delavcev iz neposredne proizvodnje oz. temeljnih gospodarskih panog podjetja. Upravni odbor so volila podjetja s 7 in več zaposlenimi. Delavski svet je izvolil upravni odbor takoj, ko se je konstituiral, s tajnim glasovanjem na osnovi kandidatnih list in istočasno so bili izvoljeni tudi namestniki članov upravnega odbora. Pristojnosti upravnega odbora so bile naslednje: bil je odgovoren za izvajanje plana in pravilno poslovanje, sestavljal je predloge podjetja za temeljne plane podjetja, sprejemal mesečne operativne plane, skrbel za pravilno poslovanje podjetja, sestavljal predloge za notranjo organizacijo podjetja in sistematizacijo delovnih mest, sestavljal predloge za pravila o delovnem redu in izdajal ukrepe za utrjevanje delovne discipline, odločal o postavljanju uslužbencev na vodilna mesta v podjetju, odločal o ugovorih delavcev in uslužbencev proti odločbam o odpovedi in o notranji razdelitvi dela, izvajal ukrepe za pospeševanje proizvodnje, racionalizacijo, povečanje storilnosti dela, znižanje proizvodnih stroškov,boljšanje izdelkov, varčevanje, zmanjšanje odpadkov, odločal je o delovnih normah, o imenovanju udarnikov, izvajal ukrepe za strokovni napredek delavcev in uslužbencev, za njihovo pravilno razporejanje na delovna mesta, skrbel za pravilno izvajanje predpisov o delovnih odnosih, plačah, napredovanju, o varstvu pri delu, socialnem zavarovanju ipd., razporejal dopuste, skrbel za splošno ljudsko premoženje. Upravni odbor je prav tako izvolil svojega predsednika. Njegovi člani so za svoje delo bili odgovorni kot uradne osebe. Poleg tega so lahko za posamezne probleme ustanavljali tudi komisije.

Po opravljenih volitvah je upravni odbor prevzel dolžnost upravljanja podjetja, tako da mu je direktor podal materialno in finančno poročilo ter poročilo o problematiki podjetja. Prevzem je nato potrdil delavski svet.

Proizvodnjo in poslovanje podjetja je vodil še naprej direktor. Imenoval ga je upravni odbor višjega gospodarskega združenja ali pa pristojni državni organ. Delavski svet je imel pravico predlagati zamenjavo direktorja. Za

svoje delo je bil direktor odgovoren upravnem odboru podjetja, upravnemu odboru višjega gospodarskega združenja kakor tudi pristojnemu državnemu organu. Direktor je lahko posegal v pristojnosti upravnega odbora le v primeru, če ta ni pravočasno ukrepal.

Delavski svet višjega gospodarskega združenja so volili člani kolektivov združenih podjetij ter delavci in uslužbenci kolektiva direkcije gospodarskega združenja. Šteli so 30—200 članov, njihovi upravni odbori pa 5—15, pri čemer je vsaj 3/4 članov moralo biti iz neposredne proizvodnje.⁴⁰

Julija 1950 je vlada FLRJ izdala navodila za prve volitve delavskih svetov in upravnih odborov državnih gospodarskih podjetij. Rok za volitve je bil do 15. septembra. V podjetjih pa, kjer so volitve delavskih svetov bile opravljene že pred sprejemom temeljnega zakona, so ti prevzeli vse funkcije, ki jih je določal zakon, in izvolili upravne odbore.

Volitve delavskih svetov so bile septembra 1950 v 756 podjetjih v Sloveniji.⁴¹ Na volitvah je bilo predloženo več kandidatnih list — sindikalne in druge, pri čemer je večina volivcev glasovala za sindikalno. Podrobni podatki o volitvah po panogah in o strukturi izvoljenih so priloženi (prilogi 16 in 17). Pri teh volitvah je še vedno odstotek izvoljenih žena bil zelo majhen, kljub temu da je bilo takrat v slovenskem gospodarstvu 30 % ženske delovne sile.

Če prištejemo k temu delavske svete, izvoljene pred sprejemom temeljnega zakona, je v letu 1950 bilo v Sloveniji skupno v 1196 podjetjih (s 30 in več zaposlenimi) izvoljenih 24 259 članov delavskih svetov (od tega 4638 sindikalnih odbornikov). Upravni odbori so bili izvoljeni v 1452 podjetjih, in sicer 7800 članov (od tega 31 % sindikalnih odbornikov).⁴²

Priprave na volitve so se v okviru Zveze sindikatov pričele že pred sprejetjem temeljnega zakona v obliki organiziranja seminarjev, predavanj in sestankov po kolektivih. Prav tako so sklenili dajati vso pomoč novo izvoljenim delavskim svetom in upravnim odborom.⁴³

Kljub določbam temeljnega zakona tem volitvam v podjetjih niso takoj sledile volitve delavskih svetov in upravnih odborov višjih gospodarskih združenj. Ker pa je bilo delavsko upravljanje v podjetjih vezano na samoupravna telesa višjih gospodarskih združenj, je to oviralo njihovo uspešno delovanje. Glavne direkcije in gospodarski resori so na začetku svojega dela premalo upoštevali delavske svete v podjetjih in so še vedno poslovali po direktorjih, kar je zmanjševalo avtoriteto delavskih svetov in upravnih odborov. Posledica tega je bila med drugim tudi ta, da so direktorji sprejemali odločitve mimo delavskih svetov in upravnih odborov in jih postavljali že pred dejstvo.⁴⁴

Po poročilih o delovanju delavskih svetov in upravnih odborov v tem prvem obdobju po izvolitvi vse do izvolitve delavskih svetov višjih gospodarskih združenj je razvidno, da so ti uspešno opravljali svoje delo. Težave, ki so v tem obdobju nastajale v poslovanju delavskih svetov, so izvirale veči-

⁴⁰ UL FLRJ 43/1950.

⁴¹ A ZSS, Poročilo o delu GO leta 1950. Podatki, ki jih navajam iz poročil organov Zveze sindikatov, se ne skladajo s podatki Zavoda za statistiko LRS v Prilogah. Vendarle lahko sklepamo, da so podatki ZSS za leto 1950 bolj točni, saj so se ti zbirali sočasno, medtem ko je Zavod za statistiko svoje podatke zbiral od leta 1952 naprej, na osnovi uredbe o statističnem poročanju o volitvah delavskih svetov gospodarskih podjetij (UL FLRJ 9/52).

⁴² A ZSS, Zapisnik 8. plenuma GO ZSS, 14. julija 1951, str. 4.

⁴³ A ZSS, Zapisniki sej po 2. kongresu 1949—1950, 8. seja Predsedstva GO ZSS, 19. VI. 1950.

⁴⁴ A ZSS, Letno poročilo GO ZSS za leto 1950, str. 19.

noma iz pomanjkanja prakse in potrebnega znanja. Nadalje, bili so pojavi, da so direktorji še vedno vztrajali pri starem, medtem ko so ponekod šli v drugo skrajnost in prepustili vse delo delavskim svetom in upravnim odborom. Zanimivo je tudi to, da so se težave pri delu delavskih svetov večinoma pojavljale v manjših podjetjih. V mnogih podjetjih so še vedno kljub njihovi izvolitvi obstajali kolegiji in strokovni sveti kot organi direktorja. Ponekod pa sta zaradi slabo opravljenega prevzema in predaje bila delavski svet in upravni odbor premalo seznanjena z gospodarskim stanjem podjetja.⁴⁵

Iz vseh teh razlogov je bilo na konferenci direktij in resorov ter republiških odborov in glavnega odbora Zveze sindikatov Slovenije sklenjeno organizirati predavanja, tečaje in seminarje o strokovnih vprašanjih vodstva in gospodarjenja, namenjene predvsem članom upravnih odborov in delavskih svetov.⁴⁶

V skladu z določbami temeljnega zakona bi morale biti naslednje volitve delavskih svetov in upravnih odborov gospodarskih podjetij v začetku leta 1951. Ker pa so v večini podjetij bili izvoljeni šele nekaj mesecev predtem, je njihov mandat januarja 1951 bil podaljšan za eno leto.⁴⁷

Januarja 1951 so se končno pričele priprave na volitve delavskih svetov in upravnih odborov višjih gospodarskih združenj. Izdani so bili podrobni predpisi o volitvah, ki naj bi bile v februarju 1951.⁴⁸ V Sloveniji je bilo takrat 15 višjih gospodarskih združenj, ki so združevala 245 podjetij. V njihove delavske svete je bilo izvoljenih 785, v upravne odbore pa 137 delavcev in nameščencev (v DS je bilo 32 % sindikalnih funkcionarjev, v upravnih odborih pa nad 50 %).⁴⁹ Ti delavski sveti so nato izvolili svoje predstavnike v svete za posamezne gospodarske panoge pri upravnih organih republike in federacije.

Kljub izvolitvi delavskih svetov in upravnih odborov višjih gospodarskih združenj se njihov odnos do podjetij ni bistveno spremenil. Izkazalo se je celo, da višja gospodarska združenja ovirajo razvoj. Ker so bile 4. julija 1952 odpravljene glavne direktije v Sloveniji, so z njimi prenehala obstajati tudi višja gospodarska združenja in njihovi delavski sveti.⁵⁰

Konec leta 1951 je bil izdan še poseben zakon o volitvah delavskih svetov gospodarskih podjetij. Ta je določal, da za volitve delavskih svetov veljajo vse določbe temeljnega zakona (razen dveh izjem: da je v DS izvoljen vsak kandidat, ki ima večino glasov, ne glede na kandidatno listo, na kateri kandidira, in da volitve v delavski svet vodi volilna komisija, ki jo imenuje delavski svet).⁵¹

Na osnovi tega zakona sta nato vlada FLRJ in centralni svet Zveze sindikatov Jugoslavije izdala podrobna navodila za volitve delavskih svetov in upravnih odborov gospodarskih podjetij, ki so vsebovala sledeča določila. Volitve v delavske svete so se morale izvajati vsako leto na začetku leta, toda po sprejemu sklepnega računa in najpozneje do konca marca. Volitve je razpisal delavski svet in tudi določil dan volitev. O tem pa je bil dolžan obvestiti kolektiv, okrajni (mestni) ljudski odbor in upravne odbore višjega gospodarskega združenja. Za izvedbo volitev je imenoval posebno volilno komisijo in

⁴⁵ Ibid., str. 20.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ UL FLRJ 6/1951.

⁴⁸ UL FLRJ 6/1951.

⁴⁹ A ZSS, Zapisnik VIII. plenuma GO ZSS, 14. julija 1951.

⁵⁰ UL LRS 19/1952.

⁵¹ UL FLRJ 1/1952.

komisijo za pripravo seznama volivcev. Volilna komisija pa je sestavila volilne odbore, ki so vodili volitve na volišču. Kandidatno listo za člane delavskega sveta je predlagala sindikalna organizacija, lahko pa tudi določeno število delavcev. Lista je bila lahko popolna, nepopolna, lahko je vsebovala večje število kandidatov, kot je bilo predvidenih članov delavskega sveta, ohraniti pa je morala razmerje med obrati oziroma oddelki podjetja. Navodila so, dalje, vsebovala podrobne napotke glede glasovanja in ugotavljanja izida volitev. Novo izvoljeni delavski svet se je moral sestati najkasneje v 15 dneh po volitvah. Takrat so poročali o volitvah. Sledilo je poročilo predsednika prejšnjega upravnega odbora ter izvolitev novega predsednika delavskega sveta in novega upravnega odbora. Upravni odbor je prevzel podjetje od svojega predhodnika v 15 dneh po izvolitvi s podrobnim poročilom o delu upravnega odbora in o stanju podjetja. Prevzem je zatem potrdil še delavski svet.⁵²

Rok za razpis volitev v vse delavske svete v Sloveniji je določila vlada, in sicer od 15. februarja do 15. marca 1952, najkasneje do 31. marca pa so volitve morale biti končane. Pri teh volitvah je bil zabeležen višji odstotek udeležbe kot leta 1950, in sicer 95,9 %. Istočasno pa je bilo opaziti, da se je odstotek izvoljenih žena še znižal na 21 % (podrobni podatki o izidu volitev leta 1952 so v prilogah 18 in 19).

Pri izidih teh volitev je pomembno še dvoje. Prvič, zmanjšalo se je število podjetij z nad 30 zaposlenimi s 756 v letu 1950 na 692 v letu 1952.⁵³ Iz tega lahko sklepamo, da se je nekaj podjetij v obdobju 1950—1952 združilo. Istočasno pa se je leta 1952 povečalo število podjetij, ki so volila samo upravne odbore, s 1196 v letu 1950 na 1358 leta 1952, kar pomeni, da se je povečalo tudi število manjših podjetij. Drugič, od leta 1949 je v Sloveniji opaziti stalen padec števila zaposlenih. Leta 1949 je bilo v Sloveniji 278 505 zaposlenih, leta 1952 le še 240 777 (pri tem pa se je sklad za plače od 1949 do 1952 podvojil). Po podatkih o zmanjšanju števila zaposlenih pa lahko sklepamo, da se je v nekaterih podjetjih zmanjšal administrativni aparat kot posledica boja proti birokratizaciji, ki se je takrat vodil na vseh ravneh.⁵⁴

Nekoliko pred začetkom drugega mandatnega obdobja delavskih svetov in upravnih odborov v Sloveniji je začel veljati tudi nov gospodarski sistem, ki je pomenil dejansko povečanje pristojnosti in dolžnosti delavskih svetov in upravnih odborov. Odtlej je delovni kolektiv po delavskem svetu sodeloval ne samo pri sprejemanju družbenega plana in pri upravljanju podjetja, temveč tudi pri delitvi presežka ustvarjenega dela, kar je povečalo zanimanje članov kolektiva za uspeh podjetja. Da je to v resnici bilo tako, kažejo podatki o nadaljnjem izboljšanju delovne discipline, o zmanjšanju števila neopravičenih in bolezenskih izostankov ipd. (priloga 20: pregled izkoriščanja delovnega časa od leta 1948 do leta 1952).

Čas prvega mandatnega obdobja delavskih svetov in upravnih odborov označujemo predvsem kot čas pridobivanja izkušenj v lastnem delovanju in pravicah (saj je gospodarska zakonodaja ovirala kakršnokoli samostojnost podjetja); drugo mandatno obdobje pa je že pomenilo korak naprej. Na razmah, ki ga je doživelo delavsko upravljanje v podjetjih v letu 1952, in na njegovo širjenje izven podjetja na lokalno skupnost, kažejo predvsem ugotovitve in razprave v podjetjih in sindikalnih organizacijah o pravicah in na-

⁵² UL FLRJ 5/1952.

⁵³ Ta številka je iz statističnih podatkov Zveze sindikatov Slovenije.

⁵⁴ A ZSS, Poročilo o delu, 3. kongres ZSS, maj 1953, str. 10—12.

daljnem razvoju delavskega upravljanja.⁵⁵ Zanimivo je videti, katera so bila ta obravnavana vprašanja in kakšne rešitve so zanje predlagali.

Glede položaja delavskih svetov in upravnih odborov so ugotavljali sledeče pomanjkljivosti, s tem da so tu posebej obravnavani le primeri, pri katerih so se pojavljali problemi v zvezi s samoupravljanjem, in ne tisti, kjer so delavski sveti in upravni odbori pravilno delovali. Kritizirana je bila birokratizacija upravnih odborov, ki so ponekod vedno bolj prevzemali vlogo kolektivnega direktorja. Drugod pa so postali zgolj organ, ki je prikimalval direktorju in glavnem inženirju. To se je dogajalo predvsem v večjih kolektivih. V takih primerih je prihajalo do kritik od delovnih kolektivov, češ da delavski svet ni dovolj informiran, ali kot je dejal neki sindikalni funkcionar v Celju: »Videti pa je, da je postal delavski svet organ, ki samo registrira, kar rešuje upravni odbor sam.«⁵⁶ Tako je na posvetu, na katerem so sodelovali okrajni svet Zveze sindikatov in 15 kolektivov iz Celja, bilo izraženo mnenje, naj bi bili upravni odbori odpravljeni. Isto je kasneje bilo predlagano tudi v razpravi na 3. kongresu Zveze sindikatov Slovenije, saj so na nepravilnosti v delu upravnih odborov opozarjali tudi drugod. Kljub temu pa je prevladovalo mnenje, da bi ukinitve upravnih odborov pomenila korak nazaj k ponovni koncentraciji oblasti v rokah direktorja.

Večkrat je bilo načeto tudi vprašanje odnosa med delavskim svetom in kolektivom. Dogajalo se je, da je delavski svet o zelo majhnem številu zadev obveščal kolektiv in o njih zahteval mnenje kolektiva. Zato je bilo predlagano, da se jasneje določi funkcija kolektiva pri delavskem upravljanju in se tudi temu dajo določena pooblastila. Bili so celo pojavi, da je kolektiv sam zahteval od delavskega sveta in upravnega odbora poročilo o njuni dejavnosti.⁵⁷ Iz take prakse se je potem ustvarilo mnenje, da bi v večjih kolektivih bilo potrebno ustanoviti delavske svete po posameznih obratih in oddelkih.

Glede položaja direktorja je bila postavljena vsesplošna zahteva, izražena tudi na 3. kongresu ZSS, da bi delavski sveti morali imeti pravico do imenovanja direktorja.⁵⁸ Prav tako so bili obsojeni vsakršni pojavi »trojk« ali »peterk« v podjetjih (direktor, predsednik delavskega sveta, predsednik upravnega odbora, predsednik odbora sindikata in sekretar tovarniškega komiteja), ki so ponekod kar same upravljale.

Poleg vseh teh naštetih vprašanj je bilo večkrat izraženo tudi mnenje delavcev, da je delavsko upravljanje z novim gospodarskim sistemom in zakonom o ljudskih odborih že preraslo v samoupravljanje proizvajalcev in da je kot tako preraslo obstoječe norme. Mnenje je bilo, da bi bilo zakonodajo potrebno dopolniti tako, da bi v bodoče vsa vprašanja podjetja reševal ves kolektiv. V ta namen naj bi se uvedli statuti delavskih svetov, ki bi urejali odnose med organi upravljanja, vodstvom podjetja in kolektivom.

Glede odnosa podjetij do lokalne skupnosti lahko ugotovimo, da se je večina podjetij že pred sprejemom novega gospodarskega sistema angažirala tudi navzven predvsem pri finansiranju različnih kulturnih, prosvetnih ali komunalnih potreb. Zbori proizvajalcev v tem kratkem času (od izvolitve do ustanovnega zakona) še niso zaživeli, so se pa ponekod pojavljale tendence, da se ukinejo.

⁵⁵ A ZSS, 10. plenum RSZSS, 24. in 25. januarja 1953. Podatke sem vzela iz te razprave, saj so udeleženci v razpravi bili v stalnem stiku z DS in UO podjetij na svojem območju, nekateri pa so celo sami bili člani UO in DS.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ A ZSS, Resolucija o družbenem upravljanju, 2. kongres ZSS, maj 1953.

Želja po večji samostojnosti podjetij se je kazala tudi pri razpravi o tarifnih pravilnikih in o sistemu akumulacije in fondov. Podjetja so bila proti temu, da republiški odbori sindikata potrjujejo pravilnike. Namesto fonda akumulacije in skladov, za katerega so bili mnenja, da je preveč tog, je bilo predlagano, naj se uvede družbeni prispevek na proizvodjalna sredstva ali neki prispevek na proizvode oziroma na dohodek. Poleg tega je bilo nekolikokrat načeto tudi vprašanje amortizacije, ki se je tudi takrat še vedno odvajala za kapitalno graditev, predvsem v zvezi z zastarelostjo strojev (primer trboveljskega rudnika).

Od splošnih vprašanj so bila načeta predvsem vprašanja samoupravljanja v obrti, saj državni obrtni mojstri v svojih delavnicah niso imeli samoupravljanja, potem na železnici in v gradbenih podjetjih. Večkrat je bil obravnavan primer Gradisa, ker posamezna gradbišča še niso imela samoupravnih organov.

V posameznih podjetjih so se pojavljale tudi nepravilnosti v poslovanju delavskih svetov in upravnih odborov ter zlorabljanje položaja. Ponekod je bila tendenca k medsebojni razdelitvi presežkov, potem pojav, da so v novih tarifnih pravilnikih bili najbolje ocenjeni predsednik delavskega sveta in upravnega odbora ali pa direktor. Prihajalo je tudi do nepravilnih odpustov. Večkrat je bil omenjen nepravilen odnos do ženske delovne sile. To se je kazalo tudi pri odstotku žena v delavskih svetih in upravnih odborih, vse skupaj pa je bilo del širšega problema ženske delovne sile, saj je večkrat prihajalo do odpuščanja žena (70 % brezposelnih so bile takrat ženske). Nepravilnosti so bile tudi take, da so ljudski odbori oziroma višji upravni organi naložili podjetju določeno vsoto, ki naj bi jo le-to bilo dolžno prispevati skupnosti, in se je zadeva urejala brez vrednosti kolektiva (npr. direktor v Libojah, ki se je tako dogovoril, da bo prispeval 500 000 din).⁵⁹ Splošen problem je bila tudi likvidacija malih obrtnih obratov, ki so jih ustanovili ljudski odbori in so bili nelikvidni, kakor tudi skoraj povsod slabo stanje ekonomij.

Splošen razmah delovanja delavskih svetov ter vsa vprašanja, ki jih je ta praksa nalagala, so zahtevali tudi širše obravnavanje te problematike, česar dotlej ni bilo. Tako sta nadaljnji razvoj samoupravljanja v Sloveniji obravnavala takrat kongres Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, ki je bil 25.—27. aprila 1953 v Ljubljani, in 3. kongres Zveze sindikatov Slovenije maja 1953. Na prvem so o teh vprašanjih bili sprejeti naslednji sklepi, ki so dovolj zgovorni sami po sebi:

— najširšim množicam je potrebno odpirati splošno družbeno problematiko gospodarstva in razvijati poznavanje ekonomskih zakonitosti razvoja družbe;

— z diskusijo, s kritiko in z nasveti je treba pomagati neposrednim proizvajalcem pri upravljanju;

— dajati pobude, nasvete in predloge odgovornim državnim organom v njihovem delu za nadaljnje izpopolnjevanje gospodarskega sistema, ki naj popolnoma onemogoči birokratske tendence in odpravi vse nepotrebne administrativne vezi, ki tako ali drugače zavirajo ustvarjalno iniciativo delovnih kolektivov;

— z ekonomskimi argumenti dokazovati, da je samo razširjena in povečana proizvodnja ter dvig storilnosti dela edini in pravi vir za zadovoljitev

⁵⁹ A ZSS, 10. plenum RS ZSS, 24.—25. januar 1953, str. 13.

gmotnih in kulturnih potreb delovnega človeka kakor tudi za socialistični napredek celotne družbe;

— da je nadaljnji napredek socialistične demokracije mogoče zagotoviti samo z doslednim bojem proti vsem pojavom birokratizma;

— odločno preganjati vsa lokalistična in pertikularistična strmljenja, ki enako škodujejo razvoju socialističnih odnosov;

— v organih delavskega upravljanja se preveč koncentrirajo samo na upravno-operativno vodstvo podjetij, vanje se vrinjajo ostanki birokratizma, demokratične pravice celotnega kolektiva si prisvajajo posamezniki ali skupine vodilnih, političnih, strokovnih in upravnih funkcionarjev, ki uporabljajo razne oblike pritiska nad ostalimi delavci (odpusti, grožnje, nesocialističen odnos do zaposlovanja žensk), ki povzročajo nesproščeno kritiko, slabo gospodarsko iniciativo in politično mlačnost delavcev, negativen odnos do dela ipd., proti katerim je treba mobilizirati organizacije SZDL;

— pojav kapitalističnega lastninskega razumevanja pri nekaterih kolektivih, kar je treba zavirati in gojiti zavest, da so proizvodna sredstva družbena last, in razvijati interes za ves razvoj naše družbe, kar pomeni ne videti smo pravice delovnega kolektiva, ampak tudi njegove obveznosti do skupnosti;

— potrebno je jasno spoznati, da družbeno upravljanje gospodarstva ni in ne more ostati omejeno le na ožje področje posameznih osnovnih gospodarskih enot, temveč da mora obseči širše teritorialne skupnosti (komune);

— zavedati se moramo škodljivosti mehaničnega razumevanja, ki se ponekod skuša uveljaviti in ki odreka pomen in vlogo zavestno organizirani politični sili v naši socialistični demokraciji. Demokracija ni svoboda v takem smislu, da bi vodila v razkroj in anarhijo. Naloga socialističnih sil je voditi in vzbujati v širokih množicah delovnih ljudi ustvarjalno iniciativo za uresničevanje socialističnih ciljev.⁶⁰

Kongres Zveze sindikatov Slovenije je osvojil ta stališča in opredelil naloge in vlogo sindikalnih organizacij v okviru teh načel. Zavzel se je za samostojnost delovnih kolektivov v odločanju in opozoril na razlike, ki v obstoječem plačilnem sistemu nastajajo med zaslužki v državnih uradih in zavodih (zlasti v zdravstvu in na železnici) in med zaslužki v gospodarstvu.⁶¹

Uvedba delavskega upravljanja v podjetjih leta 1950 je sprožila še eno razpravo, ki jo je potrebno vsaj omeniti, in sicer o nadaljnji vlogi sindikalne organizacije v okviru podjetja. Na prvem mestu pa je treba reči to, da so sindikalne organizacije v prvih letih nosile breme uvajanja samoupravljanja in pomagale delavskim svetom in upravnim odborom v prvem času njihovega delovanja.

Že leta 1950 pa so v Zvezi sindikatov Slovenije ugotovili, da sindikalna podružnica ne more imeti do upravnih odborov enakega odnosa kot do direktorja, ki je v bistvu bil organ države in del državnega aparata. Zato so takrat takole razčlenili svoje pristojnosti: »Osnovna naloga sindikalnih organizacij je izoblikovati metodo vodstva v sindikalnih organizacijah, ki bo ustrezala novo nastali družbeni situaciji in ki bo temeljila na splošni aktivizaciji vsega članstva... Delavski svet je organ delavskega kolektiva, kolektivno gospodarsko vodstvo socialističnega podjetja, sindikalna organizacija pa je razredna organizacija tega kolektiva, iz česar jasno izhaja odnos teh dveh organov:

⁶⁰ A ZSS, Stenografski zapiski 4. kongresa SZDL Slovenije, 25.—27. aprila 1953, str. 349—352.

⁶¹ A ZSS, Resolucija o družbenem upravljanju, 3. kongres ZSS, maj 1953.

sindikalna organizacija vzgaja, usposablja delavski kolektiv in usmerja njegovo dejavnost, všteti nov dejavnik — delavski svet.⁶² V tej kakor tudi v vseh kasnejših razpravah o novi vlogi sindikata je bila vedno poudarjena vzgojna naloga sindikata kakor tudi vse prejšnje naloge: tekmovanje, tarifna problematika, zaščita pri delu, kulturno-prosvetna dejavnost in druge.

DELOVANJE DELAVSKEGA SVETA IN UPRAVNEGA ODBORA ŽELEZARNE JESENICE V MANDATNIH OBDOBJIH 1950—1952 IN 1952—1953

Svojo prvo sejo po sprejemu temeljnega zakona je delavski svet železarne Jesenice imel 14. avgusta 1950. Takrat je bil izvoljen prvi upravni odbor železarne, ki je poleg direktorja imel deset članov: Viktor Ropret, Janko Avsenik, Franc Peternelj, Jakob Pogačar, Ciril Klinar, Franc Malej, Rudolf Omejc, Martin Kejžar, ing. Ivan Arzenšek in Alojz Božič. Na tej seji je predsednik delavskega sveta podal poročilo o dotedanjem delovanju delavskega sveta, direktor železarne pa o stanju pri izvajanju petletnega načrta do 1. avgusta 1950, o finančnem stanju, normah, delavski preskrbi, družbenem standardu in o nalogah za izpolnitev plana do konca leta 1951. V razpravi so opozorili, da je udeležba na predhodnih sejah delavskega sveta bila premajhna, in na možnost odpoklica tistih članov, ki niso opravljali svojih dolžnosti. Za vršilca dolžnosti predsednika delavskega sveta je namesto Franca Arha bil izvoljen Srečko Jagodic.

Upravni odbor železarne, ki se je sestal neposredno po izvolitvi 15. avgusta 1950, je izvolil za svojega predsednika Viktorja Ropreta in določil dan svečanega prevzema in predaje in spored slovesnosti ob tem.⁶³ Prevzem in predaja sta bila 20. avgusta 1950, ko je na svečani seji delavskega sveta bil potrjen prevzem dolžnosti upravnega odbora. Zatem je bila pred poslopjem železarne simbolična predaja ključa železarne predsedniku delavskega sveta Srečku Jagodicu.

V mandatnem obdobju od avgusta 1950 do marca 1952 je delavski svet železarne imel skupno 21 sej (od tega 3 izredne), upravni odbor pa 63. Udeležba na sejah delavskega sveta se je gibala od 50 do 67 odstotkov, s tem da je redkokdaj bila zabeležena opravičenost izostankov. Sej upravnih odborov so se večinoma redno udeleževali polnoštevilno in vsak izostanek je bil opravičen. Na sejah upravnega odbora so večkrat bili prisotni še predstavniki sindikalne podružnice tovarne, sekretar tovarniškega komiteja KP in glede na obravnavano problematiko predstavniki uprave tovarne ali posameznih oddelkov, včasih pa tudi gostje iz generalne direkcije za črno metalurgijo iz Beograda ali iz okrajnega ljudskega odbora in okrajnega komiteja KPS.

Delo delavskega sveta in upravnega odbora železarne v tem mandatnem obdobju ločimo na dva dela. Prvi, ki traja do maja leta 1951, je čas, ko je železarna še pod administrativnooperativnim vodstvom generalne direkcije za črno metalurgijo v Beogradu, kar je vplivalo na delo delavskega sveta in upravnega odbora, saj je imela železarna še vedno planske obveznosti, ki so bile določene v Beogradu.

V tem času sta upravni odbor in delavski svet obravnavala v glavnem sledeče. Kot vemo, je njuna poglobitna dolžnost bila zasledovati poslovanje

⁶² A ZSS, Zapisnik 7. plenuma GO ZSS, 7. 10. 1950.

⁶³ A ŽJ, Fond Upravni odbor, f. 1, Zapisnik seje 15. 8. 1950.

železarne v celoti in po oddelkih in obratih. Zato se je upravni odbor že v okviru prevzema dolžnosti seznanil z delom posameznih sektorjev železarne (planski oddelek, oddelek tehnične kontrole — OTK, vzdrževalni obrati, promet, visoka peč, jeklarna, šamotarna, elektropeč, valjarne, predelovalni obrati, energijski oddelek, komercialni oddelek, kapitalna graditev in obči sektor — komunala, did in jasli, preskrba, industrijski magacin, pravni oddelek, ekonomija, računovodstvo in kadrovski sektor), o katerih so poročali vodje oddelkov. Iz poročil so bili razvidni tudi glavni problemi železarne — pomanjkanje delovne sile, pomanjkanje stanovanj (600 prošenj in zastoj v graditvi zaradi neodobrenega kredita), potreba po remontu zastarelih visokih peči, neopravljena kapitalna graditev (v letu 1949 plan bil dosežen 60 %, v letu 1950 pa je dotlej bilo opravljeno le 27 % plana), zapoznena dobava zaključnic od AOR, kar je povzročalo težave v poslovanju in kopičenje zalog, pomanjkanje visoko kvalificiranega kadra (železarna naj bi izdelovala po nalogu generalne direkcije nad 100 vrst jekla), pomanjkanje surovin in energije.⁶⁴

Upravni odbor je redno sprejemal operativne mesečne plane. Pri prvem za oktober leta 1950 je sklenil znižati letni plan valjarne 2400, obrata varilne žice, aglomeracijo in žage. Da bi se plan izvajal, je določil, naj nekateri obrati delajo z 12-urnim delavnikom.⁶⁵ Operativne mesečne plane je nato potrdila še generalna direkcija. Kako so se mesečni plani izvajali, je upravnemu odboru poročal direktor.

Ob svojem nastopu je upravni odbor zahteval, da se razčisti vprašanje odnosa med kolegijem železarne in upravnim odborom. Sprožil je tudi vprašanje, zakaj ni obveščen o sklepih generalne direkcije. Zato je sklenil poslati vabilo pomočniku ministra v Beograd, naj obiše železarno.⁶⁶

Predsedniki upravnih odborov in direktorji podjetij so se redno udeleževali konferenc na generalni direkciji za črno metalurgijo v Beogradu, na katerih so poročali o svojem delu. Na taki konferenci 21. in 22. oktobra leta 1950 so kritizirali neažurnost knjigovodstva jeseniške železarne, delovno disciplino in zahtevali 100-odstotno izvajanje plana kljub ugovoru železarne o iztrošnosti strojev.

Generalna direkcija je zahtevala tudi zapisnike sej upravnega odbora. Opozarjala je upravni odbor, da preveč drobi svoje delo, češ da je pglavitna naloga upravnega odbora in delavskega sveta boj za plan, skrb za finančno stanje podjetja in skrb za delavca, s tem da upravni odbor ne sme rušiti avtoritete direktorja.⁶⁷ Generalna direkcija je vodila tudi svojo evidenco o delovanju upravnih odborov in delavskih svetov. V ta namen je decembra 1950 poslala železarni vprašalnik o delovanju upravnega odbora in delavskega sveta.⁶⁸ Upravni odbor pa je večkrat opozarjal generalno direkcijo na kopičenje zalog v železarni zaradi neažurnosti zaključnic (oktobra 1950 je npr. železarna imela 1345 ton materiala, ki ni bil vezan na zaključnice).

Upravni odbor je septembra 1950 pričel reševati tudi tarifno problematiko železarne, saj so tarifne postavke ponekod bile nepravilno postavljene (v šamotarni so npr. veljale postavke iz leta 1945). Za to je imenoval posebno komisijo za izdelavo predloga in sprejel sklep, da je treba preprečiti prekoračitev plačilnega fonda.⁶⁹ Ker upravni odbor ni dobil odgovora generalne

⁶⁴ Ibid., Zapisnik seje 17. 8. 1950.

⁶⁵ Ibid., Zapisnik seje 9. 9. 1950.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ A ŽJ, Fond Delavski svet, f. 2, Zapisnik seje 24. 11. 1950.

⁶⁸ A ŽJ, Fond UO, f. 1, Zapisnik seje 15. 12. 1950.

⁶⁹ Ibid., Zapisnik seje 18. 9. 1950.

direkcije o svojem predlogu za rešitev tarifnih problemov, je direkcijo obvestil, da bo stvar reševal sam.

Zatem je na dnevnem redu sledila problematika sistematizacije delovnih mest, zaradi katere je železarna prav tako bila v nesoglasju z generalno direkcijo. Ta ji je poslala okrožnico, da podjetja ne smejo sama spreminjati svoje organizacijske sheme. Upravni odbor pa je sklenil kljub temu imenovati komisijo za sistematizacijo in le-tej naložil, da mu poroča o stanju.⁷⁰ Komisija je svoj predlog dvakrat predložila upravnemu odboru (oktobra in februarja 1951), vendar ni bil zadovoljiv.

Na zahtevo delavskega sveta je upravni odbor oktobra 1950 poročal delavskemu svetu o svojem delu, o izvajanju sklepov in o smernicah za nadaljnje delo. Delavski svet jih je sprejel kot svoje sklepe in pozval kolektiv, naj skrbi za boljšo kvaliteto izdelkov in za varčevanje z materialom, upravnemu odboru pa je naložil, naj imenuje komisijo za prevedbo delavcev v nove nazive in naj se sestavi komisija uprave podjetja za pregled higienskih naprav.⁷¹

Decembra leta 1950 je upravni odbor obravnaval poročilo revizijske komisije Narodne banke in sklenil, naj računovodstvo bolj ažurno spremlja finančno stanje.⁷² Naslednje poročilo revizijske komisije je upravni odbor dobil aprila leta 1951. V njem je bilo razvidno, da so zaloge materiala še vedno znašale 214 milijonov. Banka je takrat postavila ostre zahteve za ureditev stanja. Upravni odbor je naložil direktorju, da to uredi in ugotovi krivca, sekretarju pa, da razčisti že ugotovljene nepravilnosti v poslovanju računovodstva.⁷³

Ob koncu leta je upravni odbor obravnaval tudi polletno bilanco za 1. polletje leta 1950 in poročilo o izpolnjevanju letnega plana. O letnem planu je razpravljal tudi delavski svet in sprejel sklepe, da se do konca leta uvede nedeljsko delo, ne sme pa pri tem trpeti kvaliteta, in da se izboljša organizacija brigadnega sistema dela in tekmovanja (v sodelovanju s sindikalno podružnico).⁷⁴ Delavski svet je o tem razpravljal še enkrat januarja 1951 in sprejel številne sklepe za delo v bodoče, ki so obenem bili smernice za delo upravnega odbora, med drugim poostren boj za plan, odprava nadurnega dela, znižanje zalog, varčevanje, znižanje režijskih stroškov in potrošnje energije, ureditev vprašanja pravočasnega zaključevanja, za kar se je železarna borila z višjimi organi že 5 let.⁷⁵

Na začetku leta 1951 je direktor tovarne obširno poročal upravnemu odboru o izvajanju plana v letu 1950 po obratih. Ugotovili so, da je poglobljen vzrok za neizpolnitev plana bil ne toliko pomanjkanje energije kot pomanjkanje delovne sile. S tem v zvezi je direktor poročal tudi o razpravi o planu za leto 1951, ki je predtem bila na strokovnem kolegiju. Upravni odbor pa je razpravo o planu za leto 1951 preložil, ker niso bili znani še vsi podatki za leto 1950, in sklenil, naj tehnični direktor skliče konferenco grupnih vodij 17. januarja, na kateri naj se temeljito pogovore o nalogah za leto 1951 in o pomanjkljivostih v letu 1950.⁷⁶

⁷⁰ Ibid., Zapisnik seje 29. 9. 1950.

⁷¹ A ŽJ, Fond DS, f. 2, Zapisnik seje 13. 10. 1950.

⁷² A ŽJ, Fond UO, f. 1, Zapisnik seje 6. 12. 1950.

⁷³ Ibid., 14. 4. 1951.

⁷⁴ A ŽJ, Fond DS, f. 2, Zapisnik seje 24. 11. 1950.

⁷⁵ Ibid., Zapisnik seje 15. 1. 1951.

⁷⁶ A ŽJ, Fond UO, f. 1, Zapisnik seje 10. 1. 1951.

Osnovni plan za leto 1951 je bil predmet seje delavskega sveta marca 1951. Plan je bil predhodno narejen v Beogradu in edina pripomba z Jesenic je bila ta, da se zniža plan valjarne 2400, kar je bilo potem, ko je Jesenice obiskala komisija iz Beograda, tudi sprejeto. Nato je delavski svet plan sprejel, s pripombo, da ga je za martinarno in šamotarno treba še nekoliko znižati.⁷⁷

Plan plačilnega fonda železarne je bil odobren na konferenci generalne direkcije za črno metalurgijo in z njim je upravni odbor bil seznanjen aprila 1951. Istočasno so bili delavski svet, upravni odbor ter tehnično in upravno vodstvo železarne opozorjeni, naj najdejo načine za ugotavljanje pravih podatkov o gibanju plačilnega fonda z ozirom na predvideno reorganizacijo finančnega poslovanja. Zato je upravni odbor sklenil naj se v bodoče izplačujejo norme le za izdelke 1. kvalitete in da je treba za blago slabe kvalitete iskati krivce. Sklenil je tudi decentralizirati računovodsko službo, tako da se ustanovijo računovodstva po obratih in da se v skladu s tem porazdeli fond plač na obrate.⁷⁸ 10. aprila je bila v železarni tudi medobratna konferenca o problematiki plačilnega fonda.

Marca 1951 je bil upravni odbor seznanjen s planom kapitalne graditve v letih 1951/1952. Podjetja generalne direkcije črne metalurgije so v tem času še vedno imela prioriteto in zato je financiranje njihovih investicij bilo zagotovljeno. Slabša pa je bila situacija z izvajanjem teh del, saj je plan kapitalne graditve v železarni bil leta 1950 zaradi pomanjkanja delovne sile izpolnjen le 38-odstotno. Izvajalci gradbenih del za železarno so bili Gradis, Projekt in Elektroprenos. Plan je predvideval naslednje investicije: povečanje jeklarne, graditev visoke peči, dograditev HC Sava in industrijskega vodovoda, dokončanje valjarne 2400, remont in elektrifikacijo težke proge, modernizacijo nekaterih obratov, graditev predelovalnih obratov na Hrenovici in drugo. Upravni odbor je sklenil ta plan predložiti delavskemu svetu.⁷⁹ Ta pa je bil s potekom izvajanja del Gradisa seznanjen že oktobra leta 1950 in je že takrat sklenil, da je od vodstva Gradisa treba zahtevati boljše izvajanje del, zlasti na valjarni 2400. Zato je aprila 1951, ko je razpravljal o planu kapitalne graditve, dodal še nekaj nujnih del, zahteval od oddelka kapitalne graditve, da izdela časovni načrt za dela v letu 1951 in da ukrepa pri pospeševanju del, ki jih izvajajo gradbena podjetja, zlasti Gradis.⁸⁰ Upravni odbor in delavski svet sta spremljala tudi izvajanje del na področju družbenega standarda, predvsem graditev stanovanj. Jeseni leta 1950 je železarna od generalne direkcije dobila 50 dvostanovanjskih montažnih hiš. Upravni odbor je sestavil komisijo za izbor lokacije, delavski svet pa je sklenil, da se loti graditve, da se dajo pojasnila delavcem na obratnih sestankih in da bodo člani delavskega sveta prvi prostovoljci na gradbišču.⁸¹ Stanovanjsko graditev v letu 1951 je še vedno spremljalo pomanjkanje sredstev in delovne sile, s čimer je bil tekoče seznanjen upravni odbor.⁸²

Delavski svet je marca 1951 izvolil tudi svojega predsednika; namesto Franca Arha je bil izvoljen Srečko Jagodic. Istočasno so sklenili, naj bodo seje delavskega sveta pogostejše, vsake 3 tedne in s krajšim dnevnim redom,

⁷⁷ A ŽJ, Fond DS, f. 2, Zapisnik seje 13. 3. 1951.

⁷⁸ A ŽJ, Fond UO, f. 1, Zapisnik seje 4. 4. 1951.

⁷⁹ Ibid., Zapisnik seje 20. 3. 1951.

⁸⁰ A ŽJ, Fond DS, f. 2, Zapisnik seje 3. 4. 1951.

⁸¹ A ŽJ, Fond UO, f. 1, Zapisnik seje 21. 9. 50 in Zapisnik seje DS, 4. in 13. 10. 1950.

⁸² Ibid., Zapisnik seje 20. 3. 1951.

zato da bi probleme lahko obravnavali podrobneje. Izrazili so tudi mnenje, da bi bilo dobro ustanoviti obratne delavske svete.⁸³

Upravni odbor se je maja 1951 lotil razdelitve sredstev iz sklada vodstva iz let 1948 in 1949, na osnovi predloga sindikalnega odbora. Namenil jih je za dvig strokovne sposobnosti (Društvu inženirjev in tehnikov Jesenice in Ljudski tehniki), za kulturne ustanove (SKUD, pionirski organizaciji, fiskulturni organizaciji in Centralni knjižnici) ter za ekskurzijo članov kolektiva.⁸⁴

Upravni odbor je poleg tega razpravljal o stanju Metalurške industrijske šole (MIS), ki je bila v okviru železarne. Sklenil je, naj bi šola bila samostojna, in sprejel sklepe o interni organizaciji šole.⁸⁵ Imenoval je svojega predstavnika v šolski odbor in sklenil, obiskati šolo in njene delavnice.⁸⁶

Nadalje je podrobno obravnaval problematiko posameznih oddelkov in obratov železarne, kot npr. proizvodnega sektorja, prometnega oddelka, nato šamotarne. Aprila leta 1951 je dvakrat razpravljal o oddelku tehnične kontrole, v zvezi s potrebo po zaostreni odgovornosti pri delu in pri kvaliteti. Delavski svet pa je v tem času bil podrobno seznanjen samo s problematiko komercialnega sektorja. Oba organa, upravni odbor in delavski svet, sta večkrat razpravljala in sklepala tudi o vprašanih discipline, dopustov, o prevedbi delavcev v višje nazive, o delavski preskrbi, o ozimnici, o nagradah delavcem in uslužbencem, o dodatkih, o tekmovanjih, o prostovoljnem delu, o higienski zaščiti in o zaščiti tovarne. Pri tem sta sodelovala s sindikalno podružnico in partijsko organizacijo tovarne. Za reševanje posameznih vprašanj je upravni odbor občanov imenoval tri- do petčlanske komisije, kot npr. za imenovanje udarnikov, za rešitev nereda v skladiščih, za delovne spore, za letne dopuste in druge.

Volitve v delavski svet višjega gospodarskega združenja podjetij generalne direkcije za črno metalurgijo je imel delavski svet železarne Jesenice na izredni seji 20. februarja 1951. O pomenu teh volitev je govoril predsednik Franc Arh, nakar so izvolili 14 predstavnikov železarne.⁸⁷

Drugi del tega mandatnega obdobja delavskega sveta in upravnega odbora se začne po decentralizaciji državne uprave aprila leta 1951 in po prenosu podjetij črne metalurgije pod upravo republiške generalne direkcije za metalurgijo in sveta za energetiko in ekstraktivno industrijo LRS.

Takrat je prišlo tudi do razčiščevanja odnosov v upravi železarne. Na seji upravnega odbora 10. maja 1951 je bil prisoten direktor glavne direkcije za metalurgijo v Ljubljani Viktor Kotnik, ki je obrazložil, da je svet za energetiko in ekstraktivno industrijo sklenil premestiti direktorja železarne ing. Torkarja in za novega direktorja imenoval Viktorja Ropreta, tedanjega predsednika upravnega odbora železarne. V svojem govoru je omenil tudi potrebo po ažurnosti knjigovodstva železarne, opozoril na povečano odgovornost podjetij zaradi decentralizacije upravnih organov, na to, da bodo podjetja v kratkem prevzela tudi naloge distribucije in nabave, kar bo zahtevalo učvrstitev komercialnih sektorjev podjetij, in na to, da bodo v kratkem nove volitve v upravni odbor višjega gospodarskega združenja (v tem primeru republiške direkcije).⁸⁸

⁸³ A ŽJ, Fond DS, f. 2, Zapisnik seje 21. 3. 1951.

⁸⁴ A ŽJ, Fond UO, f. 1, Zapisnik seje 10. 5. 1951.

⁸⁵ A ŽJ, Fond UO, f. 1, Zapisnik seje 25. 12. 1950.

⁸⁶ Ibid., Zapisnik seje 12. 12. 1951.

⁸⁷ A ŽJ, Fond DS, f. 2, Zapisnik seje 20. 2. 1951.

⁸⁸ A ŽJ, Fond UO, f. 1, Zapisnik seje 10. 5. 1951.

Upravni odbor je dal razrešnico direktorju ter sodeloval pri prevzemu in predaji tovarne. Novi direktor je v naslednjih mesecih redno obveščal upravni odbor o proizvodnih uspehih, težavah tovarne in o izpolnitvi plana, po mesecih in po dekadah. Ta pa je poročal delavskemu svetu, da ima v novi situaciji mnogo lažji položaj, kot ga je imel v preteklih mesecih, ter da ima resničen vpogled v vse podrobnosti poslovanja podjetja.⁸⁹

Upravni odbor je izvolil novega predsednika (Alojza Božiča) in sprejel vrsto sklepov za izboljšanje lastne organizacije dela, kot npr. priprava materialov za seje, tako da o njih prej dajo mnenje ustrezni referati in sindikalna organizacija, imenovanje ljudi, ki bodo upravnemu odboru poročali o delu posameznih sektorjev železarne, potem naj ves upravni odbor pregleda vse obrate železarne in naj bodo sestanki vsak ponedeljek.⁹⁰

Novi delavski svet višjega gospodarskega združenja direkcije za metalurgijo v Ljubljani je imel 80 članov, od katerih je bilo 24 predstavnikov železarne Jesenice, izvoljenih na seji delavskega sveta železarne dne 21. 5. 1951.⁹¹ Železarna je še vedno bila dolžna pošiljati svoje mesečne operativne plane v potrditev upravnemu odboru višjega gospodarskega združenja; le-ta je tudi zavrnil plan npr. za mesec julij, s pripombo, da je prenizek.

S pripravami na novi gospodarski sistem se je leta 1951 tudi v železarni pripravljala nov način poslovanja. Upravni odbor je junija 1951 sklenil, da bi bilo potrebno izdati katalog proizvodov železarne in ustanoviti stalno zastopstvo v Beogradu. Seznanjen je bil z osnutkom novega plačilnega sistema in je na osnovi razprave o tem imenoval strokovno komisijo za določitev in ocenitev delovnih mest, posebnih delovnih razmer ter za sistematisacijo delovnih mest. Pooblastil je direktorja, da izpelje decentralizacijo računovodstva, ki je takrat v dveh oddelkih že poskusno obratovalo.⁹² Ta decentralizacija se je nato postopoma izvajala do začetka leta 1952. Reorganizacija je bila izvedena tudi v splošnem sektorju. 13. julija pa je upravni odbor sklenil, naj se v železarni skliče konferenca o novem plačilnem sistemu. Jeseni je delavski svet dal pobudo za 5- do 6-dnevni pogovor o družbenih planih.⁹³

Ko so komisije opravile delo, je upravni odbor razpravljala o predlogu za nov način izračunavanja norm; predlog je potem posređoval delavskemu svetu. Septembra je upravni odbor osnoval še eno komisijo za sistematisacijo delovnih mest. Predlog sistematisacije delovnih mest delavcev in uslužbencev železarne sta potem večkrat obravnavala v podrobnostih tako upravni odbor kot delavski svet oktobra in novembra.

Maja 1951 je upravni odbor odobril bilanco železarne za leto 1950. Takrat je sklenil predlagati odpis delnic podjetij, ki so z nacionalizacijo postala skupna last, in odpis terjatev za blago, ki so izvirale še iz vojnega časa. Bilanco so predložili upravnemu odboru višjega gospodarskega združenja, le-ta pa je v železarno poslal komisijo, ki je ugotovila, da so v bilanci bile storjene napake v prikazu fizičnega stanja. Zato je glavni računovodja moral o tem poročati delavskemu svetu in iz razprave je razvidno, da je do napak prišlo zaradi neupoštevanja finančnega zakona. Delavski svet je sklenil v bodoče zahtevati mesečne obračune in imenoval tudi komisijo za poročanje o stanju fondov. Iz tega poročila se je izkazalo, da so amortizacijskega in druge fonde železarne uporabljali za kapitalno graditev, kar pa je delavski

⁸⁹ A ŽJ, Fond DS, f. 2, Zapisnik seje 12. 6. 1951.

⁹⁰ Glej opombo 88.

⁹¹ Ibid., Zapisnik seje 21. 5. 1951.

⁹² A ŽJ, Fond UO, Zapisnik seje 11. 6. 1951 in 26. 6. 1951.

⁹³ A ŽJ, Fond DS, f. 2, Zapisnik seje 19. 11. 1951.

svet obsodil za nepravilno, saj so bile velike potrebe po namenski uporabi fonda amortizacije.⁹⁴ Med razčiščevanjem stanja v računovodstvu je odstopil glavni računovodja železarne. Njegovo mesto je prevzel ing. Lah in sledilo je ažuriranje stanja v računovodstvu in redno poročanje upravnemu odboru in delavskemu svetu o finančnem stanju železarne.

Poleti 1951 se je v Beogradu začela ustanavljati Skupnost železarskih podjetij črne metalurgije, na prostovoljni osnovi. Ta naj bi se ukvarjala s porazdelitvijo planskih kontingentov na podjetja, na osnovi planskih kvot, ki jih je izdelovala uprava za plan, in bi zato tudi zbirala potrebe potrošnikov. Predvideno je bilo, da bi bil v skupnosti po en predstavnik vsakega podjetja. Upravni odbor železarne je sprva sklenil pristopiti k skupnosti, s pripombo, da je potrebno nekoliko popraviti osnutek pogodbe. Imenoval je tudi svojega zastopnika.⁹⁵ Temu je sledil sklep upravnega odbora višjega gospodarskega združenja, da skupnost ni potrebna, ker bo ovirala samostojnost podjetij, in naj železarna prekliče svoj vstop. Upravni odbor železarne je ta sklep upošteval.⁹⁶ Zadeva se je končala tako, da je upravni odbor železarne pristopil k skupnosti, sprejel njen nekoliko spremenjeni poslovni red, v skupnost pa je poslal svojega zastopnika tudi upravni odbor višjega gospodarskega združenja.⁹⁷

Upravni odbor in delavski svet sta v tem času trajanja mandata reševala še celo vrsto manjših vprašanj, kot so razdelitev sredstev iz sklada vodstva za leto 1950, opravljanje varnostno zaščitnih del, sprejem bilance Industrijskega magacina in predaja le-tega v pristojnost MLO Jesenice, podrobno poročilo o kapitalni graditvi in predlog investicijskih del v letu 1952 (predvidena so bila naslednja dela: predelovalni obrat na Hrenovici, skladišče za staro železo, popravilo valjarn na Javorniku in Savi, nov kolodvor v železarni in internat MIŠ). Delavski svet je poleg tega sprejel še sklep o ustanovitvi zadruge za stanovanjske hiše in skupno z upravnim odborom potrdil bilanco ekonomije železarne; pri tem je sprejel sklepe v zvezi z ugotavljanjem vzrokov za slabo poslovanje ekonomije in le-to sklenil razpustiti. Decembra in januarja sta oba razpravljala o planu železarne za leto 1952, marca pa sta potrdila bilanco železarne za leto 1951. Omeniti je potrebno, da je železarna 17. decembra 1951 izpolnila svoj petletni plan, sledila je svečana proslava 23. decembra. Delo upravnega odbora in delavskega sveta železarne v zadnjih mesecih njunega mandata je že bolj usklajeno, kar se kaže tudi v tem, da so se sklepi sprejemali v takem vrstnem redu, da je predlog formuliral upravni odbor, nato pa je o njem razpravljal in sklepal delavski svet. Upravni odbor je ob izteku svojega mandata pregledal tudi seznam komisij, ki so bile za reševanje posameznih problemov imenovane v podjetju, in je na osnovi potreb sklenil, da se za leto 1952 imenujejo naslednje komisije: komisija za racionalizacijo in novatorstvo, komisija za standardizacijo proizvodov, komisija za tekmovanja, komisija za koordinacijo investiture, komisija za tarife mezdnih uredb, komisija za ugotavljanje in ocenjevanje škode, komisija za sestavo normativov zaščitne službe, komisija za delovne spore, komisija za prevedbo delavcev, komisija za izpite v višje nazive, komisija za inventariza-

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ A ŽJ, Fond UO, f. 1, Zapisnik seje 2. 7. 1951.

⁹⁶ Ibid., Zapisnik seje 17. 6. 1951.

⁹⁷ Ibid., Zapisnik seje 13. 8. 1951.

⁹⁸ Ibid., Zapisnik seje 5. 2. 1952.

cijo, komisija za oceno knjižnice ter disciplinsko sodišče in odbor za graditev hiš. Ostale komisije pa je razpustil.⁹⁸

Upravni odbor je o svojem delu trikrat izčrpno poročal na sejah delavskega sveta (12. 6. 1951, 23. 11. 1951 in 22. 2. 1952), direktor pa dvakrat o poslovanju podjetja. V celem mandatnem obdobju je delavski svet izgubil 5 svojih članov zaradi prekinitve delovnega razmerja v železarni, enega pa, ker je bil odpoklican zaradi odsotnosti s sej. Upravni odbor je v tem času poleg velikega števila vlog in prošenj iz podjetja ugodno rešil tudi številne vloge, ki so prihajale od drugod in iz katerih je razbrati, da je železarna odvajala finančna sredstva tudi za svojo lokalno skupnost in širše. Tako je npr. finančno pomagala ljudski tehniki, gasilski četi, ljudski knjižnici, smučarski zvezi Slovenije, prispevala je za graditev kulturnega doma v Trstu itd.

DELAVSKI SVET IN UPRAVNI ODBOR ŽELEZARNE JESENICE V MANDATNEM OBDOBJU 1952—1953

Priprave na izvolitev novega delavskega sveta železarne so se začele že januarja 1952 s prvo sejo komisije za sestavo seznama volivcev. Njene naloge, kot si jih je začrtala, so bile priprava seznama (tri dni po razpisu), ki je nato bil dan na vpogled članom kolektiva, zbiranje in sklepanje o pripombah volivcev in nato posredovanje seznama volilni komisiji. Komisija je razpravljala tudi o številu volišč in se o njih dogovarjala z vodstvi obratov in s sindikalno podružnico. Komisija je določila 32 volišč, ki so pokrivala od 70 do nekaj čez 300 delavcev, všteti posebno volišče na deloviščih v Solinu in Pulju. Skupno je bilo takrat v železarni evidentiranih 6249 volilnih upravičencev.⁹⁹

Delavski svet je volitve razpisal 22. februarja 1952, določil za dan volitev 14. marec in imenoval volilno komisijo. O tem je obvestil MLO Jesenice, višje gospodarsko združenje in delovni kolektiv. Tovarniški odbor sindikata je 7. marca predložil volilni komisiji kandidatno listo s 101 kandidatom; listo je komisija potrdila. V predpisanem roku ni bila volilni komisiji izročena nobena druga kandidatna lista. Na volitvah 14. marca je od 6014 volilnih upravičencev glasovalo 5550 (92,28 %) 415 je bilo upravičeno odsotnih 45 jih ni glasovalo, od oddanih glasovnic je 232 bilo neveljavnih. V delavski svet so bili izvoljeni vsi predloženi kandidati (priloga 21).¹⁰⁰

V tem mandatnem obdobju sta tako delavski svet kot upravni odbor delala po že utečenem načinu. Upravni odbor je predloge, ki jih je sprejel, formuliral in jih nato predložil delavskemu svetu v reševanje. Razmerje med sejami je bilo tako, da je na približno 2 seji upravnega odbora bila ena seja delavskega sveta. Upravni odbor je poleg tega še samostojno reševal tekoče zadeve v zvezi s proizvodnimi mesečnimi plani, medtem ko je delavski svet obravnaval proizvodno problematiko za daljša obdobja.

Na prvem zasedanju delavskega sveta 20. marca je o delu prejšnjega upravnega odbora poročal njegov namestnik Alojz Božič. Naštel je tri glavne naloge novega upravnega odbora, in sicer: dokončno sprejetje družbenega plana za leto 1952, dokončna izdelava pravilnika o plačah in zgraditev 170

⁹⁸ A ŽJ, Fond DS, f. 3, Zapisnik seje 20. 3. 1952.

¹⁰⁰ Ibid.

stanovanj. Po razrešitvi starega je delavski svet izvolil nov upravni odbor v naslednji sestavi: Franc Arh (martinarna), Edo Cenček (mehanična delavnica), Maks Dolinar (Javornik III), Martin Kejžar (plavž), Alojz Komic (žična valjarna), Mirko Knific (žebeljarna), Anton Mandiževac (valjarna 2400), Janko Smolej (martinarna), Franc Zorman (promet), Ivan Žvan (Javornik I) ter njihove namestnike. Za predsednika DS je bil izvoljen Dante Jasnič.¹⁰¹

Prevzem in predaja sta se opravila na skupni seji obeh upravnih odborov 24. marca 1952, na kateri so podrobno poročali po sektorjih o poslovanju tovarne v letu 1951. Sledila je razprava, iz katere so se oblikovale ključne naloge: graditev stanovanj, mehanizacija obratov in v zvezi s to zmanjšanje števila zaposlenih (ugotavljanje prave izkoriščenosti delovne sile), kadrovsko vprašanje ter vprašanje gospodarjenja v smislu preusmeritve v proizvodnjo za trg.

Upravni odbor in delavski svet sta takoj po izvolitvi začela reševati vprašanje plačilnega sistema v železarni. Upravni odbor je na prvi seji sprejel osnutek plačilnega pravilnika; tega je delavski svet 27. marca skupaj z informacijo o novem plačilnem sistemu podrobno prediskutiral in sklenil, naj o posameznih postavkah razpravljajo še na obratnih sestankih.¹⁰²

Sledila je razprava o družbenem planu železarne, sprva na upravnem odboru in nato na delavskem svetu 9. in 21. aprila 1952. Poleg predloga družbenega plana, ki ga je sestavila železarna, so obravnavali tudi predlog plana železarne, ki ga je sestavil upravni odbor višjega gospodarskega združenja. Tega je direktor tovarne predlagal kot bolj sprejemljivega za podjetje. Podrobno obrazložitev obeh planov je delavskemu svetu podal še glavni računovodja (i. e. izračun kapacitet po obratih, investicijah, plačilni sklad in vprašanje razmerja plačilnega sklada in akumulacije). Plačilni sklad je bil preračunan na osnovi tistega iz leta 1951 in narejen je bil približen izračun stroškov za material ter izračun predvidene akumulacije. Iz obeh planov je bilo razvidno, da je železarna svoje kapacitete planirala na osnovi 100-odstotne uresničitve plana, medtem ko je republiški plan višjega gospodarskega združenja vseboval manjše postavke. To je sprožilo izčrpno razpravo, ki je segla tudi na področje tehnologije in možnosti bodočega izkoriščanja različnih kapacitet, zajela vprašanje nadur, vprašanje financiranja kapitalne graditve, vprašanja izločitve posebnih delavnic (mizarske, kleparske in pleskarske) iz okvira železarne, ker bi se v takem primeru na njihov plačilni fond plačevala manjša stopnja akumulacije. Razprava je zajela tudi vprašanje bodočih priprav normativov in plač (ob tem je bilo sproženo vprašanje, ali se bodo plače v okviru novega sistema znižale ali ne). Usklajevanje obeh planov oziroma ugotavljanje realnih postavk za plan je teklo še naprej. Plan železarne je dokončno bil sprejet po sprejemu republiškega družbenega plana.¹⁰³

Naslednja problematika, ki jo je obravnaval upravni odbor, je zadevala plan kapitalne graditve železarne za leto 1952, ki je zaradi neizvedenih del v prejšnjih letih bil precej obsežen (predelovalni obrati, predstavitev HC Sava, graditev kavperjev, strojnice, parnega kotla, 180 stanovanj in še drugo). Zato ker je poročanje dotlej bilo na tem področju nezadovoljivo, so sklenili, da se o izvajanju tega plana poroča mesečno, kar je bilo tudi storjeno.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Ibid., Zapisnik seje 27. 3. 1952.

¹⁰³ A ZJ, Fond UO, f. 2, Zapisnik seje 10. 4. 1952.

Razprava o osnutku tarifnega pravilnika je na upravnem odboru tekla še naprej. Začasni pravilnik je bil sprejet na seji delavskega sveta 27. maja 1952. Poleg tega je delavski svet razpravljal tudi o problemu ženske delovne sile v tovarnah, saj je bilo 153 žena zaposlenih na mestih, ki jim niso ustrezala. Zato so imenovali komisijo, ki naj bi ugotovila stanje in možnosti za rešitev tega vprašanja. Delavski svet je bil seznanjen še z izčrpnim poročilom o delu komisije za pretres sklepnega računa za leto 1951, ki je ugotovila, da je podjetje ostalo dolžno proračunu. Sklenili so ta sredstva poravnati iz sklada za samostojno uporabo železarne. Del tega sklada pa je delavski svet kasneje, na predlog upravnega odbora, namenil mestni občini in za družbeni standard. Sklad vodstva pa je za leto 1951 bil razdeljen tako, da je polovico sklada uporabilo podjetje, polovica pa je pripadla proračunu, v skladu z zveznimi predpisi. Delavski svet je bil seznanjen tudi s stanjem fondov železarne pri Narodni banki.

Delavski svet in upravni odbor sta v naslednjih mesecih do podrobnosti zasledovala predvsem finančno problematiko podjetja (stanje obračuna akumulacije in plač ter spremembe in dopolnitve k začasnemu pravilniku o plačah), potek kapitalne graditve in proizvodno problematiko. Upravni odbor se je ukvarjal še s cenikom norm, ki je bil sestavni del novega plačilnega pravilnika. Oba organa sta razpravljala in redno zasledovala izvajanje lastnih ukrepov. Avgusta leta 1952 so med drugim imenovali 7-člansko komisijo za izdajanje novih delovnih knjižic.¹⁰⁴

Novi tarifni pravilnik je bil sprejet na delavskem svetu, 21. avgusta 1952. Takrat so sklenili, naj se analizirajo normativi delovne sile po obratih, naj se znižajo obstoječe čezmerne zaloge, naj se izvede najstrožja akcija za 100-odstotno odpravo blaga, vezanega na zaključnice, naj se izboljša kvaliteta izdelkov in naj se kaznujejo krivci za nepravilno odpravo materiala.

Septembra 1952 je delavski svet razpravljal o osemmesečnem finančnem poslovanju, o številu reklamacij, o reorganizaciji priprave dela, o vstopih in izstopih iz delovnega razmerja v železarni in o obračunu proizvodnje in fonda plač posameznih proizvodnih obratov v letu 1952. To je sprožilo vprašanje o načelih delitve dobička po obratih. Stališče upravnega odbora je bilo, naj obrati, ki so dobiček ostvarili, dobe več. Ta predlog je delavski svet sprejel, sprožili pa so tudi vprašanje, ali naj oddelki, ki so za podjetje bolj potrebni, dobe več, in vprašanje plač bolnih in odsotnih.¹⁰⁵

Naslednja seja delavskega sveta je bila posvečena problematiki kvalitete, o čemer je nato razpravljal tudi upravni odbor.¹⁰⁶ Oktobra 1952 je delavski svet izvolil 12 predstavnikov v okrajno skupščino socialnega zavarovanja. Novembra je razpravljal še o desetmesečnem poročilu o proizvodnji, odpravi materiala, reklamacijah, stanju kapitalne graditve, staležu, bolezninah in finančnem stanju ter sprejel sklep o nadaljnji razdelitvi fonda za samostojno razpolago železarne, iz katerega je namenil sredstva MLO Jesenice, OLO Radovljica, Zavodu za gluhonemo mladino v Ljubljani, taborniški organizaciji, Izselski matici, muzeju železarne in drugim.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Ibid., Zapisniki sej 8. 8. in 12. 8. 1952.

¹⁰⁵ A ŽJ, Fond DS, f. 3, Zapisnik seje 9. 9. 1952.

¹⁰⁶ A ŽJ, Fond UO, f. 2, Zapisnik seje 8. 10. 1952.

¹⁰⁷ A ŽJ, Fond DS, f. 3, Zapisnik seje 20. 11. 1952.

Skupaj s pripravami na nov tarifni pravilnik, katerega je zahteval nov plačilni sistem, so se takrat v železarni začele priprave za točkovanje posameznih delovnih mest z ozirom na storilnost dela in na delovne razmere. Temu je bil posvečen diskusijski sestanek delavskega sveta 25. novembra 1952, na katerem so sklenili, naj točkovanje izvedejo po obratih. Dogodilo pa se je, da so po obratih večinoma le dvigovali število točk in rezultat je bil nerealen. Zato je bil upravni odbor prisiljen imenovati posebno komisijo za ocenitev delovnih mest.¹⁰⁸

2. decembra je delavski svet v železarni imel volitve v svet proizvajalcev. Sestavili so kandidatno listo 25 članov, od teh jih je bilo izvoljenih 12. Upravni odbor pa je takrat razpravljal o racionalizatorskih predlogih, kar je dotlej bilo v pristojnosti gospodarskega sveta. Decembra sta oba organa razpravljala o poročilih o finančnem poslovanju podjetja v 11 mesecih leta 1952, o izvajanju plana za leto 1952, o predlogu družbenega plana za leto 1953 in o sklepnem računu za leto 1952. Takrat so obravnavali tudi že tretji po vrsti osnutek tarifnega pravilnika železarne.

Proti koncu mandatnega obdobja je bila posebna seja delavskega sveta o samoupravljanju v železarni. Razprava je tekla predvsem o bodoči shemi delavskega upravljanja v železarni. Že pred to sejo je aktiv sindikalnih funkcionarjev in funkcionarjev OO ZKS predlagal, naj bi v železarni ustanovili 22 obratnih delavskih svetov, komerciala, računovodstvo, kapitalna graditev, sekretariat in MIŠ pa bi volili direktno v centralni delavski svet. Na delavskem svetu so ta predlog dopolnili. Ugotovili so, da bi bilo dobro, če bi obrati imeli v centralnem delavskem svetu več kot enega predstavnika in če bi se nekateri oddelki združili pod skupnim delavskim svetom. Sklep je bil, da se v železarni izvolijo obratni delavski sveti, in prešli so na razpravo o poslovniku obratnih delavskih svetov, ker so smatrali, da bi zaradi zapletene problematike delovanja obratnih delavskih svetov ti ne mogli poslovati brez poslovnika. Za izdelavo poslovnika so zadolžili posebno komisijo, katero imenuje upravni odbor. Rok za izdelavo osnutka je bil do marca 1953, do volitev delavskega sveta.¹⁰⁹ Sledil je že utečeni postopek priprav na nove volitve delavskih svetov in upravnega odbora v letu 1953.

¹⁰⁸ A ŽJ, Fond UO, f. 2, Zapisnik seje 25. 12. 1952.

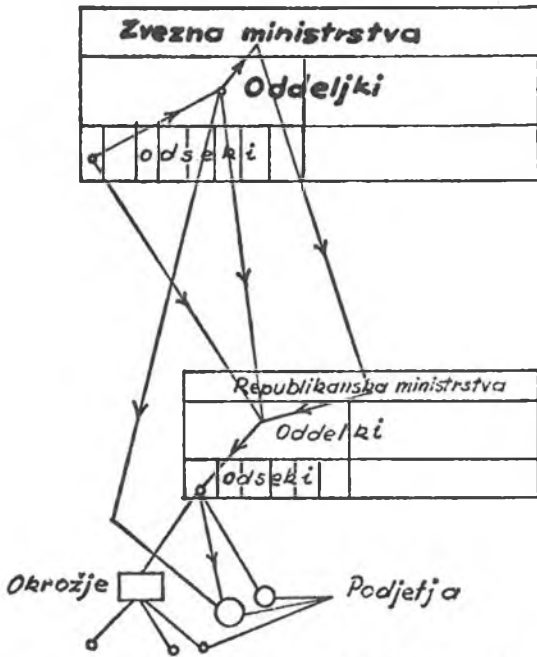
¹⁰⁹ A ŽJ, Fond DS, f. 3, Zapisnik seje 25. 2. 1953.

Priloga 1

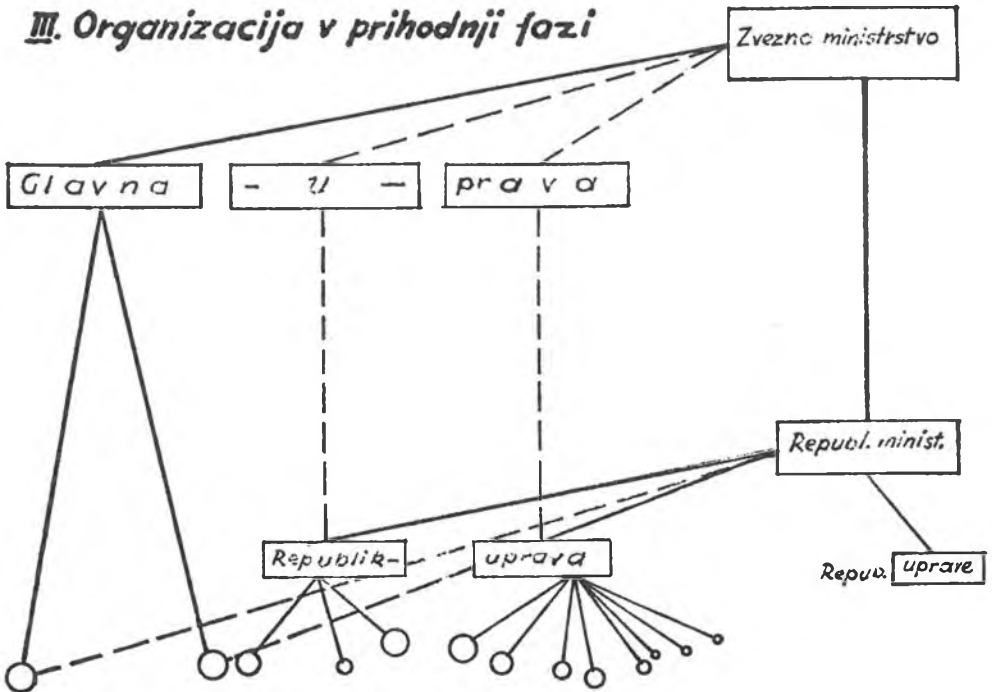
SEZNAM SEKVESTIRANIH INDUSTRIJSKIH PODJETIJ

1. Tekstilindus d. z. o. z.
 2. Gostilničarska pivovarna d. d.
 3. Jugotanin d. d.
 4. Predilnica in tkalnica (Doctor in drug)
 5. R. & K. Ježek, tov. poljedel. strojev
 6. Joško Povh, tekstilna industrija
 7. Zalokar, tovarna kisika
 8. Trboveljska premogokopna družba
 9. Pogačnik, tovarna lesovine in lepenke
 10. Prva jugoslov. tvornica za podpetnike
in druge lesne izdelke d. z. o. z.
 11. A. Kansky
 12. Universale d. z. o. z., tov. slamnikov
 13. Opekarna Nemčavci
 14. Železarna Muta
 15. Srednjeevropski rudniki d. d.
 16. Železarna in livarna A. Pogačnik
 17. Karo, industrija čevljev
 18. Tanin
 19. K. Ahačič, tovarna kos
 20. Zadružna tovarna žime
 21. Peta, d. z. o. z.
 22. Ješe Janko, industrija obutve
 23. Novak F. pletilna industrija
 24. Ješe Bogo, Vodnikova c.
 25. Škrjanc Peter
 26. Polzela tov. nogavic
 27. Dolenc A. livarna
 28. Kotnik, opekarna in tov. parketov
 29. Cotton d. z. o. z.
 30. Mohorjeva tiskarna
 31. Ing. M. in Fr. Hmelj
 32. Elka
 33. Martinušič Ivo, tov. usnja
 34. Karton d. z. o. z.
 35. Masterl Vilko, predilnica za žimo
 36. Jugočeška d. d.
 37. Rudnik Bela Krajina
 38. Vlach, tekstilna industrija
 39. Cater Ivan, opekarna
 40. Ehrlich Karl, mlin in žaga
 41. Knoch d. d.
 42. Prešeren Ivan, tov. čevljev
- Stražišče pri Kranju
Laško
Sevnica ob Savi
Maribor
Maribor
Novo mesto
Zaboršt Dol pri Ljubljani
Ljubljana
Brezno nad Mariborom
Rimske Toplice
- Podgrad Ljubljana
Domžale
Nemčavci
Muta ob Dravi
Mežica
Ruše
Maribor
Goričane
Tržič
Stražišče pri Kranju
Radeče pri Zidanem mostu
Ljubljana, Opekarska c.
Radovljica
Vodnikova c., Ljubljana
Sp. Duplje — p. Križe
Polzela
Ljubljana—Kodeljevo
Verd pri Vrhniki
Ljubljana
Celje
Radeče pri Zidanem mostu
Celje
Ljutomer
Ljubljana
Stražišče pri Kranju
Kranj
Kanižarica pri Črnomlju
Ruše pri Mariboru
Bukovžlak pri Celju
Kaniža pri Mariboru
Kranj
Kranj

I. Sedanja organizacija

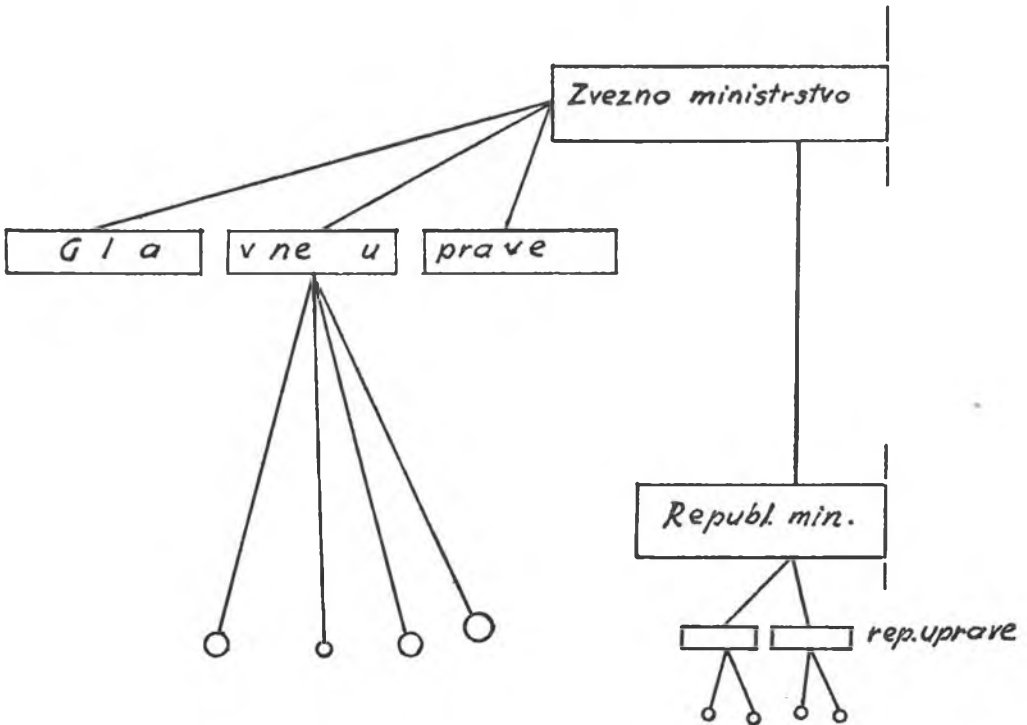
III. Organizacija v prihodnji fazi

Legenda:

- *upravno poslovanje in kontrola*
- *Uprave*
- *podjetje večje*
- *podjetje manjše*

II. Organizacija v končni fazi

Priloga 3

SEZNAM ZVEZNIH PODJETIJ V SLOVENIJI (jesen 1946)

Tek. št.	Naziv podjetja	Kraj	Okraj	Okrožje
1. Premogovniki, rudniki, nafta				
1.	Trboveljska premogokopna družba d. d.			Ljubljana
2.	Velenje — rudnik	Velenje	Mozirje	Celje
3.	Srednjeevropski rudnik d. d. Mežica	Mežica	Prevalje	Maribor
4.	Dolina-revir nafte	Dolina	Dol. Lendava	Maribor
5.	Petešovci-revir nafte		Dol. Lendava	Maribor
2. Elektrarne				
1.	Državne elektrarne Slovenije — DES			
2.	Elektrarna Fala d. d.	Maribor	Maribor	Maribor
3. Metalurška industrija				
1.	Kranjska industrijska družba	Jesenice	Jesenice	Ljubljana
2.	Jeklarna na Ravnah	Guštanj	Prevalje	Maribor
3.	Rudnik in železarna Štore	Štore	Celje ok.	Celje
4.	Cinkarna in metalna d. d.	Celje		
5.	Strnišče, industrija aluminija	Strnišče	Ptuj	Maribor
4. Kovinska in elektrotehnična industrija				
1.	Tovarna letalskih delov	Maribor-Tezno		Maribor
2.	Splošna stavbena družba	Maribor		
3.	Titan	Kamnik	Kamnik	Ljubljana
4.	Tovarna verig	Lesce	Jesenice	Ljubljana
5.	Železovlarna	Muta	Prevalje	Maribor
6.	Štajerska železoindustrijska družba	Zreče	Slov. Konjice	Celje
7.	Kajetan Ahačič, tov. poljedeljskega orodja	Tržič	Kranj	Ljubljana
8.	»Iskra«, tov. elektromehanike in fine mehanike	Kranj	Kranj	Ljubljana
9.	Tovarna kovin Zugmayer & Gruber	Slov. Bistrica		Maribor
10.	»Zmaj«, tov. za galvanične elemente in elektroteh.	Ljubljana		
5. Kemična industrija				
1.	Tovarna kemičnih izdelkov a. d.	Celje		
2.	Tovarna za dušik d. d.	Ruše	Maribor	Maribor
3.	Tovarna »Tanin« d. d.	Goričane	Skofja Loka	Ljubljana
4.	Tvornica tanina	Majšperk	Ptuj	Maribor
5.	Tvornica tanina	Sevnica	Krško	Novo mesto
6. Živilska industrija				
1.	Delniška družba pivovarna »Union«	Ljubljana		
2.	Ornig	Ptuj	Ptuj	Maribor

Tek. št.	Naziv podjetja	Kraj	Okraj	Okrožje
7. Tekstilna industrija				
1.	Bombažna predilnica in tkalnica E. Glanzmann & Anton Gasner	Tržič	Kranj	Ljubljana
2.	»Inteks«, tekst. indusdružba z o. z.	Kranj	Kranj	Ljubljana
3.	J. Hutter in drug	Maribor		
4.	Mariborska tekstilna tvornica »Mava« d. zo. z.	Maribor		
5.	Jugosl. tekst. tvor. Mautner d. d. pred.	Litija	Ljubljana ok.	Ljubljana
6.	Jugosl. tekst. tvor. Mautner d. d. tkalnica	Sv. Pavel pri Preboldu	Celje ok.	Celje
8. Usnjarska industrija in gume				
1.	Tovarna usnja Vošnjak F. sinovi d. d.	Šoštanj	Mozirje	Celje
2.	Tov. usnja E. Laurich	Slov. Konjice		Celje ok.
3.	Indus	Ljubljana		
4.	Knaflič, tov. usnja	Kamnik	Kamnik	Ljubljana
5.	S. Kalin, tov. usnja	Vrhnika	Ljubljana ok.	Ljubljana
6.	Peko, d. zo. z.	Tržič	Kranj	Ljubljana
7.	Tvornica gumenih proizvodov	Kranj	Kranj	Ljubljana
9. Industrija papirja				
1.	Združene papirnice Vevče, Goričane in Medvode	Goričane	Škofja Loka	Ljubljana
2.	Združ. papirn. Vevče pogon	Vevče	Ljubljana ok.	Ljubljana
3.	Tovarna za papir in lepenko, Bonač in sin	Količevo	Kamnik	Ljubljana
4.	Sladkogorska tovarna lepenke in papirja	Sladki vrh	Murska Sobota	Maribor
5.	Bratje Piatnik, tov. za dokumentni in kartni papir	Radeče	Krško	Novo mesto
Tek. št.	Naziv podjetja	Kraj	Okraj	Okrožje
6.	Ceršaška tov. lesnih snovi in lepenke	Ceršak	Maribor ok.	Maribor
7.	A. Payer, tov. lepenke in lesovine	Mislinje	Mozirje	Celje
8.	Tov. lepenke in lesovine	Prevalje	Prevalje	Maribor
9.	D. Pogačnik, tov. lepenke in lesovine	Brezno nad Mariborom		Maribor
10.	Celuloza, d. z. o. z.	Videm	Krško	Novo mesto
11.	Tov. lepenke, S. Moľine	Tržič	Kranj	Ljubljana
10. Steklarne				
1.	Združene steklarne Hrastnik	Hrastnik	Trbovlje	Celje
2.	Združene steklarne Hrastnik	Sv. Križ	Trbovlje	Celje
11. Razno				
1.	Elektrotehna	Ljubljana		
2.	Drž. zavod za medicinsko proizvodnjo	Ljubljana		

Priloga 4

GOSPODARSKA PODJETJA REPUBLIŠKEGA POMENA

(Po ukazu P SNOS, 5. IX. 1946)

1. Državni rudnik Zabukovica	Zabukovica
2. Rudarska združba Bohemia	Pečovnik pri Celju
3. Premogovnik keramične industrije d. d.	Liboje pri Celju
4. Premogokopna združba Belokrajina	Kanižarica
5. Šentjanski premogovnik Jakil d. d.	Krmelj
6. Premogovnik Brezovica	Mirna
7. Premogovnik Presika	Presika — Ljutomer
8. Premogovnik Ključarovci in Sodinci	Ključarovci, Sodinci
9. Premogovnik Podgorci	Podgorci — V. Nedelja
10. Rudarska združba Otočec	Otočec — Novo mesto
11. Selo — Kaolin, Kaolinski kop	Selo pri Kamniku
12. Rudarska združba Jugoruda	Orle
13. Premogovnik Vrh	Grahovica — Novo mesto
14. Premogovnik Rinčetovo	Rinčetovo — Ljutomer
15. Globoko Sutla	Globoko — Brežice
16. Črna Kaolin d. d.	Črna — Kamnik
17. Rudnik Barita	Pleše pri Škofljici
18. Dolenc A., livarna	Ljubljana
19. Globočnik J., žičniki	Ljubljana
20. Smole A., livarna	Podsmreka
21. Eylert Ernest	Maribor
22. Farič	Maribor
23. Jugoinduš žel. konstrukcije	Št. Vid nad Ljubljano
24. G. F. Schneider	Škofja Loka
25. Livarna Muta	Muta ob Dravi
26. »Eka«, kovinska galanterija	Ljubljana
27. Lajovic, kov. galanterija	Ljubljana
28. Saturnus	Ljubljana
29. A. Westen, tovarna posode	Celje
30. Kelner in sin, kovaška industrija	Slovenj Gradec
31. Kiefer H., kovaška industrija	Sv. Lovrenc-Pohorje
32. Železoprometno	Bistrica-Limbuš
33. Mariborska livarna in tvornica Kovin	Maribor
34. Prva jugosl. kov. ind.	Celje
35. Urabič, žično pletivo	Celje
36. Knez & Pacchiaffo, zlatnina	Celje
37. Totra, tovarna nožev	Celje
38. Telprom	Maribor
39. Jugoslovanska Metro	Ljubljana
40. Jakša & Co.	Maribor
41. Sava d. z. o. z.	Ljubljana
42. Seta	Jesenice
43. Pogačnik A., železarna in livarna	Tacen
44. Globočnik, tovarna kos	Ruše
45. Pontos	Tržič
46. K. in R. Ježek, tov. poljed. strojev	Maribor
47. Plamen, kovinska zadruga	Maribor
48. Rebek I., tvornica tehtnic	Kropa
49. Opekarna	Celje
50. Opekarna Radvanje	Košaki pri Mariboru
51. Celjske opekarne	Radvanje pri Marib.
52. Celjske opekarne	Celje
53. Združene opekarne d. d.	Zalec
54. Opekarna Sodin	Ljubljana
55. Šamotna tovarna	Lubečna pri Celju
56. Alpeko d. z. o. z.	Štore
57. Keramična ind. Liboje	Ljubljana
58. Keramika	Liboje pri Celju
59. Granitna ind., ing. Lenarčič	Novo mesto
60. Granitolom Res	Josipdol-Pohorje

61. Granitolom Oplotnica	Josipdol-Pohorje
62. Granitolom Recenjak Ehrlich	Oplotnica-Sl. Konjice
63. Kamnolom Visole	Sv. Lovrenc na Poh.
64. Kamnolom Tinje	Slov. Bistrica
65. Fr. Swaty, tovarna umetnih brusov	Sv. Urh pri Sl. Bistrici
66. A. Res	Maribor
67. Kreda	Ljubljana
68. Vodlan Ivan	Radovna pri Bledu
69. A. Birolla	Dobropolje
70. Drž. žaga, Črna Mušenik	Kresnice
71. Drž. žaga, Mislinja	Črna-Mušenik
72. Drž. žaga, Suhi dol	Mislinja
73. Drž. žaga, Josipdol	Slovenj Gradec
74. Drž. žaga, Viltuš	Ribnica na Pohorju
75. Drž. žaga, (Germut)	Selnica ob Dravi
76. Drž. žaga, (Potočnik)	Podvelka
77. Drž. žaga, (Vrenčur)	Brezno ob Drav.
78. Drž. žaga, (Zmork)	Marenberg
79. Drž. žaga, (Lešnik)	Marenberg
80. Drž. žaga, (Vrenčur)	Sv. Lovrenc na Poh.
81. Drž. žaga, (Attems)	Sv. Lovrenc na Poh.
82. Drž. žaga, (Thurn)	Slov. Bistrica
83. Drž. žaga, (Hrastnik)	Vitanje
84. Drž. žaga, Lukanja	Slov. Konjice
85. Drž. žaga, (Magerl)	Oplotnica
86. Drž. žaga, (Pukel)	Poljčane
87. Drž. žaga, Solčava	Zreče
88. Drž. žaga, Nazarje	Solčava
89. Drž. žaga, (Skaza)	Nazarje
90. Drž. žaga, (Goll)	Selo pri Velenju
91. Drž. žaga, (Hauke)	Velenje
92. Drž. žaga, (Žmauc)	Šoštanj
93. Drž. žaga, (Srebotnjak)	Šoštanj
94. Drž. žaga, (Cater)	Sv. Peter v Sav. dol.
95. Drž. žaga, Stahovica	Celje
96. Drž. žaga, (Hajnrihar)	Kamnik
97. Drž. žaga, (Hajnrihar)	Kranj
98. Drž. žaga, (Hajnrihar)	Kokra
99. Drž. žaga, Sv. Katarina (Born)	Škofja Loka
100. Drž. žaga, Tržič (Born)	Tržič
101. Drž. žaga, Gorjana	Tržič
102. Drž. žaga, Fortuna	Bled
103. Drž. žaga, Soteska	Bled
104. Drž. žaga, (Rekar)	Bohinj
105. Drž. žaga, (Čuden)	Jesenice
106. Drž. žaga, (Kotnik)	Bohinjska Bistrica
107. Drž. žaga, (Gale)	Verd
108. Drž. žaga, (Krajc)	Bistra
109. Drž. žaga, (Serko)	Cerknica
110. Drž. žaga, (Maček in Hren)	Cerknica
111. Drž. žaga, Ravnik	Logatec
112. Drž. žaga, Snežnik	Planina
113. Drž. žaga, Impreks (Rudež)	Pudob
114. Drž. žaga, (Kozler)	Ribnica
115. Drž. žaga,	Ortnek
116. Drž. žaga,	Loški potok
117. Drž. žaga, (Zürli)	Grčarice
118. Drž. žaga, (Jakomini)	Kočevje
119. Drž. žaga	Kočevje
120. Potočnik	Soteska pri Straži
121. Lesna zadruga	Mežica
122. Veržun	Prevalje
123. Pahernik	Dravograd
124. Glaser	Vuhred

125. Čas
 126. Jaš
 127. Tavčar
 128. Kaudek
 129. Štern

 130. Keršič
 131. Kopač
 132. »Pohorje«
 133. Kunstelj
 134. »Drava«
 135. Jonke
 136. Pokorn
 137. Kračun
 138. Miklavžina
 139. Klemenšek
 140. Bačun
 141. Kolenc
 142. Lesna industrija Teharje
 143. Borlak
 144. Mulej
 145. Humerca
 146. Impex
 147. Hajnrihar
 148. ing. Zupanc
 149. Šparovec
 150. »Vintgar«
 151. Pogačnik
 152. Virnik
 153. Šimic
 154. Dolenc
 155. Dolenc
 156. Gorjanc
 157. Milavec
 158. Furlan
 159. Meden
 160. Hodnik in Volk
 161. Kunstelj
 162. Tršar
 163. Premrou
 164. Kovač
 165. Matičič
 166. Kunstelj
 167. Bastar in Arko
 168. Dogulin
 169. Šiška
 170. Remec & Co.
 171. Kavalša
 172. Sloga (Božič Jože)
 173. Utensilia
 174. A. Amann
 175. Zbelovo
 176. Tovarna kopit
 177. Gumzej Josip, sodarstvo
 178. Jug. tvor. impreg. lesa, Rütgers
 179. Tovarna igrač
 180. I. Mikolič, tov. meril
 181. Tovarna glasbil
 182. Jelačin & Co., tov. zamaškov
 183. Magra
 184. »Peta« d. z. o. z.
 185. Prva jugosl. tovarna podpetnikov
 186. Kemična tovarna Moste
 187. Tovarna kemičnih izdelkov

Ruše
 Dovže
 Mislinja
 Vuzenica
 Ruše
 Rače
 Hoče
 Slov. Bistrica
 Slov. Bistrica
 Slov. Bistrica
 Maribor
 Oplotnica
 Zreče
 Zreče
 Gornji grad
 Solčava
 Ljubno ob Savinji
 Rečica ob Savinji
 Teharje
 Sv. Jurij ob j.ž.
 Bled
 Bohinjska Bela
 Bohinjska Bistrica
 Bohinjska Bistrica
 Lancovo
 Lipnica
 Bled
 Podnart
 Jezersko
 Bodovlje
 Preddvor
 Škofja Loka
 Kranj
 Dol. vas
 Logatec
 Begunje
 Logatec
 Logatec
 Logatec
 Logatec
 Martinjak
 Stari trg
 Laze pri Planini
 Goriča vas
 Kočevje
 Sodražica
 Straža
 Duplica p. Kamniku
 Domžale
 Struževo pri Kranju
 Maribor-Pobrezje
 Tržič
 Zbelovo
 Sevnica
 Celje
 Hoče
 Novo mesto
 Slovenj Gradec
 Mengeš
 Ljubljana
 Ljubljana
 Radeže p. Zid. mostu
 Lokavec-Rimske
 Toplice
 Ljubljana

188. Metalna d. d.
 189. Ljudevit Marx, tovarna lakov
 190. Medič & Zankl
 191. Medič & Zankl
 192. »Job«, tovarna zemeljskih barv
 193. Hrovat & Co.
 194. Zlatorog
 195. Golob & Co.
 196. Dr. Böhme
 197. Schimmel & Co.
 198. Viljem Brauns
 199. Pinus
 200. Akcijska družba za kem. ind.
 201. Zabret & Co., tov. tehn. olja
 202. Dolničar-Rihter (m. lo)
 203. Škrob-dekstrin
 204. »Unio« Schmol
 205. Škofjeloška predilnica
 206. Jugobruna
 207. Bergman in drug
 208. Brumen in Thaler
 209. Metka
 210. Jugosvila d. z. o. z.
 211. Jugotekstil d. z. o. z.
 212. Roteks
 213. Medic in Miklavc
 214. Ogrizek in Themel
 215. Platno d. d. (Siegel in drug)
 216. Sekoteks d. z. o. z.
 217. Tekstilindus
 218. Vlaj & Comp.
 219. Ehrlich Avgust d. d.
 220. Tekstilna industrija d. z. o. z.
 221. Vunateks
 222. Tekstilana
 223. Josip Penca
 224. Novoteks (Joško Povh)
 225. Medic Ivan
 226. Thoma & Comp.
 227. Mariborska tovarna svile
 228. Atama, tekstilna tvornica d. d.
 229. Štora d. d.
 230. Eyfler Franc
 231. Josip Kunc & Co.
 232. Zora, konfekcija
 233. Josip Vidmar
 234. Dragotin Hribar
 235. Vidic Joško
 236. Bohinc & Vogelnic
 237. Jeglič Andrej
 238. Celjske tovarne perila Oberbauer
 239. Cvetič Janez
 240. Ludvik Šlifter
 241. Kraft Oto
 242. Hutter Henrik, konfekcija
 243. Industrija platnenih izdelkov d. d.
 244. Motvoz in platno d. d.
 245. Jugoteks — Senica Albert
 246. Jugofilc d. z. o. z.
 247. Anton Pinter
 248. Favorit
 249. Sešir d. d.
 250. Predilnica in tkalnica d. d.
 251. Adolf Prah
- Hrastnik
 Celje
 Domžale
 Medvode
 Domžale
 Dol pri Ljubljani
 Ljubljana
 Maribor
 Ljubljana-Vič
 Ljubljana-Moste
 Celje
 Celje
 Rače
 Ljubljana
 Britof pri Kranju
 Ljubljana
 Domžale
 Maribor
 Škofja Loka
 Kranj
 Celje
 Škofja Loka
 Celje
 Maribor
 Maribor
 Maribor
 Medvode
 Sv. Peter v Sav. dol.
 Ljubljana
 Ljubljana
 Kranj
 Ljubljana
 Maribor
 Laško
 Majšperk
 Kočevje
 Novo mesto
 Novo mesto
 Novo mesto
 Maribor
 Maribor
 Maribor
 Št. Vid
 Ljubljana
 Ljubljana
 Maribor
 Ljubljana
 Ljubljana
 Radovljica
 Radovljica
 Lesce
 Celje
 Murska Sobota
 Murska Sobota
 Slov. Bistrica
 Maribor
 Jarše
 Grosuplje
 Zalec
 Mengeš
 Maribor
 Maribor
 Škofja Loka
 Maribor

252. Coton d. z. o. z.
 253. Lado Prah
 254. Anton Božič
 255. Hribernik & Comp. d. z. o. z.
 256. Oring & Mitrovič
 257. Slavoteks
 258. Jugočeška
 259. Gerkman Franjo »Lava«
 260. Peter Majdič
 261. Tovarna nogavic
 262. Ika
 263. Iska
 264. Ing. Viktor Savnik
 265. Viktorija Savnik
 266. Novak Frančiška
 267. Vrhunc Minka
 268. Univerzale, tovarna klobukov
 269. Žepič in Kovačič
 270. Čakš
 271. Kocjančič
 272. Državna tovarna za usnje
 273. R. Kolenc
 274. S. Sinigoj
 275. Tovarna usnja
 276. K. Halbert
 277. Fr. Ks. Potočnik
 278. Trio
 279. B. Ješe in A. Krisper-Koščak
 280. I. Prešern
 281. Janko Ješe
 282. I. Zorn
 283. Brata Okršljar
 284. Knoch
 285. Pavel Knaflič
 286. Anton Polak
 287. Karleto Polak
 288. Čevljarna Žiri z. z. o. j.
 289. J. Lavrič
 290. Runo, tovarna usnja
 291. Usnjeni izdelki z. z. o. j.
 292. Pivovarna Union d. d.
 293. Gostilničarska Pivovarna d. d.
 294. Kanc Alojzij
 295. A. Guzel
 296. Tovarna sadnih sokov in marmelade
 297. Tovarna olja
 298. Volk A., testenine
 299. Dr. Oetkerjeva tovarna pec. praškov
 300. Benko Josip
 301. Wögerer Herman
 302. Slamič Frane d. z. o. z.
 303. Jeras in drug
 304. Milan
 305. Potnik in drug
 306. Majdič Franc, tovarna jedilnega olja
 307. Pekatete
 308. A. Zavrtanik
 309. Sana d. d.
 310. Kolinska tovarna hranil
 311. Tiskarna Ljudske pravice
 312. Tiskarna Ljudske pravice podružnica
 313. Tiskarna Slov. poročevalca
 314. Tiskarna Merkur
 Kranj
 Domžale
 Kranj
 Kranj
 Tacen-Št. Vid
 Otiški vrh
 Kočevje
 Kranj
 Laško
 Škofja vas-Celje
 Polzela
 Kranj
 Kranj
 Kranj
 Kranj
 Radovljica
 Bled
 Domžale
 Kranj
 Ljubljana
 Domžale
 Št. Lenart, Slov. gor.
 Rečica
 Ljutomer
 Marenberg
 Maribor
 Slovenj Gradec
 Tržič
 Kranj
 Ljubljana
 Ljubljana
 Domžale
 Domžale
 Kranj
 Šmartno pri Litiji
 Domžale
 Domžale
 Žiri
 Št. Vid pri Stični
 Tržič
 Ljubljana
 Ljubljana
 Laško
 Mengeš
 Maribor
 Sp. Hudinja
 Slov. Bistrica
 Ljubljana
 Maribor
 Murska Sobota
 Maribor
 Ljubljana
 Ljubljana
 Ljubljana
 Ljubljana
 Vir-Domžale
 Ljubljana
 Lesce-Bled
 Hoče pri Mariboru
 Ljubljana
 Ljubljana
 Novo mesto
 Ljubljana
 Ljubljana

315. Zadružna tiskarna
 316. Delniška tiskarna
 317. Mariborska tiskarna
 318. Prekmurska tiskarna
 319. Litografija Čemažar
 320. I. Bonač in sin
 321. Tiskarna I. Blaznik nasl.
 322. Tiskarna Sava
 323. Učiteljska tiskarna
 324. Tiskarna V. Gale
 325. Tiskarna Bratje Tuma
 326. Tiskarna Jereb Franc
 327. Tiskarna Slovenija
 328. Tiskarna Grafika
 329. Tiskarna A. Slatner
 330. Tiskarna Veit in drug
 331. Tiskarna Blažej
 332. Tiskarna Kolektor
 333. Tiskarna Balkany
 334. Tiskarna Rode & Martinčič
 335. Slovenska tiskarna
 336. Mohorjeva tiskarna
 337. Tiskarna Brata Rumpret
 338. Tiskarna Panonija
 339. Podravska tiskarna
 340. Litografija I. Ogrin
 341. Klišarna Jugografika
 342. Knjigoveznica Zabjek Jože
 343. Državno podjetje Gradis s priključenimi
 podjetji in skladišči
 344. Semenarna za Slovenijo
 345. Gustomoj z vsemi izpostavami
 346. Državno kmet. posestvo
 347. Državno kmet. posestvo
 348. Državno kmet. posestvo
 349. Državno kmet. posestvo Jareninski dvor
 350. Državno kmet. posestvo
 351. Državno kmet. posestvo
 352. Državno kmet. posestvo Kapela
 353. Državno kmet. posestvo
 354. Državno kmet. posestvo
 355. Državno kmet. posestvo
 356. Državna vinarska in sadjarska šola
 357. Državno posestvo Plač
 358. Državno posestvo Podlehnik
 359. Državno posestvo
 360. Državno posestvo
 361. Državna kmetijska šola
 362. Državna kmetijsko-gospodarska šola
 363. Državna kmetijska šola
 364. Državna ekonomija
 365. Državno posestvo Marijin dvor
 366. Državno posestvo
 367. Državno posestvo
 368. Državno posestvo
 369. Državno posestvo
 370. Državno posestvo
 371. Državna kmetijsko-gospodarska šola
 373. Državno posestvo
 374. Državno posestvo
 375. Državno posestvo
 376. Državno posestvo
 377. Državno posestvo
 378. Državno posestvo
- Ljubljana
 Ljubljana
 Maribor
 Murska Sobota
 Ljubljana
 Ljubljana
 Ljubljana
 Kranj
 Ljubljana
 Ljubljana
 Ljubljana-Moste
 Ljubljana
 Ljubljana
 Ljubljana
 Kamnik
 Vir-Domžale
 Jesenice
 Stražišče
 Dol. Lendava
 Celje
 Murska Sobota
 Celje
 Krško
 Gornja Radgona
 Maribor
 Ljubljana
 Ljubljana
 Ljubljana
 Ljubljana
 Ljubljana
 Ljubljana
 Ljubljana
 Ljubljana
 Apače
 Beltinci
 Gornja Radgona
 Maribor
 Javornik
 Jeruzalem-Svetinje
 Slatina-Radenci
 Ormož
 Pekre pri Mariboru
 Marenberg
 Maribor
 Zg. Sv. Kungota
 pri Ptuj
 Turnišče pri Ptuj
 Zavrč
 Rakičan-Mur. Sobota
 Svečina pri Zg. Sv.
 Kungoti
 Sv. Jurij
 Slovenske Konjice
 Radeče
 Medlog pri Celju
 Šoštanj
 Žovnek
 Dob pri Mirni
 Mahovnik
 Grm pri Nov. mestu
 Mala Loka
 Bokalce pri Ljublj.
 Černelo
 Zablje-Križe
 Poljče-Podvin

379. Državno posestvo	Ponoviče pri Litiji
380. Mlekarski zavod	Selo, Št. Vid p. Stični
381. Državno ribogojstvo	Verd pri Vrhniki
382. Državno ribogojstvo	Kranj
383. Državno ribogojstvo	Bohinjska Bistrica
384. Gozdna uprava Jelovica-Pokljuka-Možaklja	Dragomelj
385. Gozdna uprava Tržič-Kokra-Kamnik	Ig pri Ljubljani
386. Gozdna uprava Zg. Savinjska dolina	Bled
387. Gozdna uprava Zapadno Pohorje-Mežiška dolina	Kranj
388. Gozdna uprava Vzhodno Pohorje	Nazarje
389. Gozdna uprava Rog	Dravograd
390. Gozdna uprava Snežnik-Ravnik-Bistra	Maribor
391. Mlekopromet	Kočevje
392. »Turist-hotel«, Gostinsko podjetje Slovenije s svojimi obrati in poslovalnicami	Cerknica
393. »Železnina« z vključenimi podjetji in poslovalnicami	Ljubljana
394. »Vino« z vključenimi obrati in poslovalnicami	Ljubljana
395. »Sadje« s svojimi obrati in poslovalnicami	Ljubljana
396. »Koloniale« s svojimi poslovalnicami in obrati	Ljubljana
397. »Usteks« s svojimi poslovalnicami in obrati	Ljubljana
398. »Papirpromet« s svojimi poslovalnicami	Ljubljana
399. Ludvik Franz-sinovi, Maribor	Ljubljana
400. Windisch Franz	Maribor
401. Tovarna testenin Ludvik Franz	Maribor
402. Avgust Volk, tovarna testenin	Maribor
403. Rižarna d. z. o. z.	Ljubljana
404. Navod z obrati in napravami	Ljubljana
405. Mlekopromet z obrati in napravami, ki jih ima sedaj	Ljubljana
406. Državno avtobusno in prevozniško podjetje LRS DAPS vse avtomehane in karoserijske delavnice, ki ne spadajo eventualno v sklop prej navedenih podjetij .	Ljubljana

Priloga 5

DINAMIKA RAZVOJA INDUSTRIJE 1947—1956

	1939	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956
Nacionalni dohodak u mlrd. din. (cene 1956) (1)	264,2	319,6	396,3	441,1	454,4	438,5	433,2	483,7	540,1	613,3	660,2
Učešće industrije u ukupnom nac. dohot. % (1)	26,8	33	34,5	35,6	40,1	35,6	40,1	38,1	41,1	42,1	45,6
Bruto investicije u industriji (u mlrd. din. cene 1955) (2)		93,6	122,5	167,6	169,0	191,1	229,6	234,4	210,4	216,6	168,6
Učešće ind. bruto inv. u ukupnim društv. investicijama (2)	—	38,6	34,6	42,1	45,6	51,2	66,2	57,2	50,1	49,4	41,6
Indeks fiz. obima ind. proizvodnje (3)	100	121	150	167	172	166	164	183	208	242	266
Lančani indeks		153,2	123,9	111,4	102,9	96,5	99	111,6	113,7	116,3	110,3
Sredstva rada	100	241	352	462	510	534	582	757	785	917	971
Materijal za reprod.	100	113	138	154	160	153	156	169	193	228	255
Potrošna roba	100	130	165	171	165	162	142	160	184	207	230
Ekstraktivna ind. (5)	100	110	126	145	152	148	153	158	181	202	—
Bruto inv. u mlrd. d. (2)											
elektroprivreda	—	15,8	21,4	20	21,5	28,5	42,3	48,5	46,5	54,9	37,1
crna metalurgija	—	4,1	7,5	15,2	16,6	23,8	36,5	40,7	33	30	17,7
metalna industrija	—	17,6	19,9	33,2	27,3	26	26,9	25,4	18,8	18,3	11,2

(1) Dohodak prema proračunu Sektora za narodni dohodak SZPP; (2) Investicije prema najnovijim privremenim podacima Jugoslovenske investicione banke preračunate na cene 1955 godine, Sektor investicija SZPP; (3) Indeks br. 3/57; (4) 1947/1946; (5) SGJ 1956, str. 151.

Priloga 6

Stroka	1939	1946
VSA INDUSTRIJA	82	69
Proizvodnja električne energije	67	84
Proizvodnja in predelava premoga	80	85
Proizvodnja in predelava nafte	—	72
Črna metalurgija	77	81
Barvasta metalurgija	81	67
Nekovinska industrija	113	84
Kovinska industrija	68	63
Elektroindustrija	33	25
Kemična industrija	99	57
Industrija gradbenega materiala	58	69
Lesna industrija	(91)	(58)
Industrija papirja, lesovine in cel.	64	66
Tekstilna industrija	(82)	68
Industrija usnja in obutve	(80)	54
Industrija gumenih izdelkov	58	51
Živilska industrija	(118)	72
Tobačna industrija	277	102

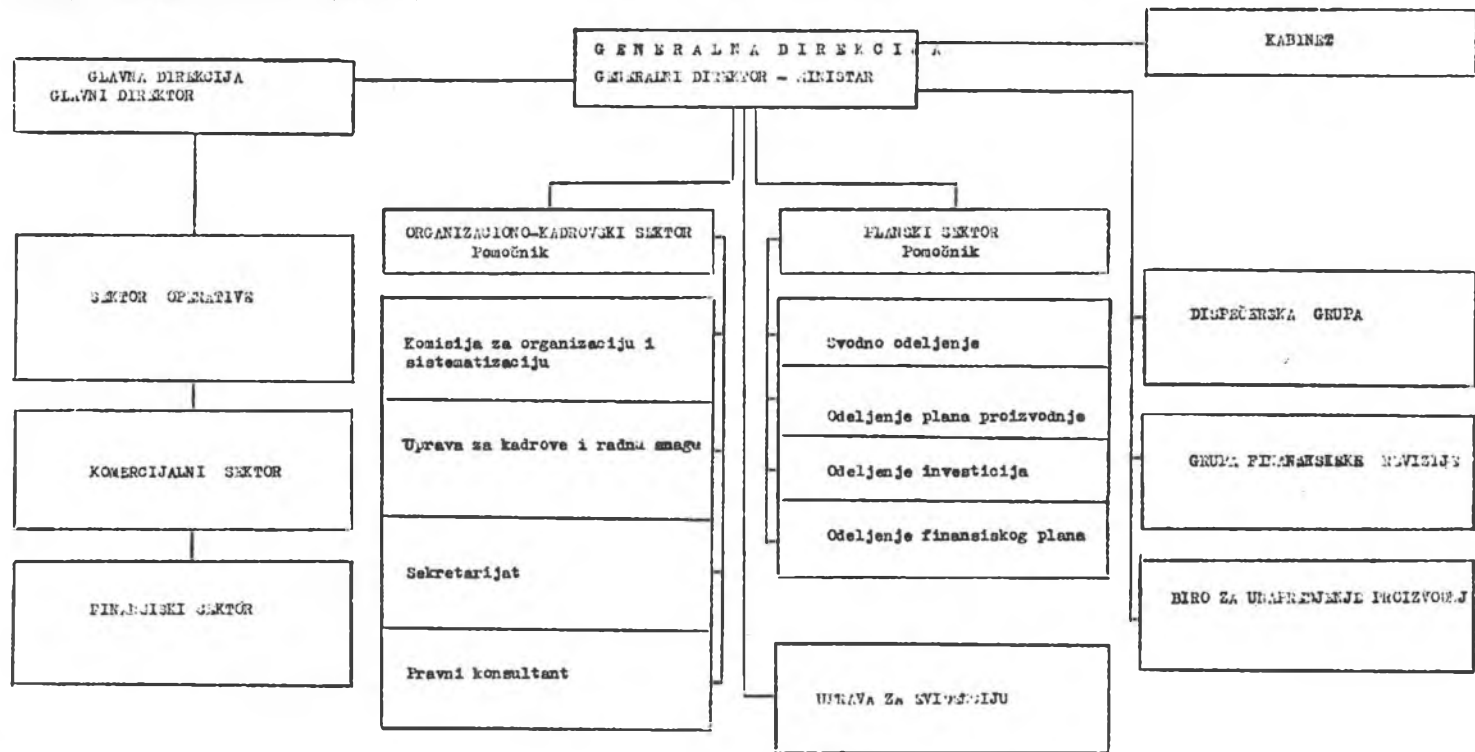
Kot proizvodnja je vzeta »bruto obrt« podjetij

Indeksi (1947 = 100)					Indeks 1952 1939
1948	1949	1950	1951	1952	
120	127	131	116	115	140
166	168	181	193	200	298
106	112	118	110	108	135
204	308	820	918	655	—
120	123	124	132	152	198
124	150	166	170	187	232
134	138	151	147	197	174
144	146	148	160	170	250
266	580	561	551	832	2 520
116	127	134	130	136	137
135	139	139	119	95	164
141	169	166	117	93	(102)
118	127	130	127	107	167
111	110	107	90	85	104
133	152	147	118	93	117
91	106	116	116	106	183
121	161	133	139	115	98
160	246	216	165	180	65

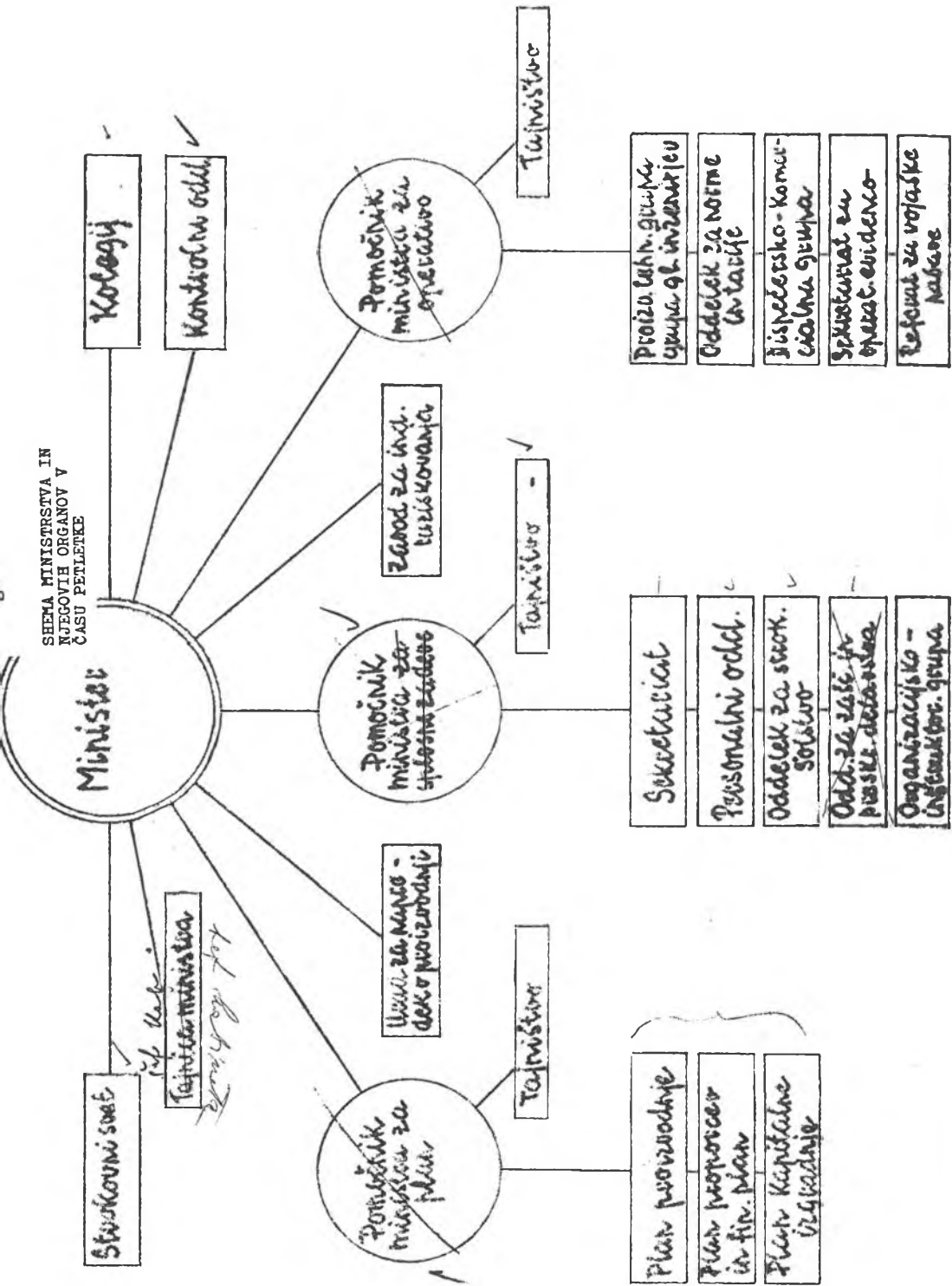
Priloga 7

TIPSKA SCHEMA GENERALNIH I GLAVNIH DIREKCIJA

TIPSKA SCHEMA GENERALNIH IN GLAVNIH DIREKCIJ

SEMA MINISTRVA IN
NJEVILIH ORGANOV V
ČASU PETLENKE

Priloga 9

SPISEK INDUSTRIJSKIH PODJETIJ V l. 1947 (Glavna direkcija kovinske industrije LRS)

Tek. št.	Sedanji naziv podjetja	Mesto Okraj
1.	»Litostroj«, centrala	Ljubljana
2.	»Litostroj«, podružnica	Škofja Loka
3.	»Litostroj«, podružnica	Kodeljevo
4.	»Litostroj«, podružnica	Št. Vid
5.	»Litostroj«, podružnica	Maribor
6.	»Litostroj«, podružnica	Muta na Dravi
7.	Jug. »Metro«	Maribor
8.	Tovarna poljedelj. strojev	Maribor
9.	Mariborska livarna in tvorn. kovinskih izdelkov	Maribor
10.	Tovarna emajlirane posode	Celje
11.	»Saturnus« kovinska embalaža	Ljubljana-Moste
12.	M. Lajovic, d. z. o. z. tov. kovin. izdelkov	Ljubljana
13.	Tovarna kovinske galanterije	Ljubljana
14.	Jakša & CO, družba z. o. z. kartonažna tovarna in kov. indus.	Ljubljana
15.	»SAVA«, d. z. o. z. kovinska in galanterijska industrija	Jesenice
16.	»SETA«, (Ivan Seunig), Tacen	Št. Vid nad Ljublj.
17.	Tovarna okovja in pločevinastih izdelkov	Bistrica-Limbuš
18.	Tovarna tekstilnih potrebščin »Utensilia«	Ljubljana-Rudnik
19.	Žepič-Kovačič, industrija tkalskih čelničkov	Kranj
20.	Čakš Vladimir	Ljubljana
21.	Ivan Rebek, prva jug. izdal. tehničnih, ključavničarski, vodna inštalacija	Celje
22.	Tovarna nožev	Maribor
23.	Tovarna pločevinastih in žičnih sit	Celje
24.	»PLAMEN«, kovinarska zadruga z. o. j.	Kropa
25.	Tovarna kos in srpov	Sv. Lovrenc
26.	K. Globočnik, tov. kos, srpov in lopat	Tržič
27.	A. Pogačnik	Ruše
28.	K. Ahačič, tov. kos in srpov	Tržič
29.	Železarna Muta	Muta na Dravi
30.	Štajersko železoindustrijska družba, tov. jeklenega orodja	Zreče
31.	TITAN, Kamnik	Kamnik
32.	»ZMAJ«, tovarna baterij	Ljubljana
33.	Knez Pacchiaffo	Celje
34.	Telprem	Ljubljana

TEK.ŠTEVILKA	OKRAJNI LJUDSKI ODBOR	SKUPNO ŠTEVILO DRŽ. LOKALNIH IND. PODJETIJ	LOKALNA INDUSTRIJSKA PODJETJA PO KRITERIJIH ZA LOKALNO INDUSTRIJO PO VSEH TREN, SEKTORNIH LASTNIŠTVA						TEK.ŠTEVILKA
			DRŽAVNI SEKTOR		ZADRUŽNI SEKTOR		PRIVATNI SEKTOR		
			PŠTEV.	V %	PŠTEV.	V %	PŠTEV.	V %	
1	2	3	26	27	28	29	30	31	32
1	CELJE - MLO	22	22	44,9	-	-	27	55,1	1
2	CELJE - OLO	17	17	39,8	2	4,45	26	57,75	2
3	ČRNOBELI	11	11	57,8	4	21,1	4	21,1	3
4	DOL. LENDAVA	20	20	60,7	1	3,03	12	36,27	4
5	GOR. RADČONA	17	17	85,0	-	-	3	15,0	5
6	GROSUPLJE	15	15	51,7	3	10,35	11	37,95	6
7	JESENICE	25	25	30,5	4	4,9	53	64,6	7
8	KAMNIK	13	73	19,6	2	3,2	51	77,2	8
9	KOČEVJE	16	16	50,0	-	-	16	50,0	9
10	KRANJ	26	26	31,7	3	3,7	53	64,6	10
11	KRSKO	12	12	63,2	1	5,2	6	31,6	11
12	LJUBLJANA - MLO	36	36	22,2	3	1,9	123	75,9	12
13	LJUBLJANA - OLO	25	25	37,2	8	11,9	34	50,8	13
14	LJUTOMER	6	6	85,7	-	-	1	14,3	14
15	MARIBOR - MLO	29	29	32,6	1	1,1	59	66,3	15
16	MARIBOR - OLO	39	39	83,0	-	-	8	17,0	16
17	MOZIRJE	22	22	59,1	2	5,4	13	35,2	17
18	MURSKA SOBOTA	13	13	36,1	-	-	23	63,9	18
19	NOVO MESTO	18	18	53,0	4	11,7	12	35,3	19
20	PREVALJE	34	34	74,0	4	8,7	8	17,3	20
21	PTUJ	11	11	35,1	3	9,7	17	54,9	21
22	RAKEM	21	21	60,0	2	5,7	12	34,3	22
23	SLOV. BISTRICA	15	15	57,7	-	-	11	42,3	23
24	SLOV. KONJICE	8	8	57,2	3	21,4	3	21,4	24
25	ŠKOFJA LOKA	8	8	17,8	7	15,5	30	66,7	25
26	ŠMARJE (PRI JELŠAN)	40	10	58,8	-	-	7	41,2	26
27	TRBOVLJE	9	9	22,0	10	24,4	22	53,6	27
28	TREBNJE	12	12	70,6	1	5,9	4	23,5	28
29	GORIŠKI (AJDOVEČINA)	3	3	13,6	4	18,2	15	68,2	29
30	IDRIJA	3	3	13,6	10	43,5	10	43,5	30
31	ILIR. BISTRICA	3	3	37,5	1	12,5	4	50,0	31
32	PCSTOJNA	3	3	50,0	3	50,0	-	-	32
33	SREŽANA (HERPELJE)	-	-	-	-	-	4	100	33
34	TOLMIN	2	2	28,6	3	42,8	2	28,6	34

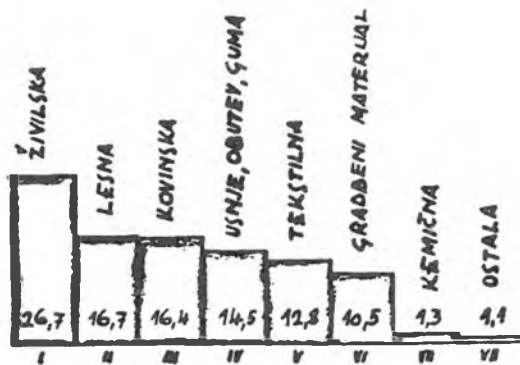
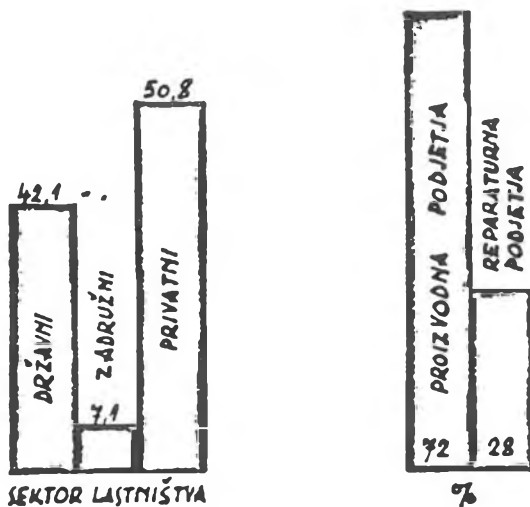
LR ₃	SKUPNO	52,4	52,4	42,1	89	7,1	634	50,8	LR ₃
-----------------	--------	------	------	------	----	-----	-----	------	-----------------

← CELOTNA LOKAL. INDUSTRIJA →

STANJE LOKALNE INDUSTRIJE V SLOVENIJI

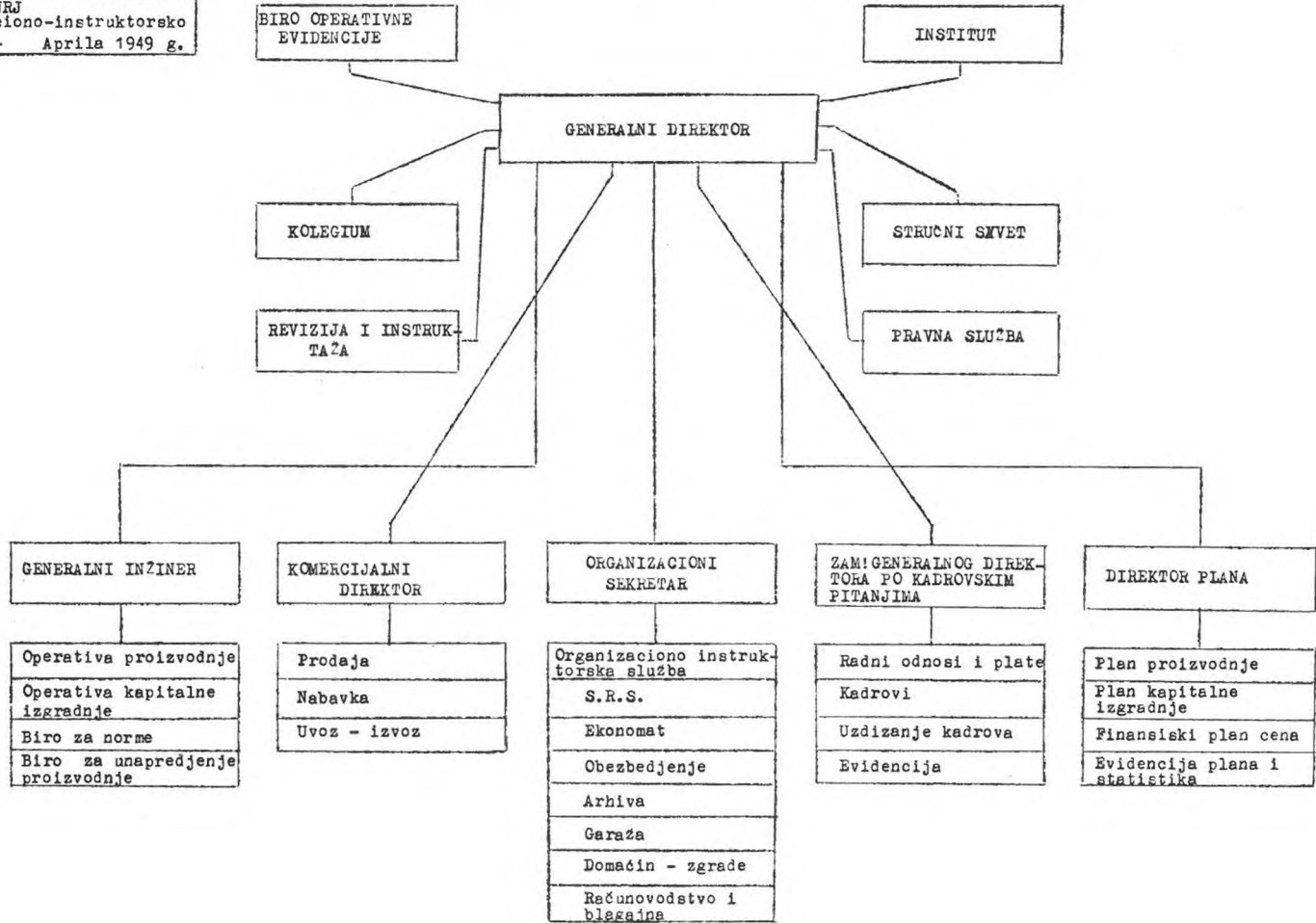
LETA 1947.

lokalna industrija
v lokalnem gospodarstvu

MINISTARSTVO LAKE INDUSTRIJE
 FNRJ
 Organizaciono-instruktorsko
 odelj. - Aprila 1949 g.

TIPSKA SHEMA ORGANIZACIJE PODJETJA

Priloga 12

ŽELEZARNA JESENICE — SKUPNA PROIZVODNJA PO TONAH

OBRAT:	1948	1949	1950	1951	1952	1953
Plavž	95.264	88.655	92.230	87.474	97.293	111.878
SM Jeklarna	162.203	164.220	162.143	164.229	168.192	212.123
EL Jeklarna	7.147	7.633	8.093	9.175	8.132	8.128
Livarne	8.006	8.377	7.917	7.152	5.509	7.181
Šamotarne	21.078	26.490	23.877	22.891	22.502	21.655
Bluming	—	—	—	—	—	—
Razrezovalnica	—	—	—	—	—	—
Skupaj	—	—	—	—	—	—
Težka proga	82.158	80.758	84.776	83.557	87.063	91.429
Valjarna žice — Jesenice	34.966	34.071	31.860	32.107	29.666	36.053
Valjarna žice — Bela	—	—	—	—	—	—
Valjarna profilov	42.594	40.892	38.201	34.409	36.053	40.729
Valjarna debele pločevine	—	—	17.568	33.769	34.621	43.380
Valjarna 2200	16.548	18.048	12.251	13.181	13.456	12.955
Valjarna 1300	21.747	22.571	22.335	21.684	18.321	19.284
Hladna valjarna	6.404	6.455	6.306	6.434	5.867	5.586
Cevarna	8.080	10.018	9.948	9.368	6.676	7.032
Žičarna	18.200	19.609	19.505	20.106	17.120	18.339
Profilarna	—	—	—	—	—	—
Podbojarna	—	—	—	—	—	—
Jeklovlek	2.290	2.161	2.388	2.920	2.626	2.512
Elektrodni obrat	1.284	1.303	1.358	1.187	1.159	2.071
Žebljarna	9.508	10.072	9.621	9.935	7.523	6.852
ŽELEZARNA SKUPAJ	537.477	541.333	550.377	559.578	561.779	647.187

Priloga 14

Planska komisija LR Slovenije

VREDNOST PROIZVODNJE LOKALNE INDUSTRIJE 1947-1951
(Iznosi v 1.000 lin)

		P O K A Z A T E L J												
Vrsta lokalne industrije	Vrednost proizvodnje po planu okrajnih ljudskih odborov						Vrednost proizvodnje po republiškem planu LRS						Vrednost proizvodnje po planu LRS 1947 - 1951	Vrednost proizvodnje po planu LRS 1947 - 1951
	1947	1948	1949	1950	1951	% 51:47	1947	1948	1949	1950	1951	% 51:47		
1. Kovinska in elektroind.	224.466	313.617	372.957	445.995	510.465	227	180.000	(z reparaturami) 240.000	290.000	350.000	408.459	227	1.867.498	1.468.459
2. Kemična	65.685	93.873	106.663	133.924	154.615	235	57.000	(z reparaturami) 67.000	76.000	85.000	95.283	167	554.760	380.283
3. Gradbenega materiala	137.187	206.262	239.804	269.359	285.211	208	140.000	170.000	191.000	202.000	239.100	171	1.137.823	942.100
4. Lesna	29.154	567.118	637.053	698.990	740.506	225	275.000	327.000	374.700	421.000	478.941	269	2.972.823	1.876.641
5. Papiрна in grafična	49.462	55.929	65.129	73.475	79.052	160	49.000	62.000	74.000	87.000	100.668	205	323.047	372.668
6. Tekstilna	227.710	334.744	505.519	544.245	712.793	313	280.000	350.000	420.000	490.000	568.859	203	2.325.011	2.108.859
7. Danjarska, obutvena in guma	138.124	177.045	194.021	210.338	225.263	163	214.350	(z reparaturami) 232.700	243.000	256.250	269.251	126	944.791	1.215.551
8. Kivilska	592.049	825.000	1.124.166	1.377.024	1.688.785	285	470.000	510.000	560.000	600.000	749.334	159	5.607.024	2.889.334
9. Skupno vsa lokalna industrija	1.763.837	2.573.588	3.245.312	3.753.350	4.396.690	249	1.665.350	1.958.700	2.228.700	2.491.250	2.909.895	176	15.732.777	11.253.895

vredn. v % :

O p o m b e :
*****Okrajni predlogi skupno presegaajo plan LRS za 4,478.882 (v letih 1947-1951)
t.j. 139,8 % (in pri 144,4 % predvidene vrednosti investicij).

IZID VOLITEV DS ČELEZARNE JESEPNICE JAN. 1950.1.

KANDIDATNA LISTA ZA ČLANE DEL. SVETA.

1/Kejžar Valnetin 276	45/Avsenik Janko 276
2/Krak Lojze tehn. 276	46/Ilinar Frančišek 276
3/Ravnik Zdravko 276	47/Dermelj Miro ing. 276
4/Suvhakar Avgust tehn. 276	48/Zupan Januz 276
5/Sodja Stefan 276	49/Rozman Mirko, tehn. 276
6/Likovič Lojze 276	50/Enfific Mirko 276
7/Grošelj Anton tehn. 276	51/Markelj Rudolf 276
8/Kocič Alojz 276	52/Klinar Ciril 276
9/Pluš Andrej 276	53/Blakar Janez 276
10/Bertoncelj Jože tehn. 276	54/Lazar Polde 276
11/Šadi Alojz 276	55/Arh Ervenc 276
12/Böhinc Alojz 276	56/Zen Ivan 276
13/Nož Janko 276	57/Čonček Edi 276
14/Arzenšek Ivan, ing. 276	58/Česen Franc 276
15/Lukič Jože 276	59/Pretnar Franc 276
16/Zuparčič Jože 276	60/Torkar Janko, ing. 276
17/Anželj Karel 276	61/Perne Ervin, ing. 276
18/Odlasek Ciril, tehn. 276	62/Rozman Januz 276
19/Malej Franc 276	63/Vovk Ivan, 276
20/Peternelj Franc 276	64/Jagodić Srečko 276
21/Vavpotič Franc 276	65/Šušelj Slavko 276
22/Plasin Franc 276	66/Dreša Mirko 276
23/Halner Pavel, ing. 276	67/Učar Jože 276
24/Kavčič Vinko, tehn. 276	68/Novak Jože, ing. 276
25/Pogačar Jakob 276	69/Vodrov Jakob 276
26/Kramar Franc 276	70/Jože Jože 276
27/Vilčan Jože 276	71/Arh Lovre 276
28/Gregorčič Ivan 276	72/Mendišovec Anton 276
29/Blakar Janez 276	73/Štani Roman 276
30/Korenini Karel tehn. 276	74/Maver Stanko 276
31/Lovstik Alojz 276	75/Šun Jakob 276
32/Verdnik Janko 276	76/Butenko Gregor 276
33/Dozar Jože 276	77/Zerman Franc 276
34/Markovič Alojz 276	78/Čmajec Rudolf 276
35/Kuharič Boris tehn. 276	79/Majetič Anton 276
36/Kejžar Martin 276	80/Mesec Franc 276
37/Leškovec Franc 276	81/Pikon Janez 276
38/Jegnar Cilka 276	82/Lempel Milan 276
39/Prošern Alojz ing. 276	83/Lučič Vinko 276
40/Ruzar Dušan 276	84/Repret Viktor 276
41/Dolar Tina 276	85/Dolinar Maks 276
42/Prošern Stanko 276	86/Bratanič Stano 276
43/Bošič Alojz 276	87/Tomaž Peter 276
44/Razinger Stanko 276	

Priloga 16

ČLANI DELAVSKIH SVETOV V PODJETJIH V LETU 1950 (Podjetja s 30 ali več delavci in uslužbenci)

Gospodarske panoge	Izvoljeni člani delavskega sveta				
	iz dopolnilnih list	iz osnovnih list	delavci iz neposredne proizvodnje	drugi	skupaj
SKUPAJ	17851	87	13720	4218	17938
Industr. in rudar	9962	54	7664	2352	10016
Kmetijstvo	1330	—	1124	206	1330
Gozdarstvo	676	1	530	147	677
Gradbeništvo	1109	21	861	269	1130
Promet	586	—	465	121	586
Trgovina	3062	5	2101	966	3067
Obrt	825	3	724	104	828
Komunala	222	—	181	41	222
Kultura	79	3	70	12	82

Med izvoljenimi člani delavskega sveta so:

Gospodarske panoge	ženske	udarniki	racionali-zator	in inovatorji	iznajditelji	člani uprave odbora sindikal. podružnic	člani in kandidati KPJ	odlikovani za delo
SKUPAJ	3688	3697	278	79	4	4214	5338	586
Industr. in rudar.	1382	2724	261	72	1	2206	3346	480
Kmetijstvo	334	280	1	—	—	335	266	13
Gozdarstvo	71	193	—	—	—	127	153	3
Gradbeništvo	49	276	4	3	—	230	289	32
Promet	43	85	4	2	1	189	228	23
Trgovina	998	25	1	—	—	835	802	16
Obrt	240	90	5	—	1	214	177	14
Komunala	51	23	1	2	1	57	31	1
Kultura	20	1	1	—	—	21	46	4

Priloga 17

VOLITVE V UPRAVNE ODBORE PODJETIJ V LETU 1950
(Podjetja s 7 ali več delavci in uslužbenci)

Gospodarske panoge	Podjetja				Glasovali v upravne odbore			
	državna	druženih organizac.	skupaj	Člani delavskih svetov	vsi	za I. kandidat. listo	za II. kandidat. listo.	
SKUPAJ	1166	48	1214	25371	23104	22503	441	160
Ind. in rud.	399	19	418	11273	10235	9927	236	72
Kmetijstvo	87	3	90	1818	1687	1662	10	15
Gozdarstvo	35	—	35	729	630	623	7	—
Gradbeništvo	57	1	58	1346	1236	1151	78	7
Promet	50	—	50	916	854	845	9	—
Trgovina	242	5	247	4575	4194	4111	67	16
Obrt	254	19	273	3999	3614	3530	34	50
Komunala	33	—	35	575	526	526	—	—
Kultura	7	1	8	140	128	128	—	—

Med izvoljenimi člani upravnih odborov so:

Gospodarske panoge	vsi	delavci iz neposred. proizvod.	ženske	udarniki	racionalizatorji	novatorji	iznajditelji	člani upr. odbor. sind. podr.	člani in kandidati KPJ	odlikovani za delo
SKUPAJ	6415	4760	1143	997	114	34	2	2220	2278	255
Ind. in rud.	2569	1860	376	642	96	31	1	901	1056	199
Kmetijstvo	518	422	88	83	—	—	—	180	140	12
Gozdarstvo	211	149	16	59	—	—	—	70	81	3
Gradbeništvo	321	232	8	74	7	2	—	103	118	11
Promet	265	195	19	42	4	1	1	99	118	8
Trgovina	1238	821	387	13	1	—	—	432	435	15
Obrt	1104	933	218	73	4	—	—	373	279	5
Komunala	156	119	21	11	2	—	—	52	32	—
Kultura	33	29	10	—	—	—	—	10	19	2

Priloga 18

VOLITVE V DELAVSKE SVETE PODJETIJ V LETU 1952

(Podjetja s 30 ali več delavci in uslužbenci)

Gospodarske panoge	Štev. podjetij, ki so poročala	Število zaposlenega osebja	Od tega volilnih upravičencev	Ni glasovalo			Glasovalo
				opravičeno	ostalo	skupaj	
VSI SEKTORJI							
SKUPAJ	718	162359	151508	11698	4312	16010	135498
Industrija in rud.	343	110690	103776	8361	2945	11306	92470
Kmetijstvo	45	5683	5250	327	224	551	4699
Gozdarstvo	13	4356	4046	261	270	531	3515
Gradbeništvo	57	19740	18584	1232	511	1743	16841
Promet	23	3138	2886	263	31	294	2692
Trgovina	162	13197	12180	857	216	1073	11107
Obrt	61	4211	3575	512	70	382	3193
Stan. komunala	13	1306	1180	84	38	122	1058
Kulturno socialna	1	38	31	1	7	8	23

Gospodarske panoge	Kandidatnih list			Izvoljeni člani		
	popolnih	nepopolnih	skupaj	z list sindikalnih podružnic	ostalih	skupaj
SKUPAJ	734	29	763	15224	234	15458
Industrijai n rud.	353	18	371	8420	126	8546
Kmetijstvo	48	3	51	855	—	855
Gozdarstvo	13	—	13	328	—	328
Gradbeništvo	61	1	62	1270	38	1308
Promet	23	—	23	461	—	461
Trgovina	161	5	166	2725	34	2759
Obrt	61	2	63	915	36	951
Stan. komunala	13	—	13	235	—	235
Kulturno socialna	1	—	1	15	—	15

Priloga 19

VOLITVE V UPRAVNE ODBORE PODJETIJ V LETU 1952
(Podjetja s 7 ali več delavi in uslužbenci)

Gospodarske panoge	Podjetja, ki so po- ročala	Število zaposlenega osebja	Člani delavskih svetov	
			vsi	glasovalo v upravne odbore
VSI SEKTORJI				
SKUPAJ	1444	174279	25981	23572
Industrija in rud.	418	112254	9881	9028
Kmetijstvo	92	6465	1566	1403
Gozdarstvo	13	4356	328	299
Gradbeništvo	67	19927	1483	1330
Promet	37	3396	686	611
Trgovina	413	17560	6695	6146
Obrt	366	8585	4729	4215
Stan. komunalna	31	1606	518	454
Kulturno socialna	7	130	95	86

Od članov upravnih odborov je:

Gospodarske panoge	vsi	Delavci iz neposredne proizvodnje	Ponovno izvoljeni	ženske	Udarniki	Raciona- lizatorji, novatorji	Odlikovani za delo	Člani ZKJ
Industrija in rud.	2449	1876	571	325	425	74	181	1032
Kmetijstvo	474	406	106	77	23	—	4	128
Gozdarstvo	100	67	18	9	20	—	5	43
Gradbeništvo	371	287	78	6	71	4	56	138
Promet	194	124	59	8	23	1	9	81
Trgovina	1960	1239	365	591	9	8	20	636
Obrt	1546	1361	434	212	58	2	11	349
Stan. komunalna	157	118	38	16	3	1	3	31
Kulturno socialna	31	17	6	11	2	—	—	6

Priloga 20

PREGLED IZKORIŠČANJA DELOVNEGA ČASA PO LETIH V %

Leto	Koledarski sklad	Izvršeni delavec — dnevi	Neizvršeni delavec-dnevi						
			skupaj	dela prosti dnevi	prekinitve dela v podjetjih	bolezni, nezgode, noseč. itd.	letni dopust	ostali opravičeni izostanki	neoprav. izostanki
1948	100	73,0	27,0	13,6	1,7	4,9	2,2	2,4	2,2
1949	100	73,6	26,4	14,0	—	6,5	2,9	2,2	0,8
1951	100	73,1	26,9	14,0	0,3	6,6	3,5	2,2	0,3
1952	100	77,4	22,6	11,8	0,4	5,7	2,8	1,7	0,2

GLASOVNICA

za volitve v Delavski svet Železarne Jesenice za leto 1952

Kandidatna lista tovarniškega odbora metalurških delavcev Železarne Jesenice

Kandidat

1. Abram Miro, delavec — jeklovčec
2. Albreht Lovro, delavec — promet
3. Arh Franc, delavec — mehanična Javornik
4. Arko Vinko, uslužbenec — gradbeni oddelek
5. Avsenik Janko, delavec — martinarna
6. Božič Alojz, delovodja — martinarna
7. Bratanič Stane, uslužbenec — Javornik III
8. Čegnar Cilka, uslužbenka — personalni oddelek
9. Čenček Edi, uslužbenec — mehanična delavnica Jesenice
10. Čemažar Janko, delavec — plavž
11. Delavec Ivan, delavec — elektro delavnica
12. Dolenc Tomaž, delavec — jeklarna
13. Dolinar Maks, delavec — mehanična Javornik
14. Drešar Valentin, delavec — opekarna
15. Eton Janez, uslužbenec — OTK
16. Frece Jože, uslužbenec — Nabavni oddelek
17. Gašperin Ivan, delavec — žičarna
18. Grošelj Anton, uslužbenec — žična valjarna
19. Gubanc Franc, delavec — žična valjarna
20. Humer Martin, delavec — valjarna 2400
21. Iskra Franc, uslužbenec — OZOD
22. Jagodice Srečko, uslužbenec — komercialni sektor
23. Jasnič Dante, uslužbenec — konstrukcijska delavnica
24. Kežjar Peter, delavec — valjarna 2400
25. Kežjar Martin, delavec — plavž
26. Kežjar Stefan, delavec — lahka proga Javornik
27. Klacar Marjan, uslužbenec — težka proga Javornik
28. Klčmenec Anton, delavec — mehanična delavnica
29. Komle Alojz, delavec — žična valjarna
30. Knific Mirko, delovodja — žebeljarna
31. Kos Janez, delovodja — žičarna
32. Kodrič Milan, delavec — Javornik II
33. Kozelj Filip, delavec — jeklarna
34. Kunstelj Jože, uslužbenec — mehanična delavnica Javornik
35. Labura Zvone, uslužbenec — MIS
36. Lah Emil, delavec — plavž
37. Lenar Jože, delavec — promet
38. Likovič Alojz, delavec — cevarna
39. Lenardič Mavro, delavec — Javornik II
40. Lipovšek Bojan, delavec — varilna žica
41. Markelj Rudi, delavec — žičarna
42. Markovič Alojz, delovodja — kamnolom
43. Markelj Anton, delovodja — transportni oddelek
44. Mendičevc Anton, delavec — valjarna 2400
45. Mlakar Janez, delavec — zaščitna služba
46. Mlakar Franc, delavec — hladna valjarna
47. Miholič Ivan, delavec — žičarna
48. Može Anton, delavec — žebeljarna
49. Nadižar Albin, delavec — jeklarna
50. Novjak Avgust, delavec — lahka proga Javornik
51. Odlasek Ciril, uslužbenec — Javornik II
52. Ortar Rafael, delavec — martinarna
53. Ozebek Janez, delavec — lahka proga Javornik
54. Papler Franc, uslužbenec — livarna
55. Podlipce Ivo, uslužbenec — energijski oddelek
56. Pohar ing. Alojz, uslužbenec — visoka peč
57. Pogačar Tine, delavec — energijski oddelek
58. Pogačnik Anton, delavec — težka proga Javornik
59. Praprotnik Cvetko, delavec — težka proga Javornik
60. Prešeren ing. Alojz, uslužbenec — martinarna
61. Petič Ciril, delavec — livarna
62. Pogačar Jakob, delovodja — gradbeni oddelek
63. Primožič Jakob, delavec — lahka proga
64. Peternel Franc, delavec — Javornik II
65. Plasin Ciril, delavec — Javornik II
66. Pretnar Franc, delavec — težka proga Javornik
67. Ravnik Zdravko, delavec — elektro delavnica
68. Ravhek Avgust, uslužbenec — varilna žica
69. Rižner Viktor, delavec — hladna valjarna
70. Rozman Franc, delavec — mehanična delavnica Jesenice
71. Rovar Vladimir, delovodja — hladna valjarna
72. Režek Ludvik, delavec — gradbeni oddelek
73. Saksida Ivan, uslužbenec — promet
74. Slaninik Andrej, delavec — Javornik II
75. Smole Oto, uslužbenec — računovodstvo
76. Smolej Janko, delavec — Javornik II
77. Smolej Janka, delavec — martinarna
78. Šilar Janez, delavec — konstrukcijska delavnica
79. Skoda Karel, delavec — martinarna
80. Skrtič Franc, uslužbenec — komunalni oddelek
81. Sorn Ivan, delovodja — opekarna
82. Šmid Lado, delavec — cevarna
83. Torkar Henrik, delavec — lahka proga Javornik
84. Triplaf Albin, delovodja — opekarna
85. Tršeglav Jože, delavec — gradbeni oddelek
86. Trpinec Vinko, delavec — lahka proga Javornik
87. Turšič Simon, delavec — nabavni oddelek
88. Učkar Jože, delavec — elektro peč
89. Urbar ing. Ciril, uslužbenec — valjarna 2400
90. Valentar Franc, delavec — Javornik II
91. Vodnjov Jakob, delavec — elektro peč
92. Varl Anton, delavec — mehanična delavnica Jesenice
93. Vidic Alojz, delavec — Javornik II
94. Verdnik Janko, uslužbenec — gorjača
95. Zaje Franc, delavec — žebeljarna
96. Zima Andrej, uslužbenec — komunalni oddelek
97. Zorman Franc, delavec — prometni oddelek
98. Zbončar Peter, uslužbenec — Javornik I
99. Zen Tine, delavec — mehanična delavnica Jesenice
100. Zlebit Janez, delovodja — martinarna
101. Zvan Ivan, delovodja — težka proga Javornik

Opomba: Če se s kandidatom strinjaš, obkroži njegovo tek. številko! Črtanje in pripisanje imen ni dovoljeno!

Opombe k prilogam

- Priloga 1 — AS, Fond PK, f. 1.
Priloga 2 — AS, Fond PK, f. 3, m. 1.
Priloga 3 — Ibid.
Priloga 4 — UL LRS 60/46 in 76/46.
Priloga 5 — Industrija u proteklom periodu, Savezna narodna skupština, Beograd, 1957, str. 12.
Priloga 6 — Industrijska proizvodnja LRS, Zavod za statistiko LRS, Ljubljana, 1953, str. 1.
Priloga 7 — AS, Fond MIR, f. 21.
Priloga 8 — AS, Fond MIR, f. 11.
Priloga 9 — AS, Fond MIR, f. 13.
Priloga 10 — AS, Fond PK, f. 4.
Priloga 11 — AS, Fond MIR, f. 21.
Priloga 12 — Železarna Jesenice, Pregled izvršene skupne in gotove proizvodnje za obdobje 1937—1974, Jesenice 1975.
Priloga 13 — AS, Fond MIR, f. 21.
Priloga 14 — AS, Fond PK, f. 69.
Priloga 15 — A ŽJ, Fond DS, f. 1.
Priloga 16 — Delavski sveti in upravni odbori podjetij v letih 1950/51 in 1952, Zavod za statistiko, Lj. 1956.
Priloga 17 — Ibid.
Priloga 18 — Ibid.
Priloga 19 — Ibid.
Priloga 20 — A ZSS, Poročilo Republiškega sveta ZSS, 3. kongres ZSS, maj 1953, str. 12.
Priloga 21 — A ŽJ, Fond DS, f. 3.

Viri in literatura

Arhivsko gradivo: Arhivsko gradivo za obdobje, ki ga zajema raziskava, je spravljeno v različnih ustanovah v Sloveniji glede na vsebino, in je večinoma še nedostopno in neobdelano. Pri pisanju je avtorica največ uporabljala fonda Plan-ske komisije in Ministrstva za industrijo in rudarstvo. Oba hrani Arhiv Slovenije. Od tu so podatki o organizacijski strukturi upravno-gospodarskega aparata do leta 1952 in o razvoju gospodarstva. Na žalost ni našla fondov drugih upravnih organov, npr. gospodarskega sveta, vlade LRS itd., čeprav sodijo v isto časovno razdobje in so istega porekla.

V pošteve je prišel tudi fond Arhiva Zveze sindikatov Slovenije, katerega sedaj hrani Arhiv Slovenije. Fond vsebuje gradivo GO in RS ter stenografske beležke kongresov ZSS. Od tu so podatki o razvoju sindikalne organizacije, ki je v prvih letih uvedbe delavskega upravljanja bila neposredno udeležena pri volitvah, delovanju in razpravah o delavskih svetih, kakor tudi splošni podatki o razvoju delavskega upravljanja in podatki o gospodarski dejavnosti sindikatov. Žal ta arhiv ne hrani več gradiva nižjih sindikalnih organov, zato ni podatkov o delovanju sindikalne organizacije Železarne Jesenice, če tak fond sploh še obstaja.

Nekaj gradiva za splošen družbeno-ekonomski razvoj je iz fonda Arhiva CK ZKS in sicer iz zapisnikov plenumov CK KPS v obravnavanem časovnem razdobju. Večina vsebuje problematiko družbenega in gospodarskega razvoja, nekateri kasnejši pa tudi problematiko delavskih svetov in sindikalne organizacije.

Za prikaz delovanja enega od številnih delavskih svetov in njegovega upravnega odbora je avtorica izbrala delavski svet železarne na Jesenicah, ki je bil izvoljen že januarja 1950. Fond delavskega sveta in upravnega odbora železarne za vsa leta do danes hrani arhiv uprave železarne. Iz tega fonda izvirajo podatki o delovanju DS in UO v obdobju 1950—1953 in podatki o razvoju železarne. Arhiv uprave železarne za obravnavana leta baje ni ohranjen. Ti podatki kakor tudi podatki fonda sindikalne organizacije tovarne, njenih pododborov in fonda tovarniškega komiteja KPS, oziroma OO ZKS bi v marsičem dopolnili sliko delovanja prvih delavskih svetov.

Za obravnavano problematiko je verjetno še veliko različnega arhivskega gradiva, ki bi bil relevanten tudi za to raziskavo, vendar sta pri delu s tem gradivom dve oviri. Večina gradiva za obdobje po osvoboditvi je še vedno v neurejenem stanju, nekaj pa ga verjetno hranijo sami ustvarjalci in je iz tega razloga še vedno nedostopen. Druga je v tem, da je zvečine zelo obsežno, vsebina se večkrat tudi ponavlja in največkrat ni inventarnih seznamov.

Objavljeni viri: Objavljeni viri, ki so bili zelo uporabni za to raziskavo, so predvsem treh vrst: stenografski zapisniki, zbrana dela in statistična poročila.

Od stenografskih zapisnikov gre predvsem za zapisnike 3. zasedanja AVNOJ, ustavodajne skupščine FLRJ in LRS, zapisnike rednih in izrednih zasedanj ljudskih skupščin FLRJ in LRS za vsa obravnavana leta in objavljeno gradivo kongresov KPJ/ZKJ in KPS/ZKS.

Od zbranih del so prišla v pošteve na prvem mestu zbrana dela Borisa Kidriča, ki obravnavajo gospodarski razvoj od leta 1946—1953, in Edvarda Kardelja za splošna načela družbeno-ekonomskega razvoja, za razvoj sistema ljudske oblasti, teoretične razprave o razvoju socializma v Jugoslaviji in o prehodu na komunalni sistem. Poleg teh so delno prišla v pošteve tudi zbrana dela Josipa Broza Tita in Moše Pijade za posamezna ključna vprašanja.

Od statističnih poročil, ki so izhajala v petdesetih letih, je avtorica koristila Statistični godišnjak FNRJ, 1954, ki daje pregled tudi za vsa predhodna leta po osvoboditvi in za leto 1939, in publikacije Zavoda za statistiko LRS, Delavski sveti in upravni odbori podjetij v letih 1950/1951 in 1952, Industrijska proizvodnja LRS v letih 1939—1952 in Statistični pregled desetletnega razvoja LRS, Industrija.

Casniki in uradni listi: Za zgodovino Slovencev po osvoboditvi predstavljata osnovni časopisni vir dnevnika Ljudska pravica in Slovenski poročevalec (Ljudska pravica postane sredi leta 1951 tednik). Za splošno družbeno ekonomsko problematiko je prišlo v poštev glasilo KPJ/ZKJ Komunist, ki je začel izhajati oktobra 1946 in je, razen leta 1947, ko sta izšli dve številki, izhajal v šestih številkah letno, vse do leta 1953. Prinašal je vse glavne teoretične razprave in govore vodilnih jugoslovanskih teoretikov o jugoslovanski in mednarodni politiki. Za sindikalno problematiko je prišlo v poštev še glasilo ZSS Delavska enotnost, prav tako za leta 1945—1953. Za razvoj ljudske oblasti v Sloveniji, zlasti za delovanje ljudskih odborov, je za obdobje od leta 1948, ko je začela izhajati, prinašala zanimive članke tudi Ljudska uprava. Jeseniška železarna je januarja 1952 začela izdajati mesečnik Železar, glasilo kolektiva jeseniške železarne, kjer so tudi podatki o razvoju železarne. Za vprašanja gospodarjenja podjetij sta takrat posebej izhajala tudi Privredna izgradnja (časopis za usavrševanje rukovodstva privrednih preduzeča, za racionalizacijo i organizacijo rada, Novi Sad) in Industrijski vestnik, ki ga je izdajalo ministrstvo za industrijo in rudarstvo v Ljubljani. Oba sta občasno prinašala poleg strokovnih prispevkov tudi članke o načelnih vprašanjih gospodarske graditve.

Literatura: Posebej se s problematiko slovenskega najnovejšega razvoja ni ukvarjal še nihče od zgodovinarjev, zato je imela avtorica pri pisanju tega teksta na voljo le malo tovrstne literature. V poštev je prišla le za nekatera vprašanja. Časovno po vrsti gre za knjigi dr. Metoda Mikuža, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji in Slovensko partizansko gospodarstvo, disertacijo dr. Branka Petranovića Političke prilike za vreme privremene vlade ZKJ, ter dela nekaterih drugih pravnih zgodovinarjev, kot so dr. Josip Globevnik Krajevni odbori, dr. Leon Geršković, Istorija narodne vlasti, dr. Ciril Ribičič, Razvoj skupščinskega sistema v Jugoslaviji in dr. Makso Snuderl, Zgodovina ljudske oblasti.

Za gospodarski razvoj so prišla v poštev predvsem dela, ki so posegala tudi v razvoj gospodarstva pred letom 1941. Sem sodijo dela dr. Janeza Stanovnika (Gospodarski razvoj Jugoslavije), Nikole Čobeljiča (Politika i metodi privrednog razvoja Jugoslavije, Privredni sistem i ekonomska politika Jugoslavije, zbornik razprav) idr. Pri tem je bila za prikaz takratne ocene petletke in industrializacije koristna zlasti literatura, ki je sočasno izhajala o teoretičnih vprašanjih gospodarskega razvoja.

Vprašanje razvoja ideje in prakse samoupravljanja v svetu in pri nas ni posebej obdelano v tej raziskavi, ker je to storil že Vanek Šiftar v svoji disertaciji Delavsko soodločanje in upravljanje v industrijskih podjetjih. Poleg tega je objavljeno obsežno gradivo o tem v zborniku ob stoletnici Pariške komune (Kultura, Beograd), v antologiji Samoupravljanje i radnički pokret (zlasti knjige IV, V, in VI, Beograd 1973) in v drugi literaturi, ki se dotika vprašanj socialističnega sistema samoupravljanja v Jugoslaviji (dela dr. Najdana Pašića, dr. Dušana Bilandića, dr. Branka Pribičevića in drugih).

Za problematiko razvoja Delavske enotnosti med NOB kot predhodnika slovenske sindikalne organizacije leta 1945, vsebujeta nekaj osnovnih podatkov razprava Toneta Fajfarja Delavska enotnost v Sloveniji in za jeseniško DE članek Aleša Jelenca v zborniku Jeklo in ljudje 1975. Žal pa je v obeh premalo podatkov za tako pomembno problematiko. Za podatke o železarni Jesenice je avtorica koristila tudi razpravo Miloša Magoliča Zgodovinski oris železarstva na Gorenjskem.

Seznam kratic

A IZDG	— Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja
AS	— Arhiv Socialistične republike Slovenije
A ZSS	— Arhiv Zveze sindikatov Slovenije
A ŽJ	— Arhiv Železarne Jesenice
AVNOJ	— Antifašističko veče narodnog oslobođenja Jugoslavije
CK (KPJ, KPS)	— Centralni komite (KPJ, KPS)
CO (ZSJ)	— Centralni odbor (ZSJ)
DE	— Delavska enotnost
DFJ	— Demokratična federativna Jugoslavija
DLR	— Dokumenti ljudske revolucije
DS	— Delavski svet
DUND	— Državna uprava narodnih dobara
FLRJ	— Federativna ljudska republika Jugoslavija
FUNIS	— Federalna uprava narodnega imetja za Slovenijo
GO (ZSS)	— Glavni odbor (ZSS)
IB	— Informbiro (Informacijski biro komunističnih partij)
IOOF	— Izvršni odbor Osvobodilne fronte
IZDG	— Inštitut za zgodovino delavskega gibanja
KID	— Kranjska industrijska družba
KLO	— Krajevni ljudski odbor
KPJ	— Komunistična partija Jugoslavije
KPS	— Komunistična partija Slovenije
KUNI	— Komisija za upravo narodne imovine
LFJ	— Ljudska fronta Jugoslavije
LO	— Ljudski odbor
LP	— Ljudska pravica
LRS	— Ljudska republika Slovenija
MIR	— Ministrstvo za industrijo in rudarstvo
MIŠ	— Metalurška industrijska šola (Jesenice)
MLO	— Mestni ljudski odbor
NKOJ	— Nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije
NOB	— Narodnoosvobodilni boj
NOO	— Narodnoosvobodilni odbor
NVS	— Narodna vlada Slovenije
OF	— Osvobodilna fronta (Slovenije)
OGK	— Osrednja gospodarska komisija
OK	— Okrajni komite
OKLO, OLO	— Okrajni ljudski odbor
OO ZKS	— Osnovna organizacija Zveze komunistov Slovenije
OUV	— Operativni upravni voditelj
P SNOS	— Predsedstvo SNOS
PK	— Planska komisija
SKUD	— Sindikalno kulturno-umetniško društvo
SNOS	— Slovenski narodnoosvobodilni svet
TPD	— Trboveljska premogokopna družba
UL	— Uradni list
UO	— Upravni odbor
ZSS	— Zveza sindikatov Slovenije

Summary

This work, entitled *The Beginnings of Selfmanagement in Slovenia in the years 1949—1952*, is the author's Master's degree paper and is part of the research project "Slovene history from 1945 to 1976" of the Institute for the history of the worker's movement in Ljubljana. The author's aim was to present the circumstances in which the first worker's councils were elected in 1950, when the central planning system was still at its height in Yugoslavia. Such a system was not related only to the field of economics, but to the whole system of political decision-making, giving little room to initiative from below. The latter was on the other hand quite the opposite of the political system which grew during the national liberation war in Slovenia, which was greatly based on the initiative of the local national liberation councils and local political bodies, taking into account, of course, the circumstances of war.

The book has, thus, its beginnings in the war-time period in Slovenia. The first chapter accounts on the decisions made at that time, which meant the preparation of the new socialist system as well as on the meaning of the initiative from below, a great mobilisation factor in the national liberation movement. It also accounts on the measures taken by the National Liberation Council of Slovenia (SNLC), which were still on power after May 1945, regarding the liberation councils and the growing social changes. It also gives a short presentation of the less known work of an organ of the SNLC called the Study Committee, whose duty was, among others, to prepare legislative measures for the organisation of the post-war society. It is interesting to know, that this committee, acknowledging the need for a socialist planning system in economics, discussed also the subject of selfmanagement as the basic principle, which should be introduced in the future socialist governing system.

The second chapter deals with the first years after the war accounting on the process of economic and political centralisation, mostly through legal measures and the theoretical works of the leading Yugoslav politicians. It describes the first measures taken in 1945, then the nationalisation in 1946 and the introduction of the first five-year plan in 1947, which also meant the introduction of a large administrative system.

The third and the fourth chapters are those, which describe the changes that followed from 1949, due to the introduction of selfmanagement as a system and the election of the first workers councils in state enterprises. They deal with the period when the process of decentralization and democratization, a long time process, began, marking a fundamental change in Yugo-

slavia's course to socialism, i. e. the transition from the system of popular democracy to the system of selfmanaging socialism.

The third chapter gives account on the short period from the moment the decision was made to elect workers councils in some state enterprises in Dec. 1949 and their election in spring 1950 up to the law in June 1950, which made them a general rule. It presents the theoretical implications which this move brought about and the administrative changes, which followed. It also describes the work of the first workers council at the Ironworks of Jesenice, a large enterprise with about 6000 workers.

The fourth chapter, beginning with the theoretical definitions and then giving the administrative measures, describes the fundamental changes which took place in the years 1950—1952, which had a much deeper meaning than just decentralisation, and which were then accepted by the 6th Congress of the League of Communists of Yugoslavia. Selfmanagement as a system made it necessary also to accept a so-called new economic system, which abolished central planning administrative forms and made it possible for an enterprise to appear directly on the market. This gave more space for workers decision-making, as well as their participation in the profit made. Again a detailed description is given of the functioning of the Jesenice Ironworks selfmanagement bodies, which gradually became fully acquainted with the problems of governing an enterprise.

The author gave no special conclusions on the subject, being aware of the need for further historical research that such an important period of Yugoslav and Slovene history requires.

Kazalo

Predgovor, Pomembnost in poučnost prehoda na samoupravljanje	5
Uvod	9
1. Nekaj o samoupravi med narodnoosvobodilno vojno in o razvoju leta 1945	11
2. Obdobje centralističnega upravljanja v času prve petletke	35
3. Začetek procesa demokratizacije družbenoekonomskih odnosov in izvolitev prvih delavskih svetov leta 1950	
Upravnogospodarska decentralizacija v letih 1949—1950	61
Izvolitev prvih delavskih svetov na začetku leta 1950	74
Izvolitev prvega delavskega sveta Železarne Jesenice	77
4. Razvoj samoupravljanja od leta 1950 do ustavnega zakona	
Sprejem temeljnega zakona in družbene spremembe, ki so mu sledile . . .	83
Prvi in drugi mandat delavskih svetov in upravnih odborov v Sloveniji (1950—1952, 1952—1953)	93
Delovanje delavskega sveta in upravnega odbora Železarne Jesenice v mandatnih obdobjih 1950—1952 in 1952—1953)	100
Priloge 1—21	111
Opombe k prilogam	141
Viri in literatura	142
Seznam kratic	144
Summary	145

DOCUMENTA ET STUDIA HISTORIAE RECENTIORIS
III

Urednik zbirke Branko Avsenak

JERCA VODUŠEK-STARIČ

**ZACETKI
SAMOUPRAVLJANJA
V SLOVENIJI
1949—1953**

Opremila Breda Varl

Založila Založba Obzorja

Za založbo Drago Simončič

Natisnila tiskarna Ljudske pravice
v Ljubljani 1983